

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

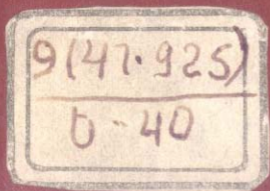
You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Sept 26

Journal of
H. W. Henshaw
Henshaw's journal

4th ed. 1852

9(47.925)

E-40

ԸՆՏԻՐ

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ի Ր Ք

—
Ե Ղ Ի Շ Է

19

9 (47-925)

70

ԵՂԻՇԷԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

այ

Վ.Ս.Ս.

ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԵՒ

ՀԱՅՈՅ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

89514

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՍՈՒՐԲ ՂԱԶԱՐ

Ռ Յ Ա - 1852

21

~~31535-42~~

996-42

BR

80000

2001

85-18541-58

1986 447 25 447

Հիմա անկախ է
Բանասերը.

Կա Հանր 11.

Կա Հանր 2000

Ποσειδώνος ἀποσταλὴν ἰσχυρῶς
ἀντιπαραστήσαντος τοῦ Ἰησοῦ
79 206

ԵՂԻՇԻՒ ՄՐԲՈՅ

Կամե

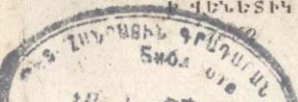
Կամեքազմի Կայրականեց

Ararat, etc.

Ger. Botta inc.

Ի ԳԵՂԵՏԻԿ

2504

Ա Ձ Դ

Զարբոյ վարդապետին ԵՂԻՇԵԻ
 զՊատմութեան գիրսն կամեցեալ
 նորոգ 'ի լոյս ընծայել, յաւելեալ
 եղաք և զտարբերութիւնս գտեւ
 յերկաթագիր հին օրինակին որ 'ի
 Լիմ. աւանդ զի ոչ անթերի՝ այլ
 միայն առաջնոյ և երկրորդի գրոցն
 հին էր գրչութիւն, և 'ի Բիւզան-
 դացոց տպագիր օրինակացն լրա-
 ցեալ նոտարացի տառիւք, զորս
 մեք ըստ առաջին մերումս տպագրի
 յերկուրեալ թողաք անփոփոխ :

The first part of the book
 is devoted to the history of
 the church in this country
 and the progress of the
 gospel among the
 Indians. The second part
 contains a description of
 the country and the
 manners of the people.
 The third part is a
 collection of letters
 and other papers
 which have been
 preserved in the
 archives of the
 church. The fourth
 part is a list of the
 names of the
 missionaries who
 have labored in
 this country.

ԵՂԻՇԵՒ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՎԱՍՆ

ՎԱՐԴԱՆԵՅ

ԵՒ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

ԴԱԻԹԻ ԵՐԻՑՈՒ ՄԱՄԻԿՈՆԻ
ՀԱՅՑԵԱԼ

ԲԱՆՆ ՎԱՍՆ ՈՐՈՅ ԱԿԱՏՈՒԽԻՆ
ԳԵՐ՝ ԱՐԱՐԻ, ՈՎ ՔԱՉ, ՎԱՍՆ ՀԱՅՈՑ
ԱԿԱՏԵՐԱԳՄԻՆ ՀՐԱՄԱՅԵԳԵՐ, յՈՐՈՒՄ
ՔԱՂՈՒՄՔ առաքինացան քան զա-
կաւս: Ահա նշանագրեցի յայսմ
ԵԼԹՆ յԵՂԱՆԱԿԻՍ. առաջին զժա-
մանակսն, ԵՐԿՐՈՐԴ զԻՐԱԳՆ ԱԿԱՏԱ
ՀՈՒՄՆ յԻՉԽԱՆԷՆ ԱՐԵԼԵՒԻԳ, ԵՐՐՈՐԴ

զմիաբանութիւնն ուխտին եկեղեցւոյ, չորրորդ ղերկսպառակութիւնն ոմանց բաժանելոց 'ի նմին ուխտէ, հինգերորդ ղյարձակումն արեւելեայց, վեցերորդ ղընդդիմանալն հայոց պատերազմաւ, եւթներորդ ղյերկարումն իրացն խռովութեան:

Յայսմ՝ յեւթն գլուխս կարգագրեալ և եգեալ ծայրալիր սլարապմամբ զսկիզբն և ղմիջոցն և ղկատարածն. զի հանապազորդ ընթեռնուցուս, լսելով զառաքինեացն զքաջութիւնն և ղյետս կացելոցն զվատթարութիւնն, ոչ յանձին կարօտութիւնն երկրաւոր առատ գիտութեան լրման, այլ այցելութիւնն երկնաւոր անտեսութեանն՝ որ մատակարարէ յառաջգիտութեամբ ղհատուցումն երկոցունց կողմանցն, որ երեւելեօքն զաներեւոյթն գուշակէ:

Այլ դու, ով մեծ 'ի գիտութեանն Աստուծոյ, առ ինչ արդեւք հրամայեսցես, քան եթէ հրամայիցիս լաւագունացն: Արպէս երեւի ինձ և քեզ և այնոցիկ որ դե-

գերեցին յիմաստութիւն՝ երկնա-
 ւոր սիրոյ է նշանակս այս, և ոչ երկ-
 բաւոր փառասիրութեանն. որպէս
 և ասացին ոմանք ՚ի քաջ սրատմա-
 դրացն. Ձուգութիւն է մայր բա-
 րեաց, անդուգութիւն ծնող չա-
 րեաց: Որպէս և մեր իսկ հայեցեալ
 ՚ի սուրբ սէր քոյոյ հրամանիդ, ոչ
 ինչ դանդաղեալ վեհերեցաք հայե-
 ցեալ ՚ի մեր տգիտութիւնս: Քան-
 զի բազում ինչ է սրբութիւն՝ սա-
 տար լինել անօսրութեան, որպէս
 աղօթք՝ գիտութեան, և սէր սուրբ՝
 միաբան օգտից:

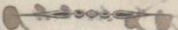
Ձոր և մեր ընդ հրամանին քում
 ընկալեալ, յօժարութեամբ ձեռն-
 արկեցաք զայս ինչ, որ է մխիթա-
 րութիւն սիրելեաց և յոյս յուսա-
 ցելոց, քաջալերութիւն քաջաց, կա-
 մակարութեամբ յարձակեալ ՚ի վե-
 րայ մահուան, առաջի տեսանելով
 զզօրագլուխն յաղթութեան, որ
 ոչ ումեք ոտնհար լինի թշնամու-
 թեամբ, այլ անդ ուսուցանէ զիւր
 անսպարտելի զօրութիւնն: Եւ ասա
 ո ոք կամեսցի՝ ընդունի իբրեւ զնա-

հատակ առաքինի: Եւ քանզի բազմադիմի է նահատակութեանդ անուն, և նա բազմադիմի շնորհս բաշխեաց ամենեցուն. զոր և մեծ իսկ քան զամենայն՝ զսէր սուրբ յաննենդ մտաց գիտեմք:

Այս պարզութիւն զվերնոյն բերէ զնմանութիւն. զոր և մեր՛ի քեզ տեսեալ, մտացաք զմեր բնութիւնս: Եւ ահա վերաբերիմք ընդ քեզ ճախրելով, և իբրեւ բարձրաթռիչս եղեալ՝ զամենայն ինասակար մրրկածին օդովքդ անցանիցեմք. և փոքր՛ի շատէ ծծելով յանապական վերին օդոցն՝ առնուցումք զգիտութիւն՛ի փրկութիւն անձանց և ՛ի փառս ամենայաղթ եկեղեցոյ: Ուստի և բազում սուրբ պաշտօնեայքն զուարթութեամբ կատարեսցեն զըսպաս վիճակին իւրեանց, ՛ի փառս հօրն բոլորեցուն. ուր ընդ նմին սուրբ Երրորդութիւնն ցնծացեալ բերկրիցի յանտրամական յիւրում էութեանն:

Արդ որովհետեւ ընկալաք ըզհրաման պատուիրանի յաննախանձ

քոյոց քարուց բնութեանդ, սկսցուք
 ուստի արժան է սկսանել թէպէտ
 և ոչ յօժարիցեմք զթշուառութիւն
 մերոյ ազգիս ողբալ: Ահա ոչ ըստ
 կամաց արտօսըալիւր ողբովք ճա
 ռագրեմք զբաղում հարուածան,
 յորում պատահեցաք և մէք իսկ
 փիանատեսք լինելով:

ԱՌԱՋԻՆ ՅԵՂԱՆԱԿ

Երանանակքն :

ՔԱՆՁԻ 'ի բառնալ աղգին Ար-
շակունեաց , ախրեցին աշխարհիս
Հայոց աղգն Սասանայ պարսկի , որ
վարէր զիւր իշխանութիւնն օրինօք
մոգուցն . և բազում անգամ մար-
տնչէր ընդ այնոսիկ , որ ոչ ընդ նո-
վին օրինօքն մտանէին , սկիզբն արա-
րեալ յամացն Արշակայ արքայի որ-
գւոյն Տիրանայ , և կռուէր մինչեւ
ցամն վեցերորդ Արտաշիսի արքայի
Հայոց , որգւոյն Վռամշաստոյ :
Եւ իբրեւ զնա եւս մերժեաց 'ի
Թագաւորութենէն , 'ի նախարարսն
Հայոց անկանէր Թագաւորու-
թիւնն . զի Թէպէտ և գանձն յար-
քունիս պարսկաց երթայր , սա-
կայն այրուծին Հայոց բովանդակ 'ի
ձեռն նախարարացն առաջնորդէր

'ի սլատերազմի : Վասն որոյ և աստուած սլաշտուածիւնն բարձրագլուխ կամակարուածեամբ երեւելի լինէր յաշխարհին հայոց՝ 'ի սկզբան տէրուածեանն Շասոհոյ արքայից արքայի մինչեւ յամն յերկրորդ Յազկերտի արքայից արքայի՝ որդւոյ Վաամայ . զոր եգիտ սատանայ իւր գործակից, և զամենայն մթերեալ թոյնան թափեաց 'ի բաց, և ելից զնա իբրեւ զսլատկան գարան դեղովք : Եւ սկսաւ եղջեր ամել անօրէնուածեամբ, և գոռալով հող հանէր ընդ չորս կողմանս երկրի . և թշնամի և հակառակորդ երեւեցուցանէր իւր զհաւատացեալքս 'ի Քրիստոս, և նեղեալ տագնասէր անխաղաղասէր կենօք :

Քանզի յոյժ սիրելի էր նմա խռովուածիւն, արիւնհեղուածիւն, վասն այնորիկ յանձն իւր տարաբերէր, եթէ յո՞ թափեցից զգառնուածիւն թիւնից, կամ 'ւր բացատրեցից զբազմուածիւն նետիցն : Եւ առ յոյժ յիմարուածեան իբրեւ զգազան մի կատաղի յարձակեցաւ 'ի

վերայ աշխարհին Յոռնաց . եհար մինչ ՚ի քաղաքն Մծբին, և զբազում գաւառս Հոռոմոց աւերեաց աս պատահաւ, և զամենայն եկեղեցիս հրձիգ արար . կուտեաց զաւար և զգերի, և ահաբեկ արար զամենայն զորս աշխարհին :

Իսկ երանելին Թէոդոս կայսր, քանզի խաղաղասէր էր ՚ի Քրիստոս, ոչ կամեցաւ ելանել ընդ առաջ պատերազմաւ . այլ այր մի Անատոլ անուն, որ էր նորա սպարապետ արեւելից, առաքեաց առ նա բազում գանձիւք: Եւ արք սլարսիկք, որք վախուցեալ էին վասն քրիստոնէութեան և էին ՚ի քաղաքին կայսեր, կալաւ և ետ ՚ի ձեռս նորա: Եւ զամենայն զոր ինչ ասաց ՚ի Ժամանակին՝ կատարեաց ըստ կամաց նորա, և արդեւ զնա ՚ի բազում բարկութենէն, և դարձաւ անդրէն յիւր քաղաքն Տիզբոն:

Եւ իբրեւ ետես անորէն իշխանն, եթէ յաջողեցաւ չարութիւնն նորա, սկսաւ այլ եւս խորհուրդ յաւելուլ, իբր ոք զի ՚ի հուր բորբո-

քեալ յաւելլով քաղում նիւթս
 փայտից: Քանզի ուստի սակաւ մի
 կասկածոտն էր, անտի աներկիւղ
 հաստատեցաւ. վասն այնորիկ դըր-
 դուեցոյց զքաղումս 'ի սուրբ ուխ-
 տէն քրիստոնէից, էր՝ զոր բանիւք
 սպառնալեօք, էր՝ զոր կապանօք և
 տանջանօք: Էր՝ զոր չարաչար մա-
 հուամբ վախճանէր. յափշտակու-
 թիւն առնէր ընչից և արարոց, և
 մեծաւ անարգանօք տանջէր զամե-
 նեսեան: Եւ իբրեւ ետես՝ եթէ վայ-
 րատեալ ցրուեցան 'ի քաղում կող-
 մանս, 'ի խորհուրդ կոչէր զպաշտօ-
 նեայս ձախակողմանն, որք կապեալ
 էին 'ի կռապաշտութեանն անլու-
 ծանելի հանգուցիւք, վառեալք և
 ջեռեալք իբրեւ զհնոց առ այրել
 զուխտ սուրբ եկեղեցւոյ:

Քանզի էին իսկ այնպիսիքն բնա-
 կեալ 'ի կեանս իւրեանց իբրեւ 'ի
 թանձրամած խաւարի, և ոգիքն
 արգելեալք 'ի մարմնի իբրեւ զկեն-
 դանի 'ի գերեզմանի, յորս ամենեւ
 ին չծագէ նշոյլ սուրբ լուսոյն Քրիս-
 տոսի: Նա և արջք օրհասահանք

ընդ վախճանել շնչոյն հզօրագոյնք
կռուին . յորոց և իմաստունքն տե-
ղի տուեալ վախճինն 'ի նոցանէն :
Այսպիսի իմն եկեալ հասեալ է
վախճան տէրութեանն . եթէ հար-
կանին՝ չղգան , և եթէ հարկանեն՝ չի-
մանան . և իբրեւ ոչ գտանի արտա-
քին թշնամի , ընդ անձինս իւրեանց
մարտ եղեալ կռուին : Ի դէսլ իսկ
եւանէ բան մարգարէին 'ի վերայ նո-
ցա . Այր , ասէ , առ քաղցի իւրում
չքնացի և կերիցէ զկէս անձին
իւրոյ : Նման սմին և Տէրն ինք-
նին ասէ . Ամենայն տուն և թա-
գաւորութիւն՝ որ յանձն իւր բա-
ժանի , ոչ կարէ կալ հաստատուն :

Արդ զն՝ կոծիս , զն՝ մրցիս , զն՝
այրիս , զն՝ բորբոքիս , զն՝ չչեջանիս .
զն՝ կոչես 'ի խորհուրդ զայնոսիկ ,
որոց զոգիան ձեր 'ի ձէնջ քաղեալ՝
հանեալ է զանապականդ յապակա-
նութիւն , և զապականելի մարմինդ
գէշաքարչ արարեալ՝ իբրեւ զազիր
մեռելոտի 'ի բաց ընկեցեալ : Ապա-
քէն զայդ կամիս , զի ծածկեցցի խոր-
հուրդ ամբարշտութեանդ . ատեջիր

յորժամ յայսնեացի, ապա գիտասցես զէլս կատարածի դորա:

Ասեն մոգքն. Արքայ քաջ, աստուածքն ետուն քեզ զտէրութիւնդ և զյաղթութիւն, և ոչ ինչ կարօտեն նոքա մարմնաւոր մեծութեան, բայց եթէ 'ի մի օրէնս դարձուցանես զամենայն ազգս և ազինս, որ են 'ի տէրութեան քում. յայնժամ և աշխարհն Յունաց հնազանդեալ մտցէ ընդ օրինօք քովք: Արդ ըզբանս զայսոսիկ վաղվաղակի կատարես դու, արքայ. զօր գումարեա և գունդ կազմես, խաղա գնա դու յաշխարհն Քուշանաց. և զամենայն ազգս ժողովես և անցո ըստ պահ գուռն 'ի ներքս. և դու անդէն արա քեզ բնակութիւն: Յորժամ արգելուս և փակես զամենեսեան 'ի հեռաւորօտարութեան, կատարին խորհուրդք կամաց քոց. և որպէս երեւիս մեզ 'ի գէնիս մերում, տիրես դու և երկրին Քուշանաց, և Յոյնք իսկ ոչ ելանեն ընդ քոյ իշխանութիւնդ: Բայց միայն զազանդ քրիստոնէից բարձ 'ի միջոյ:

Հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն թա-
գաւորին և մեծամեծացն, որ էին
'ի նմին բանի. հրովարտակս գրէր,
պնդադեսսպանս առաքէր յամենայն
տեղիս տէրութեան իւրոյ: Եւ այս
է պատճէն հրովարտակին:

Առ ամենայն ազգս տէրութեան
իմոյ՝ Արեաց և անարեաց, բազմա-
ցի 'ի ձեզ ողջոյն մարդասիրութեան
մերոյ. դուք ողջ լերուք, և մեք մե-
զէն ողջ եմք գիցն օգնականու-
թեամբ:

Առանց զձեզ ինչ աշխատ առնե-
լոյ խաղացաք գնացաք յերկիրն Յու-
նաց, և առանց գործոյ պատերազ-
մի՝ սիրով մարդասիրութեամբնուա-
ճեցաք զամենայն երկիրն մեզ 'ի ծա-
ռայութիւն. դուք զբարի զմտաւ-
ածէք, և անսպառ լերուք յուրա-
խութեան. բայց բան զայս կատա-
րեցէք վաղվազակի, զոր ասեմքս:
Մեք 'ի մտի եգաք անվրէպ խորհրդ-
դովք խաղալ գնալ յաշխարհն ա-
րեւելից, աստուածոցն օգնականու-
թեամբ դարձուցուի 'ի մեզ զտէ.

85-18541

բուլթիւնն Գուշանաց. դուք իբրեւ
զհրովարտակա զայս տեսանէք, ան-
խափան վաղվաղակի այրեւծի գու-
մարեցէք առաջի քան զիս, յանդի-
ման լերուք ինձ յԱստար աշխարհին :

Ըստ այսմ պատճենի հրովար-
տակ եհաս յաշխարհն Հայոց, 'ի
Վրաց և յԱղուանից և 'ի Լփնաց,
'ի Ծաւղէից և 'ի Կորդուաց, յԱղձ-
նեաց և բազում այլ տեղեաց հե-
ռաւորաց, որոց ոչ էին օրէնք եր-
թալ զայն ճանապարհ յառաջ Ժա-
մանակաւ: Գունդ կազմէր 'ի Հայոց
մեծաց զազատ և զազատորդի, և
յարբուցնի տանէ զոստանիկ մար-
դիկ. ըստ նմին օրինակի 'ի Վրաց և
յԱղուանից և յաշխարհէն Լփնաց,
և որ այլ եւս 'ի կողմանց կողմանց
հարաւոյ, մերձ 'ի սահմանս Տաճ-
կաստանի և 'ի Հոռոմոց աշխարհն
և 'ի Կորդուաց և 'ի Գդացն և 'ի
Ծաւղէիցն և յԱրդնարդիւն. որք էին
ամենեքեան հաւատացեալք 'ի մի
կաթողիկէ առաքելական եկեղեցի.
Եւ անմեղութեամբ ոչ պիտա-

ցեալ զերկդիմի միտս թագաւորին ,
 խողացին գնացին յիւրաքանչիւր
 աշխարհաց լըջմտութեամբ և ան-
 տրտում խնդութեամբ և տիրասէր
 խորհրդովք , կատարեալք զսպաս
 զինուորութեան աներկբայ վաստա-
 կովք : Բարձին եւս ընդ իւրեանս
 սուրբ կտակարանս բազում սլաշ-
 տօնէիւք և բազմագոյն քահանայ-
 իւք : Բայց հրաման տուեալ աշ-
 խարհի՝ ոչ իբրեւ յակնկալութիւն
 կենաց, այլ իբրեւ՝ ի վճարումն վախ-
 ճանի, յանձն առնելով միմեանց զո-
 գիս և զմարմինս : Զի թէսլէտ և
 խորհուրդ թագաւորին չէր յայտ-
 նեալ նոցա , սակայն կարծիք ՚ի մտի
 էին ամենեցուն, մանաւանդ իբրեւ
 բեկեալ տեսին զզօրութիւնն Յու-
 նաց առաջի նորա , յոյժ հարեալ
 հոցեցան ՚ի խորհուրդս իւրեանց :

Բայց քանզի սլատուիրանա-
 պահք էին սուրբ կտակարանացն
 Աստուծոյ, հանասլաղ յիշէին զպա-
 տուիրեալն ՚ի Պաւղոսէ , եթէ ծա-
 ռայք հնազանդ լերուք տերանց ձե-
 րոց մարմնաւորաց . մի սուտակա-

սպասք և առ աչս աչառելով, այլ սրտի մտօք ծառայել իբրեւ Աստուծոյ, և մի իբրեւ մարդկան. քանզի 'ի Տեառնէ է հատուցումն վաստակոց ձերոց: Եւ ամենայնիւ այսու բարեմտութեամբ յուղարկեալք յաշխարհէ և յանձն եղեալք սուրբ Հոգւոյն, յանդիման լինէին, փութով կատարեալ զհրամանն, և զամենայն արարեալ ըստ կամաց նորա: Յոյժ ուրախ լինէր թագաւորն, իբր այն եթէ կատարեցան կամք կարծեաց նորա, և ահա առնէր ընդ նոսա զայն ինչ, զոր պաշտօնեայքն ամբարշտութեան նորա խրատեցին:

Արդ իբրեւ ետես թագաւորն զամենայն կազմութիւն և զբազմութիւն գնդին բարբարոսաց, որք սրտի մտօք եկեալ էին 'ի վաստակ արքունի, առաւելասպէս ուրախ եղեւ առաջի մեծամեծացն և ամենայն բազմութեան զօրաց իւրոց: Ի վերին երեսս թաքուցանէր զկամս մտացն իւրոց, և ակամայ առատապէս սխարդեւէր զնոսա: Խաղաց

գնաց միանգամայն 'ի վերայ տէրու-
թեան Հոնաց աշխարհին, զոր Քու-
շանս անուանեն. և զերկեամ' մի
կռուեալ, ոչ ինչ կարաց ազգել նո-
ցա: Ասլա արձակեաց զմարզիկան
յիւրաքանչիւր տեղիս, և զայլսն 'ի
նոցա տեղիս փոխանակ առ իւր կո-
չեաց նովին պատրաստութեամբ:
Եւ այսպէս ամ յամէ սովորութիւն
կարգեաց, և իւր անդէն քաղաք
բնակութեան շինեաց. սկսեալ 'ի
չորրորդ ամէ տէրութեանն իւրոյ
մինչեւ յամն մետասաներորդ թա-
գաւորութեանն:

Եւ իբրեւ ետես' եթէ հաստա-
տուն կացին Հոռոմք յուխտին իւ-
րեանց՝ զոր եգին ընդ նմա, և դա-
դարեցին խայլընդուրք ելանել ընդ-
պահակն Ճորայ, և յամենայն կող-
մանց խաղաղութեամբ բնակեաց աշ-
խարհնորա, և 'ի նեղ եւս կարկ զթա-
գաւորն Հոնաց, քանզի աւերեաց ըզ-
բազում գաւառս նորա, և յաջողե-
ցաւ տէրութիւն նորա, աւետաւորս
առաքեաց ընդ ամենայն ատրուշանս
աշխարհին իւրոյ. ցլուք սպիտակօք
և գիսաւոր նոխազօք առաւտացոյց

զղոհս կրակի, և խիտ առ խիտ թանձրացոյց անդադարութեամբ զպաշտոն պղծութեանն իւրոյ. պսակօք և պատուովք մեծարեաց զբազումս 'ի մոգաց և զբազմագոյնս 'ի մոգպետաց: Ետ եւս հրաման յափշտակել զքրիստոնէից զինչս և զստացուածս, որք էին 'ի մէջ Պարսկաց աշխարհին:

Եւ այսպէս հպարտացաւ բարձրացաւ 'ի միտս իւր, 'ի վեր քան ըզմարդկային բնութիւն ընդվզեալ ապարթանէր, ոչ միայն յիրս մարմնական պատերազմացն, այլ մեծ ոմն զինքն կարծէր քան զբնութիւն հայրենի կարգին. վասն այնորիկ կեղծաւորութեամբ թագուցանէր զինքն ըստ կարծեացն, և որպէս երեւէր իմաստնօցն՝ յանմահից իմն կարգի դնէր զինքն: Եւ յոյժ էր ցասուցեալ ընդ անունն Քրիստոսի, յորժամ լսէր՝ թէ տանջեցաւ, խաչեցաւ, մեռաւ և թաղեցաւ:

Եւ իբրեւ այսպէս օր ըստ օրէ 'ի սոյն միտս ցնորեալ դանդաչէր, մի ոմն մանկագոյն 'ի նախարարացն Հայոց

ընդդէմ բանս եղև և ասէ. Արքայ
քաջ, դու ուստի գիտես զայդ սխալ
բանս խօսել զՏեառնէ : Ետ սլա-
տասխանի թագաւորն և ասէ. Իմ
խակ առաջի ընթերցան զգիրս մո-
լորութեանն ձերոյ : Ետ սլատասխա-
նի անդրէն սլատանեակն և ասէ .
Ընդէր, արքայ, ցայդ վայր միայն
ետուր ընթեռնուլ . այլ յառաջ
եւս մատո զկարգացումն, և լսես
անդ զյարութիւնն, զյայտնութիւնն
առ բազումս, զվերացումն յերկինս,
զնստելն ընդ աջմէ հօր, զսոտուումն
երկրորդ գալստեանն՝ զհրաշակերտ
յարութիւնն առնելով բոլորե-
ցունց, զհամառօտ հատուցմունսն
արդար դատաստանին : Իբրեւ լուաւ
զայս թագաւորն, ՚ի խոր խոցեալ
վեր ՚ի վերոյ ծիծաղեցաւ և ասէ .
Ամենայն այդ խաբէութիւն է : Ետ
սլատասխանի զինուորն Քրիստոսի
և ասէ . Եթէ հաւատարիմ են քեզ
մարմնաւոր չարչարանք նորա, հա-
ւատարմագոյն եւս լիցի քեզ եր-
կրորդ ահաւոր դալուսան նորա :

Եւ զայս լսելով թագաւորին՝ բոր-

բոքեցաւ իբրեւ զհուր հնոցին՝ ի Բա-
բելոնի, մինչեւ իւրքն իսկ անդէն
դեռ եւս իբրեւ զքաղղէացիսն այրե-
ցեալ լինէին: Յայնժամ զբոլոր բար-
կուծիւն սրտամուծեանն եհեղ
յայրն երանելի, որում անուն էր
Գարեգին: Վաստեալ ոտիւք և կա-
պեալ ձեռօք զերկեամ՝ մի տուաւ
՝ ի չարչարանս, և հանեալ ՝ ի բաց
զտէրուծիւնն ՝ ի նմանէ, ընկալաւ
զլճիս մահու:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՅԵՂԼՆԵԿ

Իրացն պատահոռմն յիշխանէն
արեւելից :

ՈՐՈՅ սգիքն թուլացեալ էն
յերկնաւորաւաքինու թենէն, յոյժ
ընդ ահիւ անկեալ է բնու թիւն մար
մնոյ. յամենայն հողմոյ շարժի և
յամենայն բանէ խռովի, յամե
նայն իրաց գողայ. երազագէտ է
այնպիսին ի կեանս իւրում, և յան
գիւտ կորուսան յուղարկի ՚ի մա
հուանն իւրում: Արպէս և ասաց ոմն
՚ի հնոցն. Մահ ոչ իմացեալ մահ
է, մահ իմացեալ անմահութիւն է:
Ար զմահ ոչ գիտէ, երկնչի ՚ի մա
հուանէ. իսկ որ գիտէ զմահ, ոչ
երկնչի ՚ի նմանէ:

Եւ այս ամենայն շարիք մտա
նեն ՚ի միտս մարդոյ յանուամնու
թենէ: Կոյր զրկի ՚ի ճառագայթից

արեգական , և տգիտութիւն զրկի
 'ի կատարեալ կենաց , լաւ է կոյր
 աջօք քան կոյր մաօք : Արսէս մեծ
 է հոգի քան զմարմին , այսպէս մեծ
 է տեսաւորութիւն մտաց քան զմար-
 մնոց : Եթէ կարի ոք առաւելեալ
 իցէ աշխարհական մեծութեամբ ,
 և մտօքն աղքատագոյն , այնպիսին
 ողորմելի է քան զբազումս . որսէս
 և տեսանեմք իսկ , ոչ միայն 'ի չափա-
 ւոր մարդիկ , այլ և որ մեծն է քան
 զամենայն : Թագաւոր՝ եթէ ոչ ունի
 զլմաստութիւն աթոռակից իւր ,
 ոչ կարէ 'ի վիճակին իւրում՝ վայե-
 լուչ գոլ : Իսկ եթէ առ մարմնաւորս
 այսպէս , որչափ եւս առաւել առ
 հոգեւորսն : Բոլոր մարմնոյս հոգի
 է կենդանութիւն , իսկ մարմնոյ և
 հոգւոյ միտք են կառավար . և որ-
 պէս առ մի մարդ՝ այսպէս առ բո-
 լոր աշխարհս : Թագաւոր ոչ զիւր
 միայն տացէ պարտիս , այլ և որոց
 եղև պատճառք 'ի կորուստ :

Բայց մեք թէպէտ և չունիմք
 հրաման բամբասել զիշխանս , և ոչ
 գովողք կարեմք լինել այնմիկ՝ որ

աստուածամարտն լինին: Այլ զանցս իրացն սրտամեմք, որ 'ի նմանէ ընդ սուրբ եկեղեցիսն էանց, և ոչ գանդաղիմ. ոչ բամբասասէր մտօք, այլ ճշմարտութեամբ զէլս իրացն ասելով ոչ լռեցից. ոչ 'ի կարծ ընդոստուցեալ, և ոչ 'ի լուր զարթուցեալ. այլ ես ինքնին անձամբ անդէն 'ի անդուշն սրտահեցի և տեսի, և լուայ զձայն բարբառոյ յանդգնաբար խօսելով. իբրեւ զհողմ սաստիկ՝ զի բախիցէ զծով մեծ, այնպէս շարժէր և տատանէր զամենայն բազմութիւն զօրացն իւրոյ: Եւ հանդէս առնէր ամենայն ուսմանց, և ընդաճէր զմոգութիւն և զքաւդէութիւն և զամենայն ուսմունս աշխարհին իւրոյ: Արկանէր 'ի ներքս և ըզքրիստոնէութիւն կեղծաւորութեամբ, և ասէր զայրացեալ մտօք. հարցէք, քննեցէք, տեսէք. թող որ լաւն է՝ ընտրեալ կացուք: Եւ փութայր որ ինչ 'ի մտին էր, զի վաղվաղակի կատարեսցի:

Իսկ 'ի կողմանց կողմանց քրիստոնեայքն որ 'ի զօրուն էին, իմա-

ցան զխորհուրդն որ ՚ի ծածուկ վա-
ռեալ բորբոքէր, և կամէր հրգեհեւ
ղէրինս և զգաշտս առ հասարակ:
Ջեռան և նոքա անծախական հը-
րովն, և սաստկապէս սրաորաստե-
ցան առ փորձութիւն գաղտնի մէքե-
նայիցն: Սկսան այնուհետեւ բարձր
բարբառով, սաղմոսիւք և երգովք
հոգեւորօք և մեծապայծառ վար-
դապետութեամբ յայտ յանգիման
մեծի բանակին զպաշտօնն ցուցա-
նէին. և աներկեւղ առանց զանգի-
տելոյ՝ ո ոք և երթայր առ նոսա՝ ու-
սուցանէին կամակար: Եւ Տէր յա-
ջողէր նոցա նշանօք և արուեստիւք.
քանզի բազում հիւանդք ընդ ու-
նէին զբժշկութիւն ՚ի հեթանոսա-
կան զօրուն:

Իսկ անօրէն իշխանն իբրեւ գի-
տաց, եթէ յայանեցաւ խորաման-
կութիւն խորհրդոյն, և սրաորաս-
տեալ հուրն՝ մինչ չեւ ուրուք ՚ի նա
փչեալ, վառումն նորա յայանի ի-
մացաւ երկիւղածացն Աստուծոյ,
սկսաւ ծածուկ նետիւք խոցոտել
զմիտս իւրոյ չարութեանն, և ան-

բժշկականն վերս յոգիս և 'ի մարմնս տեսանէր: Մերթ շանթէր գալարէր իբրեւ զօձ թունաւոր, մերթ պարզէր գոչէր իբրեւ զառիւծ զայրացեալ. գելոյր և տապալէր երկդիմի մտօք, զխորհուրդս կամացն կամէր կատարել: Քանզի ձեռն արկանել և ունել ոչ կարէր, վասն զի ոչ էին համագունդ 'ի միում վայրի առ նմա, սկսաւ այնուհետեւ յառաջ կոչել զկրսերս յաւադաց և զանարգս 'ի պատուականաց և զտգէտս 'ի գիանոց և զանարիս 'ի քաջ արանց. և զի մի մի թուիցեմ, այլ զամենայն անարժանսն յառաջ մատուցանէր, և զամենայն արժանաւորսն յետս տանէր. մինչեւ ըզհայր և զորդի քակէր 'ի միմեանց:

Թէպէտ և ընդ ամենայն ազգս առնէր զանկարգութիւնս զայս, առաւել ընդ Հայոց աշխարհին մարանչէր: Քանզի տեսանէր զնոսա ջերմագոյնս յաստուածաբաշտութեանն, մանաւանդ որք էին յազգէնախարարացն Հայոց, և անմեղութեամբ ունէին զսուրբ քարոզու-

Թիւն առաքելոցն և զմարգարէից :
 Պատրէր զոմանս 'ի նոցանէ ոսկեով
 և արծաթով, և զբազումս այլով
 եւս առատ սարգեւօք . իսկ զոմանս
 ագարակօք և մեծամեծ դեղօք, և
 զոմանս սաառուովք և իշխանու-
 թեամբք մեծամեծօք . և այլ եւս
 սնտաի յոյս ոգւոց առաջն դնէր :
 Եւ այսպէս հրատուրէր և յորդո-
 րէր հանապազ . Եթէ միայն, ասէ,
 զօրէնս մոգութեան յանձին կալ-
 ջէք, և զձեր մոլորութիւնդ սրաի
 մտօք դարձուցանիցէք 'ի ճշմարտու-
 թիւն երեւելի մերոց գիւցաղնական
 օրինացս, 'ի մեծութիւնս և յաւա-
 դութիւնս հասուցից հաւասար իմոյ
 սիրելի նախարարացս, առաւել եւս
 զանցուցից : Եւ այսպէս կեղծաւո-
 րութեամբ խոնարհեցուցանէր զինքն
 առ ամենեւեան, խօսելով ընդ նոսա
 'ի պատճառս սիրոյ . զի խորաման-
 կութեամբ որսալ մարթասցէ զնոսա
 բառ առաջին խորհրդական խրատ-
 տուացն : Եւ զայս առնէր սկսեալ
 'ի չորրորդ ամէն մինչեւ 'ի մետաւան-
 երորդ ամն իւրոյ աւերութեանն :

Եւ իբրեւ ետես, եթէ ոչ ինչ
 յարդեցաւ ծածուկ հնարագիտու-
 թիւնն, այլ ընդդէմքն յօլովագոյն
 գործէին, քանզի տեսանէր զքրիս-
 տոնէութիւն՝ որ օր քան զօր յոր-
 դեալ տարածանէր ընդ ամենայն
 կողմանս հեռաւոր ճանապարհին
 ընդ որ ինքն անցանէր, սկսաւ հա-
 շել և մաշել և հառաչելով յողոց
 հանել: Յայտնեաց ակամայ զծա-
 ծուկ խորհուրդսն, եւ հրաման
 բարձր բարբառով և ասէ. Ամենայն
 ազգ և լեզուք՝ որ են ընդ իմով իշ-
 խանութեամբ՝ դադարեացեն յիւ-
 րաքանչիւր մօլոր օրինացն, և միայնոյ
 եկեացեն յերկրագագութիւն արե-
 գական, զոհս մատուցանելով և
 աստուած անուանելով, և սպաս
 ունելով կրակի, և ՚ի վերայ այսր ամենայնի
 և զմոգութեան եւս օրէնս
 կատարեացեն. զի մի ինչ ամենեւին
 պակաս առնիցեն: Չայս ասելով
 քարոզ կարգայր ՚ի մեծի կարաւա-
 նին, և պատուէր սաստիւ ՚ի վերայ
 դնէր ամենեցուն, և դեսպանս ստի-
 պաւ արձակէր յամենայն ազգս հե-

աւաւորս . զգոյն պատուէր հրամա-
նի առ ամենեւեան արկանէր :

Արդ ՚ի սկզբան երկոտասան-
երորդ ամի թագաւորութեանն
իւրոյ գունդ գումարէր անհամար
բազմութեամբ , յարձակեալ հասա-
նէր յերկիրն իտաղական : Չայս տե-
սեալ թագաւորին Քուշանաց , ոչ
հանգուրժէր ընդ առաջ ելանել
նորա պատերազմաւ . այլ խոյս
տուեալ ՚ի կողմանս ամուր անապա-
տին , թագստեամբ ասրէր հանդերձ
ամենայն զօրօքն իւրովք : Իսկ սա աս-
պատակ արձակէր գաւառաց , տե-
ղեաց , վայրաց . առնոյր զբազում
բերդս և զբազաքս , և կուտէր զգե-
րին , զառ և զասուռ և զաւար , ա-
ծէր հասուցանէր յերկիր իւրոյ տե-
րութեանն : Եւ անգ այնուհետեւ
յրնգունայն եղեալ ՚ի նոյն խոր-
հուրդս , հաստատէր ՚ի կարծիս մուղ-
րութեանն , ասելով ցպաշտօնեայս
ամբարշտութեանն . Չի՞նչ հատու-
ցուք մէք աստուածոցն փոխարէնս
այս մեծի յաղթութեանս , որ ոչ ոք
կարաց ելանել ընդդէմ մեր պատե-
րազմաւ :

Յայնմ ժամանակի առհասարակ միաբան մոգք և քաւդեայք բարձին զձայնս իւրեանց և ասէն . Աստուածքն՝ որ ետուն քեզ զտէրու թիւն և յյաղթութիւն ՚ի վերայ թըշնամեաց քոց, ոչ ինչ կարօտ են խընդրել ՚ի քէն յերեւելի պատուականացս, այլ զի բարձցես զամենայն ուսմունս մոլորութեան մարդկան, և ՚ի մի դարձուսցես օրէնս զրադէշտական պատուիրանին: Հաճոյ թուէր բանն առաջի թագաւորին և ամենայն մեծամեծացն, մանաւանդ որ էին առաջակայք օրինացն: Խորհուրդ ՚ի մէջ առեալ, յաղթէր խրատն: Անդէն ՚ի ներքոյ պահգրանն արգելոյր զբազմութիւնայրութիոյն Հայոց և զԱրաց և զԱղուանից, և զամենեցուն՝ որ էին հաւատացեալ ՚ի սուրբ աւետարանն Քրիստոսի: Եւ հրաման սասաիւ դռնասպանացն առնէին, եթէ որ յարեւելս առ մեզ գայցէ՝ թողցեն . իսկ յարեւելից յարեւմուտս անանց լիցի ճանապարհ:

Եւ իբրեւ արգել և փակեաց զնո-

սա յամուր յանել գառադիղն ,
 և յիրաւի ասացի ամուր և անել ,
 քանզի չիք անդ տեղի փախտի
 և թաքստի , վասն զի շուրջանա-
 կի թշնամիք են բնակեալ . յայնմ
 ժամանակի ձեռն արկանէր 'ի նո-
 սա , մեծաւ չարչարանօք և սէսսս
 տանջանօք վատթարէր զբաղումս
 'ի նոցանէ , և ստիպէր ուրանալ
 զճշմարիտն Աստուած և խոստովա-
 նել զերեւելի տարերս : Իսկ զօրա-
 կանքն առ հասարակ գեղեցիկ խոր-
 հրրդով , քաջապէս զօրութեամբ
 միաբան ազաղակէին և ասէին . Ակայ
 են մեզ երկինք և երկիր , ոչ երբէք
 հեղգացեալ եմք յարքունի վաս-
 տակս , և ոչ խառնեալ վատութիւն
 ընդ արութիւն քաջութեան . 'ի
 զուր անողորմ են հարուածք 'ի վե-
 րայ մեր : Եւ բազմանայր գոչումն
 ազաղակի նոցա , մինչեւ ինքնին թա-
 դաւորն ականատես լինէր իրացն
 յանդիմանութեան , և անդէն վաղ-
 վաղակի երգմամբ հաստատէր և ա-
 սէր . Ոչ թողացուցից ձեզ , մինչեւ
 կատարես չիք զամենայն կամս հրա-
 մանաց իմոց :

Եւ ահա իշխանութիւնս առեալ չարաչար սպասաւորացն, զչորս զինուորսն 'ի բուն աւագացն մատուցին 'ի փորձութիւնս տանջանաց: Եւ զառաջեալ դատեալ բազում հարուածովք, նովին կապանօք անցուցին 'ի տեղիս արգելանին: Իսկ այլոցն խաբէութեամբ առ ժամանակ մի թողութիւնս արարեալ, և զամենայն վնասունս պատճառս արկանէր զկապելովքն, և զայս առնէր սատանայական խրատուն:

Եւ յետ երկոտասան աւուր հրաման տայր ընթրիս գործել առատութեամբ և աւելի քան զաւուրց սովորութիւնս, և կոչէր զբազումս 'ի զինուորական քրիստոնէիցն: Եւ 'ի ժամ գահու պատրաստութեան զիւրաքանչիւր տեղի շնորհէր նոցա զբազմականին: Եւ սիրով խոնարհութեամբ խօսէր ընդ նոսա ըստ առաջնում կարգին, զի թերեւս հաւանեացին ուտել զմիս զոհեալ, զոր ոչ էր երբէք օրէն ուտել քրիստոնէից: Իբրեւ ոչ կալան յանձին ամենեքին, ոչ ինչ կարէ

ստիպեաց . այլ հրամայեաց՝ նոցա մատուցանել զսովորական կերակուրն , այլ առաւել գինեօքն յաւելոյր 'ի տաճարին խրախուժիւն : Եւ անտի 'ի դուրս ելեալ 'ի սրահն արքունի , արգելին զոմանս 'ի նոցանէ ձեռս յետս կապելով , և զխոնջանան պահէին , և զգուշութեամբ պահելով , էր որ զերկուս աւուրս , և էր որ զերիս : Բազում և այլ եւս յանարժան հարուածս չարչարէին . զոր և ոչ ընդ գրով իսկ արժանի համարեցաք արկանել : Եւ զոմանս 'ի նոցանէ հեռացուցանէին , և գարշեցուցանէին յազնուական պատուոյն անարգեալ :

Եւ գունդս գունդս գարձեալ դումարէին 'ի նոցանէ յերկիր հեռաւոր , յամուրս անապատին 'ի մարտ պատերազմի թշնամեացն արքայի . և բազմաց իսկ անդէն հասանէր վախճան մահու սրով : Եւ զամենեցունց զկարգեալ թոշակսն նուազեցուցանէին , և քաղցիւ և ծարաւով տառասպեցուցանէին զնոսա . և զձմերոցի տեղիս՝ զգժնեայ

զվայրան հրամայէին նոցա . և անարգս և վատթարս յաչս ամենեցուն զնոսա ցուցանէին : Իսկ նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ խնդութեամբ ընդունէին զամենայն չարաւնան վասն մեծի յուսոյն որ 'ի Քրիստոս , և որ առաջոյ պատրաստեալն կայ սլատուիրանապահ համբերողացն : Որչափ չարութեամբ զանարդութիւնն բազմացուցանէր , նոքա եւս քան զեւս զօրանային 'ի սէրն Քրիստոսի . մանաւանդ զի բազումք 'ի նոցանէ զգիրս սուրբս ուսեալ էին 'ի մանկութենէ , այնու զանձինս մխիթարէին և զընկերան քաջալերէին . և աշկարայ զպաշտօնն բազմացուցանէին : Այսն որոյ և բազումք 'ի հեթանոսաց' որոց հեշա և ցանկալի ձայնքն թուէին , քաջալերէին զնոսա , և սսէին բանս մխիթարութեան , իբրեւ եթէ լաւ իցէ մարդոյ մահու չափ ճգնեւ , քան յայդպիսի օրինաց ուրանալ :

Բայց սակայն թէպէտ և նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ զուարթութեամբ խնդային ըստ ներքին մար-

գոյն , արտաքին տեսիլն կարի ողորմ էր յօտարութեանն : Այնպիսի սլա տուական զինուորութիւն հասեալ էր 'ի չարաշուք անարգութիւն , և հայրենի ազատութիւնն չարաչար կայր 'ի ծառայութեան մարդախոշոշ բռնաւորին , որ և ըստ հեթանոսաց օրէնս անցանէր արիւնհեղութեամբ . և ամենեւին չկարծէր , թէ գուցէ այսր ամենայնի վրէժխնդիր յերկնից : Նա և ոչ զերկրաւոր վաստակս ուրուք յիշէր . և որ մեծն քան զամենայն է ըստ մարմնաւոր կարգի , քանզի գոյին ոմանք 'ի նախարարացն Հայոց , որոց զեղբարս նորա սնուցեալ էր մայրենի կաթամբն իւրեանց , առաւել քան զամենեւեան՝ զնոսա գասէր :

Եւ յայդր ամենայնի վերայ այլ եւս չարութիւն խորամանկեաց : Զմի ոմն 'ի հաւատարիմ ծառայիցն իւրոց 'ի գործ առաքէր յերկիրն Հայոց , որում անուն էր Գենշապուհ . որ եկեալ հասեալ հրամանաւ արքունի , զողջոյն բերեալ զմեծ թագաւորին , և խաղաղասէր

կեղծաւորութեամբ աշխարհագիր
առնելով ամենայն երկրին հայոց 'ի
խաղաղութիւն հարկաց և 'ի թեթե-
ւութիւն ծանրութեանայրեւծիոյն:

Թէպէտ և 'ի վերին երեսս կեղ-
ծաւորէր, այլ 'ի ներքոյ խորհուրդք
չարագոյնք ցուցանէին: Առաջին,
զաղաատութիւն եկեղեցւոյն արկա-
նէր 'ի ծառայութիւն, երկրորդ,
միայնակեաց քրիստոնեայք՝ որ բնա-
կեալ էին 'ի վանորայս, ընդ նո-
վին աշխարհագրով էարկ, եր-
րորդ, զհարկ աշխարհին առաւել
ծանրացոյց, չորրորդ, զնախարա-
րեանն քանսարկութեամբ արկ ընդ
միմեանս, և յամենայն ասն արար
խռովութիւն: Եւ զայս ամենայն առ-
նէր, զի թերեւս զմիաբանութիւնն
քակտեսցէ, և զուխտն եկեղեցւոյն
ցրուեսցէ, և զմիայնակեացսն փա-
խուսցէ, և զչինականսն վատնե-
ցէ: և առ յոյժ աղքատութեանն՝
ակամայ դիմեսցեն յօրէնս մոգուց:
Եւ եւս չարագոյն հինգերորդն,
քանզի որ հազարապետն էր աշ-
խարհին՝ իբրեւ զհայր վերակացու

համարեալ էր աշխարհականացն և քրիստոնէից . գրգռեաց յարոյց զամբաստանութիւնն 'ի վերայ նորա, և հանեալ զնա 'ի գործոյն՝ փոխանակ նորա սարսիկ ած յաշխարհն, և մեւս եւս մոգպետ դատաւոր աշխարհին, զի զեկեղեցւոյ փառս ազաւաղեսցեն :

Բայց սակայն թէպէտ և ամենայն գործքս այս գժնեայ էին, չեւ էր ուրուք ձեռնարկեալ յայանի յեկեղեցին . վասն այնորիկ և ոչ որ ընդդիմացաւ նմա, թէպէտ և էր ծանրութիւնն հարկացն : Քանզի ուստի արժան էր առնուլ հարեւր դահեկան, նոյնչափ կրկնէին և առնուին . սոյնպէս և ետխակոսոսաց և երկցանց դնէին, ոչ միայն շինաց, այլ և աւերակաց : Նա բնաւ ո՛վ իսկ կարէ պատմել վասն ծանրութեան մըտից և սակից, բաժից և հասից, լերանց և դաշտաց և մայրեաց : Ոչ ըստ արքունի արժանաւորութեանն առնուին, այլ հինաբար յափշտակելով . մինչեւ ինքեանք իսկ մեծապէս զարմանային, թէ ուստի

այս ամենայն գանձ ելանէ, զիսորդ
չէն կայցէ աշխարհն :

Եւ իբրև տեսին, թէ այսու ամենայնիւ չկարացաք ձանձրացուցանել, յայնժամ յայտնապէս հրաման ետուն մոգաց և մոգակաաց նամակ մի գրել ըստ ձախողակի գեւնին իւրեանց : Եւ էր պատճէն նամակին այս :

ՄԻԶՐՆԵՐՍԵԶ վզրուկ հրամանաւոր երան և տաներան, Հայոց մեծաց ողջոյն շատ :

Ի ուրք գիտասջիք, ամենայն մարդ որ բնակեալ է ՚ի ներքոյ երկնից, և ոչ ունի զօրէնս գենի մազդէզանց, նախուղ է և կոյր, և գիւաց Խարամանայ խաբեալ : Քանզի մինչ չեւ էին երկինք և երկիր, Չրուանն մեծաստուած յաշտ առնէր զհաղարամ, և ասէր. Թերեւս լիցի իմ որդի մի Որմիզդ անուն, որ արասցէ զերկին և զերկիր : Եւ յղացաւ երկուս յորովայնի, զմին վասն յաշտ առնելոյ, և զմեւսն եւս ՚ի Թերեւսն ասելոյ : Իբրև գիտաց, եթէ երկու են յորո-

վայնի, Որ վաղ եկեացէ, ասէ, նմա
տաց զԹագաւորութիւնս: Իսկ որ
էր ՚ի Թերահաւատութենէն յղա-
ցեալ, սրտառեաց զորովայնն և ել
՚ի դուրս: Ասէ ցնա Ջրուանն. Ո՞վ
ես դու: Ասէ. Որդին քոյ Որ-
միզդ: Ասէ ցնա Ջրուանն. Իմ որ-
դին լուսաւոր է և անուշահոտ, դու
խաւարային ես և չարասէր: Եւ ի
բրեւ կարի դառնապէս ելաց, ետ ցնա
զԹագաւորութիւնն զհազար ամ:

Իբրեւ ծնաւ զմեւս եւս որդին,
անուանեաց զնա Որմիզդ. եհան
զԹագաւորութիւնն յԱրհմնէ, և
ետ ցՈրմիզդն. և ասէ ցնա. Յայժմ
ես քեզ յաշտարարի, արդ դու ինձ
արա: Եւ Որմիզդ արար զերկին և
զերկիր. իսկ Արհմն ընդդէմ զչարն
գործեաց: Եւ այսպէս բարժանին
արարածքս. հրեշտակքն Որմիզդի են,
իսկ գեւքն Խարամանուոյն. և ամենայն
բարիք՝ որ յերկնից և այսր լինին՝
Որմիզդի են, և ամենայն վնասք՝ որ
անտի և այսր գործին՝ զայն Արհմն ա-
րար: Սոյնպէս և յերկրիս որ ինչ բա-
րի է՝ զայն Որմիզդն արար, և որ ոչն

է բարի՝ զայն Արհմն արար, որպէս
 զմարդ Արմիզդ արար, և զախտս և
 զհիւանդութիւնս և զմահ՝ Արհմն
 արար: Եւ ամենայն թշուառու,
 թիւնք և սլատահարք՝ որ լինին, և
 սլատերազմունք գառնութեան՝ չա-
 րի մասինն արարածք են: Իսկ յաջո-
 ղութիւնք և տէրութիւնք և փառք
 և սլատիւք և առողջութիւնք մար-
 մնոյ, գեղեցկութիւնք գիմաց և
 ճարտարութիւնք բանից և երկայ-
 նակեցութիւնք ամաց, այդ ՚ի բա-
 րւոյն առնուն զգոյացութիւն, և
 ամենայն որ ոչ այդպէս է, ՚ի նա
 չարին արարած խառնեալ է:

Եւ ամենայն մարդիկ մոլորեալք
 են, որ ասեն՝ եթէ զմահ՝ Աստուած
 արար, և չար և բարի ՚ի նմանէ լի-
 նին, մանաւանդ որպէս քրիստո-
 նեայքդ ասեն, թէ Աստուած նա-
 խանձոտ է. վասն թզի միոյ ուտե-
 լոյ ՚ի ծառոյն Աստուած զմահ ա-
 րար, և զմարդն արկ ընդ այնու սլա-
 տուհասիւ: Զայդպիտի նախանձ և
 ոչ մարդ առ մարդ ունի, թող թէ
 Աստուած առ մարդիկ. զի որ զայս

ատէ՛ նա խուշ է և կոյր և ՚ի գիււաց
Խարամանոյ խաբեալ:

Գարձեալ մեւս եւս այլ մոլորու-
թիւնս ասեն. Աստուած, ասեն, որ
զերկինս և զերկիր արար, եկն և ՚ի
կնոջէ ումեմնէ ծնաւ, որում ա-
նուն էր Մարիամ, և ասն նորա
Յովսէփ: Եւ զհետ այսպիսի մար-
դոյ մոլորեալ են բազումք: Եթէ
աշխարհն հոռոմոց առ յոյժ յի-
մարութեան տգիտաբար մոլորեալ
են, և զրկեալ են ՚ի կատարեալ դե-
նէս մերմէ, յանձանց պայմայեն
զմասն իւրեանց. դուք եւս ընդէր
զհետ նոցա մոլորութեանն ցնորիք:
Այլ զոր օրէնս տէրս ձեր ունի,
զնոյն և դուք կալարուք. մանաւանդ
զի և առաջի Աստուծոյ վասն ձեր
համարս ունիմք տալ:

Մի հաւատայք առաջնորդացն
ձերոց, զոր նածրացիսդ անուանէք,
քանզի յոյժ են խաբեբայք. զոր
բանիւքն ուսուցանեն, գործովք ոչ
կամին յանձն առնուլ: Միս ուտել
ասեն ոչ են մեղք, և ինքեանք ուտել
ոչ կամին. կին առնել ասեն արժան է,

բայց ինքեանք և հայել ՚ի նա ոչ կամին . կարասի որ ժողովէ , ասեն , յոյժ մեղք են , բայց զաղքատութիւն առաւել քան զյոյժ գովեն . յարգեն զթշուառութիւն , և սրբասաւեն զյաջողուածս . ծաղր առնեն զանուն բախտի , և զփառաւորան յոյժ այսպանեն . սիրեն զանշքութիւն հանգերձից , և յարգեն զանորդս քան զսրատուականս . գովեն զմահ , և սրբասաւեն զկեանս . անարգեն զճնունդս մարդոյ , և յարգեն զանորդութիւն : Եւ եթէ լսէ որ գոցա և ՚ի կանայս ոչ մերձենայ , աշխարհի վախճան վաղվաղակի հասանէ :

Այլ ես ոչ կամեցայ զամենայն ըստ մասանց ընդ գրով արկանել առ ձեզ . զի բազում այն ինչ է , զոր խօսին գոքա : Որ չարագոյն եւս է քան զոր գրեցաքդ , զԱստուած խաչեալ ՚ի մարգկանէ քարողեն , և զնոյն մեռեալ և թաղեալ , և ապա յարուցեալ և վերացեալ յերկինս : Ոչ ահա ձեզէն իսկ արժան էր անդրէն դատաւտան առնել վասն

այդպիսի անարժան ուսմանց: Դեւք
որ չարք են, ոչ ըմբռնին և տանջին
'ի մարդկանէ, թող թէ Աստուած
արարիչ ամենայն արարածոց. զոր
ձեզ ամօթ է ըսել, և մեզ կարի
անհաւատայլի բանք:

Արդ երկու իրք կան առաջի ձեր-
կամ արարէք բան առ բան նամա-
կիդ պատասխանի, և կամ արիք 'ի
դուռն եկայք, յանդիման լերուք
մեծի հրատարակին:

Անոռանք եպիսկոպոսացն, որք
պատասխանեցին ևսմակին:

ՅՈՎՍԷՓ եպիսկոպոս Այրարա-
տոյ, Սահակ եպիսկոպոս Տարո-
նոյ, Մեղեա եպիսկոպոս Մանազ-
կերտի, Եղնիկ եպիսկոպոս Բա-
գրեւանդոյ, Սուրմակ եպիսկոպոս
Բզնունեաց, Տաճատ եպիսկոպոս
Տայոց, Թաթիկ եպիսկոպոս Բա-
սենոյ, Քասու եպիսկոպոս Տարու-
բերանոյ, Երեմիա եպիսկոպոս Մար-
դաստանի, Եւղաղ եպիսկոպոս
Մարդաղոյ, Անանիա եպիսկո-

սոս Սիւնեաց, Մուշէ եպիսկոպոս
Արծրունեաց, Սահակ եպիսկոպոս
Ռըշտունեաց, Բասիլ եպիսկոպոս
Մոկաց, Գաղ եպիսկոպոս Վա-
նանդայ, Եղիշէ եպիսկոպոս Ա-
մատունեաց, Եղբայր եպիսկոպոս
Անձեւացւոց, Երեմիա եպիսկոպոս
Աստիսունեաց :

Այսք ամենեքին եպիսկոպոսք և
բազում քորեպիսկոպոսք և սա-
տուական երիցունք 'ի տեղեաց տե-
ղեաց հանդերձ սուրբ ուխտիւ եկե-
ղեցւոյն միաբանք և միահաւանք,
միահամուռ ժողովեալք 'ի Թագա-
ւորանիստ տեղին յԱրտաշատ,
հաւանութեամբ մեծամեծ նախա-
բարացն և ամենայն բազմութեամբ
աշխարհին արարին նամակին սա-
տասխանի :

ՅՈՎՍԷՓ եպիսկոպոս հանդերձ
ամենայն միաբանելովքս 'ի մեծա-
մեծաց մինչեւ ցփոքունս՝ Միհրներ-
սեհի մեծի հազարապետի Արեաց
և անարեաց՝ բազում խաղաղասէր
մտօք բազմասցի ողջոյն առ քեզ և

ամենայն մեծի ստիակիդ Արեայ :

Ի նախնեաց ունիմք սովորութիւն աստուածատուր սլատուիրանաւն աղօթս առնել 'ի վերայ կենաց թագաւորի , և անձանձրոյթ ինդրել յԱստուծոյ վասն երկայն ժամանակաց դորա , զի խաղաղութեամբ վարեսցէ զտիեզերական իշխանութիւնդ , զոր աւանդեալ է դմա յԱստուծոյ . զի 'ի դորա յերկար խաղաղութեանն և մեք առողջութեամբ և աստուածսլաշտութեամբ կատարեսցուք զկեանս մեր :

Վասն նամակին , որ քո 'ի մեր աշխարհս տուեալ էր , յառաջ ժամանակաւ մի ոմն 'ի մոգսէտաց , որ կատարելագոյն էր 'ի դենիդ ձերում , և դուք առաւել քան զբնութիւն մարդկան 'ի վեր համարէիք զնա , հաւատաց նա յԱստուած կենդանի յարարիչ երկնի և երկրի , և բան առ բան ելոյժ և խմացոյց ձեզ զօրէնս ձեր : Եւ իբրեւ ոչ կարացին բանիւ զգէմ նորա ունել , քարկոծեալ մեռաւ յԱրմիդէ արքայէ : Եւ եթէ հաւատարիմ համարիցիս

զմեր բանս լսել, 'ի բազում տեղիս
այդրէն յաշխարհիդ ձերում գտա-
նին գիրք նորա • ընթերցիր, անախ
տեղեկանաս :

Այլ վասն օրինացս մերոց, ոչ
ինչ աներեւոյթ են, և ոչ յանկեան
ուրեք աշխարհիս քարոզին • այլ
համատարած ընդ ամենայն երկիր,
ընդ ծով և ընդ ցամաք և ընդ կղզիս •
ոչ միայն յարեւմուտս, այլ և յա-
րեւելս, այլ և 'ի հիւսիս և 'ի հա-
րաւ 'ի միջոցս լի է հոծութեամբ :
Ոչ է 'ի մարդ ապաստան, եթէ
վերահացուաւ տարածեսցի ընդ
աշխարհս • այլ ինքն յինքենէն ունի
զհաստատութիւն : Ոչ առ այլովքն
վատթարօքն վեհ երեւի, այլ 'ի
վերուստ յերկնուստ ունի զանսուտ
օրէնսդրութիւնն • ոչ միջնորդաւ,
զի մի է Աստուած, և չեք այլ ոք
բայց 'ի նմանէ, ոչ երկցագոյն և
ոչ կրտսերագոյն : Ոչ սկիզբն ա-
ռեալ յումէքէ լինել Աստուած,
այլ ինքն ինքեամբ մշանջենաւոր •
ոչ 'ի տեղւոջ ուրեք, այլ ինքն ին-
քեան տեղի • ոչ 'ի ժամանակի իմիք,

այլ ժամանակք 'ի նմանէ գոյացան .
 ոչ միայն քան զերկինս երկցագոյն ,
 այլ և քան զկարծիս մտաց մարդ-
 կան և հրեշտակաց : Ոչ ձեւանայ 'ի
 տեսիլ տարրեղէն , և ոչ անկանի ընդ
 տեսլեամբ ական . և ոչ միայն ձե-
 ուին չզննի , այլ և ոչ ընդ միտս ու-
 րուք հարկանի , ոչ միայն ընդ մար-
 մնականացս , այլ և ոչ ընդ անմար-
 մին հրեշտակացն , բայց եթէ ինքն
 կամի՝ իւրոյ արժանաւորացն մտաց
 իմանի , այլ ոչ աչաց տեսանի . և
 մտաց՝ ոչ երկրաւորացս , այլ որ
 յԱստուածն են հաւատացեալ ճշշ-
 մարտիւ :

Եւ անուռն է նորա արարիչ երկնի
 և երկրի . իսկ յառաջ քան զերկին և
 զերկիր , որպէս ինքնագոյ՝ նոյնպէս
 և ինքնանուռն է : Ինքն անժամանակ
 է , իսկ արարածոցս յորժամ կամե-
 ցաւ՝ սկիզբն արար լինելոյ , ոչ յըն-
 չէ , այլ յոչընչէ . զի ինչ՝ նա միայն
 է , և այլս ամենայն 'ի նմանէ ընչա-
 ցաւ : Ոչ իբրեւ եթէ յետոյ իմացաւ
 և արար , այլ մինչ չեւ արարեալ էր
 նորա՝ 'ի կանուխ գիտութեան իւ-

րու՛մ տեսանէր զարարածս . որպէս
 և այժմ՝ մինչ չեւ է գործեալ մար-
 դոյ բարի ինչ կամ չար , Աստու-
 ծոյ յայտնի է անգործք մարդկան :
 Սոյնպէս և յայնժամ մինչ չեւ էր
 արարեալ , ոչ խառն 'ի խուռն ինչ
 ճանաչէր զանեղսն , այլ կարգեալ և
 յարմարեալ կային առաջի նորա իւ-
 րաքանչիւր մասանցն տեսակքն . իսկ
 մարդկան և հրեշտակաց՝ և տեսակքն
 և որ 'ի տեսակին լինելոցք էին :

Եւ քանզի արարող զօրութիւնս
 է , ոչ կարէ խափանել զնորա բա-
 րերարութիւնն մեր չարութիւնս .
 որպէս և եղեւ իսկ , և ունիմք դա-
 տաւոր զաջն արարչին : Չեռք , որ
 զերկինս և զերկիր հաստատեցին ,
 նոյնք և տախտակս քարեղէնս փորա-
 գրեցին և ետուն մեզ 'ի դպրութիւն՝
 որ ունի զօրէնս դպրութեան խաղա-
 զականս և փրկականս . զի գիտասցուք
 զմի Աստուած արարիչ երեւելեաց
 և աներեւութից . ոչ այլ և այլ , իբրև
 թէ ոմն բարի և ոմն չար , այլ մի և
 նոյն համակ բարի :

Բայց եթէ թուիցի քեզ չար ինչ

գող յարարածս Աստուծոյ , ասա
համարձակ . զի թերեւս ուսցիս
զճշմարիտն բարի : Զգեւս չար ա-
սացեր . գոն և գեւք բարի , զոր և
գուք և մեք հրեշտակս անուանեմք .
եթէ կամին՝ և գեւք բարի լինին ,
և եթէ կամին՝ և հրեշտակք չար լի-
նին : Այլ և ՚ի մարդիկ երեւի , և
առաւել ՚ի միոյ հօր որդիս . է որ
հնազանդ և հպատակ է հօրն , և է
որ չարագոյն քան զսատանայ : Նա
և ինքն իսկ մարդն առանձինն յեր-
կուս բաժանեալ տեսանի , երբեմն
չար և երբեմն բարի , և որ բարին
էր՝ նոյն չարացաւ , գէսլ եղեւ՝ զի
դարձեալ անդրէն ՚ի բարի շրջեցաւ ,
և բնութիւն մի է :

Բայց այն՝ որ ասեսն , եթէ վասն
թղոյ միոյ մահ արար Աստուած ,
վատթարագոյն է սլատառ մի մա-
գաղաթ քան զթուղ . ասլա եթէ
բան թագաւորին նկարի ՚ի նմա , ո
սլատառ է զնա՝ մահու ընդունի զսլա-
տուհաս . իսկ արդ չար արժան է
ասել թագաւորին . քաւ , ես ոչ
ասեմ . այլ խրատ ՚ի գործ արկեալ

զայլս ուսուցանեմ: Յայնժամ էր
Աստուած նախանձոտ, [թէ չէր պա-
տուիրեալ չուտել 'ի ծառոյ անտի.
ապա ե[թէ յառաջագոյն զգուշա-
ցաւ, զգուժ բնական սիրոյն իւրոյ
յայտնեաց նմա: Իսկ արհամար-
հելով մարդ՝ ընկալաւ զպատիժս
մահուն:

Բայց այն, զոր ասացեր, ե[թէ
Աստուած 'ի կնոջէ ծնանի, յայդմ
չէր արժան քեզ խորշել և փախ-
չել. զի ահաւասիկ Արհմն և Որ-
միդդ 'ի հօրէ ծնան և ոչ 'ի մօրէ.
որում ե[թէ քաջ միտ դնես, և ոչ
դու յանձն առնուս: Եւ մեւս եւս
այլ ծաղրագոյն քան զայդ. Միհր
Աստուած 'ի կնոջէ ծնաւ, ե[թէ ոք
ընդ իւրում ծնողին անկցի:

Այլ սակաւիկ մի ե[թէ 'ի բաց
Թողացուցանելի զփրումն տերու-
թեանդ, և ընկերաբար գայիր 'ի
պայքար, գիտեմ՝ զի իբրեւ այլովդ
ամենայնիւ յոյժ իմաստուն ես, և
վասն ծննդեան Տեառն մերոյ 'ի
սուրբ Կուսէն՝ ոչ աւելաբանու-
թիւն համարելի, այլ առաւել

քան զարարչութիւնն յոչընչէ զաշխարհս՝ մեծագոյն զվերջին փրկութիւնն իմանայիր, ազատութեան մարգոյն դշանցաւորութիւնն գնէիր, և բարերարութեանն Աստուծոյ՝ զազատութիւնն ՚ի ծառայութենէ :

Քանզի յորժամ լսես, եթէ յոչընչէ արար Աստուած զամենայն աշխարհս, բանիւ ծնունդ իմասջիր զարարածս : Իսկ քանզի Աստուած որ զայս մեծ մարմին առանց չարչարանաց ծնաւ, ապաքէն իբրեւ զհայր գութ ունի ընդ սմա : Զի որ ինքն անապական է, և զարարածս առանց ապականութեան ծնաւ, իսկ սա կամօք գլորեալ ապականեցաւ, և անձամբ եւս ոչ կարէր կանգնել կալ ՚ի վերայ ոտից : Ասան զի էր ՚ի հողոյ, անձամբ անձին արարեալ, անդրէն ՚ի նոյն բնութիւն դարձաւ. և իբրեւ ոչ եթէ յօտար դորութենէ չարի ինչ ընկալաւ ուրուք զսրաօթս սպտուհասին, այլ ՚ի յիւրմէ հեղգութենէն չստէ բարերար սպտուիրանին, խրատեցաւ

ծառայական մասնն մահուամբն ,
զոր կրեաց յանձն իւր :

Արդ եթէ զմահ չար աստուածն
արար , զինչ գոյացութիւն երեւի
մահու 'ի միջի . և ոչ ինչ : — Բայց
զբարի աստուծոյ զարարածսն խան-
գարեաց : — Եթէ այդ այդպէս է ,
նմա և բարի իսկ ասել ոչ մարթի ,
այլ կիսագործ ասպականացու : Եւ
որոյ աստուծոյ արարածքն ապա-
կանելիք են և եղծանելիք , նմա ան-
եղծ աստուած չմարթի ասել : Տի
օն անգր թողէք զյիմարութեան
զբարբանջմունսդ : Միոյ աշխարհի
երկու գեհապետք ոչ լինին , և ոչ
միոյ արարածոց երկու աստուածք :
Եթէ Ժպրհեցին և լինիցին երկու
Թագաւորք միոյ աշխարհի , աշխարհն
եղծանի և Թագաւորութիւնքն խան-
գարին :

Աշխարհս նիւթեղէն է , և նիւթ-
քըս որիչ որիչ են և ընդ միմեանց
հակառակ . մի է արարիչ հակառա-
կորդացս , որ ածէ զսոսա 'ի սիրե-
լութիւն հաւանութեամբ . որպէս
մալեալ կակղէ զԷրմութիւն հրոյն

օգոյս հաւանութեամբ, և զաստ-
 ուումն բրտութեան օգոյն՝ հրոյն ե-
 ռանգամբ, սոյնպէս և մանրամաղ
 փոշիացեալ հողս՝ ջրոյն խոնաւու-
 թեամբ զանգանի, իսկ զի վայր ծո-
 բելի բնութիւն ջրոյն՝ սալայառակ
 արամացեալ հողոյն կափմամբ :

Զի եթէ միաբանէին տարերքս,
 գուցէ ոք ՚ի կարճամտաց և աս-
 տուած անասական զտաս կարծէր-
 և թողեալ զարարիչն՝ արարածոյս
 զերկրագործութիւն մատուցանէր .
 վասն այնորիկ որ արար զսա, զգու-
 շացաւ յառաջագոյն . զի հայեցեալ
 մարդիկ ՚ի յանգիմանութիւն ապա-
 կանացու տարերացս, անապական
 միայն զկառավար սորա իմասցին,
 զմի և ոչ զերկուս . զնոյն արարիչ
 չորեքկին նիւթոյս, յորմէ ամենայն-
 քրս ծննդագործին հրամանաւ ա-
 րարողին իւրեանց : Աւ շրջագայու-
 թեամբք չորեք յեղանակք կատա-
 րեալք՝ գործեն զտարեւոր սպասա-
 ւորութիւնն, և չորեքեան հային
 կամաց ակնարկելոյ արարչին իւ-
 րեանց, և անզգայութեամբ լծեալ

ենն 'ի գործ հարկաւորութեանն
չյափշտակելով զհարգ սրտաւոյն
'ի միակեանց:

Եւ ահա սարգարար ասացեալ
գիւրատար լուսաւորութիւնն 'ի յա-
կանջս ամենեցուն: Զի այն որ հուրն
է, գոյացութեամբ և զօրութեամբ
խառնեալ է յերկան եւս մասունս .
իբրեւ գտանի ջերմութիւնն յոլովա-
գոյն 'ի քարինս և յերկաթս, և սա-
կաւագոյն 'ի յօդ և 'ի ջուր, և ինքն
առանձին ուրեք ոչ երեւի: Իսկ
ջրոյն բնութիւն գոյ առանձինն,
գոյ և 'ի խառնուածսն երկնն եւս
մասանցն . յոլովագոյն 'ի հողաբոյսս
և սակաւագոյն 'ի յօդ և 'ի հուր:
Իսկ օդն թափանցանց է ընդ հուրն
և ընդ ջուրն, և 'ի ձեռն ջրոյն ընդ
կերակուրս աճեցահանս:

Եւ այսպէս խառնեալ են ստ-
րերքս սյս, և գոյացեալ իբրեւ զմի
մարմին, և ոչ կորուսեալ զգիւրա-
քանջիւր բնութիւն, և ոչ երբէք ըզ-
կայան առեալ հակառակութեամբ,
հայելով 'ի մի իշխանն միխառնն, որ
զխառնուածսն յարմարեալ կաղմէ

առ ՚ի բնականութիւն կենդանեաց
ամենեցուն , և տեւողութիւն յա-
րակայութեան բոլոր աշխարհիս :

Իսկ եթէ առ անբան աշխարհս
այսպէս հոգ տանի Աստուած , որ-
չափ եւս առաւել առ բանաւոր
աշխարհս՝ մարդս : Զոր և ձեր ոմն
քաջ յիմաստնոցն ասաց , եթէ
Միհրն աստուած մայրածին էր ՚ի
մարդկանէ , և թագաւոր աստուա-
ծազաւակ է , և համհարզ քաջ
եւթներորդացաստուածոց : Եւ եթէ
հաւատալ արժան է առասպելաբա-
նութեանդ , զոր դուք և գործովք
իսկ կատարեալ ցուցանէք ՚ի դեմիդ
ձերում , մեք ոչ եւս առասպելացն
հաւատամք . այլ աշակերտք եմք
մեծին Մովսիսի մարգարէին , ընդ
որում Աստուած խօսեցաւ ՚ի մօրե-
նւոջն ՚ի Սինէ , և դէմ յանդիման
օրէնս գրեաց և ետ ցնա . և ծանոյց
զնիւթեղէն աշխարհն իբրեւ զա-
րարածս , և զիւր աննիւթ էութիւնն՝
արարիչ նիւթոցս յոչընչէ . և զեր-
կիրս երկրաւորօքս և զերկինս եր-
կնաւորօք ծանոյց նմա , զի գործք

ձեռաց նորա են : Բնակիչք երկնի՝
 հրեշտակք , և բնակիչք երկրի՝
 մարդիկ • բանաւոր՝ մարդ և հրեշ-
 տակ միայն , և Աստուած՝ ՚ի վեր քան
 զերկինս և զերկիր :

Եւ ամենայն արարածք անբանու-
 թեամբ կատարեն զհրամանս սրա-
 տուիրանի նորա , ոչ երբէք անցա-
 նեն ըստ եղեալ սահմանն իւրեանց •
 բայց մարդ և հրեշտակ ազատ թու-
 զեալ ՚ի կամս անձին իւրոյ , քանզի
 մտաւորք են , եթէ կայցեն ՚ի հրա-
 մանի նորա , անմահք են և որդիք
 Աստուծոյ : Չբոլոր արարածս ար-
 ւեալ է ՚ի ծառայութիւն , զերկիրս
 մարդկան և զերկինս հրեշտակաց •
 ապա եթէ ստուգանիցեն և անցա-
 նիցեն ըստ հրամանաւ , զընդդէմն
 գործեսցեն Աստուծոյ , յիւրաքան-
 ջիւր սրատուոցն զանարգանս ընկալ-
 ցին • զի երեւեսցի ակրութիւնն ան-
 բամբաս , և յանցաւորքն ամօթալից
 յանցանացն :

Իսկ եթէ դու ՚ի ագիտութեան
 վրիպեալ ես , ես որ հաստատունս
 գիտեմ՝ ոչ կարեմ գալ զկնի քո

մոլորութեանդ : Եթէ աշակերտիմ
անուսումնութեանդ, երկոքինս յան-
գիւտ կորուսան մատնիմք, թերեւ
ես չարագոյն քան զքեզ. քանզի
վկայ ունիմ ինձ զինքնասաց ձայն
Աստուծոյ. Ծառայ, տակ, որ ոչ
գիտէ զկամս տեառն իւրոյ, և ար-
ժանի գանի ինչ գործ գործէ, ըմ-
պել ըմպէ գան, այլ սակաւագոյն.
Իսկ որ տեղեկագոյն է կամաց թա-
գաւորին, և յանցանէ ինչ առաջի
նորա, առանց բարեխօսի բազմա-
պատիկ տանջի :

Արդ աղաչեմ զքեզ և զամենե-
սեան՝ որ ընդ քոյով իշխանութեամբ
են, մի դու ընդ իս բազմապատիկ
տանջիր, և ոչ ես ընդ քեզ սակա-
ւագոյն. այլ ես և դու և ամենայն
բազմութիւնդ՝ հանդերձ արի թա-
գաւորաւդ, այնպէս աշակերտես
ցուք աստուածային գրոց, զի ՚ի
տանջանացն ասրեսցուք, և շքժոխս
արհամարհեսցուք, և յանչէջ հրոյն
զերծանիցիմք, և զարքայութիւնն
ժառանգիցեմք, և անցաւոր կենոք
զանանց մեծութիւնն անվախձան

ունիցիմք : Բայց յօրմէ դուդ զար-
հուրեալ ես՝ դիւրահաւան լեր, և
վաղվազակի աշակերտիս ճշմար-
տութեանն :

Ոմն 'ի հրեշտակաց յանմահիցն
գնդէն ստամբակեալ և 'ի բոց գնաց
յերկնից, 'ի մեր աշխարհս եկեալ՝
պատիր բանիւք և սուտ խոստմամբ
զանչինելի յոյսն առաջի դնէր,
լբրեւ սղայ մանկան, անփերձ և
անկիրթ նորաթեք մարդոյն, 'ի
վեր հայեցուցանելով զփաս նորա,
ուտելով 'ի սաղոյ ծառոյն, յօր
հուսն չհրամայեաց երթալ, զի
լիցի աստուած : Իսկ նորա մտա-
ցեալ զպատուիրանն Աստուծոյ,
խաբեցաւ զկնի մոլար խաբէու-
թեանն, կորոյս զոր ունէր զփառս
անմահութեանն, և չեհաս երա-
զայոյս կարծեացն : Ասան որոյ և
մերժեալ 'ի կենաց տեղոյն, ընկե-
ցաւ յատականելի աշխարհս՝ յօ-
րում և դուքս էք բնակեալ այժմ,
և ցնորեալ մոլորիք զկնի նորին
խրատուի. ոչ եւս ուտելով 'ի
պատուիրեալ ծառոյն, այլ զարա-

րածս աստուած ասելով, և անխօս
տարերցս երկիր սլագանելով, և ան-
որովայն դիւաց կերակուր մատու-
ցանելով, և յարարչէն բոլորեցունց
'ի բաց լինելով:

Ոչ յսոքի չար խրատտուն. այլ
կամի՝ զի քան զինքն չարագոյն ա-
րասցէ: Քանզի դեւքն ոչ եթէ բռ-
նաբար զոք վարեն 'ի կորուստ, այլ
զմեղս քաղցրացուցանեն 'ի կամս
մարդոյն, և ողոքանօք որսան զան-
ուամունս 'ի խաբէութիւն, որպէս
բազում մարդիկ զընկերս իւրեանց
'ի գողութիւն և յաւազակութիւն.
Իբր ոչ եթէ բռնի ինչ վարելով, այլ
սլատիր խաբէութեամբ տան գոր-
ծել բազում չարիս, զոմանս 'ի կա-
խարդութիւն և զոմանս 'ի սոսնը-
կութիւն և զոս մնս յանթիւ 'ի բա-
զում յայլ իրս աղտեղութեան: Եւ
արգար դատաւորօք վրէժ առնուն
մահու չափ. իբր ոչ եթէ բարի աս-
տուծ ոյ դատաւորք իցեն բարեգործ,
և չարին չարագործ. զի բազում
անգամ է՝ զի 'ի բարի մարդկանէ
չարք լինին, և յետոյ 'ի չարագու-
նից անտի կատարելագոյն բարիք:

Եւ դատաւորք ստոյգ, որք դա-
տին զչարագործս, ոչ եթէ չարք
անուանին և չարչարիչք, այլ յոյժ
բարիք և բարեգործք. և բնութիւն
մի է, և ոչ երկու. իսկ ՚ի միջէ ան-
տի գործք երկուութեան երեւին.
ոմանց սատակիչք, և ոմանց պար-
գեւատուք: Եւ եթէ առ մարդիկ
այս պաշտի ՚ի ձեռն թագաւորական
վիճակին խրատուն խնամ տանել
խրում իշխանութեանն, որչափ եւս
առաւել Աստուծոյ բոլոր աշխարհս,
որ ընդ ամենեցուն կեանս կամի, և
ոչ զմահ: Իսկ ուր բազմացաւ յան-
ցաւորութիւն, տանջեաց զամենե-
սեան մահուամբ. իսկ ուր եղեւ
ունկնդրութիւն հնազանդութեան,
չնորհեաց տարգևս անմահութեան:

Այն է ճշմարիտ Աստուած՝ բո-
լորեցունց մեր արարիչ, զոր դու
աներեսանակ արձակ բերանով ան-
ահ աներկեւղ համարձակ հայհոյ-
ես. թողեալ զՅիսուս Քրիստոս
զփրկական անունն, Փանդուրակաց
որդի անուանես, և մարդ մոլորե-
ցուցիչ կարծես, և զերկնաւոր վրբ-

կուժիւնն աղաւաղես և անարգես
 'ի կորուստ անձին և բոլոր աշխար-
 հիս : Զոր տալոց և հատուցանելոց
 էս զանանցահան վրէժ տանջանացն
 յանչէջ հուրն սպառնացեալ գե-
 հենին, հանդերձ ամենայն գործա-
 կցօք. քոյովք, առաջնովք և միջնովք
 և վերջնովք : Այլ մէք այսպէս գի-
 տեմք զԱստուած, և 'ի սոյն հաւա-
 տամք 'ի յաներկբայս :

Եւ որ արար զաշխարհս, նոյն
 էկն և ծնաւ 'ի սուրբ Կուսէն Մա-
 րիամայ, յառաջագոյն նկատելով
 մարգարէիցն, առանց իրիք պատ-
 ճառանաց մարմնաւոր կարգի : Որ-
 սպէս յոչընչէ արար զայս մեծամար-
 մին աշխարհս, սոյնպէս առանց ի-
 րիք մարմնական միջնորդի առ զմար-
 մինն յանփորձ Կուսէն ճշմարտիւ,
 և ոչ առստուերագիր երեւմամբ :
 Էր Աստուած ճշմարտիւ, և եղեւ
 մարդ ճշմարտիւ. ոչ 'ի լինելն մարդ՝
 կորոյս զաստուածուժիւնն, և ոչ
 'ի կալ մնալ Աստուած՝ աղաւաղեաց
 զմարդկուժիւնն. այլ նոյն և մի :
 Այլ քանզի ոչ կարէաք տեսանել

զանտեսանելին և մերձենալ յան-
մերձենալին, եկն եմուտ ընդ մերով
մարդկու թեամբս, զի և մեք մոցուք
ընդ նորա աստուածութեամբն : Ոչ
անարգանս ինչ համարեցաւ զգե-
նուլ զիւր ստեղծուած մարմինս,
այլ մեծարեաց իբրեւ աստուածա-
ստեղծ զիւր գործ : Ոչ առ սակաւ
սակաւ շնորհեաց ինչ սմա զանմա-
հու թեան պատիւն, իբրեւ զանմար-
մին հրեշտակաց, այլ միանգամայն
զբոլոր բնութիւնն մարմնով շնչով
և հոգւով զգեցաւ, և միաբանեաց
ընդ աստուածութեանն. միութիւն,
և ոչ երկուութիւն. և այսուհետեւ
մի գիտեմք զաստուածութիւնն. որ
յառաջ էր քան զաշխարհս, նոյն և
այսօր :

Այս Յիսուս Գրիստոս՝ որ յիւր
մարմինն փրկեաց զբոլոր աշխարհս,
սա եկն կամօք ՚ի մահ. և որպէս ինքն
աստուածութիւնն գիտէ, թան-
ճրացաւ յանարատ Աուսէն, և ծնաւ
և պատեցաւ ՚ի խանձարուրս և ե-
ղաւ ՚ի մսուր, և շարժեաց ամ զմոգ-
սըն յարեւելից յերկրպագութիւն.

անաւ իբրեւ զտղայ կաթամբ, աճեաց
 և մեծացաւ ամս երեսուն, մկրտե-
 ցաւ 'ի Յովհաննէ 'ի յամլորդւոյն
 'ի Յորդանան գետ: Արար նշանս մե-
 ծամեծս և արուեստս 'ի մէջ հրէ-
 իցն. մատնեցաւ 'ի քահանայից, դա-
 տապարտեցաւ 'ի Պիղատոսէ պոն-
 դացւոյ: Խաչեցաւ, մեռաւ, թա-
 ղեցաւ, յարեաւ յաւուր երրոր-
 դի. երեւեցաւ երկոտասան աշակեր-
 տացն և այլոց բազմաց աւելի քան
 զհինգ հարիւրոցն: Եւ շրջելով ընդ
 նոսա զաւուրս քառասուն՝ վերա-
 ցաւ յերկինս 'ի լեռնէն ձիթենեաց
 յանդիման իւրոց աշակերտացն, եւ
 և նստաւ 'ի հայրենի աթոռն: Խոս-
 տացաւ երկրորդ անգամ գալ ահա-
 ւոր զօրու թեամբ յարուցանել զմե-
 ռեալս, նորոգել զբոլոր աշխարհս,
 առնել գատաստան արգար 'ի մէջ
 արգարոց և մեղաւորաց, տալ պար-
 գեւս արժանաւորաց, և հատուցա-
 նել պատիժս չարագործաց՝ որ այսմ
 ամենայնի բարերարու թեանց ոչ հա-
 ւատան:

Յայսմ հաւատոց զմեզ ոչ ոք կա-

րէ խախտել, ոչ հրեշտակք և ոչ մարդիկ, ոչ սուր և ոչ հուր, ոչ ջուր, ոչ ամենայն զինչ և են դառն հարուածք: Ամենայն ինչք և ստացուածք մեր 'ի ձեռս քո, և մարմինք մեր առաջն քո կան. ըստ կամաց քոց արա զինչ և կամիս: Եթէ սովին հաւատովք թողուս, ոչ յերկրի այլ տէր փոխանակեմք ընդ քեզ, և ոչ յերկինս այլ աստուած փոխանակեմք ընդ Յիսուսի Քրիստոսի, որ չիք այլ աստուած բայց 'ի նմանէ: Ապա եթէ յետ այսր մեծի վկայութեան այլ ինչ հարցանես, աւասիկ կամք, զբոլոր մարմին տրւեալ 'ի ձեռս քո. վաղվաղակի արա զինչ և կամիս: Ի քէն տանջանք, և 'ի մէնջ յանձնառութիւնք. սուր քո, և պարանոցք մեր: Չեմք ինչ լաւ մէք քան զառաջինսն, որ յայսր վկայութեան վերայ եղին զինչս և զստացուածս և զմարմինս իւրեանց:

Չի եթէ անմահք իսկ էաք, և մարթ էր մեզ մեռանել վասն սիրոյն Քրիստոսի, արժան էր. քան-

զի և նա անմահ էր, և այնչափ սիրեաց զմեզ, մինչեւ մահ ՚ի յանձն էառ, զի և մեք նորա մահուամբն յաւիտենական մահուանէն ասարեսցուք: Եւ եթէ նա յիւր յանմահութիւնն ոչ խնայեաց, մեք զի կամօք եղաք մահկանացուք, կամօք մեռցուք վասն սիրոյ նորա, զի կամօք յանձն առցէ զմեզ յիւր յանմահութիւնն. մեռցուք իբրեւ ըզմահկանացուս, զի ընկալցի զմեր մահն իբրեւ զանմահից:

Այլ դու յայսր ամենայնի այլ զմեզ մի հարցաներ. զի ոչ եթէ ընդ մարդոյ է ուխտ հաւատոց մերոց, եթէ պատրիցիմք իբրեւ զտղայս. այլ անլուծութեամբ ընդ Աստուծոյ, որում չիք հնար քակտել և ՚ի բաց ելանել, ոչ այժմ, և ոչ յապա, և ոչ յաւիտեանս, և ոչ յաւիտենից յաւիտեանս:

Ի սմին մեծի հաւանութեան ամենայն բազմութիւնն միաբանեաց ՚ի մեծամեծաց մինչ ցփոքունս. անսուտ երգմամբ եգիսն վկայութիւն՝

կենօք և մահու 'ի նմին կալ հաս-
տատուն :

Եւ իբրեւ եհաս նամակն յար-
քունիս , և ընթերցան 'ի մեծի խո-
նաստանի յանդիման ամենայն բազ-
մութեան կարաւանին , բազումք
այնոքիկ էին՝ որ իբրև լսէին՝ գո-
վէին զպատասխանին : Թէպէտ և
երկնչէին յահէ տէրութեանն , սա-
կայն 'ի ծածուկ առ միմեանս զնոյն
վկայութիւնս գովութեանց տային .
առաւել քան ընդ ճարտարաբանու-
թիւնն , ընդ համարձակութիւն ան-
երկիւղութեանն զարմանային : Եւ
բազումք ահաբեկեալք սկսան զրա-
հել սնդապէս . և զնոյն շնջիւն
լսէին յամենայն շրթանց :

Իսկ չարասէր մոգպետն հանդերձ
մեծ հազարապետան շնչեաց չա-
րախօսութիւն , և բորբոքեաց զթա-
գաւորն իբրեւ զհուր անշիջանելի :
Եւ սկսաւ կրճտել զատամունն ի-
բրեւ զօրհասական վիրաւոր . և յայտ
յանդիման ձայնարկեաց առ մեծ
հրապարակին , և առէ . Գիտեմ ես
զչարութիւն բազմութեան մարդ-

կանս, որ թերահաւատեն 'ի մերոց օրինացս, և զինի կախարդութեան մօլորեալ են անդարձութեամբ: Եւ իմ եղեալ է 'ի մօտի, թէ ոչ ումէք թողացուցից 'ի մեծամեծ հարուածոցն, մինչեւ ակամայ 'ի բաց կայցեն յայնպիսի վրիտահան օրինաց. եթէ ոք կարի 'ի մերձաւորաց իցէ, զնոյն անցս և ընդ նոսա անցուցից:

Յայնժամ ծերն գառնացեալ բանրս 'ի ներքս ընկէց, և ասէ ցթագաւորն. Առ ի՞նչ է քոյ այդ մեծ տրամութիւնդ. զի եթէ կայսր չելանէ ըսա քո հրաման, և Հոնք կան քեզ 'ի ծառայութեան, ո՞ր մարդ է յերկրի՝ եթէ կարող է ընդդէմ գառնալ քում հրամանիդ: Տիրաբար հրաման աուր 'ի ներքս, և ամենայն որ զինչ և ասես՝ վաղվաղակի կատարի:

Եւ անդէն թագաւորն 'ի ներքս կոչեալ զգայրապեան, հրամայէր գրել հրովարտակ, և ոչ եւս ըստ սովորութեանն, այլ բանս զայրագինս իբր առ ստելիս և անօխտանս, չիշեւով ամենեւին զմեծամեծ վաս-

տակս Թիրասէր մարդկանն . այլ մի-
այն կոչոյ հրաման տուեալ յականկ
յանուանէ զարս՝ զոր ինքն ճանա-
չէր . որոց անուանքն են այս : Ի
տոհմէն Սիւնեաց Աստակ անուն ,
'ի տոհմէն արծրունեաց Ներշասուհ
անուն , 'ի տոհմէն ռըշտունեաց Ար-
տակ անուն , 'ի տոհմէն խորխոռու-
նեաց Գաղէչոյ անուն , 'ի տոհմէն
մամիկոնենից Աարդան անուն , 'ի
տոհմէն Մոկաց Արտակ անուն , 'ի
տոհմէն ապահունեաց Մանէճ ա-
նուն , 'ի տոհմէն ամատունեաց Ա-
հան անուն , 'ի տոհմէն վահեւու-
նեաց Գիտ անուն , 'ի տոհմէն ան-
ձեւացւոց Շմաւոն անուն : Զայս
նախարարքս յականկ յանուանէ կո-
չեցին 'ի դուռն արքունի . և կէտքն
առ նմա ի սկ էին 'ի կարաւանին , և
այլքն 'ի կողմանց հիւսիսոյ 'ի Հո-
նաց սահակին . Թողեալ էր զամանս
'ի նախարարացն անդէն յաշխարհին
հայոց :

Արդ Թէպէտ և ոչ համագունդ
'ի միոջ վայրի դիպեցան ամենեքեան ,
սակայն յառաջագոյն գիտացեալ

զխորհուրդսն շարաքարոյ բռնաւո-
 րին, և զհեռաւորսն եւս իբրեւ ըզ-
 մերձաւորսն 'ի միոջ վայրի առ մի-
 մեանս համարէին: Եւ 'ի ձեռն Յով-
 սեփու եպիսկոպոսի նովին ուխտիւ
 հաստատեալ խաղացին գնացին յիւ-
 րաքանչիւր տեղեաց 'ի դուռն ար-
 քունի: Եւ յոյժ փութային վասն
 եղբարց և որդեաց և սիրելի դայե-
 կանունդ բնակացն, որ շարաքար
 կային 'ի մեծի նեղութեանն: Աստի
 որոյ և նոքա զանձինս 'ի մահ մատ-
 նեցին, ոչ ինչ զանդիտելով իբրեւ
 զանարի վատասիրտս, այլ յոյժ քա-
 ջութեամբ պնդէին զանձինս, զի
 թերեւս կարասցեն փրկել զնոսա 'ի
 մեծամեծ հարուածոցն:

Եւ իբրեւ հասին 'ի դուռն ար-
 քունի, և 'ի մեծի շաբաթու զատ-
 կին յանդիման լինէին մեծի թագա-
 ւորին: Բայց թէպէտ և տեսանէին
 զեղբարս իւրեանց 'ի մեծամեծ վիշտս
 տառապանաց, որ վասն անուանն
 Քրիստոսի ճգնեալք էին պնդա-
 պէս, ոչ ինչ տրտում և տխուր զե-
 րեսս ցուցանէին հրապարակին: Եւ

որչափ նորա զուարթագին երեւելին
ամենեցուն, առաւել զարմանային
չարասէրքն :

Եւ զի օրէնք էին յառաջ ժամա-
նակաւ, յօրժամ 'ի Հայոց այրու-
նի 'ի գուռն երթայր 'ի ձեռն պա-
տուաւորի զօրագլխի ուրուք, այր
ընդ յառաջ յղէր, և հարցանէր զող-
ջոյն և զխաղաղութիւն Հայոց աչ-
խարհին. և երկիցս և երկցս անգամ
զնոյն առնէր, և զհանդէս գնդին
ինքնին տեսանէր : Եւ յառաջ քան
'ի գործ պատերազմին հասանել,
զգալն իսկ առ նա՝ մեծ շնորհակա-
լութիւն համարէր. և առաջի աթո-
ռակցացն իւրոց և ամենայն մեծա-
մեծացն ամենեցուն գովութիւն մա-
տուցանէր. և յիշէր զնախնեացն
զվատտակս, և զառն առն քաջու-
թիւն պատմէր նոցա :

Իսկ այն օր և ոչ մի ինչ յայսցա-
նէ ամենեւին ինչ ոչ յիշեաց. այլ
իբրեւ զչարագեւ մի՝ ոչ եւս դադա-
րէր յուզել և շարժել զբուք ձմե-
րայնւոյ. որպէս և նմանեալ իսկ էր
ծովածուփ ալէկոծ խռովութեան :

և ոչ գուզնաքեայ վեր 'ի վերոյ, այլ անգստին յանդնդոց բարձրանալ փրփրել կուտակել՝ վիշասպաճայն որոտալով, գազանաբար գոչելով առ հասարակ գողացուցանէր զտիեզերական իշխանութիւնն, որպէս փրլեալ տարածանիցի համատարած ամենայն 'ի վերայ լերանց, խորոց, ձորոց, ասրականել միանգամայն զլայնութիւն դաշտացն վայելչութեան:

Մռնչելով բարբառ արձակեալ, և ասէ. Երգուեալ իցէ իմ՝ յարեգակն, 'ի մեծ աստուածն, որ ճառագայթիւքն իւրովք լուսաւորէ զամենայն տիեզերս, և ջերմութեամբն կենդանածնէ զամենայն գոյացեալն. եթէ ոչ վաղիւ ընդ առաւօտն, ընդ երեւումն սքանչելոյն, ընդ իս զիւրաքանչիւր ծունր նմա ոչ կրկնեսջիք՝ խոստովանելով զնա աստուած, ոչ ինչ թողացուցից ձեզ՝ զամենայն նեղութիւնս չարչարանացն 'ի վերայ ածելով, մինչեւ ակամայ կատարեսջիք զկամս հրամանաց իմոց:

Իսկ հաւատացեալքն հաստա-

տեալք 'ի Քրիստոս, ոչ 'ի սառնամանեաց ձմերայնուոյն հովանային, և ոչ 'ի տապոյ խորշակին ջեռնուին, և ոչ յահագին ձայնէն սարսէին, և ոչ 'ի սոխառնալեաց տանջանայն զանգիտէին. այլ 'ի վեր հայեցեալք՝ զղորութիւնն Քրիստոսի յօգնականութիւն եկեալ տեսանէին. և զըւարթագին դիմօք և համեստ բանիւք յառաջ մատուցեալ տային պատասխանի թագաւորին.

Խնդրեմք 'ի քէն, արքայ քաջ, ունին դիր սակաւ բանից մերոց, և քաղցրութեամբ լուր զոր ասելոցս եմք: Քանզի յիշեցուցանեմք քեզ զժամանակն Շապհոյ արքայից արքայի, որ էր հայր հաւուն քո Յազկերտի. և ետ նմա Աստուած զերկիրն հայոց 'ի ժառանգութիւն սովին օրինօք, որով և մեք իսկ վարիմք այժմ, և հարքն մեր և հաւքն հարցն մերոց կացին նմա 'ի ծառայութեան վաստակս. և սիրով կատարէին զամենայն հրաման բանի նորա, և բազում անգամ 'ի նմանէ մեծապարգեւք լինէին: Եւ յայնց ժամանա-

կաց մինչեւ 'ի քո հայրենի աթոռդ՝
 և մեք զնոյն ծառայութիւն ծա-
 ռայեցաք. բայց թերեւս քեզ լա-
 լագոյն քան զառաջնոցն :

Զայս ասելով ցուցանէին զքա-
 ջուլութիւն արութեանցն լաւագոյն
 քան զառաջնոցն ըստ զինուորու-
 թեան կարգի : Իսկ զմտից և զա-
 կից , և որ այլ եւս էին հարկ աշ-
 խարհին, բազմագոյն քան առ հարբն
 նորա երթայր յարքունիս , նա և 'ի
 սուրբ Եկեղեցւոյն , որ էր ազատ 'ի
 Քրիստոս՝ ըստ կարգի նախնեացն
 մերոց իսկզբանէ , և դու ընդ հար-
 կաւ եդիր . և մեք առ սէր քոյոյ
 տէրութեանդ ոչ ինչ ընդդիմացաք
 քեզ : Արդ վասն էր յուզեալ իցէ
 ցասումնս այս 'ի վերայ մեր . ասա-
 դու մեզ զպատճառս վնասուն . ե-
 թէ օրէնքն մեր պատճառք իցեն
 անվաստակ լինելոյ առաջի քոյ :

Իսկ չարագեւն լի ամենայն նեն-
 գութեամբ՝ զերեսս 'ի մի կոյս դար-
 ձուցեալ , և ասէ . Անաս համարիմ
 ընդունել 'ի դանձ արքունի զհարկս
 աշխարհին ձերոյ , և անօգուտ զքա-

ջու թիւն արու թեան ձերոյ . քան
 զի ագիտաբար մոլորեալ էք ՚ի ճշմա
 րիտ օրինացս մերոց , և զաստուածս
 անարդէք և զկրակ սպանանէք և
 զջուրս պղծէք , և զմեռեալս ՚ի հող
 թաղելով զերկիր ասպականէք , և
 քրտիկար չառնելով ոյժ տայք Հա
 րամանոյ . և որ մեծ քան զամենայն ,
 զի հանապազ ՚ի կանայս ոչ մերձե
 նայք . և մեծապէս լինի դիւաց խրն
 դու թիւն , ջնրատելով ձեր և չպա
 հելով զամենայն կարգս մոգաց : Տե
 սանեմ զձեզ իբրեւ զխաշինս ցը
 րուեալս և զվայրատեալս յանասա
 տի . և յոյժ զեղջ է մտաց իմոց .
 թէ գուցէ աստուածքն բարկացեալ
 վասն ձեր ՚ի մէնջ վրէժ առնուցուն :
 Այլ դուք եթէ կամիք կեալ և կե
 ցուցանել զանձինս ձեր և մեծարա
 նօք անդրէն յուղարկիլ , զոր ասա
 ցի՝ վաղիւ վաղվաղակի կատարեցէք :

Յայնժամ երանելի նախարարքն
 առ հասարակ զձայնս իւրեանց բար
 ձին և ասեն յանդիման ամենեցուն .
 Մի՛ դու , արքայ , և մի զայդ աղ
 առ մեզ ասեր . քանզի ոչ է Նկեղե

ցի շինուած մարդոյ, և ոչ տուրք արեգական, որպէս դուդ այլ ընդ այլոյ կարծես՝ թէ աստուած իցէ. ոչ միայն զի աստուած չէ, այլ և կենդանի չէ: Այլ Եկեղեցիք ոչ են պարգեւք թագաւորաց, և ոչ արուեստ ճարտարութեանց, և ոչ դիւտք իմաստնոց, և ոչ աւար քաջութեան զինուորաց, և ոչ պատիր խաբէութիւնք դիւաց. նա և բնաւ իսկ ամենեւին զինչ և ասասցես յերկրաւորացն, կամ՝ ի վէճից կամ ի վատթարաց, բնաւ ուրեք Եկեղեցի ի նոցանէ ոչ գտցի: Այլ շնորհք են մեծին Աստուծոյ, ոչ միում ումէք ի մարդկանէ տուեալ, այլ ամենայն բանաւոր ազգաց, որք վիճակեալք են ի բնակութիւն ի ներքոյ արեգականս: Հիմունք նորսկդեալ են ի վերայ հաստատուն վիմի. ոչ ներքինք շարժել կարեն, և ոչ վերինք գրգռեցուցանել: Եւ զոր երկինք և երկիր ոչ գողացուցանէ, մի ոք ի մարդկանէ խրոխտասցի յաղթել նմա: Հասլա, որով օրինակաւ զինչ կամիս առնել, կա-

տարեա . պատրաստ եմք ամենեքեան
 առ ամենայն մեքենայս հարուա-
 ծոցն տանջանաց , զոր սպառնացար .
 ոչ միայն 'ի չարչարել , այլ և 'ի մե-
 ռանել : Եւ եթէ դարձեալ եւս
 զնոյն բանս հարցանես , 'ի միողէ
 միողէ լուիցես առաւել քան զդոյն
 պատասխանի :

Յայնժամ դառնացեալ քան զլէ-
 զի թագաւորն , փլուզանէր անդէն
 'ի փորին զծով կամաւոր մաղձոյն
 իւրոյ . և ընդ քիթան և ընդ բերանն
 տա հասարակ գոլոջի ջերմախառն
 ելանէր , իբրեւ 'ի սասաիկ հնոցէ
 ծուխ թանձրացեալ : Եւ առ չհան
 դարտել սրաին իւրոյ՝ կոտորէր զզո-
 րութիւն մարմնոյն , և ծակոտէր
 զբազմամթեր աման խորհրդոցն .
 ցրուէր և վատնէր զամենայն խոր-
 հուսն նենգութեան : Եւ զոր ոչ եր-
 բէք կամէր իւրոյ սիրելեացն յայտ-
 նել , ահամայ առաջի ծառայիցն
 Քրիստոսի մերկանայր և դնէր զա-
 մենայն կարգաւ :

Երեքկնէր և չորեքկնէր զանսուտ
 էրգուսն յարեգակն , և ասէր այս-

օրէս. Ոչ կարէք աւերել զանխաբ
 ամուրս իմ. և ոչ որում ցանկա-
 ցեալդ էք՝ վաղվաղակի տամ գտա-
 նել ձեզ. այլ զամենեսեան զձեզ և
 որ ՚ի գնդիս են՝ չարաչար կասկանօք
 ՚ի սագաստան տամ անցուցանել
 ընդ անձանասարհ տեղիս, որ և
 բաղումք ՚ի ձէնջ ՚ի խորշակէ յեր-
 թալն սատակիցին. և մնացեալքն
 անկիցին ՚ի բերդս ամուրս և ՚ի բան-
 դրս անելս: Եւ ՚ի ձեր աշխարհն
 առաքեցից զորս անթիւս հանդերձ
 փիղօք, և զկին և զորդիս ՚ի խու-
 ժաստան տամ խաղացուցանել. և
 զեկեղեցիս, և զոր անուանէք վկայ-
 արանս՝ քակեցից, քանդեցից և յա-
 պականութիւն դարձուցից. և եթէ
 ոք ընդդէմ դարձեալ գտցի, կոխան
 եղեալ գազանաց՝ անողորմ մեռա-
 նիցի: Եւ զամենայն ասացեալս արա-
 ըից և կատարեցից առ մնացորդս
 աշխարհին:

Եւ վաղվաղակի հրամայէր զաւ-
 տուական նախարարսն հանել մե-
 ծաւ անարգանօք յերեսաց իւրոց
 և զգուշութեամբ հրաման տուեալ

դահճապեաին՝ առանց կասկանաց
 յիւրաքանչիւր վանս պահել, և ինքն
 զառածեալ անդրէն դառնայր ան-
 մխիթար արամուժեամբ զօթեւանս
 ազանէր: Իսկ հաւատացեալքն ճշ-
 ժարտութեամբ ՚ի Քրիստոս՝ ոչ ինչ
 երկմտութեամբ թերահաւատէին
 յառաջին խրատուէն ՚ի սուրբ վար-
 դապետացն իւրեանց. այլ տակա-
 շին խնդրէին հնարս իրացն, թէ
 որպէս զանձինս և զսիրելիս հանցեն
 ՚ի մեծ նեղութենէն: Եւ բազում
 անգամ ջանալով, և մեծամեծացն՝
 որ օգնականք էին նոցա ՚ի դրանն
 արքունի՝ խոստմունս մեծամեծս ա-
 ռաջի դնէին նոցա առ ՚ի յոյս կա-
 րասւոյ, և ոչ սակաւ գանձս առ-
 ժամայն ծախէին նոցա:

Եւ իբրեւ յամենայն կողմանց եկն
 փակեցաւ անել արգելան նոցա,
 յայնժամ զխորհուրդն Աբրահա-
 մու ՚ի մէջ առեալ՝ աղաղակէին և
 ասէին ՚ի սիրոս իւրեանց. Ամենե-
 ցուն մեր նուիրեալ և եղեալ զեղ-
 բարս և զորդիս և զամենայն սիրե-
 լիս ընդ կասկանօք իբրեւ զՍահակ

'ի վերայ սուրբ սեղանոյն, ընկալ
Տէր զկամաւոր սրատարագս մեր, և
մի տար զՆկեղեցի քո յայսին կատա-
կանաց անօրէն իշխանիս այսօրիկ:

Մի ոմն 'ի ներքին խորհրդակ-
ցացն արքայի 'ի ծածուկ ունէր զան-
քակ սէրն 'ի Քրիստոս, քանզի մկր-
տեալ իսկ էր յաւազանն կենդանի .
և մեծապէս հոգ տանէր հնարից
կենաց վշտացելոցն: Եւ իբրեւ սաու-
դեաց ճշգրտիւ, եթէ զոր բազում
սպառնացաւ թագաւորն՝ զամենայն
չարիսն կամի անցուցանել ընդ աշ-
խարհն Հայոց, թէպէտ և ոչ ամե-
նեցուն՝ այլ սակաւուց 'ի նոցանէ
ուսոյց զխրատ հնարից. զի առ ան-
գամ մի 'ի նեղութենէ անտի զան-
ձինս ապրեցուցեն:

Եւ մինչ դեռ դունդ կազմէին,
որ զնոսա շիթակ արասցեն յան-
դարձ օտարութիւն, որպէս զբա-
զում նախարարսն 'ի Արաց աշ-
խարհէն արարին, 'ի նմին ժամա-
նակի դուժկան հասանէր 'ի կող-
մանցն Քուչանաց, եթէ դունդ հա-
տաւ 'ի թշնամեացն, որ ելինս աւե-

րեցին զգաւաւս քաղումս արքունի :
 Եւ այս լինէր մեծ օգնականութիւն
 նոցա յերկնից : Եւ անօրէնն ճե-
 պեալ սագնասպէր զայրուծին յա-
 ռաջ արձակեալ, և ինքն փութով
 ստէպ զհետ երթայր. և ՚ի խոր խո-
 ցեալ զխորհուրդսն՝ ցրուէր զառա-
 ջին հաստատուն երգումն :

Իսկ երկիւղածացն Տեառն զայս
 տեսեալ, մեծաւ յուսով աղօթե-
 լով ասէին միաբան . Դու Տէր ամե-
 նայնի, որ գիտես զճածկեալս սրբ-
 անից մարդկան, և յայանի են առա-
 ջի քո ամենայն աներեւոյթք խոր-
 հրրոց, և ոչ ինչ խնդրես վկայու-
 թիւն յերեւելեաց, որպէս զի և
 զանդործս մեր տեսին աչք քո. արդ-
 առաջի քո հեղումք զխնդրուածս
 մեր : Ընկալ, Տէր, զճածկութիւն
 աղօթից մերոց, և կատարեա զմեզ
 ՚ի հաճոյս պատուիրանաց քոց, զի
 ամաչեսցէ չարն, որ խրոխտացեալ
 մարանչի ընդ մեզ իշխանութեամբ
 անօրինին : Շարժեա, Տէր, զկա-
 մակոր խորհուրդսն նենդաւորին,
 և խափանեցո զկամս ամբարշտու-

Թեան նորա, և դարձո զմեզ խա-
զազուԹեամբ խորհրդոցն անդրէն
'ի սուրբ Եկեղեցին. զի մի յանկար-
ծակի յափշտակեալ աւերեսցի չա-
րաչար 'ի Թշնամեաց:

Եւ անձամբք իւրեանց զայս ուխտ
եդեալ անբակուԹեամբ ընդ Աս-
տուծոյ, զի հաստատուն կայցեն
ըստ առաջին խորհրդոցն, պատգամ
'ի ներքս յղէին զնոյն խրատաուն իւ-
րեանց, իբր Թէ կատարեսցին կամք
անօրէնուԹեան նորա:

Զայն իբրեւ լուաւ Թագաւորն,
յոյժ ցնծացեալ բերկրեցաւ, կար-
ծեցեալ զգիսն հասանել նմա յօգ-
նականուԹիւն, շրջեալ և աւերեալ
զհաստատուն խորհուրդս ծառայ-
իցն Աստուծոյ, և ահա մատու-
ցանեն երկրպագուԹիւն արեգա-
կան, պատուեալ զնա զոհիւք և
ամենայն օրինօք մոգուԹեանն: Եւ
զայն ոչ կարաց իմանալ ցնորեալն,
եթէ անստուեր լոյսն արեգականն
արդարուԹեան՝ սպառէր և մաշէր
զխաւարային խորհուրդս նորա, և
եղծեալ ապականէին զամենայն խե-

զաթեւեր կամս նորա : Եւ կուրացեալ 'ի ճշմարիտ յայտնութենէն՝ ոչ ինչ իմացաւ զպատրանս խաբէութեանն, որով վրիպեացն : Հեղոյր արկանէր առաջի նոցա զպարգեւս երկրաւորս, և վերստին ամենեցուն զպատիւս և զգահս նորոգէր, յառաջ մատուցանելով և երեւելի առնելով ընդ ամենայն տիեզերական իշխանութիւնն : Եւ անբաւ առատութեամբ ագարակս և աւանս միում միում նոցա յարքունուսս շնորհէր. սիրելիս և բարեկամս կարգայր զնոսս. և առ հպարտ յանդգնութեան մտացն կամակորութեան՝ կարծէր եթէ փոխանակիցի ճշմարտութիւնն ընդ ստութեանն :

Եւ զայս արարեալ, բազում այրումի գումարէր ընդ նոսս, և 'ի մոգացն ոչ սակաւս, աւելի քան զեւթն հարիւր վարդապետս յղէր ընդ նոսս, և զմեծ ոմն իշխան մոգպետ կացուցանէր 'ի վերայ նոցա : Խոնարհէր և աղաչէր պատուիրելով, թէ մինչ ես 'ի պատերազմէս

դարձեալ գայցեմ խաղաղութեամբ,
 ձեր արարեալ և կատարեալ իցէ
 զամենայն ըստ կամաց իմոց: Եւ այս-
 սէս շքով և սրատուով առաջնոր-
 դէր նոցա զերկարութիւն ճանա-
 պարհին անդրէն յերկիրն Հայոց:
 Եւ ինքն աւետիս ինգալիս առա-
 քէր յատրուշանս բազումս, գրէր և
 ցուցանէր մոգաց և մոգսէտաց և
 ամենայն մեծամեծաց կողմանց կող-
 մանց աշխարհաց՝ որսէս գիցն օգնա-
 կանութեամբ զգործ քաջութեան
 իմոյ յառաջ մատուցեալ:

Իսկ խոհերականքն այնուհետեւ
 յարուցեալ յիւրաքանչիւր խաւա-
 րային դարանաց՝ իղձք լինէին վազ-
 վազակի զհրամանն կատարել. ձայն
 արարեալ յաշխարհս հեռաւորս՝
 միանգամայն խաղալ գնալ յերկիրն
 արեւմտից: Եւ մինչ չեւ հասեալ
 էին յերկիրն Հայոց, փայտ ընկե-
 նուին և վիճակս արկանէին, թէ
 որ լեզու որո՞ւմ դասու հասցէ յա-
 շակերտութիւն: Զի առ հասարակ
 հրամանն առեալ էր յարքունուստ,
 որսէս աշխարհին Հայոց՝ նոյնսէս

և Վրաց և Աղուանից և Լփնաց ,
 Աղձնեաց և Կորդուաց և Ծօղէից
 և Դասան և որ այլ եւս ուրեք ու-
 րեք 'ի ծածուկ յիշխանութեանն
 Պարսից ունէին զքրիստոնէութիւն :
 Եւ յանդգայ յարձակմամբ յաւարի-
 առնուլ փութային զգանձս սուրբ
 եկեղեցեացն , և իբրեւ զդեւս այ-
 նուհեաեւ միմեանց սլատահէին :
 Եւ լինէր գունդ զօրաց բազմաց , և
 չարասէրն սատանայ իբրեւ զօրա-
 վար 'ի մէջ նոցա երեւէր , և ան-
 դադար յորդորելով զամենեսեան
 ճեպեալ փութացուցանէր : Աէս
 եգեալ զժամանակն՝ զամիսն վեցե-
 րորդ , տագնապէին և ստիպէին ար-
 քունի հրամանաւ :

Մինչեւ 'ի նաւասարդէ նաւա-
 սարդ , ասէ , յամենայն տեղիս՝ ուր
 իցեն ընդ իշխանութեամբ թագա-
 ւորին մեծի , բարձցին կարգ Եկե-
 ղեցւոյ , փահեսցին և կնքեսցին դը-
 րունք սուրբ տաճարացն , գրով հա-
 մարով առցին նուիրեալ սպասքն
 յարքունիս , լռեսցեն ձայնք սաղ-
 մոսացն և դադարեսցեն ընթեր-

ցուածք անսուտ մարդարեւիցն : Քահանայք մի իշխեսցենն ՚ի սուհս իւրեանց ուսուցանել զԺողովուրդս , և հաւատացեալքն ՚ի Քրիստոս՝ արք և կանայք , որ բնակեալ են յիւրաքանչիւր մենանոցս , փոխեսցենն զհանդերձս իւրեանց ըստ աշխարհական կարգաց :

Գարձեալ և կանայք նախարարացն կալցին զուսումն վարդապետութեան մոգացն : Ուստերք և դստերք ազատաց և շինականաց կըրթեսցին ՚ի հրապարակս նոցուն մոգաց : Կարձեսցին և արդելցին օրէնք սուրբ ամուսնութեան , զորունէին ՚ի նախնեաց ըստ կարգի քրիստոնէութեանն . այլ փոխանակ ընդ կնոջ միոյ՝ բազում կանայս արասցեն , զի աճեցեալ բազմացին աղղք հայոց : Գստերք հարանց լինիցին , և քորք եղբարց . մարք մի ելցեն յորդուոց , սյլ և թոռուիք ելցեն յանկողինս հաւուց :

Պատրուճակք մի մեռցին անյաղ եթէ յօգեաց իցէ և եթէ յայծեաց և եթէ յարջառուոց և եթէ ՚ի հա-

ւուց և եթէ 'ի խողաց : Հայսք առանց փանդամի մի զանգջին , ծիւղք և քակորք 'ի կրակ մի եկեսցեն , ձեռք առանց գոմիզոյ մի լուասցին . շնջօիք և աղուեսք և նապաստակք մի մեռցին : Օձք և մողէզք , գորտք և մրջմուկք , և որ այլ եւս խառնափնդոր բազմաճճիք են , մի կայցեն . այլ վաղ թուով համարով 'ի մէջ բերցեն ըստ արքունի չափոյն : Եւ որ այլ եւս ինչ սպասք իցեն , կամ զոհից կամ սպանդից , ըստ տօնական կարգին՝ տարեւոր թուականին , և ըստ կապճաթիւ մոխրաչափ կարգին :

Զայս ամենայն որ ասացաք , առ ժամանակ մի մինչեւ 'ի գլուխ տարւոյ կատարեսցեն ամենեքեան . և զայն ամենայն առ յասլա պատրաստեսցեն :

Իսկ զայս ամենայն հրաման պատուիրանաց առեալ մոգաց և մոգպետաց , զաիւ և զգիշեր փութային հասանել յաշխարհն Հայոց . և առ յոյժ խնդութեանն ոչ երբէք յագէին երկայնութեամբ ճանապարհին :

PLATE 1

1. The first figure shows the general appearance of the specimen, which is a small, dark, irregularly shaped object.

2. The second figure is a magnified view of the specimen, showing its characteristic shape and the presence of small, dark, granular inclusions.

3. The third figure is a further magnified view of the specimen, showing the detailed structure of the granular inclusions and their distribution within the matrix.

4. The fourth figure is a magnified view of the specimen, showing the characteristic shape and the presence of small, dark, granular inclusions.

5. The fifth figure is a magnified view of the specimen, showing the detailed structure of the granular inclusions and their distribution within the matrix.

ԵՐՐՈՐԻ ՅԵՂԱՆԱԿ

Վասն Ռաբանոս-Եան սուրբ ուխտին
Եկեղեցոյ :

ԹԵՊԵՏ և ոչ իցեմք բաւական
ասել զամենայն չարիան, որ անցք
անցին անդէն 'ի կարաւանին ընդ
գունդն Հայոց, սակայն և ոչ լուել
կամիմք ծածկելով զվիշտս նեղու-
թեանն. այլ ասասցուք փոքր 'ի շա-
տէ, զի ձայնակիցք լիցուք այնոցիկ,
որք գառնապէս զմեզ ողբային. զի և
գու իբրեւ լուիցես, ոչ սակաւ ար-
տասուս հեղուցուս 'ի վերայ ազգին
Թշուառութեան :

Զի ահա անդէն 'ի մեծ բանակին
Պարսից՝ յազգաց ազգաց, որք են
հաւատացեալ 'ի սուրբաւետարանն
Քրիստոսի, իբրեւ տեսին զչար յանձ-
նառութիւնն Հայոց, յոյժ հարան
'ի միտս իւրեանց, և կործանեցան

անկան 'ի վերայ գիմաց իւրեանց :
 Բազումք 'ի նոցանէ թաղծեալք 'ի
 սուգ ծանրութեան , հարեալ յո-
 գիս և դառնացեալ յարտասուս ,
 եկին և յանգիմանեցին զնախարա-
 րեանն , և յոյժ դսրովեցին զուխա-
 քահանայութեանն : Զզուէին զա-
 մենեսեան և ասէին . Զի՞ առնիցէք
 զսուրբ կտակարանսդ , և կամ յո՞
 տանիցէք զսպաս տէրունեան սեղա-
 նոյն . մոռանայցէք արդեւք զհո-
 գեւոր օրհնութիւնսդ , և կամ լը-
 ուեալ դադարիցէք 'ի մարդարեա-
 կան ձայնիցդ : Վաւիուցէք զաչս յըն-
 թերցուածոց , և խցէք զականջս 'ի
 լսելոյ . թի՛ծէ զմտացդ անմոռացու-
 թիւն ո՞չ յիշիցէք . զի՞նչ առնիցէք
 զսպասութիւնսն 'ի Տեառնէ . Որ
 ուրասցի զիս առաջի մարդկան , յու-
 րաստ եղէց և ես առաջի հօր խնոյ ,
 որ յերկինս է , և հրեշտակաց սրբոց :

Վարդապետք էիք առաքելական
 քարոզութեանցն , արդ աշակերտք
 լինիցիք մուշար խաբէութեանն : Ու-
 սուցիչք էիք ճշմարտութեանն . արդ
 ուսուցանէք զսպասիր խաբէութիւն

Տողաց : Քարոզք էլիք արարչական
 զօրութեանցն , արդ զտարերս աս-
 տուած խոստովանիք : Յանդիմա-
 նիչք էլիք ստուգեան , արդ և քան
 զսուան ստագոյնք լինիցիք : Ի հուր
 և ՚ի հոգի էլիք մկրտեալք , արդ ՚ի
 մոխիր և յաճիւն թաթաւիցիք . կեն-
 գանի մարմնով և անմահ արեամբ
 էլիք սնեալ , արդ ՚ի ճենճեր զոհից
 և ՚ի շարաւս աղտեղիս միճոտիցիք :
 Տաճար էլիք հողւոյն սրբոյ , արդ
 զոհարան դիւաց լինիցիք . քրիստո-
 սազգեացք էլիք ՚ի մանկութենէ , արդ
 մերկացեալք ՚ի փառացն դիւաբար
 արեգական կաքաւիցէք . ժառանգ
 էլիք արքայութեանն , արդ անձամբ
 զանձինս արարէք ժառանգ գեհե-
 նին : Նոցա է սպառնացեալ հուրն
 անշէջ , ընդէր դուք ընդ նոսա այ-
 ըեցեալ սոչորեցայք . նոցա սլարա-
 ըի որդն անմահ , իսկ արդ դուք սլա-
 րարիցէք զմարմինս ձեր նմա ՚ի կե-
 րակուր . խաւարն արտաքին նոցա
 թանձրացեալ սլահի , դուք լուսա-
 զգեսաք ընդէր յուղարկեցայք ընդ
 նոսա ՚ի նոյն խաւար : Նոքա ՚ի վա-

զընջուց հետէ էին իսկ կուրացեալք ,
 դուք զկնի կուրացն կուրացարուք .
 նոցա էր փորեալ զխորխորատն ,
 դուք ընդէր լցէք յառաջագոյն :
 Ե՞րբ ուսանիցիք զբազմաթիւ ա-
 նուանս աստուածոցն նոցա , այն՝
 որ չիք ուրեք 'ի միջի և ոչ մի : Թե-
 թեւացեալք 'ի ծանր բեռանց՝ ան-
 ձին անձամբ առէք զբեռն ծանրու-
 թեան . ազատեալք 'ի մանկութե-
 նէ՝ չարաչար մտէք յանազատելի
 ծառայութիւնն :

Եթէ գիտէիք և երեւէր ձեզ
 յայտնի , սուգ առին երկինք 'ի վե-
 րայ ձեր , և թաղծեցաւ երկիրս 'ի
 ներքոյ ոտից ձերոց : Հրեշտակք 'ի
 վերուստ են ձեզ բարկացեալք , և
 'ի յերկրէս մարտիրոսքն են ձեզ ցա-
 սուցեալք : Աղորմիմ՝ ողորմիմ սիրե-
 լեաց ձերոց , և բազում անգամ ո-
 ղորմիմ անձանց ձերոց : Զի թէ մար-
 դոյ փրկեալ էր զձեզ 'ի ծառայու-
 թենէ , և դուք անձամբ զանձինս
 այլում 'ի ծառայութիւն արկա-
 նէիք , 'ի մեծ բարկութիւն բրդէիք
 զառաջին տէրն ձեր : Իսկ արդ զի՞նչ

առնիցէք զաստուածասաստ հրամանն . ես եմ Աստուած , և չեք այլ ոք բայց յինէն , և ոչ զինի իմ այլ ոք լիցի Աստուած . Աստուած նախանձոտ եմ ես , հատուցանեմ զմեզս հարց յորդիս , մինչեւ յեւթն դար : Իսկ եթէ որդիքն արդարք վասն հարցն մեզաց ընդունին զսատակումն , իսկ յորժամ ինքեանք որդիքն իսկ մեղիցեն՝ ոչ ահա միանգամայն զանձանց և զհարց տայցեն ՚ի միասին :

Դուք էիք մեր ամուր սպարիսս ապաստանի . յորժամ աստի վտանգ հասանէր , առ ձեզ յանդորր ելանէաք . արդ մեծ ամուրդ այդ հիմն ՚ի վեր տապալեցաւ : Դուք էիք մեր սարժանս առ թշնամիսն ճշմարտութեան . արդ դուք էք մեր նախատինք առ նոյն թշնամիս : Յայժմ վասն ձերոյ ճշմարիտ հաւատոցն և ՚ի մեզ փոքր ՚ի շատէ խնայէին . և արդ ՚ի սլատճառս ձեր և զմեզ անողորմ դատին : Ոչ միայն զանձանց դատաստան տալոց էք առաջի ահեղ ատենին Աստուծոյ , այլ բաղ-

մաց ամենեցուն՝ որ ՚ի ձեր պատ-
ճառս և զնոսա եւս չարչարեացեն :

Զայս և առաւել քան զսոյն խօսե-
ցան ընդ մեծամեծս աւագանւոյն ,
և յաւելին ցաւս ՚ի վերայ ցաւոց :
Յայանել և ցուցանել նոցա զնոր-
հուրդն ոչ կամէին , լռել և չա-
նել պատասխանի անհնար էր . հեղ-
ձամզձուկ եղեալ մեծապէս յար-
տասուս հարկանէին : Ընդ նոսին
դառնացեալ լսողք և տեսողք յան-
մխիթար սուգ լինէին ամենեքեան :

Յայնմ ժամանակի քահանայքն՝
որ էին անդէն ՚ի զօրուն , առ չժու-
թեալ սրտիցն բարկութեան , քա-
կեալ որոշեցան ՚ի նախարարացն և
յամենայն բազմութենէն , և զմի
ոմն դեսսլան ձիով առաքեցին փու-
թասլէս յաշխարհն Հայոց : Գոյժ
՚ի բերան առեալ և զօձիս պատա-
ռեալ , հասեալ ՚ի ժողովս եպիսկո-
պոսացն , մեծապէս յարտասուս հա-
րեալ , կայր և պատմէր զամենայն
անցս չարչարանացն . այլ ոչ յայ-
տնէր նոցա զծածկութիւն խորհր-
դոցն :

Յայնմ ժամանակի սփռեցան եւ պիսկոպոսքն յիւրաքանչիւր իշխանութիւնս, և առաքեցին զքորեպիսկոպոսս 'ի դեօղս և յադարակս և 'ի բազում ամուրս լեռնային դաւառացն: Դրդեցին ժողովեցին ըզբազմութիւն արանց և կանանց, շինականաց և աղատաց, զքահանայից և զմենակեցաց. խրատ եղին, սնդեցին և արարին զամենեւեան զինուորս Քրիստոսի:

Եւ յառաջին բան խորհրդին այս հաստատեցաւ. Ձեռն եղբօր հարազատի 'ի մերձաւոր իւր լիցի՝ որ անցեալ իցէ ըստ ուխտ պատուիրանին Աստուծոյ. և մի խնայեսցէ հայր յորդի, և մի ակն առնուցուորդի հօր պատուոյն: Աին կռուեսցի ընդ առն ամուսնոյ, և ծառայ դարձցի ընդդէմ տեառն իւրոյ: Օրէնք աստուածային կացցեն թագաւոր 'ի վերայ ամենայնի, և 'ի նմին օրինաց ընկալցին յանցաւորք զպատիժս դատապարտութեան:

Եւ իբրեւ այս այսպէս հաստատեցաւ կազմեցաւ, երեւեցան ա-

մենեքեան զինեալք և սաղաւարտեալք, սուր ընդ մեջ և վահան 'ի ձեռին՝ ոչ միայն արանց քաջաց, այլ և կանաց առնականաց :

Իսկ գունդն Հայոց ամենայն օգնականօքն հանգերձ և մոգացն բազմութեամբ յամսեանն չորրորդի եկին հասին յաշխարհն Հայոց, 'ի գիւղաքաղաք մի մեծ՝ որում անուն էր Մնգղ : Բանակեցան, բոլորեցան, ղետեղեցան, և յամենայն կողմանց անդր ժողովեցան, և էին անթիւ բազմութիւն :

Եւ եղեւ յետ աւուրց քսան և հնգից, մոգպեան ինքնին մոգօքն հանգերձ հասանէր մեծաւ զօրութեամբ՝ քակել զգրունան եկեղեցւոյն յաւուր միաշաբաթուն . ըզփորձ առնուլ կամէր զառաջարկութեան գործոյն : Իսկ սուրբն Ղեւոնդ երէց միաբանութեամբ առաջին խորհրդակցօքն և բազում ուխտիւ 'ի տեղւոյ անդ պատրաստական գիպեցաւ, ոչ ետ թոյլ : Թէպէտ և ոչ էր տեղեկագոյն մտացն ամենեցուն նախարարացն, և ոչ

զօրութեան ուժոյ մոգսկեան, ոչ
ինչ եկաց մնաց ամենայն եպիսկո-
պոսացն, և ոչ առ սակաւ մի համ-
բեր անօրէն իշխանին թողացուցա-
նել. այլ բազում ամբոխ աղաղակի
զօրացն և մոգացն հասուցանէր :
Քանզի վիրգս 'ի ձեռն առեալ՝ զկա-
ռափունս մոգացն և մոգսկեան
ջարդեցին. փախստական յիւրա-
քանչիւր վանս արկանէին, և ին-
քեանք զսրաշտօնն բարձրացուցեալ
յեկեղեցւոջն՝ զտերունական կա-
նոնն կատարէին, մինչեւ 'ի նոյն միա-
շաբաթին անդադար լինելով :

Եւ յետ այս տագնապի խռովու-
թեանն՝ յամենայն կողմանց յաշ-
խարհէն Հայոց բազմութիւն արանց
և կանանց 'ի տեղին հասանէին : Եւ
անդ էր տեսանել զմեծ սղէտ տա-
րակուսին. ոմանք զգերարտօսրն իբր
յաղբերականց հոսէին յաչաց իւ-
րեանց. այլքն բարձրաճիչ աղաղա-
կաւ՝ իբր այն թէ զերկինս դողա-
ցուցանէին. իսկ կէսքն խիզախե-
լով և 'ի զէնս ընթանալով զմահ
քան զկեանս ընարէին : Իսկ ոմանք

'ի սուրբ ուխտէ եկեղեցոյն՝ զաւետարանն 'ի ձեռն առեալ, աղօթիւք առ Աստուած կարգային . և այլք ըղձանային զպատառումն երկրին, զի անձանց լիցի գերեզման: Եւ այսպէս շտապ տագնասլի 'ի վերայ մոգակալին հասուցանէին: Բազում անգամ աղաչէր զօգնականսն իւր, զի 'ի մահուանէ կարասցեն զնա ապրեցուցանել, և ողջանգամ անգէն յարբուհիս հասուցանել:

Այլ վասն գործոյն յոր եկեալն էր՝ ստիպէր զնոսա և ասէր . Թող գրեմ և ցուցանեմ մեծ թագաւորին, զի 'ի բաց թողացուցանէ զայսպիսի իրաց առաջարկութիւն. զի եթէ ինքեանք աստուածքն եկեսցեն յօգնութիւն, չէ հնար օրինացս մոգութեան 'ի Հայս առնուլ զհաստատութիւն. որպէս զփորձ առի միաբանութեան ուխտին եկեղեցոյ: Զի թէ էին զօրք աշխարհիս մոգք, ոչ ինչ խնայէին սոքա 'ի նոսա սատակմամբ՝ ոչ միայն զարտաքինսն, այլ և յեղբարս և յորդիս և յամենայն մերձաւորս իւրեանց,

նաև ոչ յանձինս իւրեանց: Մարդք,
որք ոչ 'ի կասանաց զանգիտեն, և
ոչ 'ի տանջանաց երկնչին, և ոչ 'ի
ստացուածոց սրտկառին. և որ յե-
տին չար է քան զամենայն չարիս,
մա՜ջ քան զկեանս ընտրեն, ո՞վ է որ
կարէ նոցա գիմակաց լինել:

Ղուեալ իսկ իմ էր 'ի նախնեաց
մերոց, եթէ յաւուրս Հապհոյ ար-
քայից արքայի, իբրեւ սկսաւ ու-
սումնդ այդ աճել և բազմանալ և
ընուլ զամենայն երկիրն Պարսից, և
եւս անդր յարեւելս հասանել, իսկ
որ վարդապետքն էին օրինացն մե-
րոց՝ յօրդորեցին զթագաւորն, զի
մի բնաւ ամենեւին բարձցին օրէնք
մոգուծեան յաշխարհէն. ետ հրա-
ման սաստիկ՝ զի Ղուեալ դադարեա-
ցէ քրիստոնէութիւնն: Եւ որչափ
նա կամեցաւ արդելուլ, եւս քան
զեւս աճեցին և բազմացան, և հա-
սին մինչեւ յաշխարհն Քուչանաց,
և անտի 'ի հարաւակողմն մինչեւ 'ի
Հնդիկս տարածեցաւ:

Եւ այնպէս աներկեւղ և համար-
ձակք էին յաշխարհին Պարսից, մին-

չեւ յամենայն քաղաքս աշխարհին
 եկեղեցի շինեցին, որ զանցուցանէր
 պայծառութեամբ զթագաւորա-
 բնակ արքունեօքն: Շինէին և վկայ-
 արանս իմն անուանեալս, և զնոյն
 զարդ եկեղեցեաց զարդարէին, և
 յամենայն տեղիս՝ յապատս և յանա-
 ապատս միայնանոցս շինէին: Եւ
 իբրեւ ոչ ինչ երեւէր յայտնի օ-
 գնութիւն ուստեք, աճելով աճէին
 և բազմանալով բազմանային. և մար-
 մնաւոր մեծութեամբք մեծանային:

Զպատճառս հարստութեան մեք
 ինչ ոչ գիտեաք. բայց այսչափ ինչ
 ճշմարտիւ իմանայաք, զի տիեզերք
 ամենայն զկնի ուսմանցնոցս գնային:

Թէպէտ և արկ ՚ի նոսա թագա-
 ւորն զձեռն իւր խստութեամբ, և
 զբազումս կալաւ և չարչարեաց ՚ի նո-
 ցանէ, և զեւս բազումս մահուամբ
 սատակեաց, դառնացաւ և ձան-
 ձրացաւ յանձն իւր, և զնոսա ոչ կա-
 րաց նուազեցուցանել ՚ի բազմու-
 թենէն: Գարձեալ թէպէտ փա-
 կեաց և կնքեաց զդրունս եկեղե-
 ցեաց ընդ ամենայն աշխարհն Պար-

սից, նոքա զամենայն տուն եկեղեցի արարին. և յամենայն տեղուջ զիւրեանց օրէնսն կատարէին: Եւ զանձինս իւրաքանչիւր վկայարանս համարէին, և լաւագոյն զչինուածս մարդկեղէնս քան զհողեղէնս հաշուէին: Սուրբ սպանողացն բթեցան, և նոցա պարանոցքն ոչ ձանձրացան. աւարառուք ստացուածոց նոցա աշխատեցան, և աւարն օր քան զօր աճեցեալ բազմացաւ: Սըրամտեալ էր թագաւորն, և յոյժ դանայեալ դահիճք բարկութեանն. իսկ նոքա արթունք և զուարթունք, և խնդալից ընդունէին զամենայն հարուածս տանջանացն, և սիրով տանէին զամենայն յափշտակութիւն ընչից իւրեանց:

Իբրեւ ետես թագաւորն եթէ գռոհ տուեալ գիմեցին 'ի մահ իբրեւ խաչինք սուրբք յաղն երկնաւոր, արգել և կարճեաց 'ի նոցանէ զհարուածս տանջանացն. և հրաման ետ մոգաց և մոգսկետացն, զի մի ամենեւին ոք խուսեցէ զնոսա, այլ հաստատեալ կայցեն աներ-

կիւղութեամբ յիւրաքանչիւր ուսմունս, մոգն և զանգիկն և հրեայն և քրիստոնեայն, և որ այլ բազում կեշտք են ՚ի կողմանս կողմանս աշխարհին Պարսից: Եւ ապա առ երկիրն զխաղաղութիւն հաստատութեամբ. և լուեալ դադարեցին ամենայն խռովութիւնք յուզմանց: Քանզի ընդ մերոյ աշխարհին շարժմանն՝ և արեւմուտք եւս մեծապէս շարժեցան, և ամենայն տաճկաստան ընդ նոսին խռովեցան:

Զայն ահա ՚ի լսելոյ գիտեմք. բայց այս որ ես ինձէն աչօք տեսի, թուի ինձ՝ թէ մեծագոյն եւս լինի քան զառաջիկան: Արդ դու որ մարդ պանդ ես աշխարհիս, պարտ է քեզ հոգ յանձին ունել, գրել և ցուցանել յարքունիս զմիաբանութիւն բռնութեանս, որպէս աներկիւղութեամբ առ ոչ ինչ համարեցան ըզհրամանս արքունի: Եւ եթէ չէր մեր աճապարեալ և ՚ի փախուստ գարձեալ, միում ՚ի մէնջ ոչ տային ապրել: Եւ եթէ անդէն մարդիկ այդպէս բռնացան, եթէ յանկարծ

զինուորս եւս ընդ ինքեանս միաբանեցուցանեն, ո՞ կարիցէ կալ առաջի դոցա յանդուգն յարձակմանդ:

Ես ահա անտեղեակ էի անքակուխտի եկեղեցւոյդ 'ի միմեանց, զի այլ է՝ զոր լսէ մարդ, և այլ է՝ զոր տեսանէ հաստատուն իւրովք աջօք: Դու որ 'ի մանկութենէ յայդմ օրէնս սնեալ էիր, և ճշմարտեալ գիտէիր զսնդութիւնդ մարդկանդ, եթէ առանց բազում արիւն հեղուց դոքա մեզ ոչ տան ձեռն արկանել յեկեղեցիսդ, ընդէր ոչ զայդ ամենայն հաւաստեալ յանդիման ջասացերոց յթագաւորն: Քանզի ամենայն նախարարացն աւագ դու էիր, և զբոլոր աշխարհս քեզ յանձն արարեալ էր մարդսանութեամբ, ընդէր ոչ մեծասէս հոգ տարար յանձն քո: Զի յայլ ժամս իմաստուն էիր, և ես գիտէի. զայս՝ դործ իմաստութեան ոչ դործեցեր: Ապա թէ ոչ, յայտ է եթէ դու 'ի նոցա բանի ես, և քոյով խորհրդով անցուցին զայս անցս ընդ իս և ընդ զօրս:

Արդ եթէ այդ այդպէս է, և

քեզ կամք չէ ունել զմոգութիւն ,
 մի ինչ սրատկառեր դու երկիւղիւ
 յարքայէ . ես գրեմ և ցուցանեմ
 'ի դուռն մովսէտան մովսէտի և
 դերանդարձաստեալի և մեծ հաղա-
 րաստեալին , զի ամցեն զարքայ 'ի հա-
 ւանութիւն , որպէս զի 'ի բաց թո-
 զացուսցէ ըստ առաջին հրամանին ,
 և 'ի կամս մարդկան աստատան ա-
 րասցեն , զի առ սակաւ սակաւ ըն-
 դելցին ընդ օրէնս մոգութեանս . զի
 որք կալցին՝ սիրով երեւեսցին կա-
 տարեալ զհրամանս արքունի : Քան-
 զի մարդ է աշխարհս , գուցէ յոր-
 ժամ փոսս ինչ առնիցեն , և ին-
 քեանք ցրուեալ վատնեսցին յօտա-
 րութիւն . իսկ յորժամ աշխարհս
 թափուր լինիցի 'ի մարդկանէս ,
 յայնժամ և քեզ գլխովին մեծա-
 պէս փոսս հասանէ յարքունուս :

Ետ պատասխանի մարդպանն մոգ-
 պեալին , և ասէ . Ամենայն բանք
 խրատուդ , զոր ասացեր , ճշմարիտ
 են . բայց զառաջինն զոր չիմացաք՝
 ատեսեր , և մեծապէս զղջացաք այժմ :
 Բայց դու արդ զոր ասեմս արա , և

բարիոք թուեսցի քեզ. սակաւիկ մի երկայնամիտ լեր և զխորհուրդս քոյ արգելի ՚ի բազմաց, բայց արանց՝ որոց ես ասեմ, նոցա յայանեա. մինչեւ ես ինձ ոյժ ժողովեցից զօր ՚ի թիկունս ածելոյ, և զուխտ եկեղեցւոյդ թերեւս կարացից երկփեղկել: Եւ եթէ զայդ այդպէս արարից, դիտեմ ասլա թէ զհրամանն արքունի կարող եմ կատարել:

Եւ անդէն հրոս հանեալ ՚ի Սիւնեաց աշխարհէն, զիւր դունդն ըստուարացոյց ՚ի թիկունս օգնակա նութեան մոգաց և մոգպեալն: Եւ ասլա սկսաւ ասել. Ադէ դու անգամ մի հրովարտակ ՚ի դուռն տուր վասն այրուձիոյն՝ որ յԱղուանսն է տասն հազար, զի ՚ի ձմերոց ՚ի հայաս եկեսցեն. եւ յորժամ զնոսա ՚ի ձեռին ունիցիմք, չիք ոք որ եղծանել կարէ զհրամանն արքունի:

Պատասխանի ետ մոգպեան և ասէ ցմարզպանն. Այդ խորհուրդ դարձեալ իմոց բանիցս ընդդէմ է. քանզի մեք յորժամ բռնութեամք կռուեսցուք ընդ աշխարհիս, աշ-

խարհս 'ի բաց քանդի, և մեք 'ի տա-
տուհասէ չասրիմք . անձանց մնաս,
և արքունի մեծասէս զեան :

Եւ ոչ ինչ կամեցաւ ամենեւին
ունին դնել նմա մարդպանն, զի սրբ-
տի մտօք կալեալ էր զսարսկական
օրէնսն : Սկսաւ այնուհետեւ սա-
տրել զոմանս կարաւով և զոմանս
ողոքական բանիւք . զգամիկն ամե-
նայն՝ ահեղ բանիւք ստառնացեալ
սրտաթափ առնէր : Հանապազորդ
առատացոյց զգոճիկան տաճարին,
և յերկարէր զնուագսն ուրախու-
թեան, մաշելով զերկայնութիւն
գիշերացն յերգս արբեցութեան և
'ի կաքաւս լիտութեան . քաղցրա-
ցուցանէր ոմանց զկարգս երաժշտա-
կան և զերգս հեթանոսականս . մե-
ծասէս գովութիւն մատուցանէր
օրինաց թագաւորին : Բերեալ էր
և յարքունուստ բազմութիւն կա-
րաւոյ, և միում միում կաշառ
գաղտ խթէր 'ի սաաճառս սար-
գեւի և սատուոյ . և բազում նեն-
գութեամբ զանմեղ մարդիկ հրա-
պուրէր և յինքն արկանէր :

Իսկ զայս ամենայն իբրեւ տեսին սուրբ եպիսկոպոսունքն, եւս քաջ դրդեալ յորդորեցան 'ի նոյն միաբանութիւն. և հնարագէտ խմաստութեամբ ընդ երկուս բաժանեցին զբանակն: Մանաւանդ իբրեւ հաստատեալ գիտացին 'ի միաս իւրեանց, եթէ անօրէն իշխանն Սիւնեաց զօրհասական վերս 'ի յոգիան ընկալեալ էր, խորշեցան մերժեցան և 'ի բաց փախեան 'ի նմանէ:

Խորհուրդ արարեալ 'ի գիշերի միում ամենայն ուխտին բազմութեամբ, կոչեցին և զսպարապետն զօրաց 'ի խորհուրդն. հարցին և քննեցին և 'ի վերայ հասին մտացն անշարժութեան, որոյ ոչ եւս առ սակաւ մի թերացեալ էր 'ի սիրոյն Քրիստոսի: Եւ միաբան աղօթս արարեալ 'ի վերայ նորա, վերստին ընկալան զնա յառաքինութիւն: Եւ նովաւ որսացեալ զբազումս 'ի նոյն միաբանութիւն, որք ոչ էին քակեալ յառաջին միաբանութենէն, եկին և ժողովեցան գունդ զօրաց բազմաց: Եւ եւս առաւել հեռագոյն զատան

'ի մոգացն և 'ի մոգսլեալն և յանօրինէն Ասասկայ :

Իսկ նա այնչափ յիմարեցոյց և ամբռեցոյց զմիտս մոգսլեալն , մինչեւ չեա նմա իմանալ զելս իրացն : Սկսաւ բաշխել մոգս 'ի տունս նախարարացն և մեծամեծ ռոճիկս կարգել , զոհել սլատրուճակս , և բռնաբար կնքաւոր մարդկանն տալ ուտել միս յազածոյ , և երկիր սագանել արեգականն : Իբրեւ սկսաւ բազմանալ ընդ ամենայն աշխարհն այնպիսի սղծագործ խառնակութիւն , յանդգնեցան և եւս կանայք փշտիսլանացն յաւուր կիրակէի անցուցանել զճրագունս եկեղեցւոյն և սատառել զհանդերձս հաւատաւոր կանանցն :

Չայս գուժկան ազմի իբրեւ տեսին միաբան սուրբ եպիսկոպոսունքն , զաւետարանն 'ի ձեռն առեալ հասին և անկան տւանց հարցանելոյ 'ի վանս սպարասլեալն , ուր ժողովեալ էին զօրքն հայոց : Համբարձին զձայնս իւրեանց և ասեն . Սղաչեմք զձեզ զամենեւեան սուրբ ա-

ւետարանաւս . եթէ ձերով խորհրդիւ գործէ զայն անօրէնութեան չարիս մարզպանն և մոգպետն , նախ զմեր պարանոցս հատէք , և ասլա յեկեղեցին ձեռնարկեցէք : Ասլա թէ առանց ձեր կամաց նոքա զայն չարն գործեն , այսօր խնդրեսցի վրէժդ այդ 'ի նոցանէ :

Իսկ որք էին 'ի ներքս 'ի վանս սալարապետին՝ յոտն կացին , միաբան համբարձին զձայնս իւրեանց առ Աստուած և ասէն . Դու , Տէր , սրտագէտ ամենեցուն , ոչ ինչ պիտի քեզ վկայութիւն 'ի մարդկանէ . եթէ խոտորեալ իցեմք 'ի քէն սրտի մտօք , զայն դու ինքնին քաջ գիտես . այսօր իսկ դատեա զմեզ ըստ մեղաց մերոց : Ասլա եթէ հաստատուն կամք յուխտի սուրբ աւետարանիս , դու , Տէր , լեր մեր օգնական այսօր , և տուր զթշնամիսն ճշմարտութեան 'ի ձեռս մեր , զի արասցուք ընդ նոսա ըստ կամաց մերոց :

Զայս իբրեւ ասացին , ամենեքեան զգլուխ զգետնի հարկանէին . և ողջունեցան յաւետարանէն և յեպիս-

կոտորոսացն : Իսկ մի ոմն 'ի նախարարացն որ անգր դիպեցաւ , էր 'ի նոցա խորհրդի , և ոչ միաբանեաց ընդ նոսա 'ի մեծ վկայութիւնն . և անգէն առ ժամայն 'ի նոցունց 'ի տեղւոջն քարկոծեցաւ , և ահ մեծ անկաւ 'ի վերայ ամենեցուն :

Յայնժամ ամենեքեան 'ի նախանձ քարկութեան բրդեցան , մինչեւ ամենայն տեսողացն երիկամունքն դողային , որք առ ոչինչ համարեցան զսարգեւս արքունի , և առ ոտն հարին զհրամանս ահագինս : Ընթացան վաղվաղակի 'ի ղէնս իւրեանց , վառեցան կաղմեցան զգիշերն ամենայն , և ընդ ծագել արեգականն զգունդն յերիս մասունս բաժանեալ 'ի բանակն արկանէին : Գունդըն առաջին յարեւելից կուսէ , և գունդն երկրորդ յարեւմտից կողմանէ , և գունդն երրորդ 'ի հիւսիսոյ կողմանէ , շուրջանակի 'ի մէջ առեալ փակեցին զբաղմութիւն բանակին . և զբաղումս կոտորեցին , և զեւս բաղմագոյնս կասեցին զերեւելի մարդիկ , և արկին 'ի բերդս ա-

մուրս ընդ իւրեանց իշխանութեամբ :
Եւ զառ և զասուռ զաւար բանա-
կին 'ի մի վայր ժողովեալ պահէին
իբր հրամանաւ արքունի :

Իսկ զմարդպանն ձերբակալ ա-
րարեալ , և միաբանէր ընդ նոսա-
երդմամբ՝ հաստատուն կալ յուխ-
տին , զզնայր զառաջին քահուճն
'ի նոցանէ : Անկանէր ասպաշխարու-
թեամբ յոռս սուրբ եպիսկոպոսացն ,
և աղաչէր խաղապատելով զի մի
մերժեալ ընկեցի առ 'ի նոցանէ :
Արկնէր և երեքինէր զանսուտ եր-
դումն առաջի բազմութեանն 'ի
սուրբ աւետարանն , դրէր և կնքէր
զերդումն և կասէր զաւետարանէն .
և աղաչէր՝ զի յԱստուծոյ խնդրեցի
վրէժխնդրութիւնն , և մի նոքա
մարդկաբար սատակեցեն զնա : Իսկ
նոքա թէսկա և հաստատեալ գիտե-
ին զնենդաւոր կեղծաւորութիւնն
նորա , և թէ խաբէութեամբ դառ-
նայ անդրէն 'ի հին մոլորութիւնն ,
ոչ ինչ փոյթ առնէին ձեռն ար-
կանել 'ի նա վասն առաջին յան-
ցանացն , այլ սուրբ աւետարանին

Թողին 'ի դատասպարաութիւն :

Իսկ որք եկեալ էին յաւարի առ-
նուլ զսուրբ գանձս եկեղեցոյն ,
ակամայ եղին զանձինս և զաւար
իւրեանց առաջի սուրբ եպիսկոպո-
սացն և ամենայն զօրացն . և եղ-
ծեալ ապականեցաւ հրամանն թա-
գաւորին : Եւ յաջողեալք զօրու-
թեամբն Աստուծոյ՝ աղաղակէին և
ասէին դոհանալով արք և կանայք
և ամենայն ռամիկ բազմութիւնն .
Պատրաստ եմք 'ի հալածել և 'ի մե-
ռանել և յամենայն նեղութիւնս և
'ի չարչարանս վասն սուրբ եկեղե-
ցեաց , զոր աւանդեցին հարբն մեր
առաջինք՝ զօրութեամբ գալստեան
Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ,
որով վերստին ծնաք 'ի մի յոյս հա-
ւատոցն մկրտութեամբ 'ի Քրիստոս
Յիսուս . ըստ նմին նմանութեան
կամիմք չարչարանօք և արեամբ նո-
րոգել զանձինս : Քանզի հայր մեր՝
զսուրբ աւետարանն գիտեմք , և
մայր՝ զառաքելական եկեղեցի կա-
թողիկէ , մի ոք չար անջրպետ 'ի մեջ
անկեալ՝ զմեզ քակեացէ 'ի ամանէ :

Ոչ երեւէր այնուհետեւ առաւել տէր քան զծառայ, և ոչ ազատ փափկացեալ քան զգեղջուկ վշտացեալ. և ոչ ոք քան զոք նուազեալ 'ի յարութենէ: Մի սիրտ յօժարութեան ամենեցուն արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց և ամենայն միաբանեւոց 'ի Քրիստոս: Քանզի առ հասարակ զմի զինուորութիւն զինուորեցան, և զմի ազան զրահս հաւատոց սլատուիրանին Քրիստոսի. միով գօտեաւ ճշմարտութեան պնդեցին զմէջս արք և կանայք:

Ընկեցեալ կայր այնուհետեւ ոսկի, և ոչ ոք առնոյր իւր առանձինն արծաթ. և արհամարհեալ առանց ադահութեան, անարգեալ ստուական հանդերձք առ 'ի զարդս մեծարանաց: Նա՛ իւրաքանչիւր ստացուածք ոչ ինչ համարէին յաչս իւրեանց ստացողին. տեսանէին զանձինս իւրեանց իբրեւ զմեռեալ գիակունս, և զիւրաքանչիւր գերեզմանս ինքեանք փորէին. և կեանց իւրեանց 'ի մահ համարեալ էին, և մահք իւրեանց անշուշտ կեանք:

Բայց այս բարբառ ստէսլ ստէսլ ընթանայր . Քաջութեամբ միայն մեռցուք , զանուէն և զողիս եւեթ ժառանգեցուք . զի կենդանի իցէ 'ի մեզ Քրիստոս , որում գիւրին է միւսանգամ նորոգել զմեզ 'ի հողոյ և զամենայն զյառաջագոյն զննջեցեալսն , և հատուցանել ըստ իւրաքանչիւր զգործս իւրեանց :

Զայս և առաւել քան զսոյնս խօսելով , և միսիթարելով զանձինս և զմիմեանս , դարձեալ միւսանգամ զինուորքն պատրաստեցին զզէնս իւրեանց , և աղօթականքն անդադար լինէին յաղօթսն իւրեանց , և պահողքն ճգնէին 'ի պահս իւրեանց : Զայնք պաշտօնէիցն 'ի տուէ և 'ի գիշերի անհատ էին 'ի սուրբ սաղմոսն . ընթերցուածք աստուածային կտակարանացն ոչ երբէք առնուին դադարումն յամենայն ժամ . սոյնպէս և մեկնիչքն 'ի միսիթարութիւն երկնաւոր վարդասպետութեանն :

Յայնմ ժամանակի դարձեալ յարձակեցան 'ի վերայ բերդիցն և

աւանաց , զոր ունէին պարսիկքն
 'ի տեղիս տեղիս , յամրոցս աշխար-
 հին . տապալէին քանդէին զքնակու-
 թիւնս նոցա : Առաջին զմեծն Ար-
 տաշատ հանդերձ աւանօք իւրովք .
 և առնուին զանմատոյց ամուրսն՝
 զԳառնի քաղաքն , զԱնին , զԱր-
 տագերս , և զաւանս իւրեանց . զԵր-
 կայնորդսն և զԱրհնին , և զաւանս
 իւրեանց . զԲարձրաբուղն , զԽո-
 րանիսան , զԾախանիսան , զանկաս-
 կածէլի Ողականն , և ընդ նոսա և
 զաւանս իւրեանց . զԱրփանեալն ,
 զԱննն աւան , ընդ նմին և զաւանսն
 իւր . զԳուեալն և զԱսպոյտն , զՍ-
 րոտն և զԱսասկաշատն :

Զամենեսին զայս իւրաքանչիւր
 գեղիւք և ագարակօք , զօրօք և զօ-
 րագլխօք 'ի նմին ամի առեալ տա-
 պալեցին , և 'ի գերութիւն վարե-
 ցին զարս և զկանայս ընչիւք և ստա-
 ցուածովք , հանդերձ պատուական
 գանձիւք և նոցին սպասուք : Տա-
 պալէին քանդէին զչինուածս նո-
 ցա , և այրէին կիզուին զառնս պաշ-
 տօնարկի և պաշտաման կրակի : Սըր-

բէին զպղծութիւն կռապաշտութեանցն, և առնուին զկահ և զկազմածս ասրուշանացն, բերէին և դնէին 'ի սուրբ եկեղեցւոջն. և 'ի ձեռն սուրբ քահանայիցն նուիրէին 'ի սպաս տերունական սեղանոյն: Եւ փոխանակ սնտոի պաշտամանցն՝ զոր տապալեցին յամենայն տեղիս հեթանոսացն, զփրկական խաչն Քրիստոսի կանգնէին. զամենասուրբ սեղանն ուղղէին, և զկենդանարար խորհուրդն կատարէին սրբութեամբ. պաշտօնեայս և քահանայս 'ի տեղւոջն կացուցանէին: Յուսով հաստատեալ խնդայր ամենայն երկիրն առ հասարակ:

Եւ մինչ դեռ յայսմ մեծի առաքինութեան կատարեալ գործէին զգործ նահատակութեանն, երեւէր իմն 'ի վերայ ամենեցուն աստուածային շնորհք. քանզի առանց հրամանի 'ի զօրացն Հայոց, յարեւելից կողմանէ աշխարհին, յարձակեցան ոմանք յԱտրպատական աշխարհն, և 'ի տեղիս տեղիս բազում մնասարարին՝ առնլով և աւերելով և

քանդելով զբազում ատրուշանս :

Իսկ որ 'ի մեծ ամուրսն անկանէին , խաչանշան արարեալ 'ի վերայ զօրուն յարձակէին . որ և երկու մեծամեծ բերդացն պարիսպքն առանց ուրուք մերձենալոյ անկեալ կտրծանեցան . մինչեւ ամենայն բռնակցաց երկրին զահի հարեալ 'ի մեծ նշանէն , ինքեանք ինքեանց ձեռօք զկրակատունս այրէին . ուրանալով զօրէնս մոգութեանն՝ խոստովանէին 'ի սուրբ աւետարանն :

Եւ այլ մեծամեծ աջողութիւնք կատարէին 'ի ձեռն զօրականին . քանզի ուր ոչ էր ակնկալութիւն , եթէ զանուն Աստուծոյ որ յիշեացէ , արհաւիրք մեծ անկանէին 'ի վերայ նոցա . և ամենայն մարդ տառմէր ընկերի իւրում տեսիլս նորս և զարմանալիս : Սոյնպէս և աստեղք 'ի յերկինս երեւէին յոյժ լուսալիր պայծառացեալ , զոր ոչ ունէին յառաջին բնութեանն : Եւ ամենայն տղայք աշխարհին իբրեւ զարս պատերազմողս խիզախէին :

Եւ ահա յետ աւուրց բազմաց

Եկն եհաս հազարասլետն Աղուանից
 սուրբ Եպիսկոպոսաւ աշխարհին
 մեծաւ տաղնապաւ փութացուցա-
 նէր զղօրսն ասելով . Գունդ Պար-
 սից , որ էր 'ի կողմանս աշխարհին
 Հոնաց , դարձաւ այսրէն , եկն ե-
 մուտ յաշխարհս մեր . և բազում
 եւս և այլ այրուծի որ 'ի գրանէ
 եկն : Եւ թող զայս ամենայն , այլ
 երեք հարիւր մոգ վարդապետ ա-
 ծեալ ընդ իւրեանս , սլառակտե-
 ցին զաշխարհն , և զոմանս ոմանս
 յինքեանս արկին , և կամէին յեկե-
 ղեցին ձեռն արկանել . և հրամանաւ
 թագաւորին սախլէին զամենեսեան
 և ասէին . Եթէ կամօք յանձն առ-
 նուք զօրէնսն , սլարդեւս և սլա-
 սիւս գտանէք 'ի նմանէ , և թողու-
 թիւն հարկացն յարքունուսա լիցի
 ձեզ . ապա թէ կամօք չառնէք , հրա-
 ման ունիմք 'ի գեօղս և 'ի քաղաքս
 շինել ատրուշանս , և զվաւամական
 կրակն 'ի ներքս դնել , և կացուցա-
 նել մոգս և մոգապետս օրէնսդիր ա-
 մենայն աշխարհիդ : Եւ եթէ ստամ-
 բակեալ ոք ընդդէմ դարձցի , ինքն

Մահու պատուհաս ընդունի, և կին
և որդիք այնպիսւոյն անաշխարհիկ
եղեալ՝ յարքունիս երթիցեն :

Իսկ դունդն Հայոց իբրեւ լուաւ
զայս գոյժ դառնութեան, ոչ ինչ
թուլացեալ լքան 'ի քաջ արութէն.
այլ դարձեալ համագունդ ժողով
լինէր ամենայն աշխարհին վասն դու-
ժաբեր հրեշտակացն, որ հասին առ
նոսա : Եւ միտքան քաջալերս տը-
ւեալ, արձակեցին զնոսա, զի առ-
ժամանակ մի զնոսա պատիր խա-
բէութեամբ կալցեն, զի խափանեա-
ցին 'ի չար կամացն, չձեռնարկել 'ի
սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն իւրեանց .
և զօրութեամբն Աստուծոյ խոր-
հուրդ 'ի մէջ առեալ իրացն հնա-
րիւք ելս խնդրէին :

Յայնմ ժամանակի զմի ոմն 'ի մեծ
նախարարացն, 'ի տոհմէն գնու-
նեաց, Ատոմ՝ ճեպով առաքեցին
յերկիրն արեւմտից ցուցանել զայս
ամենայն խորհուրդ զչարխմաց թա-
գաւորին արեւելից . միանդամայն
և պատմել զիւրեանց քաջութիւն
արութեանցն, զոր գործովք կատա-

րեցին՝ առ ռոն հարկանելով զհրա-
մանն ասէղ, և մեծասէս սատա-
կումն ՚ի վերայ մոգացն հասուցա-
նել. խնդրել ՚ի նմանէ օգնականու-
թիւն սատարութեան, և եթէ նա
կամեսցի՝ նմա իսկ մտանել ՚ի ծա-
ռայութիւն: Եւ այս է պատճէն
հրովարտակին զոր գրեցին առ Թէո-
դոս կայսր:

ՅՈՎԾԷՓ եպիսկոպոս, բազում ե-
պիսկոպոսակցօք իմովք և ամենայն
զօրօք հայոց, Վասակ մարզպան և
Ներշասուհ ռմբոսեան, հանդերձ
սպարապետաւս և ամենայն մեծա-
մեծ նախարարօքս՝ առ մեծանունդ
Թէոդոս կայսր, բազմասցի ողջոյն
մեր առ քեզ և ամենայն զօրաց քոց,
որ խաղաղասէր մարդասիրութեամբ
ձերով արէք ծովու և ցամաքի, և
չիք ոք յերկրաւորացս որ ձերում
անարգել տէրութեանդ ընդդէմ
դառնայցէ: Որպէս մէք իսկ ունիմք
զանսուտ յիշատակարանսն զառա-
քինի նախնեացն ձերոց, ունելով
զԵւրովպէ՝ անցին և արեցին և ա-

սիացւոց կողմանցն 'ի սահմանացն
Սերաց մինչեւ 'ի կողմանս Գադե-
րովնի, և ոչ ոք գտաւ ստամբակեալ
և ելանել ըստ ձեռն նոցա :

Եւ յայնչափ մեծ իշխանութեան՝
Գաստակերտ մեծ և սիրելի զՀայոց
աշխարհս անուանելին : Ասան որոյ
և նախնին մեր Տրդատիոս յիշելով
զառաջին սէրն ձեր, որ 'ի աղայու-
թեան փախուցեալ 'ի հայրասպան
մարդախողտող հօրեղբարցն իւրոց՝
ապրեալ սնաւ յերկրիդ Յունաց,
և 'ի ձէնջ թագաւորեալ՝ տիրեր հայ-
րենի աշխարհիս, սոյնպէս և զհա-
ւատան սր 'ի Քրիստոս՝ ընկալեալ 'ի
սուրբ եպիսկոպոսապետէն Հռով-
մայ, որ լուսաւորեաց զլսաւարային
կողմանս հիւսիսոյ, զոր և այժմ կա-
մին 'ի մէնջ կորզել հանել խաւա-
րասէր որդիքն արեւելից :

Եւ մեք 'ի ձեր քաջութիւն արու-
թեանդ խիզախեալ, էր ինչ՝ որ ընդ-
դէմ դարձաք նոցա հրամանացս,
և բազում այն է՝ որ արդ առաջի
պատրաստեալ էմք : Բնարեցաք ըզ-
մահ աստուած սլաշտութեամբ քան

ղկեանս ուրացու թեամբ. եթէ դուք եւս 'ի ձեռն առջիք զմեզ, ահա կըրկին կենաց գիպեցաք և ոչ մի անգամ մահու : Եւ եթէ սակաւիկ մի հեղգայք, գուցէ բազում և այլ աշխարհաց հասանիցէ տասլ բոցոյ սորա :

Եւ իբրեւ յանդիման եղեն մեծի թագաւորին, և ընթերցան զգիր պաղատանաց Հայոց աշխարհին, և զյիշատակարանսն նախնեաց, բազում մատեանք 'ի մէջ եկեալ ընթերցան, որ զնոյն ուխտ հաստատութեան 'ի ներքս գտանէին : Եւ մինչ գեռ երանելին Թէոֆոս հարցանէր զամենայն սինկղիտոսն, և հնարս իրացն կամէր գտանել խաղաղութեամբ, և հոգ տանէր մեծաւ յօժարութեամբ, զի մի եկեղեցիքն արեւելից յափշտակեսցին յանօրէն հեթանոսացն, 'ի նմին ժամանակի անդէն վաղվաղակի հասանէր վախճան կատարածի կենաց նորա, և կարի չար խափան լինէր գործոյն օգնականութեան :

Եւ թագաւորէ փոխանակ նորա Մարկիանոս կայսր . և ՚ի ձեռն վատ թար արանց խրատտուացն , իւրոց ծառայիցն , Անատոլեայ՝ որ սարաբապեան էր , և Եփղարիոս ասորի . երկոքեան անարգք և վատթար արանց , ժիանդամայն և անաստուածք . ՚ի նոցա քանս ելեալ թագաւորն , ոչ կամէր անսալ ժիաբան ուխտին հաւատոց , որ ամենայն ուժովն իւրեանց ընդդէմ կացեալ էին չարութեանն հեթանոսաց : Իսկ անարիսայս լաւ համարէր սլահել զուխտն հեթանոսաց վասն մարմնական խաղաղութեան , քան սպառերազմակից լինել ուխտին քրիստոնէութեան : Վասն այսորիկ փութացաւ արձակեաց դեսպանս առ թագաւորն Պարսից զնոյն Եփղարիոսն , և եմուտ ընդ նմա յուխտ հաստատութեան՝ ձեռնթափ լինել ՚ի զօրացն հայոց զօրու և զինու և ամենայն օգնականութեամբ :

Եւ իբրեւ այսպէս հաստատեցաւ , և հատաւ օգնականութիւն յուսոյ նոցա ՚ի մարդկանէ , դարձեալ սուրբ

Եպիսկոպոսքն քաջալերել սկսան
 զանձինս և զօրսն Հայոց : Թէպէտ և
 հայէին յիւրեանց սակաւութիւնն
 և յերկոցունց թագաւորացն միա-
 բանութիւն , ոչ ինչ վատասրտեալ
 գողային . այլ ըստ առաջին ուխտին
 խիզախէին և ասէին . Պատրաստ եմք
 'ի սպանանել և 'ի մեռանել . գիւ-
 րին է Աստուծոյ սակաւութիւնս զբազ-
 մաց գործ գործել , և անարգօք զմե-
 ծամեծ իրս կատարել :

Թէպէտ և ոչ ունէին թագաւոր
 առաջնորդ , և ոչ արտաքուստ օ-
 զնական զոք յօտարաց , սակայն ան-
 ձանց առաքինութեամբ և սուրբ
 վարդապետացն մխիթարութեամբ
 համագունդ ամենայն զօրօք նախա-
 քարացն յիւրաքանչիւր տանէ 'ի մի
 վայր գային հասանէին վաղվաղակի .
 բազում և այլ այրուծի , որ յար-
 քունի տանէ անտի էր : Եւ զամե-
 նայն զօրս յերիս գունդս բաժա-
 նէին : Զգունդն առաջին տային
 ցՆերչապուհ ռմբոսեան , և գու-
 մարէին զնա սահապան աշխարհին ,
 մերձ 'ի սահմանս Արարատական

աշխարհին : Եւ զգո՛ւնդն երկրորդ
տային 'ի ձեռն Վարդանայ զօրավա-
րին հայոց՝ անցանեւ ընդ սահմանս
Վրաց 'ի վերայ մարզպանին Ճորայ,
որ եկեալ էր աւերել զեկեղեցիսն
Աղուանից : Իսկ զգո՛ւնդն երրորդ
տային 'ի ձեռս Վասակայ իշխանին
Սիւնեաց, որ ոչ 'ի բաց կացեալ էր
յուխտէն հեթանոսաց ըստ ներքին
խորհրդոցն իւրոց :

Ընտրեաց և առ ընդ իւր զորոց
գիտէր զթուլութիւն հաւատոց նո-
ցա, զիշխանն Բագրատունեաց զօ-
րօք իւրովք, զիշխանն Խորխոսու-
նեաց զօրօք իւրովք, զիշխանն Ապա-
հունեաց զօրօք իւրովք, զիշխանն
Վահեւունեաց զօրօքն իւրովք, զիշ-
խանն Պալուկեաց զօրօքն իւրովք,
զիշխանն Գաբեղենից զօրօք իւրովք,
զիշխանն Ուրծայ զօրօքն իւրովք :
Եւ զայլս բազում զօրս յարքունի-
տանէն արկ յինքն, և զսեպուհս ու-
մանս յայլմէ տոհմէ : Եւ խորամանկ
խաբէութեամբ գարանամուտ լի-
նէր յամուրս իւրոյ աշխարհին, 'ի
պատճառս կեղծաւորութեան՝ ե-

Թէ ընդ ճապուկ անդր անցանէ 'ի վերայ գնդին Պարսից՝ հալածականս առնել յաշխարհէն Աղուանից :

Իսկ նա յամրածածուկ հաւալուցէն ճեպով գեսսականս արձակէր առ գունդն Պարսից . Ահա աւագիկ քակեցի զմիաբանու թիւն ուխտիս Հայոց , և ընդ երիս կողմանս զգունդն քակեալ բաժանեցի : Չգունդն առաջին հեռացուցի 'ի կողմանս Հերայ և Չարաւանդայ . և գունդս երկրորդ ընդ իմով ձեռամբ է , որոց ոչ ինչ տամ ինաս առնել զօրաց արքունի : Եւ զայլ ամենայն , որ այր կռուոյ յաշխարհի աստ գտանէր , ցանեցի ցրուեցի ընդ ամենայն միջոցս աշխարհիս : Բայց զգունդն երրորդ արարի ընդ Արդանայ յԱղուանս՝ սակաւաձեռն և ոչ բազմաթիւ : Եւ համարձակ ընդ առաջնորա , և մի զանգիտեր ամենեւին տալ պատերազմ . գիտեմ՝ զի 'ի պարտութիւն մատնին առաջի քոյոյ մեծի զօրութեանդ :

Չայս գրեաց և եցոյց մարդպանին , որում անուռնն էր Սեբուխտ :

Իսկ նա իբրեւ լուսւ զայս ամենայն զքաջալերս 'ի Աստակայ, և ստուգեալ հաստատեաց 'ի միտս իւր, եթէ սակաւաձեռն գնդաւ գայ սարապետն Հայոց 'ի վերայ նորս, ոչ եկաց մնաց 'ի կողմանս Ճորայ. այլ կուտեաց զամենայն բազմութիւն զօրու իւրոյ, և փութանակի անցանէր ընդ մեծ գետն Աուր անուն, և պատահէր նմա մերձ 'ի սահմանս Արաց հանդէպ Խաղխաղ քաղաքի, որ ձմերոց էր թագաւորաց Աղուանից: Անցանէր բաւանդակէր ամենայն զօրօք իւրովք. ռազմարարեալ զբոլոր մեծութիւն գաշախն 'ի ներքս փակէր, զինեալք և վառեալք ամենայն պատրաստութեամբ 'ի մարտ պաակերազմի ընդդէմ գնդին Հայոց:

Իսկ քաջն Աարդան և ամենայն զօրքն, որ ընդ նմա էին, իբրեւ տեսին զբազմութիւն պատրաստութեան գնդին հեթանոսաց, հայեցան և յիւրեանց սակաւութիւնն, թէպէտ և կարի յոյժ նուազունք էին քան զնոսա, ոչ ինչ զանդիտե-

ցին առ յոյժ բազմութենէն, այլ
հասարակ միաբանեցին և համբար-
ձին յերկինս զձեռս իւրեանց, ա-
ղաղակէին և ասէին. Դատեա, Տէր,
զայնօսիկ՝ ոյք դատին զմեզ. մար-
տիր ընդ այնօսիկ, որ մարանչինս
ընդ մեզ. ղինու և ասպարաւ քով
օգնեա մեզ: Շարժեա և դողացո
զգունգագունդ բազմութիւն ան-
օրինացս. ցրուեա և վասնեա զար
միաբանութիւն թշնամեաց քոյ ա-
ռաջի քոյոյ փրկական մեծի նշա-
նիս, և տուր ՚ի ձեռն սակաւուցս
զքաջութիւն յաղթութեան ՚ի վե-
րայ անհնարին բազմութեանս: Ոչ
՚ի սարժանս սնոտի փառաւորու-
թեան անօգուտ վաստակոց ինչ ա-
ղաչեմք՝ յագահութիւն ընչասիրու-
թեան զանցաւոր մեծութիւն կա-
ստելոյ, այլ զի ծանիցեն և գիտա-
ցեն ամենեքեան այնօքիկ՝ որ հնա-
ղանգին սուրբ աւետարանին քարո-
զութեան, եթէ դու ես Տէր կենաց
և մահու, և ՚ի ձեռս քո է յաղթու-
թիւն և սարտութիւն: Եւ մեք
պատրաստ եմք ՚ի մեռանել վասն

քո սիրոյդ . և եթէ սպանանել եւս հասանէ զնոսա , եղիցուք վրէժխընդերք ճշմարտութեանն :

Եւ զայս ասելով խումբ արարեալ յարձակէին , և զաջ թեւն բեկեալ զձախոյ կողմամբն արկեալ , և սրոյ ճարակ զամենեւեան տային ընդ երեսս դաշտին , և փախստական առնէին մինչեւ յամուր տեղիս մայրեացն առ խորագոյն դարիւքն Լոփնաս գետոյ : Ուր ընդդէմ դարձեալ թագաւորազանց ոմանց բազասական արքայի , ընկեցին զօմն 'ի ձիոյ 'ի նախարարաց հայոց , 'ի դընդէն Գիմաքսեանից զՄուշ սպանին , և զԳազրիկ վերաւորեցին :

Յայնմ տեղւոջ դէտ ակն 'ի վերամբառնայր Արշաւիր արշարունի , գոչէր առիւծաբար և յարձակէր վարազաբար , հարկանէր և սատակէր զՎուրկն քաջ զեղբայր թագաւորին Լփնաց , և զբազում համհարզս նորին ընդ նմին սատակէր : Եւ այնպէս ամենեքեան առ հասարակ այր զախոյեան իւր յերկիր կործանէր : Եւ առ յոյժ յան-

դուզն յարձակմանն՝ յոլովագոյն
այն էր զոր գետամոյնս առնէին
քան զանկեալս սրոյ՝ ի ցամաքի :
Ի բազմութենէ գիականցն անկե-
լոց՝ յստակ ջուրք գետոյն յարիւն
գառնային , և ոչ դտանէր ոք ամե-
նեւին՝ ի նոցանէ ասրեալ և թաքու-
ցեալ յանտառախիտ մայրիս դաշ-
տացն : Բայց թի ոմն ի զօրականէ
թշնամեացն զինու հանդերձ ելեալ
՝ ի նիւս երիվարին անցանէր ընդ մեծ
գետն , մազասպուր պրծեալ ՝ ի սա-
տերազմէն՝ դոյժ տանէր ՝ ի մնացեալ
բուն բանակն , սրք փախստական
անկանէին ՝ ի մեծ շահաստանն :

Յայնմ ժամանակի զօրքն Հայոց
կատարելով զմեծ գործ պատերազ-
մին , գիականսուտ գառնային , ժո-
ղովէին զբազում աւար բանակին ,
և կողոպտէին զանկեալ գիակունան .
և կուտէին բազում արծաթ և ոս-
կի , զզէնս և զզարդս զարի արանց
և զքաջ երիվարաց :

Գարձեալ յարձակէին ոչ սակաւ
քաջութեամբ ՝ ի վերայ բերդիցն և
քաղաքացն , զոր ունէին Պարսիկքն

յաշխարհին Աղուանից • հզօրապէս մարտնչելով և այրելով զամուրս արդէլանաց նոցա, և զերամս երամս մոգացն՝ զոր սլատրաստական ածեալ աշխարհին գայթակղութիւն, ուր և գտանէին յամուրս ամուրս վայրացն, սրոյ ճարակ տուեալ՝ գնէին գէշ թռչնոց երկնից և գազանաց երկրի : Սրբէին զտեղիսն յամենայն սղծագործ զոհիցն, և փրկեալ ազատէին զեկեղեցիսն յանհնարին նեղութենէն :

Եւ բազումք 'ի նախարարացն Աղուանից և յամենայն շինականացն, որք վասն անուանն Աստուծոյ ցրուեալ և վասնեալ էին յամուրս լերանց Վապկոհի, իբրեւ տեսին զաջողութիւն գործոյն՝ զոր կատարէր Աստուած 'ի ձեռն գնդին Հայոց, գային ժողովէին և նոքա, և խառնէին 'ի զօրս նոցա . և միաբանք և հաւասարք կցորդք լինէին գործոյն նահատակութեան : Խաղային գնային այնուհետեւ 'ի վերայ սահակին Հոնաց, զոր ունէին բռնութեամբ Պարսիկքն . առնուին

քանդէին զսլահակին, և կոտորէին զգօրսն՝ որ ՚ի ներքս բնակեալ էին. և զգուռնն տային ՚ի ձեռն Ահա՛նայ, որ էր յազգէ թագաւորացն Աղուանից: Եւ յայտր ամենայն քաջութեան վերայ ոչ ոք անկեալ վերաւորեցաւ ամենեւին ՚ի նոցանէ, բայց ՚ի միոյ երանելոյ որ կատարեցաւ նահատակութեամբ ՚ի մեծ պատերազմին:

Եւ անդէն ՚ի հմին տեղուջ զայրն՝ որում զգուռնն յանձն արարին, զնոյն դեսպանս արձակեցին յաշխարհն Հոնաց, և ՚ի բազում յայլ ազգս բարբարոսաց, որ համագործք էին Հոնաց աշխարհին, բանս դնել ընդ նոսա և ուխտ հաստատել՝ անքակութեամբ ունել զմիաբանութիւն: Իսկ նոքա իբրեւ զայն ամենայն լուան, փութասուէս վաղվաղակի հասանէին ՚ի տեղին, և ահանաատեաք լինէին գործոյն յազթութեան: Եւ ոչ ինչ յապաղեցին երգամամբ յուխտ մտանել ըստ կարգի իւրեանց օրինաց, յանձն առին և զերգումն քրիստոնէից՝ սլահել ընդ

նոսա հաստատութեամբ զմիաբանութիւն :

Իսկ իբրեւ զայս կատարեցին և արարին իւրեանց մեծապէս հաստատութիւն, և դեռ անդէն ՚ի տեղոջն զետեղեալ էին խաղաղութեամբ, գուժկան հասանէր յաշխարհէն հայոց, զճակատ հարեալ և զօճիս սլատառեալ վասն ասլրտամբին Ասասկայ. յետս կացեալ յուխակէն քրիստոնէութեան և աւերեալ զբազում տեղիս հայոց աշխարհին, մանաւանդ զձմերոցս արքունի, որ կայեանք զօրացն էին, զԳառնին և զԵրամօնս և զՆրոհանակերան՝ զմեծ գաստակերան ըզԱրդանաշատն և զամուրն Օշական, զՓառախտան, զԱրդեանան, զՉողկերան աւան և զբերդն Արմաւրի, զԿուաշն աւան, զԱրուճն, զԱշնակն և զամենայն սոն Արագածու, և զնահանգն Արտաշատու և զԱրտաշատն ինքնին գլխովին, և զամենայն գեւղս և զաւանս՝ որ շուրջ զնովաւ էին, առեալ աւերեալ և հրձիգ արարեալ, և զա-

մենեցուն ձեր զընտանիս փախուցեալ մերժեալ յիւրաքանչիւր բնակութենէ :

Չեռն արկեալ և 'ի սուրբ եկեղեցիսն , տարեալ և զսուրբ սպասեկեղեցւոյն սեղանոյ . դերի վարեալ զընտանիս քահանայից , և զնոսին կապեալ և եդեալ 'ի բանդի . և ինքն սփռեալ տարածեալ ասպատակաւ աւերէր զերկիրն ամենայն : Եւ գունդն՝ որ էր 'ի կողմանս Ատրպատականի , ոչ ժամանեաց ձեռն տալ 'ի միջոց աշխարհին : Եւ զօրքն՝ որ անդ մնացեալ էին , խոյս տուեալ յանօրինէն մերժեցան յեզր աշխարհին , և դեռ պահեն ընդ ձեզ զուխա միաբանութեան սիրոյն Քրիստոսի : Բայց այն որ ընդ նմայն էին , են ումանք՝ որ փախեան յիւրաքանչիւր տեղիս , և բազումք այն են՝ որ զհետ մոլորեցան նորաամբարշտութեանն :

Չու արարեալ 'ի տեղւոջէ անախ՝ դառնալ անդրէն յաշխարհն Հայոց մեծաւ ստիպով և բազում աւարաւ և անչափ մեծութեամբ , և անտրտում ուրախութեամբ երգս 'ի

բերան առեալ և ասէին ձայնիւ .
 Խոստովան եղերուք Տեառն , զի բա-
 րի է , զի յաւիտեան է ողորմութիւն
 նորա . ո եհար զազգս մեծամեծս և
 սպան զիշխանս հզօրս , զի բարի է ,
 զի յաւիտեան է ողորմութիւն նո-
 րա : Եւ զայս սաղմոսս երգելով մին-
 չեւ 'ի վախճան կատարեալ աղօ-
 թիւք փառասրութիւն սուրբ Եր-
 րորդութեանն մատուցանէին : Անդ
 յանձանձէր ածէր զօրավարն զկաց
 և զմնաց զօրականին առաջասպահօք
 և վերջասպահօք , կողմասպահօք ողջ
 և առողջ հասուցեալ յաւուրս երե-
 սուն մերձ 'ի սահմանս հայրենի աշ-
 խարհին :

Ազդ եղեւ ուրացեալն Ասասկայ
 և իշխանացն որ ընդ նմա էին՝ քա-
 ջութիւն նահատակութեան գնդին
 Արդանայ յաշխարհին Աղուանից ,
 և միաբանութիւնն եւս Հոնաց :
 Մինչ չեւ յանդիման եղեալ էին մի-
 մեանց , զգիշեր մի օգնական գտեալ
 նորա՝ փախստեայ անկանէր յամուրս
 իւրոյ աշխարհին . և այնպէս տա-
 գնասպաւ մերժեցաւ , զգերի և զա-

ւարն զոր առեալ էր յԱյրարատ
գաւառէ, ահամայ զիւրն եւս 'ի վե-
րայ եթող և փախեաւ :

Եւ քանզի ժամանակ ձմերայնւոյ
հասեալ էր, և զուռճիկս՝ թշնամեաց
գնդին հարեալ էր, ոչ կարէր զժիով
տեղեալ համագունդ զզօրսն դար-
մանել. այլ սփռէր տարածանէր
ընդ գաւառս գաւառս աշխարհին
առ 'ի հանգիստ ձմերոցին : Պատուէր
հրամանի տայր սլատրաստական լի-
նել կազմութեամբ առ ժամանակ
գարնայնոյն : Եւ զսակաւս 'ի գըն-
դէն յաւազ նախարարացն գործա-
կից իւր թողեալ, բռնանայր 'ի վե-
րայ՝ ունելով զթագաւորանիստ տե-
ղիսն :

Եւ գունդս գունդս արձակէր
յաշխարհն Սիւնեաց, առնոյր և ա-
ւերէր զբազում գաւառս. և այն-
պէս 'ի նեղ արկանէր զնա և զամե-
նայն զօրսն որ ընդ նմա էր, զի զէշս
և զձիս մեռելոսիս առ սովոյն վտան-
գի անխաիր ուտէին : Եւ բազում
հարուածս հասուցանէին 'ի վերայ
ուրացելոյն. մինչեւ ժողով սուրբ

Եսլիսկոսպոսացն և ամենայն ուխտ
քահանայութեանն դառնապէս ար-
տասուս իջուցանէին 'ի վերայ չա-
րաչար վշտացելոցն, որ բոկ և հեռի
վարէին զարս և զկանայս փափկա-
սունս, և բազում տղայքն զքարի
հարեալ ընկեցան յանցս ճանապար-
հաց :

Իբրեւ այս ամենայն աջողութիւն
լինէր երկիւզածացն Աստուծոյ, ամ-
ենայն եսլիսկոսպոսունք և երկցունք
պատուէր հրամանի տուեալ աշ-
խարհին, զողջոյն ամիսն քաղոց պա-
հօք և աղօթիւք առնել խնդրուածս
առ Աստուած, և զտօն պատերազ-
մացն յաղթութեան խառնել 'ի
սուրբ տօն յայտնութեանն Քրիս-
տոսի, զի անխափան կացցէ մեծ յի-
շատակարանս այս ընդ աստուածայ-
ին անանց տօնին: Եւ զսոյն զայս ամ-
ենայն այցելութիւնս Աստուծոյ,
որ 'ի վերայ աշխարհին հայոց մեծա-
պէս երեւեցաւ, գրեցին սուրբ ե-
սլիսկոսպոսունքն և ետուն տանել
յաշխարհն Յունաց 'ի մեծ Քաղաքն
առ սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն, զի և

նորքա աղօթս առնելով խնդրեսցեն
յԱստուծոյ, որպէս սկսաքս ՚ի նմին
և կատարեսցուք :

Եւ զոմն յառաջին կապելոյ
պարսկաց լուծեալ և ածեալ զառա-
ջեաւ նախարարացն, խօսէին ընդ
նմա և ցուցանէին զամենայն մասն
որ եղեւ, կամ աշխարհացն աւերելն,
կամ զօրացն արքունի հարկանելն,
և կամ որ այլ իրք առաջոյ լինելոյ
էին : Եւ իբրեւ զայս ամենայն բո-
վանդակ ցուցին նմա, միաբան լի-
նէր ամբաստանութիւն երկոցունց
կողմանցն՝ զառաքինեացն և զյեսու
կացելոց . որպէս զուր և տարա-
պարտուց նեղեաց զնոսա ՚ի հայրե-
նի օրինացն յետս կալ, և զխաբէու-
թիւն աստտամբին Ասասկայ, որ-
պէս հայոց բանիւ խաբեաց զթա-
գաւորն, յանձն առնուլ զմոգու-
թիւն . իբրեւ չէր ուրուք ընդ նմա
բանս եղեալ, նա յանձնէ սուտա-
կաստիաս լինէր :

Իբրեւ լիով զայս ամենայն խմացու-
ցին, արձակեցին զնա հրեշտակու-
թեամբ յաղերս ասպաբանութեան և

'ի հնարս հայթայթանաց, թերեւս կարասցեն զեղբարս իւրեանց 'ի նեղութենէն գողանալ: Այլ առ նա՛ անօրէնն Աստակայ գութկանքն յառաջագոյն հասեալ էին, պատմել զաղէտս տարակուսանացն, զոր անցուցեալ էր ընդ զօրսն արքունի. և ամենայն ամբաստանութիւնն 'ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն կրթեալ էր: Քանզի այն իսկ կամք էին անօրինին, եթէ զմիաբանութիւն եպիսկոպոսացն քակեսցէ 'ի նախարարացն. և զայս ոչ էր տեղեկացեալ տակաւին, եթէ հողի և մարմին բաժանիցին առ ժամանակ մի՛ գոյ տեսանել 'ի բնութեանս, այլ որ սիրոյն Աստուծոյ յուխտ մտեալ է՝ այսմ անհնար է լինել:

Արդ երթեալ այրն 'ի տեղի ձմերոցին, պատմեաց զայս ամենայն յականջս թագաւորին, շարժեալ գողացոյց, որ և յամենայն զօրութենէն սրակասեալ գաաւ. մանաւանդ զի յարեւելից սրտերազմէն կորակոր և ոչ բարձրագլուխ էր դարձեալ: Իբրեւ ստուգեալ հաս-

տատեաց 'ի վերջին հրեշտակէն՝ որ
 է հաս առ նա, զամենայն վնասս զիւր
 գործոցն զխորհրդակցօքն արկանէր :
 Եւ անդէն շիջանէր 'ի բազմաբոց բոր
 բոքմանէն . քանզի խցաւ բերան չար
 խրատութեան , որ անդադար յոր
 գորէին զնա 'ի գործ դառնութեան :
 Խոնարհեցաւ 'ի բարձր հպարտու
 թենէն , և զվայրենացեալ սիրտն
 դարձոյց 'ի մարդկային բնութիւն .
 հայեցաւ և ետես զինքն լի տկարու
 թեամբ . գիտաց եթէ զամենայն զոր
 կամի առնել՝ ոչ կարէ կատարել :
 Վասն այնորիկ և դադարեաց յան
 դուգն յարձակմանէն , և լռեցոյց
 զմօլեգնոտաբար գոչումնն :

Եւ որ մեծաձայն բարբառով ու
 րոտայր , և եւս ահագին հրամանօքն
 զհեռաւորս և զմերձաւորս դողա
 ցուցանէր , սկսաւ քաղցր և աղերս
 բանիւք խօսել ընդ ամենեւեան և
 ասել . Զինչ ինչ վնաս գործեալ
 է իմ , և կամ զոր յանցս յանցու
 ցեալ կամ առ աղգս կամ առ լե
 զուս կամ առ անձն իւրաքանչիւր :
 Ոչ ահա բազում ուսմունք էն յաշ

խարհիս Արեաց, և իւրաքանչիւր
 պաշտամունք յայտնի են. ո՞ր երբէք
 նեղեաց պնդեաց դարձուցանել 'ի
 մի օրէնս մոգութեան. մանաւանդ
 վասն օրինաց քրիստոնէութեանն.
 որպէս հաստատուն և ճշմարիտ կա-
 ցեալ են յիւրեանց դենին, նոյնպէս
 և առ մեզ լաւագոյն քան զամենայն
 կեշտսն նոքա երեւեալ են: Եւ բիծ
 իսկ ոչ կարէ որ դնել ընտրեալ օրի-
 նաց նոցա. այլ զոյգ և հաւասար
 համարիմ դենիս մազդեզանց, որ-
 պէս և յարգեալ իսկ էին նոքա առ
 նախնեօքն մերովք, զոր ես ինձէն
 իսկ յիշեմ առ հարբն իմով որ նըս-
 տէր 'ի մեծ գահոյս յայսմ:

Յորժամ սկսաւ անդաճել և
 քննել զամենայն ուսմունս և հաս-
 տատութեամբ 'ի վերայ եհաս, ա-
 ռաւել վեհ գտանէր զօրէնս քրիս-
 տոնէից քան զամենեցուն. վասն
 այսորիկ մեծարեալք և սրատուեալք
 շրջէին 'ի դրան արքունի, և առա-
 տաձեռն պարգեւօք երահիկք լի-
 նէին 'ի նմանէ, և համարձակու-
 թեամբ շրջէին ընդ ամենայն երկիր:

Նա և որ գլխաւորքն էին քրիստոնէիցն, զոր և եպիսկոպոս անուանեն, ընծայից և սլատարագաց արժանիս առնէր զնոսա, իբր հաւատարիմ ոստիկանս: Յանձն առնէր նոցա զհեռաւոր մարդսն, և ոչ երբէք սխալ լինէր ՚ի մեծամեծ իրացն արքունի:

Եւ դուք զմի զայն երբէք ոչ յիշեցէք, այլ հանապաղոր ձանձրացուցէք զլսելիս իմ, խօսելով զնոցանէ զամենայն չարութիւն: Տեսէք՝ զի ետուք դործել ինձ զոր ինչ ոչ կամէի, և եղեն փնաղք մեծամեծք ՚ի սահմանսն ՚ի մէջ երկուց անհաշտ թշնամեաց: Եւ մէք դեռ ՚ի հեռաւոր ճանապարհի, և ոչ մի ինչ դործ ՚ի պատերազմիս ՚ի գլուխ երթեալ, և դուք աստէն յիմում տանս յարուցէք ՚ի վերայ պատերազմ, որոյ չարագոյն եւս լինելոց է կատարածն իւր քան զարտաքին թշնամեացն:

Զայս ամենայն և առաւել քան զսոյն խօսէր ընդ ամենայն աւագանին, և զփնասս յանցանացն արկա-

նէր զմոգստաւն և զմոգօքն : Եւ
ամենայն վզրուկքն և սրտուական
նախարարքն , որ նստէին յատենին
և ունին դնէին յեղեղուկ լեզուի
նորա , ամաչեցեալ կորանային և ընդ
երկիր պշնուին , և զգլուխ 'ի վեր
ոչ կարէին համբառնալ :

Բայց սակաւք 'ի նոցանէ զմիտս
հաճելով ասէին զայս . Այո , ար-
քայ քաջ , այդ այդպէս է որպէս
ասացերդ , և արդ կարես զամենայն
ուղղութեամբ նուաճել . չիք ինչ
այն , որ ըստ քո կամսդ արտաքս կա-
րէ ելանել , զի տուեալ է քեզ աս-
տուածոցն , զի զամենայն զոր և կա-
միս , կարես առնել : Մի նեղեալ
տագնասպիր յանձն քո և հարկաներ
զմիտս մեր ամենեցուն . թերեւս և
դեւր իցեն հնարք իրացն կատարա-
ծի : Երկայնամիտ լեր և համբերու-
թեամբ թողացո մարդկանդ ան-
դրէն զքրիստոնէութիւն , և դոքօք
զաստատմբսն ածցես 'ի հաւանու-
թիւն :

Հաճոյ թուեցաւ բանքն առաջի
Թագաւորին . և անդէն վաղվաղա-

կի կոչէր զառաջեալ յամենայն ազգացն որ ունէին զքրիստոնէութիւնն, որ 'ի զօրու նորա էին, և բռնաբար արգելեալ էր զնոսա, զի մի ոք իշխան լիցի յանդիման պաշտել զԱստուած: Քանզի որ ընդդէմ կացին, չարչարեաց և արգել 'ի նոցանէ զյայտնի պաշտօնն, և ոմանց ոմանց ակամայ երկիր ետ սագանել արեգականն, և նստոյց 'ի սուգ տրամութեան զամենայն զօրականսն:

Իսկ այն օր հրամայէր անդրէն համարձակութեամբ ըստ առաջին կարգին հաստատուն կալ յօրէնս քրիստոնէութեանն: Իսկ որք յանցաւորքն էին, ոչ կամէին վաղվազակի առանց մեծի ասպաշխարութեանն գալ և խառնել 'ի կարգքրիստոնէութեան. հրամայէր թագաւորն՝ զի բռնի կալցին և տարցեն յեկեղեցին իւրեանց: Եւ երկցանցն համարձակէր, որպէս զխարդ և գիտիցեն՝ ըստ կարգին իւրեանց արասցեն: Եւ զհատեալ ոռճիկսն կարգէր անդրէն իւրաքանչիւր, և զար-

գեղեակ բազմականն 'ի նոցանէ՝ 'ի տեղի հրամայէր մատուցանել, և հանապազորդ յարքունիս մտանել ոչ արգելոյր զնոսա. և զամենայն որ զհարդ և կարգեալ էին յառաջագոյն՝ անդրէն յօրինէր: Խոնարհէր և խօսէր ընդ նոսա սիրով ըստ առաջին սովորութեանն:

Եւ իբրեւ զայս ամենայն արար և կարգեաց, յանդիման նոցա թողութեան հրովարտակա նաւաքէր ընդ ամենայն երկիր իշխանութեան տէրութեան իւրոյ վասն քրիստոնէից. Եթէ 'ի կասանս ոք կայցէ, արքունի հրամանաւ արձակեալ լիցի. և եթէ ինչք ուրուք յափշտակեալ իցեն, դարձցին անդրէն: Այնպէս և երկիրք, եթէ հայրենիք, եթէ պարգեւականք և եթէ քսակագինք, և հանեալ ուրուք իցէ, հրամայեցաք զի դարձցին: Եւ իբրեւ այսմ ամենայնի զնոսա տեղեակ առնէր, խընդրէր 'ի նոցանէ վկայութիւն հաւատարմութեան յերկիրն Հայոց, և երգմամբ յուխտ մտանէր առաջի նոցա՝ հաստատութեամբ ամենայն

մեծամեծաց իւրոց, եթէ ոչ ինչ յիշեցից ամենեւին զքէն վրիժուցն խնդրելոյ: Որպէս ունէիք յառաջ ճշմարտութեամբ զօրէնս ձեր, այսուհետեւ առաւել կալարուք. բայց միայն ՚ի ծառայութենէ մերմէ մի ելանէք:

Զայս ամենայն գրէր և ցուցանէր յերկրին Հայոց և ՚ի բազում յայլ աշխարհս, որ ունէին զօրէնս քրիստոնէութեանն. և ինքն գալտ խորամանկեալ փութացեալ դեսպանս առաքէր առ Մարկիանոս կայսր: Եւ իբրեւ ստուգեալ ճշմարտեաց, եթէ Հռոմք ՚ի բաց կացին ձեռնստու լինել քրիստոնէութեանն ոչ զօրու օգնականութեան և ոչ այլ իրօք, դարձեալ անդրէն ՚ի նոյն յառաջին կարծիս մուտրութեանն շրջեցաւ: Զի յաջողութեան իրացն, ՚ի ձեռն իւրոց պաշտօնէիցն հրամայէր. և այնպէս ածէր զմտաւ, եթէ ըստ առաջին կարծեացն կատարեսցեն զամենայն: Իսկ Հայք թէպէտ և ընկալան զգիրն խաբեբայ ողորանաց թագա-

ւորին , որ 'ի վերոյ ունէր զաւետիս
կենաց և 'ի ներքոյ զգառնութիւն
մահու , զարմացեալ էին ընդ թերի
խորհուրդսն , ասէին ցմիմեանս .
Քանի լիրք է խորամանկ խաբէու-
թիւննորա , զի երկիցս և երկցս ըզ-
փորձ առեալ կշտամբեցաւ , և ոչ
ամաչէ : Եւ տեղեակ եղեալ մերոյ
անքակ միաբանութեանս , տակա-
ւին լրբի և լինի . զհետ մտեալ՝ կամի
զմեզ լքուցանել :

Իսկ հաւատասցո՞ւք անհաստատ
հրամանի նորա . զոր բարեգործու-
թիւն տեսաք առ ամենայն եկեղե-
ցիս , որ են յաշխարհին Պարսից :
Զի որ ինքն իւր չար է , այլում բա-
րի ոչ կարէ լինել . և որ ինքն ընդ
խաւար գնայ , այլում ոչ առաջնոր-
դէ ճշմարտութեան լուսով : Որպէս
զի չիք յանիրաւութենէ արդարու-
թիւն , այսպէս 'ի ստութենէ ճշ-
մարտութիւն , սոյնպէս և 'ի խռ-
վասէր մտաց ակնկալութիւն խաղա-
ղութեան :

Այլ մէք ասրեալքս զօրու-
թեամբն Աստուծոյ , և հաստա-

տեալք հաւատովքն՝ ի յոյսն Քրիստոսի, որ եկն և էառ ՚ի սուրբ Կրկն զմարմին մերոյ բնութեանս, և միացեալ անբաժանելի աստուածութեամբն՝ ընկալաւ զչարչարանս մերոյ մեղաց ՚ի յիւր մարմինն, և նովին խաչեցաւ և թաղեցաւ և յարուցեալ երեւեցաւ բազմաց, և վերացաւ յանդիման աշակերտացն առ հայր իւր, և նստաւ ընդ աջմէ զօրութեանն, զսոյն հաւատամք Աստուած Ճշմարիտ, և նմին ակն ունիմք, որ փառօք հօր և զօրութեամբ դայ յարուցանել զամենայն ննջեցեալս, և նորոգել զհնութիւն արարածոց, առնել համառօտս յաւիտենից ՚ի մէջ արդարոց և մեղաւորաց :

Ոչ պատրիմք իբրեւ զտղայ, և ոչ մոլորիմք իբրեւ զանտեղեակս, և ոչ խաբիմք իբրեւ զտգէտս. այլ պատրաստ եմք ամենայն փորձութեանց : Եւ աղաչեմք զԱստուած, և անդադար խնդրեմք ՚ի բազում ողորմութենէ նորա, զի յորում սկսաք, ՚ի նմին և կատարեսցուք

քաջութեամբ, և ոչ վատութեամբ :
 Ձի արդ արեւելք և արեւմուտք
 գիտացին զձեր աստուածամարտդ
 լինել, և զմեզ 'ի զուր սպանանել
 'ի վերայ ամենայն վաստակոցն մե-
 րոց : Ակայեն մեզ երկինք երկնաւո-
 րօք և երկիր երկրաւորօք, եթէ չեմք
 ինչ մեղուցեալ 'ի միտս մեր անգամ .
 և 'ի վերայ պարգեւաց և բարիս առ-
 նելոյ մեզ՝ զճշմարիտ կեանս կամիք
 հանել 'ի մէնջ, որում չիք հնար,
 և այլ մի լիցի :

Իսկ արդ հաւատասցո՛ւք անար-
 ժան բերանոյ նորա, որ սախէր չա-
 րաչար յուրացութիւն, և այսօր ա-
 ռանց մի ինչ բարիս գործելոյ լինի-
 ցն՝ նա քարոզիչ աւետեաց : Եւ որ
 հայհոյէրն զՔրիստոս, և ուրացու-
 ցանէր 'ի նմանէ զհաւատացեալս,
 այսօր ահամայ խոստովանութեանն
 ոչ կարեմք վաղվաղակի յանձն առ-
 նուլ : Եւ որ երդնոյրն 'ի սնտի
 պաշտմունս իւրոյ մուրութեանն,
 անցուցանել զամենայն չարչարանս
 ընդ պաշտօնեայս եկեղեցւոյ, արդ
 եկեալ գողանալով գոհութիւն մա-

տուեցանէ . և այնու կամի զամենայն
չարութիւն իւր 'ի մեզ հեղուլ : Ոչ
այդմ հաւատամք , և ոչ զսուտ հրա-
մանդ յանձն առնումք :

Իսկ նա իբրեւ գիտաց , եթէ ոչ
կարեմ քակել զհաստատութիւն
միաբանելոցն , յայնժամ քակեաց
յինքենէն զԺերն լի դառնութեամբ ,
յորում հանգուցեալ էր սատանայ
զօրութեամբ իւրով , և բազում
գործեալ էր նորա նախճիրա . որոյ
կերակուր կամաց իւրոյ էր 'ի ման-
կութենէ անարատ մարմին սրբոց ,
և ըմպելի անյագութեան նորին՝ ա-
րիւն անմեղացն : Յաւելոյր եւս 'ի
վերայ չարութեան նորա և զիւր մա-
հաբեր հրամանն . գունդս գունդս
յամենայն աշխարհացն գումարէր
ընդ նմա , և բազում երամակս փղաց
յղէր ընդ նմա :

Հասեալ մերձ 'ի սահմանս Հայ-
ոց , մտանէր 'ի քաղաքն Փայտակա-
րան , և զզօրսն ամենայն սփռէր
ստորածանէր շուրջ զքաղաքան առ
'ի զգուշութիւն պատրաստութեան
իւրոյ չարահնար խորհրդոցն : Եւ

յամուր որջն մտեալ հին վիշապն
 չարաթոյն, և բաղում կեղծաւո-
 րութեամբ զինքն թաքուցանելով
 յաներկեղութիւն, հեռաւորացն ա-
 հագին ձայնիւ սաստէր, և 'ի մեր-
 ձաւորսն իբրեւ զօձ սողալով փչէր :
 Սա էր իշխան և հրամանատար ա-
 մենայն տէրութեանն Պարսից, ո-
 րում անուէն էր Միհրնէրսէհ . և
 չէր ոք ամենեւին, որ իշխէր ըստ
 ձեռն նորա ելանել : Եւ ոչ միայն
 մեծամեծք և փոքունք, այլ և ինքն
 թագաւորն հրամանի նորա անսայր .
 որոյ և ձախող իրացն իսկ բուռն
 հարեալ էր նորա :

The first part of the book is devoted to a general
 introduction of the subject, and to a description of the
 various methods which have been employed for the
 purpose of determining the true value of the
 quantity in question. The second part is devoted to
 a detailed account of the various methods which have
 been employed for the purpose of determining the
 true value of the quantity in question. The third
 part is devoted to a detailed account of the various
 methods which have been employed for the purpose
 of determining the true value of the quantity in
 question. The fourth part is devoted to a detailed
 account of the various methods which have been
 employed for the purpose of determining the true
 value of the quantity in question. The fifth part
 is devoted to a detailed account of the various
 methods which have been employed for the purpose
 of determining the true value of the quantity in
 question. The sixth part is devoted to a detailed
 account of the various methods which have been
 employed for the purpose of determining the true
 value of the quantity in question. The seventh
 part is devoted to a detailed account of the various
 methods which have been employed for the purpose
 of determining the true value of the quantity in
 question. The eighth part is devoted to a detailed
 account of the various methods which have been
 employed for the purpose of determining the true
 value of the quantity in question. The ninth part
 is devoted to a detailed account of the various
 methods which have been employed for the purpose
 of determining the true value of the quantity in
 question. The tenth part is devoted to a detailed
 account of the various methods which have been
 employed for the purpose of determining the true
 value of the quantity in question.

ՉՈՐՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Վասն երկարառականսն
իշխանիս Սիւնեաց և անօրէն
ընկերաց իշրոց :

ՄԻՆՉԵՒ ցայս վայր ոչ ինչ կարի զանգիտէի սրատմել զհարուածս ազգիս մերոյ, որ յարտաքին թշնամեացն ճշմարտութեանն չարաչար յարեան ՚ի վերայ մեր, որք սակաւագոյնք հարին զմեզ, և յոլովագոյնք հարեալ գտան ՚ի մէնջ. քանզի դեռ եւս միաբանք և հաւասարք էաք : Թէպէտ և ոմանք ՚ի ծածուկ ունէին զերկմտութիւն նենգութեանն, սակայն յաչս արտաքնոցն ահաւոր երեւէր միաբանութիւնն. որպէս յերկուս և յերիս տեղիս ոչ կարացին կալ առաջի :

Արդ յայամ հետէ և անգր, ուր սարդեալ անկանի երկարառակութիւն ՚ի ներքս, ընդ քակել միա-

բանութեանն՝ և երկնաւոր առաքինութիւնն հեռանայ, և անձնընտիրք լինելով՝ յոյժ բազմանայ լալուսն ողբոյս: Քանզի հատեալ անկեալ անդամքն, որ յառաջագոյն սորուն սուրբ մարմնոյս էին, դառնայ մարդ յարտասուս առաջի մերձակայ դիականն: Եւս առաւել ընու դառնութեամբ՝ ի վերայ այնորիկ, որ յոգի և մարմին առ հասարակ դիակնանայ: Եւ եթէ ի վերայ միոյ անձին այսպէս, որչափ եւս առաւել ի վերայ ողջոյն ազգի միոջ:

Այլ յայսմ տեղուջ ոչ միայն ի վերայ միոյ ազգի է ողբումնս մեր, այլ ի վերայ ազգաց և աշխարհաց զոր և յառաջ մատուցեալ ասացից ըստ կարգի, թէպէտ և ոչ խնդութեան մտօք: Ահա ակամայ ճառագրեմ՝ զբազումս, որպէս կորեան օմանք ի ճշմարիտ կենացն իւրեանց, և պատճառք եղեն բազմաց կորստեանն, օմանց՝ երեւելեացս միայն, և այլոց՝ երեւելեաց և աներեւութից: Եւ այն՝ եւս չար է քան զամենայն, դուռն՝ զոր բացին կորս-

տեան , Աստուծոյ միայն կարողու-
թիւնն է փակել զնա . այլ ըստ մար-
դկան սահման՝ ահա անցեալ է հնար :

Այս անօրէն Միհրնեբսէհ , քան-
զի յառաջագոյն ստուգեալ գիտէր
զամբարշտութիւնն Ասասկայ , և
յայնմ ժամանակի եւս յղէր և կո-
չէր զնա առ ինքն : Որպէս նորա
խիսկ յառաջագոյն զատեալ և որո-
շեալ էր 'ի միաբանութենէն Հայոց ,
եկն և յանդիման եղեւ . և ստու-
գէր զիւր հաւատարմութիւնն և ըզ-
Հայոց անիրաւ ասպտամբութիւնն :
Յաւել և սլատմեաց եւս առաւե-
լաբանութեամբ զոր ինչ ոչ էր գոր-
ծեալ Հայոց . և կամէր ընդանեբար
ընդ միտ մտանել անօրինին :

Բայց նա թէպէտ և 'ի ներքոյ
յոյժ դարովէր զնա , այլ արտաքին
դիմօք մեծարեաց զնա , և եդ առա-
ջի նորա զմեծամեծ սլարգեւս եր-
կրաւորս : Եւ խոստացաւ նմա իշ-
խանութիւն աւելի քան զոր ու-
նէրն . և հայեցոյց զնա 'ի կարծիս
անոախ , որ 'ի վեր էր քան զիւր տէ-
րութիւնն . իբր թէ անկ իցէ նմա

հասանել մինչ 'ի թագաւորական
վիճակն . բայց միայն հնարս իրացն
խնդրեացէ , թէ որպէս քակտեացի
միաբանութիւն ուխտին հայոց , և
թագաւորին կամքն կատարեացին
յաշխարհին :

Եւ իբրեւ յանձն էառ զամենայն
ինչ՝ երթալ զկնի կամաց 'նորա , գի-
տաց և ծերն դառնացեալ , եթէ
թմբեալ և ցնորեալ և քակեալ է
'ի հաստատութենէ միաբանելոցն .
յոյժ մխիթարեցաւ 'ի միտս իւր
տրտմեալս , և ամ զմտաւ՝ թէ և զա-
մենեսեան այսպէս կարիցեմք որսալ
յանգիւտ կորուսան : Եւ իւրոյ հնա-
րագիտութեանն տայր զիմաստու-
թիւնն . և այնմ ոչ էր տեղեակ .
թէ նա իւրովի զիւր անձն զատեալ
և որոշեալ է 'ի սուրբ եկեղեցւոյն ,
հեռացեալ և օտարացեալ 'ի սի-
րոյն Քրիստոսի :

Քանզի մոռացօնք եղէն նմա գա-
լուսա որդւոյն Աստուծոյ , և ոչ
յիշեաց զքարոզութիւն սուրբ ա-
ւետարանին . և ոչ 'ի սպառնալեացն
զանգիտեաց , և ոչ յաւեախան մխի-

Թարեցաւ : Ուրացաւ զաւազանն՝
որ յղացաւ զնա , և ոչ յիշեաց զըն-
կալուչ սուրբ հոգին՝ որ ծնաւ զնա :
Անարգեաց զմարմինն սլատուական՝
որով սրբեցաւն , և առ ոտն եհար
զարիւնն կենդանի՝ որով և քաւե-
ցաւն ՚ի մեղաց : Զնջեաց զգիր որ-
դէգրութեանն , և իւրովք ձեռօք
խորտակեաց զհաստատուն կնիք մա-
տանւոյն : Եւ ՚ի թուոյ երանելեացն ,
և ապստամբեցոյց ընդ իւր զբա-
զումս :

Չեռն արկ կամակորութեամբ և
եմուա յորդէգրութիւն գիւասլաշ-
տութեանն , և եղեւ աման չարին ,
և ելից զնա սատանայ ամենայն խո-
րամանկութեամբ : Ի ձեռն էառ
իբրեւ զվահան , և ագաւ զնա ի-
բրեւ զրահս , և եղեւ իբր զինուոր
կատարեալ կամաց նորա : Մար-
տեաւ հնարիւք ընդ իմաստունս , և
յոյժ խորագիտութեամբ ընդ գի-
տունս , յայտնի ընդ անմեղս , և ՚ի
ծածուկ ընդ խորհրդականս . ձեռն
էարկ և եհան զբազումս ՚ի գնդէն
Քրիստոսի , և խառնեաց ՚ի գունդս

զիւաց : Եւ 'ի բազում յայլ տեղիս գողաբար սողեցաւ և եմուտ իբրեւ զօձ 'ի մէջ ամրացելոցն . և իւրամ հատեալ յափշտակեաց և էառ և էհան յայտնութեամբ զբազումս յազատաց և զբազմագոյնս 'ի շինակահաց , և զայլ ոմանս յանուանեալ քահանայից :

Որոց անուանիքն են այս գործակցաց նորս . իշխանն ռչտունեաց Արտակ անուն , իշխանն խորխուռունեաց Գաղիշոյ անուն , իշխանն վահեւունեաց Գիտ անուն , իշխանն բագրատունեաց Տիրոց անուն , իշխանն ապահունեաց Մանէճ անուն , իշխանն գաբեղենից Արտէն անուն , իշխանն Ակէոյ Ընջուղ անուն , իշխանն Ուրծայ Ներսէհ անուն , իշխանն մեւս եւս սալունեաց Վարազշապուհ անուն , սեպուհ մի ամատունեաց Մանէն անուն . բազում և այլ ազատ մարդիկ , զոր ոստանիկսն անուանեն յարքունի տանէ :

Եւ բովանդակ զիւր բոլոր աշխարհն աստտամբեցոյց յուրացու-

Թիւն, ոչ միայն ըստ աշխարհին բազմութեանն, այլ և զբազումս յուխտէ եկեղեցւոյն. մանաւանդ սուտ երիցամբքն, որով գործէր զչարիան. երէց մի Չանգակ անուն, երէց մի Պետրոս անուն, սարկաւադ մի Սահակ անուն. զորս յլէր առ անմեղ մարդիկ, խաբէր և սլատրէր. սուրբ աւետարանաւն երգնուին և ասէին, եթէ 'ի թագաւորէն շնորհեսցի ամենեցունց քրիստոնէութիւնդ: Եւ այսպէս խորամանկութեամբ հանէին զբազումս 'ի սուրբ միաբանութենէն, ածէին և խառնէին 'ի դունդս ուրացողացն:

Եւ ժողովեաց զամենայն դայթակղութիւն, և արար դունդ զօրաց բազմաց. գրեաց և եցոյց զբազումս 'ի նոցանէ յականէ յանուանէ մեծ հազարապետին, և զլւր քաջութիւն արութեանն, մեծապէս պարծելով՝ որպէս աշակերտեաց 'ի մոլորութիւն խաբէութեան, և բաժանեալս և երկցեղս երեւեցոյց ըզգօրսն հայոց:

Եւ իբրեւ այս ամենայն չարիք

յաջողեցան նմա, քակեաց և զմիա-
 բանութիւն աշխարհին Արաց 'ի
 Հայոց, և Աղուանիցն ոչ ետ յա-
 ռաջ խաղալ. և զաշխարհն Աղ-
 ճնեաց ըստ նմին իսկ օրինակի յետս
 կալաւ: Գրեաց հրովարտակ և աշ-
 խարհին Յունաց, ցուցանելով նո-
 ցա այլ ընդ այլոյ ստութեամբ, առ
 այր մի, որոյ Ասասկ անուանէր,
 յայնց մամիկոնենից, որ կան 'ի ծա-
 ռայութեան Յունաց: Եւ 'ի թը-
 շուառութեան ժամանակին այրն
 այն սպարապետ էր ստորին Հայոց,
 և հաւատարիմ զօրացն Հռոմլմոց
 'ի սահմանին Պարսից. և արտաքոյ
 էր օրինացն Ասաուծոյ գործովք իւ-
 ըրովք: Եգիտ այս Ասասկ զայն Ա-
 սակ իւր գործակից 'ի մեծամեծ չա-
 ըիսն, զոր միաբանեցին երկոքեանն:

Գրէր և ցուցանէր հանապազորդ
 նա, իբր թէ ամենայն Հայք զկնի
 իւր միաբանեցին. և զնոյն գիր մե-
 ծաւ զգուշութեամբ ներքին Ա-
 սակն տայր տանել 'ի թագաւորս-
 նիստ քաղաքն կայսեր. մինչեւ ըզ-
 սուրբ եպիսկոպոսացն զմիտսն եւս

ուծացոյց 'ի նոցանէ , և զամենայն զօրսն Յուճնաց յերկբայս արար յուխտէն : Մանաւանդ զի 'ի ձեռն սուտ քահանայիցն պատրէր և խաբէր իբրեւ ճշմարիտ մարդովք , աւետարան հանդերձ խաջիւ տայր տանել , և զիւր զամենայն սատանայական ստուծիւնն նոքօք ծածկէր : Դնէր զինքն յաստուածպաշտութեան կարգի և զամենայն կողմ ուրացելոցն • առաւել զինքն հաստատէր հաստատուն քան զամենայն զօրսն Հայոց • երգնոյր և հաստատէր , եւս և զամենայն հրամանս թողութեան յարքունուստ ցուցանէր :

Այն էին և կամք Յուճնաց աշխարհին , ըսել զայն ախորժութեամբ • այլ 'ի ձեռն նորա առաւել եւս 'ի նոյն յեղեալ տապալեցան : Սոյնպէս առնէր և ընդ ամենայն կողմանս ամրականաց աշխարհին , 'ի Տմորիսն և 'ի Կորդիսն , յԱրցախ և յԱղուանան , 'ի Ախրս և յաշխարհն Խաղտեաց • յէր պնդէր , զի ասպնջականութեան ոք արժանի չի արասցէ :

Եւ ըստ մեծի չարութեան նորա
 առաւել եւս ժամանակն եբեր նմա
 զյաջողութիւն իրացն . զի ամենեւին
 արտաքուստ օգնական որ ոչ դատաւ
 գնդին Հայոց , բայց յայնց Հոնաց ,
 որոց բանս եղեալ էր : Սակայն և
 վասն նոցա կուտեաց զբազումայր-
 ուծին Արեաց , արգել և փակեաց
 զգրուես ելին նոցա . քանզի ոչ տայր
 դադար ամենեւին թագաւորին
 Պարսից , այլ յղէր և կոչէր զգուն-
 դրս բազումս ՚ի սլահակն Ճորայ , և
 զՎրաց աշխարհին բովանդակ գու-
 մարէր , զգօրսն Լիւնաց և զՃղբաց ,
 և զՎասն , զԳաւն և զԳղուարն և
 զԽրսանն և զՀեճմատակն , զՓասխն
 և զՓոսխն և զՓիւքաւնան և զամե-
 նայն զօրսն Թաւասպարանն , զԼեռ-
 նայինն և զգաշտայինն , և զամենայն
 ամրակողմն լերանցն : Էր՝ զոր կա-
 րասեաւ , մեծաւ սարգեւօք և ա-
 ռատաձեռն բաշխելով զգանձան
 արքունի , և էր՝ զոր հրամանաւ
 թագաւորին սաստիւ տագնապէր :

Զայս ամենայն իբրեւ արար և
 կատարեաց ըստ հրամանի թագա-

ւորին , որ ըստ օրէ գրէր և ցուցա-
 նէր մեծ հազարապետին Պարսից ,
 որ զօղեալ և թաքուցեալ էր 'ի քա-
 ղաքն Փայտակարան : Համարձակե-
 ցաւ այնուհետեւ և նա ցուցանել
 զինքն բազում աղգաց . էր՝ որոց ահ
 արկանէր , և էր՝ որոց սիրով սար-
 գեւս բաշխէր : Առջէր առ ինքն
 զԱսսակ , և որք ընդ նմա իշխանքն
 ամենեքեան . բազում սարգեւս
 բաշխէր նոցա յարքունուստ , և զօ-
 րացն՝ որ 'ի նոցա բանի էին : Տանէր
 զառաջեաւ և զուրացեալ երիցուն-
 սն . ցուցանէր , հաստատէր և յայտ
 առնէր , եթէ սոքօք որսացայց զնո-
 սա՝ քակտել 'ի միաբան ուխտէն :
 Իսկ հազարապետն իբրեւ զայն լսէր ,
 յոյժ շնորհակալ լինէր երկոցուն-
 ցն , և յոյս առաջի դնէր նոցա .
 Եթէ լիցի մեր յաղթութիւն , զայ-
 լոց քահանայից կեանս դոցա շնոր-
 հեցից , և զմեծ վաստակ դոցա ցու-
 ցից թագաւորին :

Եւ այսպէս շարժեաց և շփո-
 թեաց զաշխարհն հայոց , մինչեւ
 զբազում եղբարս հարազատս քա-

կեաց 'ի միմեանց . ոչ եթող միա-
բան զհայր և զորդի, և 'ի մէջ խա-
ղաղութեան արար խառնութիւն :

Եւ անդէն իսկ յիւրում աշխարհ
հին եղբորորդիք երկու էին նորա 'ի
սուրբ ուխտին առաքինութեան .
գրեաց և եցոյց վասն նոցա յարքու
նիս, և էառ իշխանութիւն 'ի վե-
րայ կենաց նոցա, մերժեաց և եհան
զնոսա յաշխարհէն, զի մի այլ դարձ
ցին անդրէն : Հալածեաց և փախոյց
զամենայն միայնակեացս աշխար-
հին, ոյք հայհոյէին զանդարձ ամ-
բարշտութիւն նորա : Արար և կա-
տարեաց զամենայն չարիսն ընդ-
դէմ ճշմարտութեանն . և զոր ինչ
ոչ դիտէին անօրէն հեթանոսքն՝ ի-
մացուցանէր նոցա, և վասն ուխ-
տին քրիստոնէութեան, եթէ ո՞ր-
պէս հնարիւք կարասցէ բառնալ
յաշխարհէն հայոց :

Զայս ամենայն չարիս իբրեւ ետես
'ի նմա Միհրնէրսէհ, քան յանձն
իւր՝ առաւել 'ի նա էր յուսացեալ :
Հարցանէր և ստուգէր, թէ քանի
այր կայ 'ի հայոց աշխարհին 'ի դրն-

գին Արդանայ ընդ ամենայն քաղ-
մութիւն : Իբրեւ լուաւ 'ի նմանէ՝
Թէ աւելի քան զվաթսուն հազար
են , խնդրէր եւս տեղեկութիւն
վասն իւրաքանչիւր անձին քաջու-
թեան , և կամ քանի՛ այն ոք իցեն՝
որ սպառազէնքն իցեն , և կամ քա-
նի՛ այն ոք իցեն՝ որ մերկ առանց զի-
նու աղեղնաւորք իցեն . սոյնպէս և
վասն վահանաւոր հետեւակացն :

Եւ իբրեւ լուաւ զԹիւ համարոյ
բազմութեանն , առաւել եւս փու-
թացաւ ուսանել՝ Թէ քանի՛ք իցեն
պարագլուխք քաջ նահատակացն ,
զի երիս ընդ միոյ սրատրատեացէ առ-
մի մի 'ի նոցանէ . Թող զայլ ամե-
նայն : Այլ և գրօշից անգամ իւ-
րաքանչիւրոց տեղեկանայր 'ի նմա-
նէ , և Թէ քանի՛ գունդ զզօրան քա-
ժանիցեն , և որ ոք 'ի նոցանէ սա-
ղարք լինիցին , և որ զօրագլուխ յոր-
մէ կողմանէ յուազմ՝ մտանիցէ , և
զինչ անուանք՝ իւրաքանչիւր համ-
հարզ անցանիցեն , և քանի՛ փողա-
հարք 'ի մէջ գնդին ձայնիցեն : Ղա-
կի՛շ գործիցեն արդեւք , եթէ ար-

ձակ բանակեսցեն, ճակատ առ ճակատ գործիցեն, եթէ համագունդընդ մի տեղի գրգիցեն: Ո՛րք ՚ի նոցանէ յերկբայս կայցէ, և կամ ո՛րք ՚ի նոցանէ զանձն ՚ի մահ գնելով գուն գործիցէ:

Եւ իբրեւ զայս ամենայն տեղեկացաւ ՚ի նմանէ, կոչէր զամենայն զօրագլխեանն, սրատուէր հրամանի տայր ամենեցուն յանգիման նրմա, զի խրատու նորա լուիցեն ամենեքեան: Եւ զամենայն զօրագլխօքն հանգերձ յանձն առնէր առն միում յաւադացն, որում առն էր Մուշկան Նիւսալաւուրտ:

Եւ ինքն խաղայր անգրէն գնայր յերկիրն արեւելից, և յանգիման եղեալ մեծի Թագաւորին, սրամէր զամենայն անցս իրացն, զիւր հնարաւոր իմաստութիւնն և զՎասակայ խաբեբայ սատրանան հայթայթանացն, որպէս զառաջինն զիւր զամբարշտութիւնն կամեցաւ ծածկել այնու՝ զի քակեալ երկսլառակեաց զգունդն հայոց: Իբրեւ լուաւ զայս ամենայն Թագաւորն ՚ի բերա-

նոյ մեծ հազարապետին, գառնա-
 ցաւ յանձն իւր, և ասէ անսու-
 երդմամբ. Եթէ ասրեսցի անօրէնն
 այն 'ի մեծ սպառերազմէն, մեծաւ
 անարդանօք տամ ըմպել նմա զբա-
 ժակն գառնութեան մահու :

177
The first part of the
book is devoted to a
general survey of the
subject. The author
then proceeds to a
detailed examination
of the various
branches of the
subject. The book
is written in a
clear and concise
style, and is
highly recommended
to all who are
interested in the
subject.

178
The second part of the
book is devoted to a
detailed examination
of the various
branches of the
subject. The author
then proceeds to a
detailed examination
of the various
branches of the
subject. The book
is written in a
clear and concise
style, and is
highly recommended
to all who are
interested in the
subject.

ՏԻՆԳԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Յարձակումն արեւելեայց :

ՄԵԾ է սէրն Աստուծոյ քան
զամենայն մեծութիւն երկրաւոր .
և այնպէս աներկեւղս առնէ զմար-
դիկ , իբրեւ զանմարմին զօրս հրեշ-
տակաց . որպէս անդստին իսկզբանէ
է աեսանել զբազումս բազում ան-
գամ 'ի բազում տեղիս : Մարդիկ ,
որ սիրոմն Աստուծոյ իբրեւ զինու-
վառեալք էին , ոչ ինչ խնայեցին
զանգիտելով իբրեւ զանարի , Կո-
լով վատասիրտք , կամ 'ի մահ ան-
ձանց , կամ յապիշտակութիւն ըն-
չից , կամ 'ի խողխողումն սիրելեաց ,
կամ 'ի գերութիւն ընտանեաց , ե-
լանել 'ի հայրենի երկրէն և անկա-
նել 'ի ստրկութիւն յօտարութեան .
առ ոչինչ համարեցան զայս ամե-
նայն անցս չարչարանացն . այլ մի-

այն միաբան կալ ընդ Աստուծոյ զի
 'ի նմանէ միայն մի գերի ելցեն . և
 ամենայն երեւելի մեծութեանս զնա
 բաւական համարեցան՝ ընտրեալ 'ի
 միտս իւրեանց : Եւ զուրացութիւնն
 մեռելութիւն վարկանէին , և զմահ
 վասն Աստուծոյ անանց կենդանու
 թիւն , և ծառայել յերկրի՝ ազա
 տութիւն կենաց իւրեանց , և ըն
 կենուլ զանձինս յօտարութիւն՝ ընդ
 Աստուծոյ դիւտից : Որպէս յայսմ
 ժամանակի տեսաք աչօք մերովք ,
 զի զնոյն նահատակութիւն նահա
 տակեցաւ և աշխարհս հայոց :

Քանզի իբրեւ ետես մեծն Վար
 դան զերկպառակութիւն աշխար
 հին իւրոյ , ոչ ինչ թերահաւատու
 թեամբ զանդիտեաց : Թէպէտ և
 ստուգեալ գիտաց զբազմաց այլոց
 եւս զերկմտութիւն , որ դեռ եւս
 ընդ նմա միաբանեալք էին , քաջա
 լերեցաւ յանձն իւր և քաջալերեաց
 զզօրսն իւր . քանզի ինքն իսկ բռնա
 ցեալ ունէր զթագաւորանիստ տե
 ղիսն միաբանութեամբ նախարա
 րացն , որ ոչ քակեցան 'ի սուրբ ուխ

տէն : Հրամանն տուեալ ամենայն զօրացն ժողովել յԱրտաշատ քաղաք, փոխանակ յետս կացելոցն՝ որ ելին զհետ իշխանին Սիւնեաց, զեղբարս կամ զորդիս կամ զեղբարցն որդիս ՚ի տեղի նոցա մատուցանէր, և զիւրաքանչիւր զօրս տայր նոցա, զի գեռ եւս ինքն ունէր զամենայն աշխարհն :

Եւ փութով ամենեքեան ՚ի տեղի պատերազմին եկեալ հասանէին իւրաքանչիւր զօրօք և ամենայն պատրաստութեամբ, նոքա և որ բունքն հաստատուն կացեալ էին ՚ի տեղւոջն, Ներշապուհ արծրունի, և Խորէն խորխոռունի, և ինքն սպարապետն, և Արտակ պալունի, և Ահահան ամատունի, և գունդն վահեւունեաց, և Թաթուլ դիմաքսեան, և Արշաւիր արշարունի, և Շմաւոն անձաւացի, և Տաճատ գնթունի, և Ատով գնունի, և Խոսրով գաբեղեան, և Աարէն սահառունի, և Հմայեակ դիմաքսեան, և մեւս եւս այլ Գաղղիկ դիմաքսեան, և Ներսէհ քաջբերունի, և

Փարսման մանդակունի . և Արսէն
ընձայացի , և Այրուկ սղկունի , և
Արէն տաշրացի , և Ապրսամ ար-
ծրունեացն , և Շահ խոռապետն ար-
քունի , և Խուրս սրուանձտեաց , և
քողեանքն և ակէացիքն և տրսա-
տունիքն և զօրքն սշտունեաց և
ամենայն գործակալքն արքունի իւ-
րաքանչիւր զօրօքն հանդերձ :

Սոքա ամենեքեան համագունդք
հասանէին ՚ի գործ պատերազմին ՚ի
գաշտն Արտաղու , և լինէր հան-
դէս համարուն վաթսուն և վեց
հազար այր ընդ հեծեալ և ընդ հե-
տեւակ : Եկին ընդ նոսա սուրբքն
Յովսէփ և Ղեւոնդ երէց , և բա-
զում և այլ քահանայք , և եւս
բաղմագոյն պաշտօնեայք : Քանզի
ոչ ինչ զանդիտեցին և նոքա գալ
ընդ նոսա ՚ի գործ պատերազմին .
զի ոչ եթէ մարմնական համարէին
զկռիւն , այլ հոգեւոր առաքինու-
թեան . ցանկային մահակից լինել
քաջ նահատակացն :

Սկսաւ սպարապետն խօսել միա-
բանութեամբ նախարարացն ընդ

զօրան և ասէ . Ի բազում պատե-
 ռազմունս մտեալ է իմ, և ձեր ընդ-
 իս . է ուրեք՝ զի քաջասէս յաղթե-
 ցաք թշնամեացն, և է ուրեք՝ զի
 նոքա մեզ յաղթեցին . և բազում
 այն է՝ որ յաղթող գտեալ էմք և
 ոչ յաղթեալք : Եւ միանգամայն
 այն ամենայն էին մարմնոյ պար-
 ծանք . քանզի հրամանաւ անցաւոր
 թաղաւորին մարտնչէաք : Որ փախ-
 չէր, վատանուն յաշխարհի երեւ-
 էր, և անողորմ մահ՝ ի նմանէ գտա-
 նէր . իսկ որ քաջութեամբ յառաջ
 մատչէր, քաջ անուն աղգի ժա-
 ուանգէր, և սարգեւս մեծամեծս
 յանցաւոր և ի մահկանացու թա-
 գաւորէն ընդունէր : Եւ մեք իսկ
 աւասիկ յիւրաքանչիւր մարմինս ու-
 նիմք վերս և սպիս բազումս . և բա-
 զում այն քաջութիւն իցէ, վասն
 որոյ առեալ իցէ և սարգեւս մե-
 ծամեծս : Անարգ և անողուտ զքա-
 ջութիւնսն համարիմ, և առ ոչինչ
 զսարգեւան զբազումս . վասն զի ա-
 մենեքեան իսափանելոց են : Իսկ արդ-
 էթէ վասն մահկանացու հրամա-

նատուին զայն արուծիւնս կատարէաք, որչափ եւս առաւել վասն անմահ թագաւորին մերոյ, որ տէրն է կենդանեաց և մեռելոց, և զատելոց է զամենայն մարդ ըստ գործոց իւրոց: Ապաքէն եթէ կարի շատ յառաջմատուցեալ ծերացայց, սակայն ելանելոց եմք ՚ի մարմնոյ աստի, զի մոցուք առ Աստուած կենդանի, որ ոչ եւս ելանիցեմք ՚ի նմանէ:

Արդ աղաչեմ զձեզ, ո՛վքաջ նիզակակիցք իմ, մանաւանդ զի բաղումք ՚ի ձէնջ լաւագոյնք էք քան զիս արուծեամք, և գահու ՚ի վեր, ըստ հայրենի սրատուոյն. բայց յորժամ ձերով կամօք և յօժարութեամբ առաջնորդ և զօրագլուխ ձեզ կացուցէք, հեշտ և բաղձալի թուեսցին բանք իմ ՚ի լսելիս մեծամեծաց և վոքունց: Մի երկուցեալ զանգիտեսցուք ՚ի բազմութենէ հեթանոսացն, և մի յահագին որոյ առն մահկանացուի զթիկունս դարձուսցուք. զի եթէ տացէ Տէր յաղթութիւն ՚ի ձեռս մեր, սասակես

ցուք զզօրութիւն նոցա, զի բարձրասցի կողմն ճշմարտութեանն. և եթէ հասեալ իցէ ժամանակ կենաց մերոց սուրբ մահուամբ պատերազմիս, ընկալցուք խնդութեամբ սրբափառ. բայց միայն յարութիւնս քաջութեան՝ վատութիւն մի խառնեսցուք:

Մանաւանդ զի անմտաց է ինձ, յիշելով զիմ և զոմանց 'ի ձէնջ, 'ի ժամանակին՝ զի զանօրէն իշխանն խարեցաք, պատրեցաք իբրեւ զմանաւ մի ազայ անախաան. իբր այն եթէ 'ի վերինն երեսս զկամս նորա ամբարշտութեանն կատարեցաք. բայց 'ի ծածուկ զխորհուրդս Տէր ինքնին վկայէ մեզ, որպէս անքակ կացեալ եմք 'ի նմանէ: Չոր և դուք ինքնին իսկ գիտէք, վասն սիրելեաց մերոց՝ որ 'ի մեծի նեղութեան էին, հնարս խնդրեաք վասն յանդորր հանելոյ. զի նոքօք հանդերձ մարտ եգեալ կռուեսցուք ընդ անօրէն իշխանին վասն հայրենի աստուածատուր օրինացն: Եւ իբրեւ նոցա ոչ ինչ կարացաք օգնել, անհնար լիցի

այս՝ Եթէ վասն մարմնաւոր սիրոյ
 զԱստուած ընդ մարդկան փոխա-
 նակիցեմք :

Իսկ արդ յերկուս և յերիս կռիւս
 Տէր ինքնին մեծաւ զօրութեամբ օգ-
 նեաց մեզ, որսէս զի զանուն քա-
 ջութեան ժառանգեցաք, և զզօրսն
 արքունի չարաչար հարաք, զմոգ-
 սըն անողորմ սատակեցաք, և զպրղ-
 ծութիւն կռասպաշտութեանն՝ ի տե-
 ղեաց տեղեաց սրբեցաք, զանօրէն
 հրաման թագաւորին եղծաք ասա-
 կանեցաք, զխռովութիւն ծովուն ցա-
 ծուցաք, լեառնացեալ ալիքն դաշ-
 տացան, բարձրագէզ փրփուրն ըս-
 սպառեցաւ, գազանացեալ սրտմատ-
 թիւնն դադարեաց : Որ ՚ի վերայ
 ամալոց որոտայր, նկուն եղեալ՝ քան
 զսովորական բնութիւնն ՚ի վայր
 գտաւ ընդ մեզ խօսելով : Որ բանիւ
 հրամանաւ կամէր կատարել զչա-
 րութիւնն իւր ՚ի վերայ սուրբ եկե-
 ղեցւոյ, արդ աղեղամբ և նիզակաւ
 և սրով կռուի : Որ իբրեւ զհանգերձ
 կարծէր ունել մեզ զքրիստոնէու-
 թիւնն, արդ իբրեւ զգոյն ՚ի մար-

մտոյ՝ չկարէ շրջել . թերեւս և ոչ այլ կարասցէ մինչեւ 'ի կատարած : Քանզի հիմունք սորա հաստատութեամբ եդեալ են 'ի վերայ վիմին անշարժութեան , ոչ 'ի վերայ երկրի , այլ 'ի վեր յերկինս , ուր ոչ անձրեւք իջանեն և ոչ հողմք շնչեն և ոչ հեղեղս յարուցանեն : Եւ մէք թէպէտ և մարմնով յերկրի եմք , այլ հաւատով յերկինս եմք շինեալ . ուր ոչ ոք կարէ հասանել յանձեռագործ շինուածն Քրիստոսի :

Հաստատուն կայէք յանշուշա զօրագլուխն մեր , որ ոչ երբէք մուսացի զգործս նահատակութեան ձերոյ : Ա՛վ քաջք , մեզ այս մեծապէս է՝ զոր կատարեաց Աստուած 'ի ձեռն մերոյ բնութեանս , յօրում և զօրութիւնն Աստուծոյ մեծապէս երեւի : Զի եթէ զայլս կոտորելով 'ի վերայ աստուածային օրինացն՝ սարժանս անձանց ժառանգեցաք , և զքաջ անուն ազգատոհմին մերոյ թողաք եկեղեցոյ , և վարձուց անկնկալութիւն 'ի Տեառնէ է , որ պահի իւրաքանչիւր ումէք 'ի

Ճէնջ ըստ սրտին յօժարութեան և ըստ դորժոց առաջարկութեան, որչափ եւս առաւել եթէ մեք մեռանիցիմք՝ ՚ի վերայ մեծի վկայութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որում և երկնաւորքն են ցանկացեալ, եթէ գոյր հնար: Եւ զի այս պարգեւք ոչ ամենեցուն է անկ, այլ որում պատրաստի ՚ի բարերար Տեառնէն, և մեզ այս ոչ եթէ յարգար դորժոց ինչ պատահեաց, այլ յաննախանձ պարգեւատուէն. որպէս և ասէ իսկ ՚ի սուրբ կոտակարանին. Ուր առաւել եղին մեղքն, անդէն առաւելան շնորհք Աստուծոյ:

Եւ մեզ կարի քաջ ՚ի դէպ ելանէ հրաման պատասխանելոյս այսորիկ. որպէս և առաւելապէս երեւեցաք մարդկան ամբարշտեալք, կըրկին առաւելապէս երեւեցուք արդարացեալք մարդկան և հրեշտակաց և հօրն ամենեցուն: Զի որ օր լուան ապաքէն զմէնջ մարդիկ ՚ի դորժ ամբարշտութեանն, արտասուես բազում հեղան ՚ի սուրբ եկե-

ղեցւոջն , և եւս բաղմագոյն 'ի մէջ սիրելեացն մերոց : Նա և ընկերք մեր սրով սրամտեալ սպառնային մեզ , և մահ դառնութեան 'ի վերայ հասուցանել կամէին . և ծառայքն մեր սարտուցեալ վախճէին 'ի մէնջ : Եւ հեռաւորաց , որոց լուեալ էր զանուն քրիստոնէութեան մերոյ , քանզի ոչ էին տեղեակ խորհրդոցն մերոց , ողբս 'ի բերան առեալ անգագար աշխարհին զմեզ , և անգիտութեամբ հայհոյութիւնս բաղումս խօսէին զմէնջ : Եւ որ մեծն քան զամենայն ասացից . ոչ միայն մարդիկ յերկրի , այլ և հրեշտակք յերկինս զերեսս իւրեանց դարձուցին 'ի մէնջ , զի մի տխուր դիմօք հայեացին 'ի մեզ :

Եւ ահա եկն եհաս ժամանակ , զի զամենայն զկեղտ անուն 'ի մէնջ 'ի բաց բարձցուք : Յայնժամ իրրեւ զթախծեալ սգաւոր՝ յողի և մարմին էաք տրամեալք , այսօր զլարթացեալ և զգաստացեալք յերկոսեան առ հասարակ եմք լըջացեալք . քանզի և զՏէրն բարեբար

ընդ մեզ տեսանեմք յառաջնորդու-
թիւնս . չէ մեր մարդ զօրավար , այլ
զօրագլուխն ամենայն մարտիրոսաց :
Երկեւղ թերահաւատութեան է
նշանակ . զթերահաւատութիւն մէք
'ի մէնջ վաղ մերժեցաք , ընդ նմին
և երկիւղն փախիցէ 'ի մտաց և 'ի
խորհրդոց մերոց :

Զայս ամենայն առաքինի զօրա-
վարն խօսեցաւ ընդ ամենայն բազ-
մութեանն . դարձեալ և զմի մի 'ի
նոցանէ քաջալէրէր 'ի ծածուկ և
սրտասլնդէր , և զամենայն պակա-
սութիւն աղքատութեան ընոյր :
Որոյ ոչ ինչ գոյր զօրականին , յան-
ձնէ և յընկերաց մատուցանէր . որոյ
զէն չէր , զէն պատրաստէր . և ո-
րում հանգերձ պիտոյ էր , հանգերձ
զգեցուցանէր , և որում երիւար՝
երիւար տայր : Եւ առատ ոռճկօք
ուրախ առնէր զամենեսեան , և զը-
ւարթագին զինքն ցուցանէր ամե-
նեցուն : Եւ ըստ սլատերազմական
կարգին զքաջ արանց զյիշատակա-
րանս հանապազ երկրորդէր առաջի
նոցա . զի և ինքն իսկ տեղեակ էր

'ի մանկութենէ իւրմէ սուրբ կա-
 կարանաց : Չոր և 'ի ձեռն առեալ
 զքաջ նկարագիրն մակարայեցւոցն
 ընթեռնոյր 'ի լսելիս ամենեցուն .
 և յորդառատ բանիւք զելս իրացն
 խմացուցանէր նոցա . որպէս մար-
 տուցեալ կռուեցան 'ի վերայ աս-
 տուածատուր օրինացն ընդդէմ թա-
 գաւորին անախոքացւոց : Չի թէ-
 պէտ և 'ի նմին կատարեցան մա-
 հուամբ , սակայն անուն քաջու-
 թեան եկաց մինչեւ ցայսօր ժամա-
 նակի , ոչ միայն յերկրի , այլ և ան-
 մոռաց յերկինս : Նա և զայն յուշ-
 առնէր զօրականին , որպէս ազգա-
 տոհմն Մատաթեայ քակտեալ բա-
 ժանեցան 'ի միութենէ նորա , դար-
 ձան ի հրաման թագաւորին , շինե-
 ցին մեհեանս , մատուցին զոհս սլող-
 ծութեան , խոտորեցան յԱստու-
 ծոյ , և ընկալան զսլաաթիժս սլատու-
 հասի մահուան 'ի սուրբ միաբանե-
 լոցն : Իսկ Մատաթի և ուրք ընդ
 նմայն էին՝ ոչ ինչ լքեալ թուլա-
 ցան , այլ եւս առաւելապէս սկնդե-
 ցան , և ձեռնամուխ եղեն 'ի գործ

պատերազմին բազում ժամանակս :
 Չայս ասէր , և անդէն 'ի դաշտին
 զտեղի առեալ՝ զգորսն զետեղէր , և
 յամենայն կողմանց սահաւ զայրու-
 ձին կազմէր :

Իսկ յետ բազում աւուրց զօրս-
 գլուխն Պարսից խաղայր դայր ամե-
 նայն հեթանոսական բազմութեամբ-
 բըն , և եկեալ հասանէր յաշխարհն
 հայոց 'ի հէր և 'ի Չարաւանդ գա-
 ւառ : Եւ անդէն 'ի գաւառին զտե-
 ղի առեալ նորա , բանակ բուրբեր ,
 փոս հատանէր , պատնէշ կանգնէր ,
 շերտաւոր փակէր , ամբացուցանէր
 իբրեւ զքաղաք մի ամուր ամենայն
 պատրաստութեամբ : Գունդ բա-
 զում հոտանէր 'ի զօրաց նորա , աս-
 պատակաւ արշաւէր , յաւարի առ-
 նուլ կամէր զգաւառս բազումս :

Չայն իբրեւ լուան զօրքն հայոց ,
 սեպուհ մի յազգէն ամատունեաց ,
 Առանձար անուն , ընտրեցին յամե-
 նայն զօրականէն լի իմաստութեամբ
 և քաջութեամբ : Եւ ընդ առաջ նո-
 րա հազարօք երկու , հար սասա-
 կեաց զբազմութիւն գնդին , և ըզ-

մնացեալսն 'ի նոցանէ անդրէն փա-
խատական 'ի բանակն արկանէր : Եւ
ինքն ողջանդամ այսրէն դառնայր
և լինէր տօն ուրախութեան մեծ
յաւուրն յայնմիկ զօրացն Հայոց :

Դարձեալ միւսանդամ ուրա-
ցեալն Ասասկ անդրէն 'ի հնարս
հայթայթանաց մտանէր ըստ առա-
ջին կեղծաւորութեանն իւրոյ . շքը-
ջեցաւ 'ի ձեռն սուտ երկցանցն՝ զոր
յստաջագոյն ասացաք , նոքօք հրա-
մանաւ արքունի 'ի սրատգամաւո-
րութիւն խօսէր , և երգմամբ հաս-
տատէր զքրիստոնէութիւնն ան-
դրէն ունել : Եւ զայս արարեալ զբա-
զում աւուրս՝ ոչ կարաց զմիաբա-
նութիւնն քակտել , մանաւանդ ըզ-
սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն , որ ոչ էր
հեռացեալ 'ի զօրականէն : Որպէս
երանելի երէցն Աւետիգ հրաման ա-
ռեալ 'ի սուրբ ընկերացն՝ 'ի մեծէն
Յովսէփայ և յամենայն մեծամե-
ծացն , 'ի քահանայիցն և 'ի զօրա-
գլխացն , եբաց զբերան իւր և ասէ
բարձր բարբառով առաջի հրեշտա-
կացն .

Յիշեցէք ամենեքեան զհարսն զառաջինս, որ յառաջ քան զԾագումն որդւոյն Աստուծոյ յիւրաքանչիւր ժամանակս: Քանզի իբրեւ մերժեաց և ընկէց զմեզ չարն յաստուածային տեղւոյն, գտաք մեք անկեալք ընդ անողորմ դատաստանօք ըստ մեղացն յանցաւորութեան, որ ՚ի կամս ազատութեան մերոյ գործեցաք զանարժանս, և զարարչական զօրութիւնն շարժեցաք ՚ի վերայ մեր ՚ի ցասումն բարկութեան, և զողորմած դատաւորն յուզեցաք վրէժ առնուլ անաչառութեամբ յարարածոցս. մինչեւ հրաման արւեալ երկնային ծովուն հեղուլ ՚ի վերայ ցամաքիս, և հաստատուն յատակք երկրիս ծակոտեալ՝ ընդգէմ զհակառակսն գործեցին: Աերինք և ներքինք եղեն մեզ գործիք տանջանաց՝ առանց բարեխօսի վրէժ առնուլ յանցանաց մերսց:

Ասլաքէն արդարն Նոյ միայն գլտաւ կատարեալ յազգի մարդկութեանս, որ ցածոյց զսրտմտութիւն բարկութեան տերունեան ցասմանն,

և եղեւ սկիզբն առաջարկութեան
 առ աճումն բազմութեան մարդ-
 կային ազգիս : Դարձեալ և Աբրա-
 համ 'ի փորձութեանն իւրում գը-
 տաւ առաքինի , և զընկալեալ պար-
 գեւան յԱստուծոյ ինքեան ձեռօք
 փոխ անդրէն նմին մատուցանէր .
 վասն այսորիկ և յառակա ընկալա-
 զնա Աստուած , զի 'ի նմա տալաւ ո-
 րեալ տեսանէր զաներեւոյթ գա-
 ջուստ որդւոյն Աստուծոյ , և զըմ-
 բունումն անբմբանելոյն և զգէնումն
 անմահին , որ իւրով մահուամբն
 խափանեաց զիշխանութիւն մա-
 հու : Եւ եթէ մահուամբ մահ մե-
 ռանի , մի երկիցուք մահակիցք լի-
 նել Քրիստոսի . զի ընդ որում մեք
 մեռանիմք , ընդ նմին և կենդանա-
 նամք :

Յիշեցէք , առաքինիք , զմեծն
 Մովսէս , որ մինչ չեւ հասեալ էր
 յարութեան հասակն՝ խորհուրդ
 սուրբ նահատակութեանն 'ի տիս
 տղայութեանն երեւէր 'ի նմա . և տուն
 թագաւորին եգիպտացւոց 'ի ծա-
 ռայութիւն մտանէր նմա , և ա-

կամայ դայեկութեամբ անուցանէր զնա . և 'ի ժամ փրկելոյ զժողովուրդն 'ի նեղութենէն , միջնորդ եղեւ երկնի և երկրի , միանգամայն և Աստուած անուանեցաւ 'ի վերայ Եգիպտացւոցն : Քանզի ուր գտաւ սուրբ խորհուրդն զօրացեալ , անձամբ իւրով վրէժ առնոյր յԵգիպտացւոցն . իսկ ուր աստուածային յայտնութիւնն 'ի վերայ նորա լինէր , 'ի ձեռն գաւազանին գործէր զմեծամեծ սքանչելիսն : Եւ վասն սուրբ նախանձուն՝ զոր ունէր , եհար զԵգիպտացին և ընդաւալեաց . վասն որոյ զմեծ անուն զնէր նմա , և առաջնորդ ժողովրդեանն զնա կացուցանէր : Եւ բազում այն է , որ հեղմամբ արեամբն արգարացաւ , և անուանեցաւ մեծ քան զամենայն մարգարէս . ոչ միայն զարտաքին թշնամիսն կոտորելով , այլ զազգատոհմսն , որ փոխանակեցին զԱստուած ընդ որթուն յանապատին :

Եւ եթէ նա 'ի հեռուստ այնպիսի վրէժ խնդրէր դալտեան որդւոյն Աստուծոյ , մէք որ ականատեսք ե-

զաք, և մեծամեծ վայելեցաք յերկնաւոր սարգեւան շնորհաց նորա, եւս առաւել սարախմբ վրէժխնդիր լինել մօտակայ ճշմարտութեանս: Որ եգ մահուամբ զանձն իւր 'ի վերայ մեղաց մերոց, արդարացոյց ըզմեզ յանհնարին դատապարտութենէն, դիցուք և մեք զանձինս մեր մահուամբ 'ի վերայ անմահ զօրութեանն, զի մի նուազք քան զվրէժխնդիրսն գտանիցիմք:

Յիշեցէք զմեծ քահանայն Փենեհէզ, որ սպանմամբ եբարձ զպրզծութիւնն 'ի ժամ պատերազմին, և ազգէ յազգ երգմամբ հաստատեաց զքահանայութիւնն: Մի մռռանայք և զսուրբ մարգարէն զԵղիաս, որ ոչ կարէր հանգարտել հայել 'ի կռապաշտութիւնն Եթաբու, և արգար նախանձուն իւրոյ զութ հարեւրսն ինքեան ձեռօք սատակեաց, և գերկուս յիսունսն անշէջ հրոյն մատուցանէր լուցկիս, և զաստուածային վրէժն խնդրելով անըմբռնելի և ահագին կառօքն յերկրէ 'ի յերկինս վերացաւ:

Դուք՝ եւս մեծի մասին վիճակի հա-
սեալ էք . զի ոչ եւս կառք առա-
քին ձեզ ՚ի վերացումն , այլ ինքնին
Տէրն կառաց և երիւարաց հզօր զօ-
րութեամբ և սրբովք հրեշտակօք
ընդ առաջ եկեալ՝ ձեզ իւրաքան-
չիւր թեւս բուսուցանէ , զի նորա
ուղեկիցք լինիցիմք և նմին քաղաքա-
կիցք :

Եւ այլ զինչ եւս երկրորդեցից
առաջի ձերոյ քաջ նաստաակու-
թեանդ , զի քան զիս տեղեկագոյնք
և հմուտք էք սուրբ կտակարանացն :
Դաւիթ ՚ի մանկութեան ժամանա-
կին քարիւ կործանեաց զմեծ բլուրն
մսեղէն , և ոչ ինչ զանգիտեաց յա-
հագին սրոյ հսկային . ցրուեաց ըզ-
գունդս այլազգեացն , և ապրեցոյց
զզօրան ՚ի մահուանէ , և զժողո-
վուրդսն ՚ի գերութենէ . եղեւ ան-
դրանիկ թագաւորացն Իսրայէլի , և
անուանեցաւ հայր որդւոյն Աստու-
ծոյ : Նա անուանեցաւ առ ՚ի սէտս
ժամանակին , և դուք ճշմարիտ ծը-
նեալք ՚ի սուրբ Հոգւոյն որդիք էք
Աստուծոյ և ժառանգակիցք Քրիս-

տասի : Մի՛ ոք զձեր բաժինն 'ի ձէնջ
հատանիցէ , և զձեզ օտարախորթս
արարեալ՝ տարաբաժին հանիցէ :

Յիշեցէք զամենայն զօրավարսն
զառաջինսն Իսրայէլի , զՅեսուզգէ-
դէովն զԵփթայեա և զայլս ամե-
նեանն : Որք ճշմարիտ հաւատովք
էին , հարին կոտորեցին զզօրսն հե-
թանոսաց , և որբեցին զերկիրն 'ի
պիղծ կռապաշտութենէն : Եւ վասն
հաստատուն արդարագործութեն ,
որ ոչ ինչ երկմտեցին 'ի խորհուրդս
իւրեանց , արեգակն և լուսինն ա-
ռանց ականջաց լուան և կատարե-
ցին զքան հրամանի նոցա . ծով և
գետք ճանապարհ գործեցին առաջի
նոցա ըստ ոչ սովորութեան : Եւ
բարձրացեալ պարիսպք քաղաքին
Երիքովի ձայնիւ լոկով անկեալ կոր-
ծանեցաւ : Եւ այլքն ամենայն՝ որ
ըստ հաւատոց քաջութիւնս կատա-
րեցին 'ի գարս իւրաքանչիւր , գո-
վեցան 'ի մարդկանէ և արդարացան
յԱստուծոյ :

Ապաքէն նոյն Տէր է իսկզբանէ
և մինչեւ զայսօր և առ յապա , և

յաւիտենից յաւիտեանս , և անդր քան զամենայն յաւիտեանս : Ոչ նորոգի , զի ոչ հնանայ . ոչ մանկանայ , զի ոչ ծերանայ . ոչ փոփոխի անյեղեղուկ բնութիւնն Աստուծոյ . որպէս և ինքն ասէր բերանով սուրբ մարգարէիցն . Ես եմ , ես եմ , նոյն եմ իսկզբանէ մինչեւ յաւիտեան . ոչ տամ զփառս իմ այլում , և ոչ զքաջութիւնս իմ գրօշէլոց :

Զայս գիտելով , եղբարք , մի թուլութեամբ չքանիցիմք , այլ պնդութեամբ սրտիւ և հաստատուն հաւատովք կամակար յարձակեսցուք ՚ի վերայ թշնամեացն , որ յարուցեալ գան ՚ի վերայ մեր : Մեր յոյսն մեզ կրկին երեւի . եթէ մեռանիմք՝ կեանք , և եթէ մեռուցանեմք՝ մեզ նոյն կեանք առաջի կան : Յիշեսցուք զբանն Առաքելոյ , որ ասէ , թէ՛ Փոխանակ ուրախութեան՝ որ նմա առաջի կայր , յանձն էառ զհամբերութիւն մահու , և մահու խաչի . վասն այսորիկ և Աստուած զնա առաւել բարձրացոյց , և ետ նմա անուն՝ որ ՚ի վեր է քան զամենայն ա-

նուն . զի յանուն Յիսուսի Քրիստոսի ամենայն ծունր կրկնեսցի երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանդարամետականաց :

Եւ քանզի որ ճշմարտութեամբ միացեալ է ընդ որդւոյն Աստուծոյ , հոգւոյն աչօք տեսանէ զաներեւոյթ յստակ լոյսն ճառագայթից իմանալի արեգական , որ յամենայն ժամ և յամենայն օր գեր ՚ի վերոյ ծագեալ երեւի ամենեցուն . և սրբաօտսիլ և սրբահայեացս անսղտոր յստակութեամբ ձգտեցուցանէ զհայեցուածս , և թափանցանց եղեալ ընդ երկինս՝ յանմատոյց տեսիլն մերձեցուցանէ , և կորովութեամբ կշռէ զերկրալագութիւն զերից հատուածոցն միաւոր զօրութեան : Եւ արդ որ ընդ Աստուծոյ աստիճանսն ոսնւիօիս եղեալ իցէն , և բարձրութեամբ յարբունիսն հասեալ , և զամենայն մեծութիւն բովանդակ տեսեալ , նա միայն է՝ որ ժառանգէ զանանց ուրախութիւնն և զանարամական մխիթարութիւնն :

Մի՛ , տեսաք իմ պատուականք ,
 յետ այսչափ ՚ի բարձունս վերանա-
 լոյ , այսրէն յերկիր անկեալ թա-
 ւալիցիմք , այլ տեղի առեալ ան-
 դրէն ՚ի բարձրութեանն հաստատեա-
 ցուք : Թէպէտ և հայեսցուք ՚ի ստո-
 բին կողմ երկրիս , տեսանեմք զսա-
 լի ամենայն ասպականութեամբ և
 անսուրբ պղծութեամբք : Քանզի
 զինչ աղէտք տարակուսի են , որ ոչ
 գործին յերկրայինս աստաբերս .
 թշուառութիւնք աղքատաց և ան-
 թիւ չարչարանք նոցուն , ազցաւոր
 ծանրութիւնք հարկահանաց , զը-
 զուանք և կռփանք ՚ի բռնաւոր ըն-
 կերակցաց , քաղց և ծարաւ ըստ կա-
 րօտութեան բնութեանս : Սառնա-
 մանիք ձմերայնոյ և խորշակք ա-
 մարայնոյ , հիւանդութիւնք տա-
 րաժամք և աստք մահաբերք հա-
 նապազ տանջեն զմարդիկ . երկեւղ
 արտաքնոց , և արհաւիրք ՚ի ներ-
 քնոց անդադար ՚ի վերայ հասանեն .
 ցանկան մահու յառաջ քան զժա-
 մանակն , և ոչ գտանեն . և բա-
 զումք են՝ որ փորեն և խնդրեն , և

խնդալից լինին յորժամ դասնեն :
Իսկ որ թուին մեզ, եթէ յաջողեալ
իցեն 'ի մեծութեան և փափկա
նան ուրախութեամբ 'ի սրահասելի
կեանս, մեծամտեալ հպարտանան
յանցաւոր մասունս աշխարհիս, նո
քա են՝ որ կուրացեալ են 'ի ճշմա
րիտ կենացն : Իսկ արդ զինչ այն
չարիք իցեն՝ որ 'ի նոսա ոչ գործի
ցին . ընդ մեծութիւն խառնեալ
է յափշտակութիւն ընչից աղքա
տաց, ընդ սուրբ ամուսնութիւնն՝
գէճ՝ պղծութիւն : Յորս վայելեն
ընտրութեամբ, նոցուն երկրպա
գութիւնս իբրեւ Աստուծոյ մա
տուցանեն, մոլորեալք 'ի ճշմարիտ
կենացն :

Ո՛չ ահա ամենայն աշխարհս
արարչին բոլորեցուն է գոյացու
թիւն . և զոր նոքայն պաշտեն և
պատուեն՝ ապաքէն 'ի սմին նիւ
թոց է մասն . իսկ արդ մասունքն
մասանց կան 'ի ծառայութիւն : Չի
եթէ մի մասն աշխարհիս ապակա
նացու է, հարկ է թէ և ամենայն
մասունքն ընդ նմին ապականին :

Նա և 'ի մասանց անտի՝ պարտ է թէ
 և ընտրութիւնք երեւեացին . իսկ
 արդ որ լաւ է՝ յայտնի է ամենե-
 ցուն , և որ դիտէն խմանալ՝ նա է
 ընտիր 'ի մասանցն : Ասա թէ այդ
 այդպէս է , քան զամենայն պաշ-
 տամունս հեթանոսաց , որում եր-
 կիր պագանեն , երկրպագութիւն են
 առաւելեալք քան զանբան տարեր-
 սն , որոց չարաչար կան 'ի ծառայ-
 ութեան . և զէն Աստուած՝ որ 'ի
 մարդ կերպարանեցաւ՝ չպաշտեն ,
 այլ արարածոց տանին երկրպագու-
 թիւն . որոց մեղաց չիք քաւութիւն
 յարդար ատենին :

Օ՞ն անդր 'ի բաց թողցուք զխա-
 լարային խորհուրդս մտորելոցն .
 եղկելիս և ողորմելիս քան զամենայն
 մարդիկ զնոսա համարեսցուք . մա-
 նաւանդ զի կամօք են կուրացեալք
 և ոչ 'ի հարկէ , և ոչ երբէք գրա-
 ցեն զճանապարհն ճշմարտութեան :
 Այլ մեր բացահայեաց աչօք տե-
 սեալ զլոյսն երկնաւոր , մի պատա-
 հեսցէ մեզ խաւարն արտաքին : Զի
 ոչք էին 'ի խաւարի , եկն առ նոսա

լոյսն ճշմարիտ . կուրացեալք վրի-
պեցան 'ի կենացն : Իսկ որք ընկա-
լայքդ հաւատովք՝ որդիք էք և ոչ
օտարախորթք , սիրելիք և ոչ թշնա-
միք , բաժանորդք և ժառանգորդք
վերին իմանալի քաղաքին :

Անդ է առաջնորդ փրկութեան
մերոյ . աստ քաջութեամբ նահա-
տակեցաւ , և զնոյն ուսոյց ամենայն
նիզակակից գործակցաց իւրոց Ա-
ռաքելոց , յորմէ և դուք էք այսօր
կրկին ելեւեալք , օրհնեալք հա-
ւատովք ընդդէմ աներեւոյթ թըշ-
նամւոյն , պատենազէն զրահիւք
դէմ ընդ դէմ ընկերակից սատա-
նայական գործոյն : Եւ եթէ այս-
պէս և եթէ այնպէս , զերկօսեան
կողմանն 'ի սարսուծիւն մատ-
նէք , դպէս և Տէրն ինքնին արար
աշխարհի . թուեցաւ թէ մեռաւ ,
այլ նա յայնժամ տարաւ զկատա-
րեալ նահատակ առաքինութեանն .
զախոյճանն ընկէց , զպատերազմն
եհար , զթշնամիան ցրուեաց , զա-
ւարն ճողովեաց , զգերիան դարձոյց,
զպարգեւսն բաշխեաց ամենայն սի-

րելեաց իւրոց 'ի ձեռն իւրաքանչիւր
առաքինութեանց :

Գիտէք դուք ամենեքեան, յա-
ռաջ ժամանակաւ հասեալ ձեր 'ի
գործ պատերազմի, թէպէտ և էր
ձեր սովորութիւն՝ քահանայից հա-
նապազորդել 'ի մէջ բանակիս, 'ի
ժամ ճակատուցն յանձնեալ ձեզ
'ի նոցանէ աղօթիւք՝ յամուր տե-
ղւոջ ուրեք թողուիք զնրաւ . իսկ
այսօր եպիսկոպոսք և երկիցունք և
սարկաւազունք, սաղմոսերգողք և
գրակարգացք իւրաքանչիւր կար-
գեալ կանոնաւ՝ իբր վառեալք զի-
նու և պատրաստեալք 'ի պատե-
րազմ, կամին ընդ ձեզ յարձակել
հարկանել զթշնամիան ճշմօրտու-
թեան : Եւ եթէ մեռանել եւս հա-
սանէ 'ի նոցանէ, սակայն և յայն-
մանէ ոչ են զանգխտելոց, քանզի
լաւագոյն զմեռանելն կամին քան
զմեռուցանելն : Որպէս զի կրկին
աչս ստացեալ ունիցին . հաւատոյ
աչօք զքարկոծանս մարգարէիցն
տեսանեն, և մարմնոյ աչօք զքաջու-
թիւն ձերոյ նահատակութեանդ :

Մանաւանդ թէ 'ի ձեզ զերկօսեան իսկ տեսանեմք, քանզի և դուք իսկ տեսանէք զչարչարանս սուրբ առաքելոցն և զսպանմունս զամենայն սուրբ մարտիրոսացն, որոց մահուամբն հաստատեցաւ սուրբ եկեղեցի, և հեղումն արեան իւրեանց եղեւ 'ի սլարժանս վերնոցն և ներքնոցն: Արդ մինչեւ 'ի գալուստ երկրորդ՝ նոյն նահատակութիւն կատարի չարչարանօք:

Յայս վայր խօսեցաւ 'ի գիշերին յայնմիկ սուրբ երէցն Ղեւոնդ, և փառատրելով կատարեաց զԱմենն ասելով: Եւ սեղանս ուղղեալ՝ զամենասուրբ խորհուրդն կատարեցին, ուղղեցին և աւազան, և եթէ գոյրոք երախայ 'ի բազմութեան զօրուն՝ զգիշերն ամենայն միրտեցին, և ընդ առաւօտս սուրբ օրինացն հաղորդեցան, և այնպէս լուսաղգեստ եղեն՝ որպէս 'ի տերունեան մեծի սուրբ զատկին: Եւ մեծաւ զուարճութեամբ և յոյժ խնդութեամբ սղաղակեաց ամենայն բազմութիւն զօրացն և ասեն. Հաւասարեցէ

մահ մեր ընդ մահու արդարոցն և
հեղումն արեան մերոյ ընդ արիւն
սուրբ մարտիրոսացն . և հաճեցի
Աստուած կամաւոր պատարագաւ,
և մի տացէ զեկեղեցի իւր 'ի ձեռս
հեթանոսաց :

ՎԵՅԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Կրկին անգամ ընդդեմ կաշ Հայոց
պատերազմաւ քաղաշորին
Պարսից :

ՅԵՏ այսորիկ իբրեւ էտես զօ-
րավար գնդին Պարսից, եթէ հա-
տան պատգամաւորքն 'ի միջոյ՝ խա-
բել զնոսա, և բարձաւ յոյս ակն-
կալութեան իւրոյ ցրուել զնոսա
յանքակ միաբանութեանն, յայնմ
ժամանակի յառաջ կոչէր զանօրէնն
Վասակ և զամենայն ուրացեալ իշ-
խանան, որ էին ընդ նմա յաշխար-
հէն Հայոց. հարցանէր զնոսա, և
ուսանէր 'ի նոցանէ զհնարագիտու-
թիւն յաղթութեան: Եւ իբրեւ
ուսեալ տեղեկացաւ զառն առն իւ-
րաքանչիւր քաջութիւնս, կոչէր և
զբազումս 'ի զօրագլխացն՝ որ էին
ընդ իւրով ձեռամբ, և հրամայէր
ածել զառաջեաւ զերամակս փը-

ղացն, և ՚ի գունդս գունդս զգա-
զանսն բաժանէր, և առ մի մի փիղ
երէք հազար սպառազէնք. թող
զայլ զօրս ամենայն:

Խօսէր և ընդ մեծամեծսն ար-
քունի հրամանաւ և ասէր. Յիշե-
ցէք այր իւրաքանչիւր զսպառուէր
մեծ թագաւորին, և գլխ առաջի
զանուն քաջութեանն. ընտրեցէք
զմահ քան զկեանս վատութեամբ:
Մի մտռանայք զեւղն և զսպակն և
զուռսն և զառատաձեռն պարգեւ-
սըն, որ շնորհի ձեզ յարքունուստ:
Տեարք էք իւրաքանչիւր գաւառաց,
և ունիք իշխանութիւն բազում.
Գուք ինքնին գլխէք զքաջութիւն
աշխարհին հայոց և զառն առն իւ-
րաքանչիւր նահատակութիւն ա-
րութեան. գուցէ ձեր ՚ի պարտու-
թիւն մատնեալ, կենգանեաւ վրի-
պիցիք ՚ի մեծ կենացն զոր ունիցիք:
Յիշեցէք զկին և զորդիս ձեր, յի-
շեցէք զսիրելի բարեկամս ձեր. գու-
ցէ ոտնահար լինիցիք յարտաքին
թշնամեացն և ողբակիցք ՚ի ներքին
սիրելեացն:

Նա և յուշ եւս առնէր նոցա ըզբազում ընկերակիցս փախուցեալս, որք թէպէտ և ՚ի պատերազմէն ասորեցան, սրով ընկալան զվճիռ մահուն իւրեանց. ուստերք և դստերք և ամենայն ընտանիք իւրեանց յանաշխարհիկս գրեցան, և ամենայն հայրենի գաւառք հասան ՚ի նոցանէ:

Չայս ասէր, և առաւել քան զսոյն սաստկացուցանէր զհրամանն արքունի: Վարդէր կազմէր զգօրսն ամենայն, և տարածանէր երկայնէր զձակատն յերկայնութիւն դաշտին մեծի: Եւ իւրաքանչիւր գազանացն յաջմէ և յահեկէ զերեքհազարեան սպառազէնսն պատրաստէր, և զընտիր ընտիր նահատակացն շուրջ զիւրեաւ գումարէր, և այսպէս ամրացուցանէր զգունդն Մատեան իբրեւ զաշտարակ մի հզօր և կամ իբրեւ զբերդ մի անմատոյց: Նշանս բաշխէր. դրօշս արձակէր, և ՚ի ձայն մեծի փողոյն պատրաստ հրամայէր լինել: Իսկ զգունդն զապարհայիկ, և զկատաշաց և զհոնաց և զԳեղաց,

և զայլս եւս ամենայն զընտիր ըն-
տիր զօրուն մարդիկ 'ի մի վայր ժողո-
վէր, և հրաման պատուիրանի տայր
ընդ աջմէ կողմանէ գնդին իւրոյ
պատրաստ լինել ընդդէմ հայոց
զօրավարին :

Իսկ արին Արարդան յառաջ մա-
տուցեալ և զաւագանին հարցա-
նէր, և միաբան ամենեցուն խրա-
տու զզօրագլուխսն կարգէր: Զգուն
գըն առաջին տայր 'ի ձեռն իշխա-
նին արծրունեաց, և նիզակակից
նմա զմեծ իշխանն Մոկաց. և զայն
ամենայն նախարարեան համահար-
զըս երկոցունցն, և զամենայն բազ-
մութիւն գնդին թեւս աստի և ան-
տի կազմէր նոցա: Եւ զգունդն եր-
կրորդ տայր 'ի ձեռն Խորեհայ խոր-
խոռունեաց, և նիզակակից նմա
զընծայինն և զՆերսէհ քաջբերու-
նի: Եւ զգունդն երրորդ մատու-
ցանէր 'ի ձեռն Թաթլոյ վանանդե-
ցւոց, և նիզակակից նմա հրամայէր
զՏաճատ գնթունի, և զբազումս 'ի
քաջ արանց աստի և անտի 'ի թեւս
նոցա: Յանձն իւր առնոյր զգունդն

չորրորդ , և նիզակակից իւր զքաջն
Արշաւիր և զհարազատ եղբայր իւր
զհամազասպեան : Կորդէր և կազ-
մէր զճակատն յորդորելով ընդ ա-
մենայն երեսս գաշտին դէմ յանդի-
ման Արեաց գնդին , առ ափն Տըղ-
մուտ գետոյն :

Եւ իբրեւ այս այսպէս սլատրաս-
տեցան , երկոքեան կողմանքն լի
սրամտութեամբ և մեծաւ բարկու-
թեամբ զայրանային , և գազանա-
ցեալ զօրութեամբ յիրեարս յար-
ձակէին երկոքեան . և ամբոյս աղա-
ղակին երկոցունց կողմանց՝ իբրեւ ՚ի
մէջ ամպոց շփոթելոց՝ ճայթմունս
գործէր , և հնչումն ձայնից զքար-
անձաւս լերանացն շարժէր : Ի բազ-
մութենէ սաղաւարտիցն և ՚ի փայ-
լիւն սլատենազէն վառելոցն իբրեւ
նշոյլք ճառագայթից արեգական
հատանէին : Նա և ՚ի բազում սու-
սերացն շողալ , և ՚ի ճօճել բազմա-
խուռն նիզակացն իբրեւ յերկնուտ
ահագին հրաձգութիւնք եռային :
Քանզի ո՛վ իսկ է բաւական ասել
զմեծամեծ տագնասլ ահաւոր ձայ-

նիցն , որպէս կոփիւնք վահանաւո-
րացն և ճայթմունք լարից աղեղան-
ցն զլեւիս ամենեցուն առ հասա-
ցակ իւրացուցանէին :

Անդ էր տեսանել շտապ մեծի
տագնապին և զաղէտս անբաւ տա-
րակուսանացն երկոցունց կողման-
ցն , առ 'ի յանդուգն յարձակմա-
նէն զմիմեանս բախելով . քանզի
Թանձրամիտքն յիմարէին և վատա-
սիրտքն լքանէին , քաջքն խիզախէին
և նահատակքն գոչէին : Եւ խումբ
արարեալ ամենայն բազմութեանն՝
զգետն 'ի մէջ փակէին , և զանգի-
տեալ գունդն Պարսից 'ի դժուա-
րութենէ գետոյն՝ զտեղեաւն զե-
ռալ սկսան : Իսկ գունդն Հայոց
հասեալ անցանէին , ձի 'ի վերայ
առեալ յարձակէին մեծաւ զօրու-
թեամբ : Սաստկապէս բախեալք
ընդ միմեանս , յերկոցունց կողմանց
բազում վերաւորք յերկիր անկեալ
դիաթաւալ խաղային :

Յայնմ մեծ տագնապի 'ի վեր
հայեցաւ քաջն Արդան , և տեսա-
նէր զընտիր ընտիր քաջ նահատա-

կաց Պարսից զօրուն, զի զձախա-
կողմն շարժեցին զՀայոց գնդին, մե-
ծաւ ուժով յարձակէր 'ի տեղին,
և զաջ թեւն Պարսից գնդին բե-
կեալ՝ արկանէր զգազանօքն, և շըր-
ջան առեալ կոտորէր մինչեւ 'ի նոյն
տեղի: Եւ այնպէս շտապ տագնա-
պի 'ի վերայ հասուցանէր, մինչեւ
գունդն Մատեան քակեալ բաժա-
նեցան 'ի մեծամուր սլատրաստու-
թենէն, գեռ եւս քաջ քաջ 'ի փա-
խուստ գառնային:

Ապա գէտ ակն 'ի վեր համբառ-
նայր Մուշկան Նիսաւաւուրուն, քա-
կեալ զոմանս տեսանէր 'ի գնդէն
Հայոց, և զկնի մնացեալ 'ի հովիտս
լերանցն: Ասան որոյ զաղաղակ բար-
ձեալ՝ քաջալերէր շուրջ զիւրեաւ
զզօրս Արեաց, որք զտեղի առեալ
կային ընգգէմ գնդին Աարգանայ:
Եւ անգէն 'ի տեղւոջն երկոքին կող-
մանքն զսլարաութիւն խոստովա-
նէին, և առ յոյժ թանձր անկեալ
գիականց իբրեւ զքարակոյտս գերբ-
կաց երեւէին:

Չայն իբրեւ ետես Մուշկան Նի-

սալաւուրոն, մնայր գազանացն Ար-
տաշրի, որ 'ի վերայ գազանացն նրա-
տէր 'ի բարձր դիտանոցին և կամ
իբրեւ յամուր քաղաքին, և 'ի ձայն
մեծ գալարափողոցն զիւր գունդան
ստիպէր, և յառաջամարտիկ զօրօքն
զնա 'ի մէջ փակէր: Իսկ կորովին
Վարդան իւրովք քաջ նիզակա-
կցօքն ոչ սակաւ նախճիրս 'ի տե-
ղւոջն գործեաց, յորում տեղւոջ
և ինքն իսկ արժանի եղեւ առնուլ
զկատարեալ նահատակութիւնն:

Եւ յերկարեալ գործոյ պատե-
րազմին՝ օրն տարաժամէր, և մօտ
առ երեկս կարճատէր. բազմաց օ-
րահասք մահու հասանէին, մանա-
ւանդ 'ի թանձրութենէ դիականց
մօտ առ մօտ խտացեալ իբրեւ զփայ-
տահարս մայրաւորաց: Անդ էր տե-
սանել զբեկումն նիզակացն և զսոր-
տակումն աղեղանց. վասն այնորիկ
և ոչ կարէին կալ ճշմարտիւ 'ի վե-
րայ սուրբ մարմնոյ երանելեացն.
և սաստիկ խուճասլ տադնապի էր
կողմանցն երկոցունց անկելոց: Եւ
որք մնացեալքն էին, վատնեալք և

ցրուեալք լինէին 'ի լեռնագաշտ
ամուր ձորոցն . և յորժամ պատա-
հէին միմեանց , դարձեալ միւսան-
գան զմիմեանս սատակէին : Եւ մին-
չեւ 'ի մուտս արեգականն անդադար
լինէր գործ դառնութեանն :

Եւ քանզի դարնանային էր ժա-
մանակն , ծաղկալից դաշտքն դառ-
նային յորդահոսանս արեանց բազ-
մաց : Մանաւանդ յորժամ տեսա-
նէր ոք զբազմակոյտ դիականցն ան-
կելոց , սիրան բեկանէր և աղիքն դա-
լարէին՝ լսել զմնչիւն խոցելոցն և
զմննչիւնս բեկելոցն , զթաւալգլոր
խաղալ սողալ վիրաւորացն , զխա-
խուստ վատացն , զթաքուստ լքե-
լոցն , զսրտաթափումն զանարի ա-
րանցն , զճչիւն կանացեացն , զողբս
սիրելեաց , զաշխարհումն մերձաւո-
րաց , զվայ և զաւաղ բարեկամացն :
Քանզի ոչ եթէ կողմ էր՝ որ յաղ-
թեաց , և կողմ էր՝ որ պարտեցաւ ,
այլ քաջք ընդ քաջս ելեալ երկոքին
կողմանքն 'ի պարտութիւն մատնե-
ցան :

Բայց քանզի անկեալ էր զօրա-

վարն հայոց 'ի մեծ սրատերազմին ,
 ոչ ոք գոյր այնուհետեւ 'ի մեջ
 գլխաւոր , յոր յեցեալ ժողովէին
 գունդն մնացելոցն : Թէսկտ և բա-
 զում այն էր որ ապրեցան , քան
 թէ որ մեռանն , սակայն ցանեալ
 ցրուեցան , և հասեալ անկանէին
 'ի տեղիս տեղիս յամուրս աշխար-
 հին , և բռնանային 'ի վերայ բազում
 գաւառաց և բերդից , զոր և ոչ առ-
 նուլ իսկ ոք կարէր :

Եւ այս անուանք են քաջ նահա-
 տակացն՝ որ անդէն 'ի տեղւոջն
 կատարեցան : Յազգէն մամիկոնեից
 քաջն Վարդան հարեւր երեսուն և
 երէք արամբք . յազգէն խորխոռու-
 նեաց Խորէնն կորովի իննեւտանն
 արամբք , յազգէն պալունեաց արին
 Արտակ յիտուն և եւթն արամբք ,
 յազգէն գնթունեաց զարմանալին
 Տաճատ իննեւտանն արամբք , յազ-
 գէն գիմաքսեից իմաստունն հմայ-
 եակ քսան և երկու արամբք , յազ-
 գէն քաջբերունեաց հրաշակերան
 Ներսէհ եւթն արամբք , յազգէն
 գնունեաց մանուկն Վահան երիւք

արամբք, յազգէն ընծայնոց ար-
գարն Արսէն եւթն արամբք . յազ-
գէն Սրուանձտայ յառաջագէմն
Գարեգին երկու հարազատօքն և
ութուտասն արամբք :

Այս երկերիւր ութսուն և եւթն
նահատակք, ընդ նմին և մեծամեծ
նախարարքն անգէն 'ի տեղւոջն կա-
տարեցան : Եւ յարքունի տանէն և
'ի տանէն արծրունեաց և յիւրա-
քանչիւր նախարարաց տանէն, թող
զայս երկերիւր ութսուն և եւթնս ;
և այլ եւս եւթն հարեւր և քառա-
սուն այր . որք զանուանս իւրաքան-
չիւր 'ի գարութիւն կենաց գրեցին
'ի նմին աւուր 'ի մեծ պատերազմին :
Եւ միահամուռ լինի ամենայն հա-
զար և երեսուն և վեց :

Իսկ 'ի կողմանէ ուրացելոցն ան-
կանէր յայնմ աւուր երեք հազար
հինգ հարեւր քառասուն և չորք
այր : Ինն այր 'ի նոցանէ 'ի մեծ պա-
տուաւորացն էր, վասն որոյ և կա-
րի յոյժ 'ի խոր խոցեցաւ Մուշկան
'Նխալաւուրտն : Մանաւանգ ի-
բրեւ ետես զանհնարին հարուածսն

եւթնապատիկ զիւրոյ գնդին քան
 զՀայոցն, բեկաւ անկաւ զօրութիւն
 ուժոյն իւրոյ, և ոչ հանգարտէր
 կալ 'ի վերայ խորհրդոց մտացն .
 քանզի ոչ որպէս կարծէր զսլատե-
 րազմն՝ կատարեցաւ : Մանաւանդ
 իբրեւ հայեր տեսանէր զբազմու-
 թիւն անկէլոց իւրոյ կողմանն, և
 թիւ համարոյ եւս առնէր, և ի-
 բրեւ այնչափ յոլով գտանէր զիւր
 անկէալն քան զՀայոց գնդին, եւս
 առաւել վասն երեւելի արանցն,
 զորս յսկանէ յանուանէ գիտէր
 թագաւորն, 'ի մեծ տագնապի լի-
 նէր այրն յանձն իւր : Արդարու-
 թեամբ զիրան գրել և ցուցանել՝ 'ի
 թագաւորէն երկնչէր, դարձեալ և
 թաքուցանել եւս ոչ կարէր, քան-
 զի ոչ ծածկէր այնպիսի մեծ կռիւ :

Եւ մինչ դեռ յայսմ մտաց խոր-
 հրդի էր յանձն իւր և նեղէր 'ի միտս
 իւր, ուրացեալն Ասասկ՝ որ զանձն
 իւր 'ի մէջ գաղանացն թագուցեալ
 ասրեցուցանէր, միսիթար մատու-
 ցանէր մտացն լքելոց . և ուսուցա-
 նէր նմա հնարս նենգութեամբ, թէ

որպէս կարասցէ մարտնչել ընդ ա-
 մուրսն խաբէութեամբ : Երդմունս
 կնքէր արքունի հրամանաւ և վկայ-
 ութեամբ անձին իւրոյ և խաբէբայ
 երկցամբքն, որ ընդ նմայն էին. սլատ-
 գամաւորս առնէր զնոսա, և երեւե-
 ցուցանէր զթողութիւն աստտամ-
 բութեանն առ 'ի շինութիւն եկե-
 ղեցւոյ շնորհել անդրէն, և զամե-
 նայն կարգս անդրէն յարմարել ըստ
 առաջին սովորութեանն : Թէպէտ
 հրաման թագաւորին հաստատու-
 թեամբ էր տուեալ, վասն զի յոյժ
 բեկաւ զօրութիւն նորա, որպէս զի
 երկոքին կողմանք նորա հարան, սա-
 կայն զօրքն հայոց վասն նենգու-
 թեանն վասակայ, որ բաղում ան-
 գամ հասեալ էին 'ի վերայ ստու-
 թեան նորա, վասն այնորիկ և հրա-
 մանի թագաւորին վաղվաղակի ոչ
 կարէին հաւատալ :

The following is a list of the names of the
 persons who have been admitted to the
 office of the Secretary of the State since
 the year 1800. The names are given in
 alphabetical order, and the date of their
 admission is given in parentheses. The
 names of the persons who have been
 admitted to the office of the Secretary
 of the State since the year 1800 are
 given in alphabetical order, and the date
 of their admission is given in parentheses.

ԵՒԹՆԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Յորտւմ նկարագրի դարձեալ ա-
ռարիւնոչքիւնն Հայոց, և չարա-
գոյն ևս երեւի աւօրեկոչքիւնն Վա-
սակայ :

ԱՐԴ դարձեալ յայնժամ դըր-
գեաց զՄուշկան Նիւսալաւուրտ և
զամենայն աւագանին Արեաց, ա-
ռեալ զգորսն հասանէր 'ի վերայ
ամրոցին, յոր անկեալ էին գունդ մի
'ի զորացն Հայոց հանդերձ սուրբ
քահանայիւքն, և մարտ եղեալ
կռուէին շուրջ զքերդաւն : Եւ ի-
բրեւ ոչ ինչ կարացին ազդել նոցա,
դարձեալ յերգմունս ապաստան ե-
ղեալ, զի ուխաիւ իջուսցեն զնոսա
առանց դաւ ինչ գործելոյ, և եր-
կիցս և երկիցս անգամ ետուն տա-
նել զաւետարանն : Թէպէտ և քա-
հանայքն յանձն առնուին զիջանելն
կալ առաջի, բազումք 'ի զորակա-

նացն ոչ կարէին հաւատալ սուա
ուխտին Վասակայ, քանզի սկսաւ
երթալ Մուշկան Նիւսալաւուրու
զհետ չար խրատուն Վասակայ :

Եւ ոմն 'ի քաջ զօրականէն Հայ-
ոց, որ անկեալ էր 'ի բերդն փա-
խրատեամբ, Բակ անուն, ելեալ 'ի
պարիսպն թշնամանս գնէր անօրի-
նին, և յիշեցուցանէր առաջի Պար-
սից զօրագլխին զամենայն չարիան,
զոր անցուցեալ էր նորա ընդ աշ-
խարհն Հայոց: Յորոց բազում իսկ
լուեալ՝ արդարացուցանէին զամ-
բաստանութիւնն, ոչ միայն 'ի Հայ-
ոց կողմանէն, այլ եւս առաւել
զօրքն Պարսից: Սոյն այրս այս 'ի
նմին գիշերի եւթն հարեւր արամբք
եւ գնաց 'ի բերդէ անափ, և ոչ կա-
րացին ձեռն արկանել 'ի նա:

Իսկ որ 'ի ներքս յամրին մնացին,
թէպէտ և գիտէին ճշմարտիւ զիսա-
բեբայ երգմունս նոցա, ոչ ունէին
համբար 'ի ներքս: Իբրեւ ոչ կա-
մաւ իջեալ կացին առաջի, հրամայ-
եաց սպանանել 'ի նոցանէ երկերիւր
և երեքտասան այր: Աղաղակեցին

ամենեքեան և ասէն . Գոհանաւք զքէն Տէր Աստուած մեր . մինչ դեռ շէն են եկեղեցիք և անքակ տաճարք վկայից և միաբան սուրբ ուխտ եկեղեցւոյ և առաքինացեալ , արժանի արարեր զմեզ հոչմանդ երկնաւորի : Հաւասարեացէ մահս մեր ընդ մահ քաջ նահատակացն , և խառնեցի արիւնս մեր ընդ արիւն անկեալ վիրաւորացն . և հաճեցի Տէր ընդ եկեղեցիս իւր՝ բազմութեամբ կամաւոր զուարակացն , որ ելանեն ՚ի վերայ սուրբ սեղանոյս : Զայս ասելով ՚ի տեղւոջն կատարեցան երեքիւրքն և երեքտասանքն :

Իսկ սուրբ քահանայքն՝ որ անդ գիպեցան յամուրսն , երանելիքս այս Յովսէփ և Ղեւոնդ բազում ընկերակցօքն իւրեանց , մատուցին և նոքա զպարանոցս իւրեանց առաջի սրոյ դահճապետին , ասելով զնոյն բանս՝ զոր խօսեցան երկերիւրքն : Քանզի ոչ եթէ ակնկալութիւն ինչ էր երանելեացն ըստ մարմնաւոր կենացն , այլ խմատութեամբ հնարս խնդրէին լինել փոխանակ ամենայն

աշխարհին շինութեան : Ասան որոյ
 և բողոք 'ի դուռն կարդային , և զա-
 մենայն ամբաստանութիւն արկա-
 նէին զանօրէնն զԱսսակաւ : Չայս
 իբրեւ լուաւ Մուշկան Նիւսալա-
 լուրտ , ոչ իշխեաց 'ի նոսա ձեռն
 արկանել մահուամբ . այլ զՅովսէփ
 և զՂեւոնդ գան հարեալ , հրամայե-
 ցին պահել զգուշութեամբ . քանզի
 բողոք 'ի դուռն կարդացին : Իսկ
 զայլ քահանայսն արձակեցին յիւ-
 րաքանչիւր տեղիս , հրաման տուեալ
 վասն շինութեան և խաղաղութեան
 աշխարհին :

Այլ մարդիկն հայոց , որ հա-
 սեալ էին 'ի վերայ յեղյեղուկ հրա-
 մանաց թագաւորին և ուրացեալ
 չարիմացին Ասսակայ , ոչ ինչ հա-
 լատային սուտ թողութեանն . այլ
 քաջալերէին զմիմեանս և ասէին .
 Չի՛ պիտոյ է մեզ բնաւ կեանք ան-
 գաւոր աշխարհիս , և կամ ընդէր
 տեսանեմք զարեւ յետ մերոյ սիրե-
 լեացն : Չի եթէ քաջ նահատակքն
 մեր անկան 'ի մեծ պատերազմին ,
 և բազում վերաւորք տասպալեցան

յարիւն յապաժոյժ 'ի մէջ գաշտին, և ամենեցուն մարմինքն եղէն գէշ թռչնոց և կերակուր գազանաց, և սպտուական նախարարքն մեր հասին յանարգութիւն թշուառութեան, լքին զիւրաքանչիւր իշխանութիւն և են 'ի հալածանս նեղութեան, որ և ամենայն փափկութիւնն Հայոց եհաս 'ի վիշտն վտանգի և յանհնարին ապականութիւն, ոչ անսամք խաբէբայ հրամանացդ և անկանիմք 'ի ձեռս անօրէն իշխանացդ:

Թողին այնուհետեւ իւրաքանչիւր զգեօղս և զաւանս և զագարակս: Ելին հարսունք յառագաստից և փեսայք 'ի սենեկաց, անկան ծերք յաթոռոց և տղայք 'ի գրկաց: Երթային երիտասարդք և կուսանք և ամենայն բազմութիւն արանց և կանանց, հասեալ ունէին զամուրս անապատին և զանխաբ տեղիս բազում լերանց: Լաւ համարէին զգազանաբար բնակութիւնն աստուածսպաշտութեամբ 'ի քարանձաւս կելոյ, քան ուրացութեամբ փափկա-

նալ յիւրաքանչիւր շինուածս : Առանց տրտնջելոյ համբերէին խոտաբուս կերակրոցն , և ոչ յիշէին զսովորական խորտիկան : Համարեալ էին նոցա դարանափորքն իբրեւ ըզյարկս բարձր շինուածոց , և գետնանկողինքն իբրեւ զնկարեալ սպտըշգամս :

Սաղմոսք էին նոցա մրմունջք երգոց , և ընթերցուածք սուրբ գրոց կատարեալ ուրախութիւնք : Ամենայն մարդ յանձն իւր եկեղեցի էր , նոյն ինքն քահանայ . մարմինք իւրաքանչիւր սուրբ սեղան , և ոգիք նոցունց՝ սրատարագ ընդունելի : Քանզի ոչ ոք ՚ի նոցանէ ողբայր յուսահատութեամբ զանկեալան ՚ի սրոյ , և ոչ ոք հեծեծելով հառաչէր ՚ի վերայ մերձաւոր սիրելեաց իւրոց : Խնդութեամբ ընկալան զյափշտակութիւն ընչից բազմաց , և ոչ յիշէին ամենեւին՝ եթէ եղեալ իցեն նոցա ստացուածք : Համբերութեամբ ճգնէին և մեծաւ առաքինութեամբ տանէին զքաջ նահատակութիւնն : Զի եթէ ոչ բացաւ աչօք տեսա-

նէին զյոյսն խնդաւց, և ոչ կարէին իսկ գործել զայնպիսի մեծ առաքինութիւն :

Քանզի բազումք յազգէ 'ի մեծ նախարարացն էին, և եղբարք և որդիք և դստերք, հանդերձ ամենայն սիրելեօք իւրեանց 'ի մէջ ամբական վայրացն, ոմանք յանլոյս երկիրն Խաղտեաց, և այլ բազումք 'ի կողմանս հարաւոյ՝ յանմատոյց ամուրսն Տմորեաց, և կէսքն 'ի Թանձրախիտ մայրիան Արձախոյ, և այլ ոմանք անդէն 'ի միջոց աշխարհին բռնացան 'ի վերայ բազում ամրոցացն : Եւ ամենեքին մեծաւ համբերութեամբ տանէին զբազում նեղութիւնն վասն յուսոյն Աստուծոյ, աղաչելով զայս միայն, և խնդրէին յԱստուծոյ, մի տեսանել նոցա զաւեր սուրբ եկեղեցեաց :

Այլ որսկէս ցուցաք բազում անգամ զամբարշտին չարութիւն, յոր գորէր և ստիպէր զզօրսն Պարսից 'ի մօտաւոր կողմանց աշխարհին, զի հրամանաւ արքունի զօր եկեսցէ յօգնականութիւն նոցա : Եւ հա-

սեալ բազում այրուձի յաւելոյր
 'ի Թիւ անկելոցն, և լինէր գունդ
 բազմութեան իբրեւ զառաջինն: Եւ
 յառաջ խաղային 'ի միջոց աշխար-
 հին, մարտ եղեալ կռուէին ընդ
 մեծ ամուրս Կապոյտ լերինն: Իսկ
 որ 'ի ներքսն էին՝ քաջութեամբ
 մարտուցեալ հարկանէին զբազումս
 'ի գնդէն Պարսից, և զմնացեալսն
 փախստական 'ի բանակն արկանէին:
 Իսկ նոքա դարձեալ յողորմս մա-
 տուցեալ, նուաճել խաբէութեամբ
 կամէին:

Իբրեւ ոչ ոք հաւատաց իջանել
 առ նոսա, զի մի մատնեսցին չարա-
 չար 'ի ձեռս Թշնամեացն, սակայն
 վասն երդմանցն հարկ ելել բահա-
 նայի մի իջանել առ նոսա, որում
 անունն էր Արշէն: Խօսէր ընդ նո-
 սա յաղերս ընտանութեամբ, և ցու-
 ցանէր զանիւս փախուստ անմե-
 ղացն. արկանէր գութ առաջի ու-
 րացելոյն Ասասկայ, և սլաղատե-
 լով յիշեցուցանէր նմա զառաջին
 կարգ ուստին քրիստոնէութեան,
 զի Թերեւս սակաւիկ մի քաղցրասցի

յանհնարին դառնութենէն: Այլ նա ոչ ինչ լուաւ և անսաց բազում բանիցն նորա, կապեաց և խաղացոյց զերանելին և որք ընդ նմա իջեալ էին:

Մանաւանդ իբրեւ ետես եթէ երթայ զօրավարն զհետ խրատու կամաց նորա, սկսաւ այնուհետեւ ՚ի բազում տեղիս արձակել զսպատակաւորն, և զոր արտաքոյքան զամուրան գտանէր զբազմութիւն մարդկանն, վարեցին ՚ի գերութիւն, և զամբար ՚ի ձեռն առեալ հրձիգ առնէին զբազում տեղիս: Իսկ որք էին յամուրս Տմորեաց, իբրեւ լուան զայս ամենայն չարիս, զոր գործեցին զօրքն արքունի, ոչ ինչ շահ օգտի համարէին զկալն ՚ի մէջ ամրականացն: Քաջութեամբ ելեալ յարձակեցան օգնականութեամբ ամրականացն, և հասեալ ՚ի մօտաւոր աշխարհն Պարսկաց, յանխնայ կոտորելով նախճիրս արեան գործէին, և զմնացեալան գերի առեալ տանէին, և անդէն յամուրսն արկանէին, և զշինուածսն աշխարհին՝

զամբար 'ի ձեռն առեալ հրոյ ճարակ տային :

Դարձեալ և որք էին 'ի լերինս Խաղտեաց, իբրեւ տեսին եթէ յանդրդնաբար զօրքն Պարսկաց յաներկեւղս իջանէին յամուրս աշխարհին Հայոց, յարձակեցան և նորքս մեծաւ զօրութեամբ 'ի ձորագաւառն Տայոց: Եւ գտին անդ գունդ բազում 'ի զօրացն արքունի, որ գերի առնուլ կամէին զամրականս աշխարհին. դարձեալ և կարծէին եւս եթէ գանձք նախարարացն անդ իցեն, վասն այնորիկ և յանխնայ յուզէին զվայրսն:

Նա և տեսին եւս անդ 'ի գեօղս երկուս, որ զեկեղեցիսն այրեցեալ էր. առաւել եւս վասն այնր 'ի նախանձ բրդեցան բարկութեամբ: Յարձակեցան, հարան 'ի դիմի միմեանց, և կամակարութեամբ յաղթեալ, բեկեալ արկին զզօրութիւն գնդին Պարսից, և կոտորեցին զբազումս 'ի նոցանէ, և զմնացեալսն փախստական հանէին յաշխարհէն: Եւ յայնչափ յանդուգն յարձակ-

մանէն՝ միայն երանելին Հմայեակ,
 եղբայր սպարապետին Հայոց Աար-
 դանայ, յանխնայ քաջութեամբ
 մարտուցեալ՝ կատարեցաւ նահա-
 տակութեամբ ՚ի վերայ սուրբ ուխ-
 տին միաբանութեան: Եւ այլքն
 ամենայն ողջանգամ ապրեալք եր-
 թային զհետ փախստականին:

Եւ իբրեւ այս այսպէս կատարե-
 ցաւ, դադարեցին զօրք թագաւո-
 րին խառնամուխ լինել յամենայն
 տեղիս անխտրութեամբ, և եւս
 առաւել ձեռնսրահ լինել եկեղե-
 ցեացն: Գարձեալ միւսանգամ անդ-
 րէն հարցանել սկսան յարքունիսն:

Նա և որ յԱրձախայ մայրիսն
 անկեալքն էին փախստականք, ոչ
 ինչ լուեալ դադարեցին խողաղու-
 թեամբ. այլ հանասրազ յղէին յաշ-
 խարհն Հոնաց, շարժէին և յորդո-
 րէին զգունդն Հոնաց, և յիշեցու-
 ցանէին նոցա զուխտն՝ զոր եդեալ
 էր ընդ Հայս և անսուտ երգմամբ
 հաստատեալ: Հաճոյ թուէր բազ-
 մաց ՚ի նոցանէ լսել զբանսն քաղց-
 րութեամբ: Նա և մեղադիր եւս

յոյժ լինէին նոցա, եթէ 'ի կռիւն ընդէր ոչ եկիք պատրաստութեամբ: Եւ իբրեւ յառաջնումն ինչ ոչ հնարէին զմիմեանս հաւանեցուցանել, ապա գունդ բազում գումարէին, և անդէն յարձակեալ հասանէին 'ի սահմանս տէրութեանն Պարսից. և զբազում քաւառս հարեալ, բազմագոյն եւս գերի առեալ տանէին յաշխարհն իւրեանց, և յայանի ցուցանէին թագաւորին զմիաբանութիւն՝ զոր ունէին ընդ գնդին հայոց:

Իսկ իբրեւ այս ամենայն ազգումն հասանէր առ զօրավարն Պարսից, սրտմտեալ զայրանայր, և մեծաւ բարկութեամբ կուտէր զմասն 'ի վերայ անօրինին Ասսակայ, իբր թէ նա իցէ սկիզբն և առաջնորդ ամենայն չարեացն որ գործեցան: Եւ անդէն չու արարեալ գնայր, խաղայր հասանէր յաշխարհն Պարսից. դրէր և ցուցանէր յարքունիս զամենայն ստուգութեամբ, և զմասս գործոյն արկանէր զուրացելոմն:

Իբրեւ լուաւ թագաւորն զամե-

նայն աւեր աշխարհին, և ստուգեաց զիրս մեծի պատերազմին, բեկանէր անկանէր 'ի մեծ խորխտալոյն, և լռեալ գաղարէր 'ի հանապազորդ և 'ի խաբեբայ խորհրդոցն. յուզէր և քննէր զվրիպումն անհանձար գործոյն, և կամէր տեսանել՝ ասելով. Ո՞րք իցէ որ զիս ճշմարտութեամբ 'ի վերայ իրացդ հասուսցէ: Իսկ որ էր գիտակ անօրէն գործոյն, անդրէն 'ի գրան արքունի, նոյն հաղարապետն Միհրնէրսէհ, յառաջ մատուցեալ ասէ ցլթագաւորն. Չայդ ես ասեմ քեզ, արքայ քաջ. եթէ կամիս ստուգութեամբ լսել զարդարն, որք գլխաւորք քրիստոնէիցն են 'ի Հայս, տուր կոչել, և գան յօժարութեամբ և տսեն քեզ զամենայն արդարութեամբ:

Յայնժամ զմի ոմն յաւագ նախարարացն, Արորմիզդ անուն, որոյ իշխանութիւնն իսկ խառն էր ընդ Հայոց աշխարհին և գործակից էր զօրավարին 'ի նմին պատերազմի, գրէր և յանձն առնէր նմա զաշ

խարհն Հայոց մարզպանութեամբ :
 Եւ զՄուշկան Նիւսալաւուրտ հան-
 դերձ ամենայն մնացեալ զօրուն
 գումարէր յաշխարհն Աղուանից և
 Լփնաց և Ճղբաց և 'ի Հեճմատա-
 կաց և 'ի Թաւասպարաց և 'ի Խի-
 բիովան, և յամենայն ամրականն,
 զորս աւերեալ էր գնդին Հոնաց
 վանն ուխտին Հայոց : Որպէս և
 յոյժ իսկ արտմեալ էր թագաւորն,
 ոչ միայն ընդ աւեր աշխարհացն և
 ընդ անկանեւն զօրացն, այլ եւս ա-
 ռաւել ընդ աւերել պահակին՝ զոր
 'ի բազում ժամանակաց հաղիւ ու-
 րեմն կարացին շինել. որ և յայնմ
 ժամանակի դիւրեաւ առեալ քան
 գեցաւ, որում և չէր իսկ ակնկա-
 լութիւն շինութեան : Իսկ զԱ-
 սակ հանդերձ գլխաւոր քրիստո-
 նէիւքն 'ի գուռն հրամայեաց կոչել :

Արդ եկն եմուտ մարզպանն Ատ-
 րորմիլդ յաշխարհն Հայոց սիրով
 խաղաղութեամբ : Հրամանաւ ար-
 քունի կոչեաց առ ինքն զՍահակ
 սուրբ եպիսկոպոսն յըջտունեաց,
 ուսանել 'ի նմանէ զիրացն ամբաս-

տանութիւնն : Բայց թէպէտ և նորա աւերեալ էր ատրուչան մի, և բազում չարչարանօք հարեալ էր ըզպաշտօնեայս կրակին, ոչ ինչ զանգիտեաց գալ յատեան հրատարակին : Դարձեալ և 'ի տանէն արծրունեաց բարեպաշտօն երէց մի Մուշէ անուն, որ առաջնորդէր աշխարհին արծրունեաց, աւերեալ էր և նորա զկրակատուն մի, և կասանօք և տանջանօք բազում չարչարանս անցուցեալ էր ընդ մոգսն . և սա ոչ ինչ զանգիտեաց, այլ կամաւ եկն և յանդիման եղև մարդպանին : Եւ երկու եւս այլ քահանայք երանելիք, որոց անուանքն են Սամուէլ և Աբրահամ . քանդեալ էր և սոցա զատրուչանն յԱրտաշատ, և յառաջագոյն ըմբռնեալ էին 'ի կասանս յուրացեալն Ասասկայ . ածին և զնոսա յառաքինի ընկերսն : Եւ ժողովեցին եւս 'ի նոյն տեղի զմեծն Յովսէփ և զԱւետնդ և զՔալաջ և զԱրշէն : Եւ իբրեւ ուսաւ և տեղեկացաւ յամենեցունց մարդպանն, գրեաց և եցոյց յարքունիս

զամենայն ճշմարտութեամբ որպէս զհարգ լուաւ 'ի բերանոյ նոցա :

Բայց Վասակ թէպէտ և յառաջագոյն հասեալ էր 'ի գուռն, ըստ կամաց իւրոց այլ ընդ այլոյ էր թեալ սատմէր զամենայն ստու թեամբ, սակայն 'ի միտս թագաւորին ոչ կարէր զանձն արդարացուցանել. այլ սատասխանի արար նմա և ասէ. Յորժամ քրիստոնեայքն եւս եկեսցեն, հասարակ լուայց յատենի :

Իսկ զսուրբ քահանայսն վասն զի կասկանօք տանէին, յետ երկուց ամսոց և քսան աւուր հասանէին 'ի ձմերոցն արքունի : Իբրեւ լուաւ մեծ հազարապեան, եթէ ամին զնոսա 'ի քաղաքն, ինքնին իսկ ականատես լինէր նոցա : Բայց թէպէտ և տեղեկութեամբ լսէր 'ի նոցանէ զամենայն, ոչ կարէր ձեռն արկանել և չարչարել զնոսա. քանզի բազումք 'ի նախարարացն հայոց գեռ եւս բռնացեալ ունէին զամուրս աշխարհին, և գեռ եւս մարդսկանն յերկիւղի էր : Վասն որոյ զգուշու-

Թեամբ հրամայեաց պահել զսուրբ սըն, և զաշխարհն հրամայէր սիրով նուաճել. վասն որոյ և ինքն իսկ շրջէր և ժողովէր և շինէր ուխտիւ հաստատութեան:

Եւ եպիսկոպոսացն հրաման տայր ունել զիւրաքանչիւր իշխանութիւնն, և ըստ առաջին սովորութեանն պաշտել յայտնութեամբ, և համարձակ եւս գալ ՚ի հրապարակ: Նա և ընծայից և պատարագաց արժանի առնէր թողուլ զառաջեալ: Եւ քանզի բազում գաւառս առեալ և աւերեալ էր զօրականին, թողուլ հրամայէր զհարկըս աշխարհին. և զայրուձին եւս զարքունի թեթեւացոյց առ ժամանակ մի: Եւ միայնակեացք որք ելեալ և կորուսեալ էին, հրամայէր գալ և ունել զիւրաքանչիւր տեղիսն:

Եւ զամենայն կարգս աստուած պաշտութեանն, որպէս զհարգ և ունէին յառաջ ժամանակաւ առ նախնեօքն, նոյնպէս և այժմ, ասէ, կալցին: Եւ եթէ ոք ՚ի հեռի աշխարհ

ուրեք գնացեալ իցեն, ունիմ իշխանութիւն յարքունուստ, ասէ մարզպանն, եթէ յաղատաց իցեն, եթէ ՚ի շինականաց իցեն, եթէ յեկեղեցոյ, զինչ կեանս և թողեալ իցէ, եկեսցեն և կալցեն զիւրաքանչիւր զարարս. երգմամբ կնքէր և առաքէր ՚ի կողմանս կողմանս: Որ և բազումք իսկ եկին և ժողովեցան, և կալան զիւրաքանչիւր կալուածս:

Նա և որ մեծն է քան զամենայն, որ ՚ի բռնութենէ որք ակամայ կալեալ էր զմոգութիւնն, հրովարտակրս առաքէր յարքունուստ, անդրէն ունել զքրիստոնէութիւնն: Եւ յանդիման խօսէր թագաւորն, որք էին ՚ի տանն արքունի, եթէ Որք ոչ սիրով ունին զգեներմազդէզն, այնպիսեաց և աստուածքն են ցասուցեալ, և ես ոչ ինչ եմ շնորհակալ. և այսօր զնոյն հրաման տամ ամենեցուն. ՚ի կամս մարդոյն թողեալ ըստ իւրաքանչիւր մտաց, որպէս զինչ և կամի պաշտել՝ պաշտեսցէ. ամենեքեան իմ ծառայք

են : Չայս ասէր , և գրով հրաման
տայր ամենայն աշխարհի :

Իբրեւ զայս լուան և տեսին բա-
զումք՝ որ էին ցանեալ և ցրուեալք
'ի հեռաւոր տեղիս , գային և ու-
նէին զիւրաքանչիւր արարս : Իսկ
նախարարքն որ էին յամուրս աշ-
խարհին և կամ 'ի հեռաւոր օտա-
րութեան , իբրեւ տեսին զչինու-
թիւն երկրին՝ մանաւանդ զեկեղե-
ցւոյն հաստատութիւն , քաջալերե-
ցան համարձակեցան և նոքա յան-
դիման լինել արքային : Ասան որոյ
և պատգամ յղեցին առ մարդպան
աշխարհին , զի 'ի գուռն ցուցցէ
զբանս նախարարացն : Իսկ նա վաղ-
վաղակի յարքունուստ գիր ողորա-
նաց և ուխտ հաստատութեան տայր
տանել առ նոսա հրամանաւ ար-
քունի : Բայց թէպէտ և գիտէին
նոքա զգառնութիւն տէրութեանն՝
թէ սուտ են յամենայնի , կամեցան
չարչարակից լինել սրբոցն . զի եթէ
մահ եւս առաջի կայցէ , ոչ ինչ
զանգիտեսցեն երկիւղիւ :

Եւ զայս լուեալ թագաւորին ,

ոչ կապանօք, այլ արձակ օտիւք և արձակ ձեռօք հրամայեաց առ ինքն կոչել: Ածին վաղվաղակի զկին և զորդիան, և զինչս իւրաքանչիւր ետունն ՚ի ձեռս մարզպանին, և ինքեանք փութանակի գնացին ՚ի ձմերոցն արքունի:

Եւ մինչ դեռ անդրէն ՚ի ձմերոցին էր թագաւորն, ատեան հարցափորձի ՚ի մէջ նոցա հրամայէր լինել: Եւ նստաւ հազարապեան՝ զի լուիցէ կողմանցն երկոցունց: Եւ իբրեւ յերկարեցաւ ամբաստանութիւնն զաւուրս բազումս, սպարտաւորեցաւ կողմ ուրացելոցն: Քանզի ցուցանէին զթուղթան՝ զոր տրւեալ էր Ասսակայ և ամենեցուն որ ընդ նմա էին, զի միաբանք իցեն ընդ նմա յուխտ ապստամբութեանն. թուղթ մի ՚ի Աբաց աշխարհէն, և թուղթ մի յԱղուանից աշխարհէն. սոյնպէս և թուղթ մի յԱղձնիս, և հրովարտակ մի առ թագաւորն Յունաց, և թուղթ մի առ մեծ սպարապեան Անտիոքոս: Եւ ՚ի բոլորեսին յայտոսիկ թուղթ-

արն վաւերականի մատանի Ասասկայ եգեալ էր: Սոյնպէս խառն էր նա և 'ի մահ մոգուցն 'ի Ջարեհաւանի: Եւ զբազում բերդս՝ զոր հանին 'ի Պարսկաց, յայտ առնէին զնորա թուղթան և զհրամանան. քանզի նա էր մարդպան 'ի ժամանակին:

Որպէս և հրեշտակու թեամբ իսկ զոր յլէր առ Յոյնս նախարար մի, որում անուէն էր Ատոմ, յազգէն գնունեաց, սա մատուցեալ յանդիմանէր զնա առաջի մեծի ատենին հրովարտական իսկ՝ զոր տուեալ էր նորա իւրով մատանեալ: Նա և 'ի մէջ իսկ բերէր զամբաստանութիւնն նորա Մուշկան Նիւսալաւուրտ, և յայտ առնէր պատերազմակից ընկերօքն իւրովք, որ և յետ վճարելոյ պատերազմին բազում արիւն ետ հեղուլ Ասասկ. թէ որպէս սուտ երգամամբք խաբէր և իջուցանէր յամբոցաց անտի. էր՝ զոր կոտորէր, և էր՝ զոր գերի տանէր զճառայս և զաղախնայս արքունի: Եւ 'ի վերայ այսր ամենայնի մնա-

սու, և գող եւս գտանէր հարկի աշխարհին, որ յարքունիսն երթայր:

Նա և յուրացեալ ընկերացն նորա բազումք էին, որ յայտ արարին զչարիս նորա՝ զոր գործեալ էր ընդ աշխարհն Հայոց: Եւ 'ի մնացեալ մոգացն և 'ի վիշտիպանացն՝ որք 'ի կապանսն ասրեալ էին և ասլա ածին յարքունիս, հարցին և ցնո՞ւս վասն նորա և ասեն. Դուք էք ինչ տեղեակ վասն չարութեան սորա: Ետուն պատասխանի և ասեն. Ամենայն անցք չարչարանաց՝ որ անցին ընդ մեզ, և բազում հարուածք որ եղեն 'ի զօրքն արքունի, և աւեր և դերութիւն աշխարհին Հայոց, և կորուստ հարկացն արքունի, ըսկիզբն և առաջնորդ չարեաց այրդ այդ եղեւ:

Եւ մինչ դեռ այս ամենայն ամբաստանութիւն զնմանէ էր զայնչափ բազում աւուրս, յառաջ մատեան և իւր ազգականքն, որ եւս յառաջագոյն դատաստալ լեալ էին զնմանէ առաջի սրբային, սկսան

կարգաւ ցուցանել և յայտ առնել, որպէս զի բարեկամացեալ էր նա ընդ Հեռանայ Հոնի միաբանու թեամբ բաղասական արքային, 'ի ժամանակին՝ զի կոտորեաց Հեռանն այն զըօրսն Պարսից յԱղուանս, և ասպատակաւ եհաս յերկիրն Յունաց, և բազում գերի և աւար խաղացոյց 'ի Հոռոմոց և 'ի Հայոց և 'ի Վրաց և յԱղուանից. որպէս զի 'ի վերայ իսկ եհաս խորհրդոցն ինքն իսկ թագաւորն, և սպան զբաղասականն արքայ: Եւ Վասակ մարդ սրան էր Հայոց 'ի ժամանակին, և թշնամեացն արքունի խորհրդակից գտաւ: Յուցին և յայտ արարին ազգականքն նորա, որպէս զի հմուտ և տեղեակ իսկ էին չար խորհրդոցն նորա. զամենայն ցուցանէին և յայտ առնէին առաջի թագաւորին, և զայլ եւս բազմագոյն խարդախութիւնան, որ ստու թեամբ վարէր զկեանս իւր՝ ոչ միայն առ ընկերս, այլ և առ թագաւորն ինքնին գլխովն. զի ոչ երբէք արդարու թեամբ վաստակեալ էր 'ի մանկութենէ:

Յայնմ ժամանակի հրաման ետ
հազարապետն . Ածէք այսր և 'ի
կապելոցն , որք են 'ի բանախ անդ :
Լուծին և ածին յերանելեացն ըզ-
Սահակ եպիսկոպոս ուրշտունեաց
և զսուրբն Յովսէփ և զԱլեոնդ ե-
րէց : Եւ իբրեւ մերկացան ամենայն
բանք ատենին առաջի նոցա , ետ
սլատասխանի Սահակ եպիսկոպոսն
և ասէ . Որ յայտնի ուրացեալն են
'ի ճշմարիտն Աստուծոյ , ոչ գիտեն
զինչ գործեն և կամ զինչ խօսին .
քանզի խաւարեալ է խորհուրդքն ու-
ցա . զտեարս պաշտեն սուտ պատ-
ճառանօք , և ընդ ընկերս մտանեն
յուխտ ստութեան : Եւ են նոքա
գարանք սատանայի , զի նոքօք իսկ
կատարէ զգառնութիւն կամացն
իւրոց , որպէս երեւի իսկ 'ի գոյն
յայդ Ասասկ : Քանզի մինչ ունէր
զանուն քրիստոնէութեան , վերին
երեսօք կարծէր ծածկել և թագու-
ցանել զամենայն չարութիւն իւր
առաջի ձերոյ անգէտ տէրութեանդ ,
և զամենայն նենգութիւնն իւր
քրիստոնէութեամբն ծածկէր :

Ուստի և ձեր իսկ կարծեցեալ՝
մեծապէս պատուեցէք զդա առա-
ւել քան զարժանն իւր: Հաւատա-
ցէք դմա զաշխարհն Արաց. հարցէք,
եթէ գոհ իցեն զդմանէ: Ետուք
դմա զտէրութիւնն Սիւնեաց. լուա-
րուք յազգականաց այսի գորա,
զի՞նչ պատմեն զդմանէ: Արարէք
զդա մարզպան հայոց. զոր նախ-
նեացն ձերոց մեծաւ աշխատու-
թեամբ գտեալ էր, դա ՚ի միում
ամի կորոյս զերկիրն ամենայն: Տե-
սե՞ր, իբրեւ բարձաւ ՚ի դմանէ պա-
տուական անունն Աստուծոյ, զոր
ունէր ստութեամբ, մերկ երեւեցաւ
ամենայն չարագործութիւն գորա:
Զի եթէ առ Աստուածն իւր սուա
գտաւ, առ ո՞ ոք ՚ի մահկանացուաց
աստի, դա արդար գացի:

Արդ ամենայն ամբաստանու-
թիւն՝ որ այժմ յայտնի եղեւ զդմա-
նէ, ո՞չ ահա ձեր իսկ յառաջագոյն
լուեալ էր, բայց յոր դէմս ծած-
կեցէքն, դուք ձեզէն իսկ քաջ գի-
տէք: Ինչ այսպէս թուի, եթէ
սուտ յուսով դա զձեզ խնդացոյց:

Այլ ոչ դուք և ոչ դա ոչ և որ զկնի ձեր դալոցն է, զայն 'ի մեզ ոչ կարէ տեսանել: Արդ արարէք զդա որպէս և կամիք, ցմեզ զի՞ հարցանէք:

Զարմացաւ մեծ հազարապետն ընդ միտս իւր, և 'ի խորհուրդս իւր քննէր զամենայն բանս ատենին: Քանզի հասեալ էր 'ի վերայ, եթէ յիրաւի դատապարտեցաւ այրն ըստ անարժան գործոցն իւրոց, եմուտ և եցոյց զամենայն բանս ատենին յարքունիսն: Եւ իբրեւ լուաւ թագաւորն և ստուգեաց 'ի հազարապետէն զառնն պարտաւորութիւն, բարկացաւ յոյժ և 'ի խոր խոցեցաւ բայց միայն երկայնմտութեամբ կամեցաւ հասուցանել զնա 'ի մեծ անարգութիւն: Լուռ եկաց աւուրս երկոտասան, մինչ 'ի գլուխ չոգաւ փուրսիչ ամբաստանութեանն:

Եւ եղև յաւուր միոջ մեծի զամենայն երեւելի և զպատուականսն հրամայէր յնթրիս կոչել: Վոչեցին և զուրացեալն, և նա ըստ առաջի կարգի օրինացն արքունի ար.

կանէր զպատուական հանգերձն , զոր ունէր 'ի թագաւորէն . կապէր և զպատուաւորսն , և զխոյրն ոսկեղէն գնէր 'ի վերայ , և զկուանակուռ ձոյլ ոսկի կամարն ընդելուզեալ մարգարտով և ակամբք սպտուականօք ընդ մէջ իւր ածէր , և զգինդան յահանջսն , և զգումարտակն 'ի սարանոցին , զսամոյրսն զթիկամբն , և զամենայն օրէնս սպտուոյն զանձամբ արկեալ՝ երթայր յարքունիս . շքեղ և երեւելի քան զամենեսեան երեւէր բազմութեանն :

Իսկ նախարարքն որք կամօք 'ի հայոց չոգան անձամբ տուեալ զանձինս 'ի փորձութիւնն , և սուրբքն որ յառաջագոյն հասեալ էին , կապանօք ունէին զամենեսեան առ դրանն արքունի : Իբրեւ տեսին զնա զարգարեալ և շքեղացեալ , և բազմամբոխ գնդաւ գայր յարքունիս , 'ի միտս իւրեանց սկսան այսլանել և ասել . Ո՛վ անմիտ վաճառական , զանմահ և զանանց սպառիւ ետուր , և զանցաւորդ գնեցեր , զոր և զայդ

եւս ընդ մօտոյ աւուրս կորուսանե-
լոց էս :

Եհաս և նստաւ 'ի ներքին դահ-
լիճսն, որ էր հրապարակ մեծամե-
ծացն : Արդ եկն ել սենեկասպանն
յարքունուստ, հարցանէր ցնա և
ասէր . Արքայ յղեաց առ քեզ, յոր-
մէ՞ գտեալ էք զայդ ամենայն պա-
տուական պատիւդ, ասա ինձ վաղ-
վաղակի, վասն որոյ արդար վաստա-
կոց : Եւ յուշ առնէր նմա զամե-
նայն բանս ատենին, յորում դա-
տապարտեցաւն . նա և զոր ոչ եւս
անդ խօսեցան՝ զայն եւս յայանէր
նմա : Զի ոչ ըստ կարգի ունէր նա
զտէրութիւնն Սիւնեաց աշխարհին,
այլ նենգութեամբ և քսութեամբ
եւ սպանանել զհօրեղբայր իւր ըզ-
Վաղինակ, և ինքն տարաւ զտէ-
րութիւնն իբրեւ քրտիկար յարքու-
նիս : Նա և այլ եւս բազում բա-
նիւք գատապարտեցին զնա, որում
ամենայն աւագանին վկայ գային :
Պապանձեցաւ ամենեւին, և չգտաւ
բան ճշմարիտ 'ի բերան նորա : Ի-
բրեւ կրկնեցին և երեքկնեցին ցու-

ցանկելով 'ի ներքս յարքունիան, հա-
տաւ լճիւ մահու 'ի վերայ նորա:

Արդ եկն ել դահճապետն, և
մատեալ առաջի ամենայն մեծա-
մեծացն մերկեաց ի նմանէ զսրա-
տիւն զոր ունէր յարքունուստ, և
զգեցոյց նմա հանդերձ մահապար-
տի: Կապեցին զոտս և զձեռս, և
կանանցաբար նստուցին 'ի ձի մա-
տակ. տարան և ետուն յայն զըն-
դան, ուր կային մահապարտք ամե-
նայն:

Իսկ նախարարքն հայոց և սուրբ
եպիսկոպոսքն հանդերձ երիցամբքն,
Թէպէտ և էին 'ի մեծի սլատուհա-
սի, ոչ ինչ յիշէին զնեղուծիւնան՝
որ անցեալ էր ընդ նոսա, և կամ
որ այլ եւս ակնկալուծիւն էր դալ
'ի վերայ, այլ զարմացեալ էին ընդ
մեծ յայտնուծիւնն՝ որ եղեւ յԱս-
տուծոյ: Մխիթարէին զմիմեանս և
ասէին. Քաջուծեամբ սլատերազ-
մեցաք, առաւել եւս համբերու-
ծեամբ ճգնեսցուք: Լուեալ է մեր
'ի սուրբ հարցն մերոց, եթէ գլուխ
ամենայն առաքինուծեան համբե-

րուծիւն է, և իմաստուծիւն երկնաւոր՝ կատարեալ աստուածապատուծիւն, և զայս ոչ ոք կարէ գլտանել առանց չարչարանաց: Իսկ չարչարանքն յորժամ ընդերկարանայ՝ ի վերայ, յայնժամ բազմանայ վարձ հատուցմանց սարգեւին:

Ապա թէ այդ այդպէս է, զայս միայն աղաչեսցուք զԱստուած, զի համբերել կարասցուք ամենայն փորձութեանց. և Տէր ինքնին արասցէ հնարս մերում փրկութեան: Լուեալ է մեր զգատաստան քառասուն զինուորացն Քրիստոսի, որք բազում հարուածս տանջանաց ընկալան: Մինն ՚ի նոցանէ փութացաւ ՚ի բաղանիսն, և վրիպեաց ՚ի պսակէն. իսկ երեսուն և ինն համրերութեամբ կատարեցան, և հասին այնմ աւետեացն, որում ցանկացեալն էին: Իսկ մեր ընկերակիցն աւանիկ, որ յառաջագոյն որոշեցաւ ՚ի մենջ, ահա եղև գործակից սատանայի: Մինչ գեռ ոգիքն ՚ի մարմնին են, ընկալաւ զառհաւատչեայ գեհենին տանջանաց, որ ոչ

միայն սրբոց է ողբալի, այլ և ամենայն գազանաբարոյ մարդկան :

Չայս ասէին, և բազում արտասուս ՚ի վերայ կորուսելոյն հեղուին. և անդէն զերգս հոգեւորս ՚ի բերան առեալ ասէին. Բարի է յուսալ ՚ի Տէր քան յուսալ ՚ի մարդիկ. Բարի է յուսալ ՚ի Տէր քան յուսալ յիշխանս. ամենայն ազինք շքեցան զինեւ, և անուամբ Տեառն յաղթեցի նոցա : Քաջալերէին զմեանս և ասէին. Չայս գիտելով, եղբարք, մի երկիցուք յանաստուած ազգէս հեթանոսաց, որ քան զմեզուս վատթարագոյն եւս են ՚ի զայրանալն իւրեանց. զի և նոցա ցասումն ՚ի սատակումն անձանց իւրեանց լիցի. այլ մեք զանուն Տեառն կարդասցուք, և վանեցուք զամենեւեան :

Իսկ ուրացեալն Վասակ հայէր ՚ի միաբանութիւն սուրբ կապելոցն, որք մեծաւ խնդութեամբ ընդունէին զչարչարանսն, և զուարթագոյն և սլայծառք երեւէին որպէս յառաջագոյն յարքունիսն, հայէր

և կարօտէր, և ոչ ոք խառնեաց զնա
 'ի նոսա, այլ ուրոյն նովին կասա-
 նօք պահէին: Եւ որ ըստ օրէ բե-
 րէին իբրեւ զգէշ ընկենուին 'ի մեծ
 հրապարակին, ձաղէին և այսպանէ-
 ին, և տեսիլ ամենայն կարաւանին
 զնա առնէին: Աողոսպտեցին հանին
 և ոչ ինչ թողին զոր ընդ իւրն ու-
 նէր. այնպէս ձաղեցին աղքատու-
 թեամբ, մինչ հաց մուրանային և
 բերէին նմա իւր ծառայքն: Եւ այն-
 պէս սաստիկ արկին զպարտերս հար-
 կաց աշխարհին 'ի վերայ տան նո-
 րա, որ մինչեւ զհարց և զհաւուց
 և զիւր արարս և զզարգս կանանց
 եւս եղ 'ի վերայ, և ետ և տուժե-
 ցաւ, և ոչ կարաց հասուցանել
 զպարտան արքունի: Եւ յայն տեղի
 հասուցին, մինչեւ հարցանել նմա՝
 եթէ կայցէ ինչ գանձ 'ի գերեզ-
 մանս նախնեացն մերոց: Եւ եթէ
 գտեալ էր նորա, հանէր և տայր
 ընդ իւր և ընդ ընտանեացն տու-
 գանս. որպէս զի բազում մարդիկ
 իսկ չողան 'ի տուժի:

Եւ իբրեւ այսպէս յամենայն կող-

մանց հարեալ վատթարացաւ, անկաւ յախտս դժնդակս անդէն 'ի կապանան: Չեռաւ փոր նորա, և հարան և տրորեցան գոգք նորա, և քամեալ մկեցաւ թանձրամսու թիւն նորա: Եռացին որդունք ընդ աչս նորա, և 'ի վայր սորեցին ընդ ունգունս նորա, խցան լսելիք նորա, և ծակոտեցան ջարաջար շըրթունք նորա. լուծան ջիւք բազկաց նորա, և յետ կոյս կորացան կրկունք ոտից նորա: Բղխեաց 'ի նմանէ հօտ մահու, և փախստական եղեն 'ի նմանէ ձեռնասուռն ծառայք նորա: Լեզուն միայն կայր կենդանի 'ի բերան նորա, և ոչ դտաւ խոստովանութիւն 'ի շրթունս նորա: Ճաշակեաց զմահ հեղձամրղ ձուկ, և էջ 'ի դժոխս անհնարին դառնութեամբ: Ունհար եղեն նմա ամենայն սիրելիք նորա, և ոչ յագեցան սաստիկ հարուածովք ամենայն թշնամիք նորա:

Եւ այն որ կամէրն թագաւոր լինել մեղօք՝ հայոց աշխարհին, ոչ երեւեցաւ տեղի գերեզմանի նորա.

քանզի իբրեւ զշուն մեռաւ և իբրեւ զգէշ քարշեցաւ: Ոչ յիշեցաւ անուն նորա ՚ի մէջ սրբոց, և ոչ մատեալ յիշատակ նորա առաջի սուրբ սեղանոյն յեկեղեցւոջն: Ոչ ինչ եթող չարիս՝ զոր ոչ գործեաց ՚ի կեանս իւր, և ոչ ինչ մնաց ՚ի մեծամեծ չարեաց՝ որ ոչ անցին ընդ նա ՚ի մահուան նորա:

Գրեցաւ յիշատակարանս այս վասն նորա, առ ՚ի կշտամբումս յանդիմանութեան մեղաց նորա. զի ամենայն՝ որ զայս լուեալ գիտացէ, նզովս ՚ի հետ արկցէ, և մի լիցէ ցանկացող գործոց նորա:

ԱՐՏԱՒՈՅ

ԵՒԹՆ ՅԵՂԱՆԱԿԻՆ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Դասրճեալ Վասն Երթիս պարտե-
րագմիս և շարչարանաց սուրբ
քահանայիցն :

ԱՐԴ 'ի վեշտասաներորդի ամի
տերու թեան նորին թագաւորի
գարձեալ անդրէն խաղայր գնայր
յաշխարհն Քուշանաց մեծաւ սրա-
մտու թեամբ 'ի գործ պատերազմի :
Եւ գնացեալ 'ի Վրկանէ , և ելեալ
յԱպար աշխարհ , նովին կապանօք
զնախարարսն և զքահանայսն հրա-
մայեաց պահել 'ի գղեկ քաղաքի 'ի
Նիւշապուհ . և զերկուս յերանելի
կապելոցն ընդ իւր խաղացոյց : Ահ
արկանէր ամենայն քրիստոնէու-
թեան ընդ որ անցանէր :

Իբրեւ զայն տեսանէր Հոն մի, որ
էր յազգէ Թագաւորացն 'ի Խայ-
լանդրաց աշխարհէն, Բէլ անուն,
և 'ի ծածուկ խոնարհէր առ քրիստո-
նեայն, և սիրով յօժարու թեամբ
ուսանէր 'ի նոցանէ զճշմարտու-
թիւնն, և կամօք իւրովք նուա-
ճեալ էր ընդ իշխանութեամբ Թա-
գաւորին, և կարի յոյժ դառնա-
նայր 'ի միտս իւր յորժամ տեսա-
նէր չարչարեալ զսուրբսն: Եւ ի-
բրեւ այլ ոչ ինչ էր ձեռնհաս, փա-
խստական անկանէր առ արքայն
Քուշանաց: Երթայր և պատմէր
նմա զամենայն անցս չարչարանացն,
զոր անցոյց Թագաւորն ընդ աշ-
խարհն Հայոց. տեղեակ եւս առ-
նէր զնա վասն խրամատութեանն
պահակին Հոնաց. ցուցանէր և զերկ-
պառակութիւն զօրացն, որ բազում
ազգք բաժանեցան 'ի սիրոյ Թագա-
ւորին. ազգէր նմա և զորտունջ
զԱրեաց աշխարհին:

Զայս իբրեւ լուաւ Թագաւորն
Քուշանաց, ոչ ինչ երկմտութեամբ
Թերանայր յառնէն, և ոչ կարծիք

լրտեսի անկանէին 'ի սիրտս նորա :
 Քանզի սակաւ մի յառաջագոյն նո-
 րա լուեալ էր , դարձեալ իբրեւ
 ստուգեաց եւս 'ի Բէլայն յայնմ՝
 եթէ խաղացեալ դայ 'ի վերայ աշ-
 խարհին Քուշանաց , փութացաւ
 վաղվաղակի զօր ժողովէր , գունդ-
 կազմեր՝ ելանել նմա ընդ առաջ
 հզօր ձեռամբ : Զի թէպէտ և ոչ
 կարէր յանդիման տալ պատերազմ
 ընդդէմ նորա , այլ 'ի վերջի թեւ-
 ոյն անկեալ , բազում հարուածս
 հասուցանէր 'ի վերայ զօրացն ար-
 քունի : Եւ այնպէս նեղեալ շտա-
 պէր , զի անձուկ լաշկարաւ վա-
 տախտարակ արարեալ՝ սյսրէն դար-
 ձուցանէր , և ինքն ասպատակաւ
 զհետ մտեալ աւերէր զբազում գա-
 լառս արքունի . և ինքն ողջանդամ
 անդրէն յերկիրն իւր դառնայր :

Եւ իբրեւ ետես եթէ անարգա-
 նօք և վատթարութեամբ դարձեալ
 եմ 'ի պատերազմէս , զիջաւ փոքր
 մի 'ի հպարտութենէն , և գիտաց
 եթէ յերկպառակութենէ զօրացն
 եղին չարիքն ամենայն : Եւ սա

մղձկեւ սրտին՝ չգիտէր թէ յո՞ թափէր զթոյնս դառնութեան : Իսկ մեծ հազարասլեան յոյժ էր յերկիւղի , քանզի ինքն էր սլառճառք ամենայն չարեացն՝ զոր գործեաց :

Սկսան բանս ՚ի բերան դնել մոգստեանն և մոգացն , որք մատուցեալ յանդիման ասէին ցթագաւորն . Արքայ քաջ , մէք ՚ի դէնէ իսկ գիտեմք , զի ոչ ոք ՚ի մարդկանէ կարէ կալ առաջի քոյոյ մեծի զօրութեանդ . այլ վասն քրիստոնէից , որ են ընդդէմ օրինաց մերոց , բարկացեալ են մեզ աստուածքն , զի մինչեւ ցայսօր կենդանի սահեցեր զնոսա : Եւ յիշեցուցանէին եւս նմա , որպէս նոքա ՚ի բանտի անդ անիծանէին զքեզ : Եւ բազում և այլ հայհոյութիւնս խօսէին զարբոցն , և զօր հանապաղ զնոսա յաջաց հանէին , և զմիտս թագաւորին ածէին ՚ի ցասումն բարկութեան . մինչեւ փութացաւ վաղվաղակի հեղուլ զարիւն անմեղացն :

Ետ հրաման վասն երկուցն՝ որ անդէն ՚ի կարաւանին առ իւրն էին ,

Սամուէլ և Աբրահամ, զի գաղա
կորուսցեն զնոսա : Իսկ որք էին 'ի
դղեկ քաղաքին, հեռի էին 'ի կարա-
ւանէն իբրեւ օթիւք հնգետասան :
Հրամայեաց համբարակապետին, ո-
րում անունն էր Դենշասուհ, զի
յառաջ քան զնա երթիցէ 'ի քա-
ղաքն, ուր էին սուրբ քահանայքն
Տեառն, և չարաչար տանջանօք իշ-
խեսցէ դատել և հարցանել, և սրով
վախճանել :

Այլ զնոսա մոգպետին յառա-
ջագոյն, որում յանձն արարեալ
էր, բազում անգամ աւելի քան
զհրամանն արքունի չարչարեալ էր .
քանզի իշխան դենպետ էր Ապար
աշխարհին, և առաւել ջերմագոյն
էր 'ի մոգութեանն . քան զբազում
գիտունան եւս տեղեակ էր զրադեշ-
տական օրինացն : Նա և զոր մեծ
պարծանս համարէին ըստ իւրեանց
մոլորութեանն կարգին, համակ-
դեն անուն էր. գիտէր և զամպարտ-
քաշն, ուսեալ էր և զբողպայիտն,
ունէր և զսալհաւիկն և զպարսկա-
դենն . քանզի այս հինգ կեշտք են՝

որ գրաւեալ ունին զամենայն օրէնս մոգութեանն : Բայց արտաքոյ սոցա է մեւս եւս այլ վեցերորդ, զոր մոգսէտն կոչեն :

Թուէր իմն անձին, եթէ կատարեալ իցէ ամենայն գիտութեամբ, հայէր ընդ երանելիսն, եթէ առ ՚ի տգիտութեան մոլորեալ են ՚ի մեծ գիտութենէս մերմէ : Եդ սնտի կարծիս ՚ի մտի՝ անդագար չարչարել զնոսա, զի թերեւս առ չժուժալ մարմնոյն նեղութեանց՝ լուայց ՚ի նոցանէ բանս ինչ ողորանաց : Վասն որոյ զատ և որոշեաց ՚ի նախարարացն զքահանայսն, և հեռացոյց ՚ի նոցանէ բացագոյն, և արկ զնոսա ՚ի ներքնատուն մի գէճ խաւարչաին : Եւ հրամայէր վեց առն երկու քաշկէնս ժամէ ՚ի ժամ, և դորակ և կէս ջուր, և ամենեւին ոչ զոք թողոյր մօտ երթալ ՚ի դուրս բանաին :

Եւ իբրեւ աւուրս քառասունս այսու նեղէր զնոսա, և ոչ լուալ ՚ի նոցանէ բան թուլութեան, այլ հմն ած զմտաւ, եթէ ոք յիւրոյ

Ծառայիցն դադտ եգիտ ինչ 'ի նո-
ցանէ, և 'ի ծածուկ տացէ նոցա
կերակուր: Ինքն երթեալ կնքէր
զերդ և զգուռն բանդին, և զկար-
գեալ ոռճիկն տայր յիւր հաւատա-
րիման տանել նոցա. և արար զայս
աւուրս հնգեաասան: Սակայն և
այնպէս երանելիքն ոչ ինչ շտա-
պեալ տաղնասպեցան. այլ մեծաւ
համբերութեամբ տանէին զճգնու-
թիւնն, և անդադար սաղմոսիւք
կային 'ի հանապազորդ պաշտամանն.
և 'ի կատարել աղօթիցն զուարթա-
գին գոհանալով, սակաւիկ մի հանգ-
չէին 'ի դեանախշտի յանկողինան:

Իսկ պահասպանքն, որ 'ի վերայ
կապելոցն կային, յոյժ էին զարմա-
ցեալ ընդ առողջութիւն անհիւան-
դութեան նոցա, իբրեւ լսէին զան-
դադար հնչումն ձայնիցն: Վասն
այնորիկ պատմեցին յականջս մոգ-
սկեաին և ասէն. Ոչ են արքն այն
լոկ առանց մեծի զօրութեան. զի
եթէ սղնձի մարմինք ունէին նոքա,
արդ լուծեալ էր 'ի գէճ խոնաւոյ
անտի: Բազում ժամանակք են մեր,

զի յանձն է մեզ պահպանութիւն՝
բանդիս . ոչ յիշեմք՝ եթէ 'ի կապե-
լոց ոք ամսօրեայ ժամանակ կեցեալ
է 'ի տանդ յայդմիկ : Արդ մեք ա-
սեմք քեզ . եթէ առեր հրաման մա-
հու նոցա և սպանանես , գու գի-
տես . ասա թէ ոչ , պահել յանձն
արարաւ քեզ և ոչ դատել զնոսա ,
չարաչար վտանգ է կապելոցն : Նա
և մեք զահի հարեալ եմք և յոյժ
երկնչիմք , յորժամ տեսանեմք զայն-
պիսի անհնարին նեղութիւնս :

Եւ իբրեւ զայս լուաւ մոգպետն ,
յարուցեալ ինքնին երթայր 'ի մեջ
գիշերին յերդ բանդին : Եւ հայե-
ցեալ 'ի ներքս ընդ մութ գիշերոյն ,
այն ինչ լինէր նոցա 'ի պաշտամա-
նէն հանգչել , և տեսանէր զանձն
իւրաքանչիւր կապելոցն , զի իբրեւ
զկանթեղ անշիջանելի վառեալ բոր-
բոքէր : Չահի մեծի հարաւ , և ա-
սէր ընդ միսս իւր . Չինչ է այս
մեծ սքանչելիքս . աստուածք մեր
ուրեմն եկեալ իջեալ ևն 'ի բանդս ,
և նոցա փառաւորութիւնն լու-
ցեալ բորբոքի : Եւ եթէ նոքա առ

սոսա ոչ մերձե՛նան , մարդոյ լոկոյ
անհնարին է զայսպիսի պայծառու-
թիւն լուսոյ զգե՛նուլ : Իմ այսպէս
լուեալ էր վասն կեշտիս այսորիկ ,
եթէ առ յոյժ յամարութեանն մո-
լորեալ են , և ստութեամբ կերպա-
րանին 'ի յաչս տգէտ մարդկան .
Թերեւս և այս տեսիլ այնպէս ինչ
երեւեցաւ ինձ :

Եւ ոչ կարէր համօրէ՛ն կալ 'ի
վերայ իրացն երեւման : Եւ մինչ-
դեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր , դար-
ձեալ սուրբքն յիւրաքանչիւր խըչ-
տեկացն կանգնեցան կացին 'ի սո-
վորական պաշտամանն : Յայնժամ
ճշմարտեալ գիտաց մոգպեան , եթէ
ոչ այլ ընդ այլոյ տեսանէր՝ որ ե-
րեւեցաւն նմա , այլ 'ի նոցունց յան-
ձանց վայլէր լուսաւորութիւն :
Յայնժամ կրկին անգամ զահի հա-
րաւ և առէ . Ո՛ւմ 'ի կապելոցն ե-
ղեւ այսպիսի յայտնութիւն . ես և
ոչ զմի ոք ոչ գիտեմ , և ոչ լուեալ
է իմ 'ի հարցն յառաջնոց : Եւ քան
զի անհնարին շարժեցաւ 'ի մեծ
սքանչելեացն , և դողացին ամենայն

մարմինքն, և թմբրեալ կիսամեռ լինէր 'ի վերայ տանեացն մինչեւ յառաւօան. և 'ի ծագել լուսոյն իբրեւ զբազմօրեայ հիւանդ յարուցեալ երթայր 'ի վանս իւր, այլ և ոչ ումէք իշխեաց ամենեւին սպամել զոր ինչ ետեսն:

Կոչեաց առ իւր զսրահասպանսն և ասէ ցնոսա. Երթայք հանէք ըզկապեալսն 'ի վերնատուն մի ցամաքագոյն, և անդ սահեցէք զնոսա զգուշութեամբ, որսէս և ասացէքն: Մի ոմն 'ի դահճաց անտի, իբրեւ լուաւ զհրամանս մոգսետին, փութով ընթացեալ երթայր, իբրեւ մեծ իմն աւետիս տանէր նոցա: Հրամայեաց ձեզ, ասէ, ելանել 'ի ցամաք վերնատուն մի. արիք վաղ վաղակի, և մի հեղգայք, քանզի և և մէք իսկ սաղատեցաք վասն ձերոյ առապանացդ:

Իսկ սուրբն Յովսէփ հեզաբար սկսաւ խօսել ընդ դահճապետին և ասէ. Երթ և ասա ցյիմար առաջնորդն ձեր. չէ լուեալ քովասն հանդերձեալ դալստեան Տեառն մերոյ

և կամ վասն մերոյ հրաշակերտ շինուածոցն, որք մեզ կան սլահին իսկզբանէ սլատրաստուած իւնքն վասն որոյ դիւրեալ համբերեմք մեծի նեղուածեանս սու սէր այնր յուսոյ՝ զոր տեսանեմք: Գու բարեոք արարեր, զի արգահատեցեր մեծի նեղուածեանս մարմնոյ. այլ ոչ ինչեմք ձանձրացեալք իբրեւ զանաստուած ոք, որ չիք այլ ինչ յոյս ՚ի միտս նորա քան որ երեւինս: Այլ մեք առ սէրն Քրիստոսին մերոյ՝ ընդ այս յոյժ եմք խնդացեալ, և կատարեալ սարգեւս զսա իսկ համարիմք, զի ժամանակեայ վշտօքս զանժամանակ երանուած իւնսն ժառանգեսցուք:

Եթէ շինուածոց իցեմք ցանկացեալք, ունիմք շինուածս յերկինս առանց մարմնաւոր ձեռագործի, որ ոչ երեւին ձեր արքունիքդ առ նոքօք: Նոյնպէս և հանդերձից և փառաց և անսխտ կերակրոց, զոր եթէ ոք կամեսցի ասել ձեզ, չհանդարտէ ըսել ձեր տկարուած իւնդ վասն զի կուրուածեան հնուածեամբն

չտեսանէք և ոչ լսէք և ոչ իմանայք, յայն սակս զմեզ զուր և անիրաւ և առանց յանցանաց անողորմն դատիք : Այլ մեր թագաւորն առատ է և բարերար, և բաց է դուռն արքայութեան նորա . եթէ կամեսցի որ դիմել՝ դիմեսցէ համարձակ . 'ի դարձելոց յապաշխարութիւն չնախանձի և ոչ ընդ ումեք երբէք :

Բայց վասն դիւրութեանս՝ որ դու հրամայեցեր առնել մեզ, էր մեր իշխանութիւն անդրէն յաշխարհին մերում չանկանել մեզ 'ի ձեռս թագաւորիդ, որսկս և այլքրն՝ զի ասլրեցան յայսպիսի փորձանաց, այլ որսկս կամօք և յօժարութեամբ եկաք, իրրեւ թէ գիտեաք զվիշտ վտանգիս, ոչ ինչ զանգիտեցաք յայսպիսի ճգանց, սոյնպէս և կամիմք՝ զի և այլ եւս ծանրացուսցես 'ի վերայ մեր, մինչեւ քո չարութիւն կամացդ յագեսցի 'ի մեզ : Զի թէ Աստուածն մեր, որ է արարիչ երկնի և երկրի և ամենայն երեւելեաց և աներեւութից, և առ սէր իւրոյ բարերարութեանն

խոնարհեցաւ առ ազգս մարդկան ,
 և զգեցաւ մարմին չարչարելի , և
 անց ընդ ամենայն հանդէս առաքի-
 նութեան , և կատարեաց զամենայն
 գործ անտեսութեան , 'ի կամս իւր
 մասնեցաւ 'ի ձեռս խաչահանուա-
 ցըն , մահու մեռաւ և եղաւ 'ի գե-
 րեզմանի , և զօրութեամբ աստուա-
 ծութեանն իւրոյ յարուցեալ երե-
 ւեցաւ աշակերտացն և այլոց բազ-
 մաց , և վերացաւ առ հայր իւր յեր-
 կինս , և նստաւ ընդ աջմէ հայրենի
 աթոռոյն , և շնորհեաց մեզ զօրու-
 թիւն երկնաւոր , զի ըստ նորա ան-
 մահութեանն՝ և մեք մերով մահկա-
 նացու մարմնովս կարիցեմք չարչա-
 րակից լինել անմահ մեծութեանն ,
 և նա ոչ եւս իբրեւ զմահանացու
 համարի զմեր մահն , այլ իբրեւ ան-
 մահից հատուցանէ մեզ զվարձս
 վաստակոց մերոց , արդ փոքր հա-
 մարիմք մեք զչարչարանս զայս առ
 սէր փոխարինին , զոր էարկ առ ազգս
 մարդկան :

Իբրեւ լուաւ զայս ամենայն բանս
 մոգսկեան 'ի դահճապետէ անտի ,

խառնակեցաւ , սղտորեցաւ 'ի միտս
 իւր , և հատաւ քուն յաչաց նորա
 զբազում գիշերս : Իսկ յաւուր միջ
 յերեկուն պահուն յարուցեալ եր-
 թայր առ նոսա միայնիկ լռիկ , և
 ոչ զոք առնոյր ընդ իւր 'ի սպասա-
 ւորացն : Եւ իբրեւ եհաս 'ի դուրս
 տանն , հայէր ընդ ծակ մի 'ի ներքս
 և տեսանէր ըստ առաջին տեսլեանն ,
 բայց նոքա 'ի քուն կային խաղաղիկ :
 Հեզաբար կարգաց յանուանէ զե-
 պիսկոպոսն , քանզի քաջ իսկ գի-
 տէր պարսկերէն : Եկն 'ի դուրս և
 հարցանէր . Ո՞վ ես գու : Ես ինքն
 իսկ եմ , ասէ . կամիմ 'ի ներքս մտա-
 նել և տեսանել զձեզ :

Եւ իբրեւ եմուտ 'ի մէջ սրբոցն ,
 ոչ եւս երեւէր նմա այլ նշանն . և
 սրտամեաց նոցա զերկիցս երեւումն
 սքանչելեացն : Ես պատասխանի
 Ղեւոնդ երէցն և ասէ . Աստուած ,
 որ ասաց 'ի խաւարի լոյս ծագել ,
 որ և ծագեաց և լուսաւորեաց ի-
 մաստու թեամբ զաներեւոյթ արա-
 րածս , նոյն զօրութիւն և այսօր ծա-
 գեաց 'ի խաւարեալ միտս քո , և

բացան աչք կուրացեալ ոգւոյդ, և տեսեր զանշիջանելի լոյս շնորհացն Աստուծոյ. փութա, մի հեղգար. գուցէ դարձեալ կուրացեալ ընդ խաւար գնայցես:

Եւ զայս իբրեւ ասաց, յոան կացին ամենեքեան ասելով զքառասներորդ երկրորդ սաղմոսն. Առաքեա, Տէր, զլոյս քո և զճշմարտութիւն քո, զի նոքա առաջնորդեացեն և ածցեն զմեզ 'ի լեառն սուրբ և 'ի յարկս քո: Արդարեւ ճշմարտիւ, Տէր, առաջնորդեցեր և ածեր զմոլորեալս զայս յանանց ուրախութիւնդ և յանմերժելի հանգիստդ: Ահա նմանեալ է օրս այս սուրբ չարանացն քոց. որպէս ապրեցուցեր զմահապարտ աւաղակին յերկրորդ մահուանէն, և նուաւ բացեր զաղխեալ գուռն Ադենայ, այսպէս դատեր և զայս կորուսեալս: Որ էր պատճառք մահու բաղմաց, արդարարեւր զսա պատճառք կենաց մեզ և անձին իւրում: Գոհանամք զքէն, Տէր, գոհանամք և ձայնակիցք լինիմք սուրբ մարգարէին. Մի մե

Տէր, մի մեզ. այլ անուան քո տուր
 փառս վասն ողորմութեան և ճշշ
 մարտութեան քո. զի մի երբէք ա
 սասցեն 'ի հեթանոսս, թէ ուր է
 Աստուած նոցա. որպէս և այսօր
 իսկ յայանի եղեւ զօրութիւն քո մեծ
 'ի մէջ ասպարասան խաւարազգեստ
 ազգիս :

Իսկ որ ձրին եգիտ զաստուածա
 տուր շնորհան, սկսաւ և նա առան
 ձինն ասել. Տէր լոյս իմ և կեանք
 իմ, ես յուսմէ՞ երկեայց. Տէր ասա
 ւէն կենաց իմոց, ես յուսմէ՞ դողա
 ցայց : Քանզի գիտեմ ճշմարտիւ,
 եթէ բազում են այսուհետեւ թըշ
 նամիք իմ, և կամին մերձենալ և
 ուտել զմարմինս իմ. այլ դու, Տէր
 ամենայնի, եկիր վասն ամենեցուն
 կենաց, զի դարձցին և կեցցեն ա
 ռաջի քոյոյ մարգասիրութեանդ :
 Մի որոշեր զիս 'ի սուրբ գառանցս՝
 յորս խառնեցայ, զի մի ըստ քո փա
 ռախդ արտաքս ելեալ չար գազան
 դարձեալ բեկանիցէ զիս : Մի հայիր,
 Տէր, 'ի բազմամեայ ամբարշտու
 թիւնս իմ, զի մի մոլորեալ 'ի ճըշ

մարիտ կենացդ՝ զբազումս անդրէն
 'ի կորուստ աշակերտիցեմ, այլ որոց
 եղէ պատճառք մահու, նոցին եղէց
 և պատճառք կենաց: Սատանայ՝ որ
 ինեւ խրոխտացեալ սլարծէր 'ի մէջ
 մեծի կորստականացս, ինեւ կորա-
 ցեալ ամաչեսցէ 'ի մէջ իւրոց աշա-
 կերտացն:

Եւ զայս իբրեւ ասացին, նմին իսկ
 ետուն կատարել զաղօթսն, և դա-
 գարեցին նովաւ հանդերձ մինչեւ 'ի
 պահն երրորդ, և այնպէս խաղա-
 զացեալ կացին 'ի քուն ամենեքեան
 մինչեւ 'ի ժամ առաւօտուն: Իսկ
 նորա յոան կացեալ, և 'ի քուն ոչ
 մտանէր. այլ զձեռսն իւր 'ի վեր
 համբարձեալ՝ կայր յաղօթս: Եւ
 մինչ դեռ ընդ երգ պշուցեալ հայ-
 էր յերկինս, յանկարծակի տունն
 լի եղեւ լուսով. և երեւեցան նմա
 սանդուղք լուսեղէնք՝ որ կան-
 զնեալ էր յերկրէ 'ի յերկինս, և
 գունդք գունդք զօրաց ելանէին 'ի
 վեր. և էր ամենեցուն տեսիլն նոր
 և չքնաղ և ահաւոր և սքանչելի
 իբրեւ զտեսիլ հրեշտակի: Ունէր և

զԹիւ համարոյ 'ի միտս իւր զիւրա-
 քանչիւր գնդիցն, զոր տեսանէր .
 էր՝ որ զհազարի, էր՝ որ զերեսուն
 և զերից, էր՝ որ զերկերիւրոց և զե-
 րեքտասանից: Եւ այնպէս մտա-
 գոյնս մերձենայր, մինչեւ ճանաչել
 նմա զերիս 'ի նոցանէ, զԱրդան
 և զԱրտակ և զԵսորէն: Եւ ունէին
 ինն պսակ 'ի ձեռին, խօսէին ընդ
 միմեանս և ասէին. Ահա եկն եհաս
 ժամ, զի և սոքա խառնեացին 'ի
 գունդս մեր. քանզի և մեք սոցա
 իսկ մնայաք, և առհաւատչեայ սլա-
 տիւ սոցա բերաք: Եւ որում ոչ
 եւս մնայաք՝ եկն երեւեցաւ և խառ-
 նեցաւ, և եղեւ իբրեւ զմի 'ի զի-
 նուորաց Քրիստոսի:

Այս երիցս անգամ երեւեցաւ
 չքնաղ տեսիլս առն երանելոյ:
 Զարթոյց զսուրբսն 'ի քնոյ անտի,
 և սլատմեաց նոցա զամենայն տե-
 սիլն կարգաւ: Իսկ նոքա յարու-
 ցեալ կացին յաղօթս և ասէին. Տէր
 Տէր մեր, զի սքանչելի է անուն քո
 յամենայն երկրի. համբարձաւ մեծ-
 վայելչու թիւն քոյ 'ի վերոյ քան զեր-

կինս . 'ի բերանոց մանկանց տղայոց սարնդիւացաց հաստատեցեր զօրհնութիւն , զի եղծցի թշնամին և հակառակորդն : Չի ոչ եւս է այսուհետեւ ասել , եթէ տեսից զերկինս զգործս մատանց քոց , այլ թէ տեսից զքեզ Տէր երկնի և երկրի . որպէս երեւեցար իսկ այսօր 'ի ձեռն սուրբ զօրականացն քոց հեռաւոր օտարիս , որ անցեալ էր ըստ ակնկալութիւն կենաց իւրոց :

Ահա դու Տէր ողորմութեամբ քով պսակեցեր զսիրելիս քո , և գթութեամբ քով ելեր 'ի խնդիր կորուսելոյս , դարձուցեր և խառնեցեր 'ի դասս սրբոց քոց : Ոչ միայն ետես սա զերկինս՝ զգործս մատանց քոց , այլ ետես զերկինս և զքնակիչս նորա , և մինչ գեռ է յերկրիս՝ խառնեցաւ 'ի գունդս բիւրաւոր հրեշտակաց քոց : Ետես և զոգիս արդարոց կատարելոց , ետես և ըզնմանութիւն փառաց աներեւոյթ սրատրաստութեանցն , ետես և 'ի ձեռին նոցա զանշուշտ ռաբունայն , որ հանգեր ձեալ սրահի 'ի ձեռն ճար-

տարասպեակին : Երանի՛ր սմա վասն սուրբ անսլեանս , և երանի՛ր է՛ մեզ վասն սորա մերձաւորութեանս առ մեզ . քանզի հաստատեալ գիտացաք սովաւ , եթէ որում այսպիսի սքանչելիք յայանին , մեծ մասն ընկալաւս յանսպառ քոց բարութեանցդ : Կնասպառ են պարգեւքն քո , Տէր , և առանց խնդրելոյ տաս ում և կամիս քոյով յորդ և աննախանձ առատութեամբդ : Եւ եթէ որ ոչ խնդրեն՝ չարգելուս՛ի նոցանէ , բաց մեզ , Տէր , զգուռն ողորմութեան քո , որ ՛ի մանկութենէ մերմէ ցանկացեալ եմք բարեմասնութեան սրբոց քոց : Զնորագիւտ դաստակերտրս քո բարեխօս առնեմք վասն անձանց մերոց . մի ընկղմեսցի նաւ հաւատոց մերոց ՛ի մէջ ակէկոծեալ ծովու մեղաց :

Եւ այսպէս յերկար կատարելով զաղօթան , յորդ և առատ արտասուս հեղուին ՛ի վերայ անձանց իւրեանց : Գութ ողորմանաց արկանէին առաջի բարերարին , զի լսելի լիցի ձայն պաղատանաց նոցա , և

հաստատուն կացցեն 'ի վիշառ ճը-
գանցն , զի մի զրկեսցին 'ի ցանկա-
լի պատկացն , զոր ունեկին սուրբքն
'ի ձեռս իւրեանց , որպէս և ազգե-
ցաւ նոցա 'ի ձեռն հոգւոյն սրբոյ ,
զի մերձեալ էր ժամանակ կոչման
նոցա . որպէս զի երթիցեն և աներ-
կեւզ դադարեսցին 'ի կասկածելի
ակնկալութենէն . որում համբե-
րէին բազում տառապանօք , զի առ-
հաւատչէիւ փոքու հասցեն երկնա-
ւոր մեծութեանն , որում 'ի վաղըն-
ջուց իսկ էին ցանկացեալք :

Եւ քանզի ինքն իսկ մոգսեան
կշխան էր աշխարհին , և նմա յանձն
արարեալ էր զկապեալն քաղաքին ,
վասն այնորիկ և համարձակու-
թեամբ ընդ առաւօտն հանեալ տա-
նէր յապարանն իւր : Լուանայր
և սրբէր զնոսա 'ի չարչարանաց բան-
դին , առնոյր զջուր լուսացմանն սրբ-
բոցն և արկանէր զիւր մարմնովն :
Ուղղէր 'ի տան իւրում աւազան ,
և ընդունէր 'ի նոցանէ զսուրբ մկր-
տութիւնն , հազորդէր 'ի կենդա-
նարար մարմինն և 'ի քաւիչ արիւնն

Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի :
 Բարձր բարբառով աղաղակէր և ա-
 սէր . Մկրտութիւնս այս լիցի ինձ
 'ի լուացումն մեղաց իմոց , և 'ի ծը-
 նունդսն սրտոգութեան վերստին Հո-
 գւոյն սրբոյ . և ճաշակումն անմահ
 խորհրդոյս 'ի Ժառանգութիւն եր-
 կնաւոր որդէգրութեանն : Ղնէր և
 ըստ մարմնոյ առաջի նոցա սեղան
 կերակրոյ , և մտիթարութեան բա-
 Ժակ մատուցանէր նոցա , և միաբա-
 նէր ընդ նոսա հացին օրհնութեան :

Այլ թէպէտ և ինքն եհաս յեր-
 կնաւոր բարիսն , և աներկեւզ էր 'ի
 մարդկանս հարուածոց , սակայն
 վասն ընտանեացն յոյժ ունէր կաս-
 կած , զի մի իբրեւ վնասակարք մատ-
 նեացին յիրս արքունի : Ասան այ-
 նորիկ 'ի ծածուկ կոչէր 'ի գիշերի և
 գնախարարսն , որ 'ի նմին քաղաքի
 էին 'ի կասպանս , և առնէր ծախս
 մեծամեծս : Եւ էին ամենեքեան 'ի
 մեծի ինդութեան վասն սքանչե-
 լեացն , որ երեւեցաւ նոցա : Ոչ յի-
 շէին ամենեւին , եթէ վիշաք ինչ
 անցեալ էին ընդ նոսա :

Բայց ՚ի ժամ բաղմահանացն կար-
 ծիք իմն եղեն ՚ի միտս սրբոցն վասն
 երիցու միոյ, որ էր ընդ նոսա ՚ի
 սուրբ կապանան. զի ՚ի մէջ շինա-
 կան մարդկան կեցեալ էր, և տգի-
 սագոյն եւս էր ՚ի գրոց մխիթարու-
 թենէ: Հրամայեցին ունել զգլուխ
 բաղմահանին. ետ սլառասխանի ե-
 րանելին և սսէ. Չինչ է այդ՝ զոր
 դուքդ գործէք. և կամ յինէն զի
 թաքուցանէք զծածուկս խորհր-
 դոցդ: Աս քան զկրտերս ձեր խոնար-
 հագոյն եմ, և քան զեւս փոքունս
 յաշակերտաց ձերոց տգիտագոյն եմ,
 զիմորդ կարացից այդմ տանել: Այս
 իսկ մեծ էր ինձ, զի սուրբ կապա-
 նաց ձերոց հաղորդեալ եմ այսօր:
 Եթէ արժանի համարիք ձերումսե-
 ղանոյդ, կալարուք դուք զիւրա-
 քանչիւր տեղի բաղմահանիդ, և
 հրամայեցէք ինձ զիմ տեղին: Եւ
 բռնադատեաց սուրբ եպիսկոպոսն
 միաբանութեամբ ամենայն սրբոցն,
 և ՚ի վերոյ քան զամենեսեան բաղ-
 մեցուցին զնա:

Եւ իբրեւ բոլորեցաւ ակումբ

բաղմականին, և հաղորդեցան ամենեքեան 'ի կերակուրն զուարթութեամբ, յոտն եկաց սուրբ Յովնէփ, և սկսաւ զուրախութեան նըւագն մատուցանել և ասել այսպէս. Ուրախ լերուք ամենեքեան 'ի Քրիստոս. քանզի վաղիւ այս ժամ իցէ, ասա մոռացեալ իցէ մեր զամենայն նեղութիւնս և զչարչարանս՝ զոր կրեցաք: Եւ փոխանակ սակաւաշխատութեանս մերոյ՝ բաղմատարիկ հանգիստ ընդունելոց էմք, և փոխանակ խաւարային արգելանի բանդին՝ մտանելոց էմք յերկնից քաղաքն լուսաւոր, որոյ քաղաքի քաղաքապետ ինքն Քրիստոս է, հանգիստապետ՝ յորում ասպարիսի նախ ինքն առաքինացաւ առնելով զնշան յաղթութեան: Եւ այսօր նոյն Տէր է, որ յաջողէ մեզ զնոյն նշան ընդունելով 'ի փրկութիւն անձանց մերոց և 'ի սարժանս մեծափառ սուրբ եկեղեցւոյ: Եւ զոր օրինակ տեսէք դուք զեղբայրս զայս 'ի գլուխ բաղմականիս մերոյ, սոյնպէս սա նախ ընդունելոց է վաղիւ զպսակն 'ի

ձեռն կատարմանն իւրոյ : Ձի ահա
 ւասիկ եկն եհասս և մերձեցաւ առ
 մեզ թշնամին կենաց մերոյ և պաս-
 կիչ սուրբ չարչարանաց ծառայիցս
 Քրիստոսի :

Չայս իբրեւ ասաց, լուաւ 'ի նմա-
 նէ բանս պնդութեան, որով յոյժ
 մտիթարեցան ամենեքեան : Ասէ .
 Ի սուրբ աղօթից ձերոյ այդպէս
 արասցէ ինձ Քրիստոս, և կատա-
 րեսցէ զելս վասնճանին իմոյ յաշ-
 խարհէս ըստ բանի քում : Եւ ահա
 ընդ ասելդ քո ազգումն եղեւ հո-
 դւոյս իմոյ, և յիշեցի ես զմարդա-
 սիրութիւնն Քրիստոսի, որոյ և դա-
 լուստ իսկ նորա յաշխարհս վասն
 մեր մեղացն եղեւ : Գթասցի յիս
 որպէս և յաւազակն 'ի ժամ խա-
 չին . որպէս նովաւ զգրունս փա-
 կեալ դրախտին եբաց, և յառա-
 ջեցաւ լինել կարասպետ այնոցիկ՝ որ
 անդրէն 'ի նոյն տեղի դառնալոց էին
 յուրախութիւն, արասցէ և զիս
 այսօր Տէր Յիսուս Քրիստոս սպա-
 սաւոր ձերում մեծաշուք դնդիդ :

Աւանիկ վասն միոյ մեղաւորի՝ որ

գառնայ յապաշխարութիւն, ան վախճան լինի ուրախութիւն հրեշտակաց յերկինս. որպէս զի գիտեն իսկ զկամս Տեառն իւրեանց: Քան զի վասն միոյ կորուսելոյ ոչխարին եկն 'ի խնդիր, վասն այնորիկ և նոքա խնդակիցք լինին վասն միոյ գարձելոյ յապաշխարութիւն: Թերեւս վասն իմ եկեալ էր մեծ զօրավարն Հայոց բազում սուրբ ընկերակցօքն իւրովք. զպատկն վասն ձեր բերեալ էր, այլ զուրախութեան աւետիան հասարակաց սայր: Եւ առաւել եւս ընդ իս էին զարմացեալ. զի ոչ ճանաչէին զիս 'ի կեանս իւրեանց, ահա 'ի սուրբ մահն իւրեանց՝ կամէին զի և ես մասն ընկալայց ընդ երանելիսն:

Արտչեմ զձեզ, տեարք իմ և հարք, աղօթս արարէք 'ի վերայ անարժանութեանս իմոյ, զի արժանի եղէց մեծի աւետեացն հասանել, որ յանսուտ ձերոց բերանոցդ բարբառեցաւ 'ի լսելիս իմ: Արդ փութամ տեսանել զօրն, և յաւուր անդ զժամն եկեալ հասեալ 'ի վե-

րայ մեր: Եւ երբ իցէ՝ զի ելից ՚ի
 Թանձրագանդաղ ձանձրալի մար-
 մնոյս այսորիկ, երբ իցէ՝ զի տեսից
 զքեզ Տէր Յիսուս, երբ իցէ՝ զի ան-
 երկեւղ եղէց ՚ի մահուանէ, երբ ի-
 ցէ՝ զի ագիտութիւնս իմ հասցէ ՚ի
 կատարեալ գիտութիւն: Օգնեա
 ինձ, Տէր, օգնեա ինձ, և կարկա-
 ռեա զամենազօր աջդ յօգնակա-
 նութիւն. զի խոստման բանիցս ի-
 մոց և գործք արդեամբք կատարեա-
 ցին ՚ի վերայ մեր. և փառաւոր լի-
 ցի յիս ՚ի մեղաւորս անուն Տեառն
 մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

Զայս իբրեւ ասաց երանելին,
 յոսն կացին ՚ի բազմականացն, անդ
 գոհանային ասելով. Փառք քեզ,
 Տէր, փառք քեզ Թագաւոր, զի ե-
 տուր մեզ կերակուր ուրախութեան.
 Եւ զմեզ հոգւովդ սրբով, զի գլա-
 ցուք առաջի քո հաճոյք և մի ամա-
 չեցեալք, զի դու հատուցանես իւ-
 րաքանչիւր ըստ գործս իւր:

Ի նմին ժամու եղև խորհուրդ
 մեծ ՚ի մէջ նոցա, թէ զինչ օրինա-
 կաւ կարասցեն ասրեցուցանել ըզ-

մոգսական, զի մի լուեալ յարքու-
նիսն, իբրեւ զհուր բորբոքեացի բար-
կութիւն 'ի վերայ մնացելոցն: Իբ-
րեւ ոչ ինչ կարացին 'ի ժամուն
վճարել, միաբանութեամբ ալօթս
արարեալ՝ յԱտուած ապաստան
առնէին զկեանս առնն հաւատա-
ցելոյ:

Իսկ նախարարքն հրաժարելցին
'ի սրբոցն յորդառատ արաստօք,
և ողբալից ուրախութեամբ ան-
կեալ յոտս նոցա աղաչէին մեծաւ
պաղատանօք՝ յանձն առնել զնոսա
հոգւոյն սրբոյ. Զի մի ոք 'ի մէնջ,
ասէն, թուլացեալ և ելեալ ար-
տաքս 'ի հաւասար միաբանութե-
նէս, կերակուր լիցի չարաբարոյ գա-
զանին:

Իսկ երանելիքն միաբան քաջալե-
րէին զնոսա և ասէին. Զօրացա-
րուք, եղբարք, 'ի Տէր. միսիթարե-
ցարուք 'ի մարդասիրութիւնն Աս-
տուծոյ, որ ոչ թողու զձեզ որքս
և ոչ 'ի բացէ առնէ զողորմութիւնն
իւր 'ի մէնջ հաւատով 'ի Քրիստոս.
բաղում բարեխօսիւքն՝ զոր ունիմք

առ նա, ոչ շիջանի վառուին կան-
 թեղաց ձերոց, և ոչ ուրախ լինի
 խաւարասէր թշնամին կենաց ձե-
 րոց: Այլ նոյն Տէր է, որ զօրացոյց
 զառաջին նահատակսն խառնելով
 զնոսա՛ի գունդս հրեշտակաց իւրոց-
 նոցուն սուրբ ոգիք և ամենայն դասք
 արդարոց հասցեն ձեզ յօգնակա-
 նութիւն համբերութեան, զի ընդ-
 նոսին նոցունց պսակացն արժանի
 լինիջիք:

Զայս խօսէին ընդ նոսա, և զգի-
 շերն ամենայն սաղմոսիւք ՚ի գլուխ
 տանէին. իսկ ՚ի ժամ առաւօտուն
 ասէին ամենեքեան. Ծագեա, Տէր,
 զողորմութիւնս քո՛ ոյք ճանաչեն
 զքեզ, զարդարութիւնս քո՛ ոյք ու-
 զիղ են սրտիւք: Մի եկեացէ՛ի վե-
 րայ մեր զան ամբարտաւանից, և
 ձեռք մեղաւորաց մի գողացուցեն
 զմեզ, անդ անկցին ամենեքեան, որ
 գործեն զանօրէնութիւն, մերժե-
 ցան, և այլմի կարասցեն հաստատել:

Եւ անդէն վաղվաղակի հասին
 դահլիճքն ՚ի գունն բանդին, մտին
 ՚ի ներքս և տեսին, զի որ յառաջ

մոգսի տն էր, և նմա իսկ յանձն արարեալ էր սլահել զնոսա, նստէր ՚ի մէջ նոցա և լսէր ՚ի նոցանէ, նա և քաջալերէր եւս զնոսա չերկնչել ՚ի մահուանէ: Իբրեւ տեսին զմեծ որբանչելիան դահիճքն, յոյժ զարմացան ընդ իրան, այլ ոչ ինչ իշխեին հարցանել ցնա, բայց չորբան և սլաամեցին Գենշապհոյ, որում յանձն արարեալ էր զչարչարանս սրբոցն: Իսկ նա իբրեւ լուաւ ՚ի դահճացն արքունի, զահի մեծի հարաւ ՚ի միտրս իւր, թէ գուցէ և ինքն անձամբ ՚ի ներքս լնցի, քանզի և ծանօթագոյն եւս էր առնն: Հրամայեաց հանել ՚ի բանդէ անտի զամենեսեան կապանօքն, և հեռացուցանէր ՚ի քաղաքէ անտի երկոտասան պարսիկ հրասախաւ: Եւ ՚ի ծածուկ խօսէր ընդ մոգսեաին, եթէ զինչ պատճառք իցեն կապանաց նորա: Ետ պատասխանի այրն և ասէ ցնա. Մի խօսիր ընդ իս ՚ի ծածուկ, և մի լսէր զխորհուրդս լուսոյ ՚ի մէջ խաւարի, զի բացան աչք իմ արդ, քանզի տեսի զլոյսն եր-

նաւոր : Եթէ կամիս լինել խորհր-
գակից կենաց , հարց ցիս յանդի-
ման , և սրամեմբեզ . զի տեսի զմե-
ծամեծան Նստուծոյ :

Եւ իբրեւ լուաւ 'ի նմանէ զամե-
նայն , և ստուգեաց եւս վասն իւ-
րոյ միաբանութեանն , եթէ ոչ քակ-
տի 'ի սրբոցն հաւանութենէ , ոչ
իշխեաց ձեռն արկանել 'ի նա , թէ-
պէտ և ունէր հրաման յարքու-
նուստ : Այլ փութացաւ , և ինքն
երթեալ սրամէր թագաւորին 'ի
ծածուկ զամենայն որսէս զիարդ
լուաւ 'ի նմանէ :

Ես սրատասխանի թագաւորն և
ասէ ց' ի ենչաստուհ . Մի ոք ամենե-
ւին լուիցէ զայդ 'ի քէն , մանաւանդ
վասն տեսլեանն մեծի՝ որ երեւեալ
է նմա , զի մի ագէտ մարդիկ երկ-
մտեալ՝ բաժանեացին 'ի մեր հասա-
տուն օրինացս : Մինչ մէք զայլս կա-
մէաք հնազանդեցուցանել՝ թերեւս
զոգիս գացեն , իբրեւ նոցա ոչ ինչ
կարացաք սուներ . մեր որ վարդա-
պետ օրինացդ էին , զկնի նոցա մո-
լորութեանն խոտորեցան :

Նա և այն եւս չար է մեզ քան զամենայն, զի ոչ դուզնաքեայ ոք խոտորեցաւ 'ի նոցա օրէնան, այլ այր մի համակդեն, երեւելի ընդ ամենայն վերին աշխարհս: Եթէ փայլարիմք ընդ նմա, նա տեղեկագոյն է քան զամենայն վարդապետս աշխարհիս. դուցէ 'ի հիմանէ խարխարեալ աւերէ զօրէնս մեր: Եւ եթէ դատիմք զնա ընդ այլ չարագործսն. նա և այնպէս հռչակեալ ելանէ համբաւ քրիստոնէութեան նորա. և մեծ անարդանք զկնի դենիս ձգին: Եւ եթէ սրով եւս վախճանեացի, բազում են քրիստոնեայք 'ի կարաւանիս, ընդ ամենայն երկիր ցանեալ ցրուեսցեն զոսկերս նորա: Սակաւիկ ինչ էին մեզ անարդանք առ ամենայն մարդիկս, ուր մեծարեալ պատուէին ոսկերքդ նա ծրացւոցդ, իսկ եթէ մոգացդ և մոգապետացդ զնոյն պատիւ կրեսցեն, մէք մեզէն լինիցիմք քակտիչք օրինացն մերոց:

Այլ այժմ իմ է քեզ երդումս առեալ յանմահ դիւն. նախ զդառ-

նայեալ ծերն կոչեա առաջի քո :
 Եթէ հաւանեացի սիրով . և զղջա-
 ցեալ ապուշաւեացէ զկախարդու-
 թիւն նոցա , մեծարեմջիր զնա սի-
 րով պատուով ըստ առաջին կար-
 գին . և մի ոք գիտասցէ զթշնա-
 մանս նորա ամենեւին : Ապա թէ
 ոչ հաւանեացի , և ոչ կամեացի ան-
 սալ բանից խնոց , յարուսջիր 'ի վե-
 րայ նորա բազում ամբաստանս յաշ-
 խարհէ անտի , զի փրօսակար գացի
 յիրս արքունի . և աշխարհաւ փուր-
 սիշն 'ի վերայ յարուսջիր , և շի-
 թակ արասջիր յայն կոյս բան զԿու-
 րան և զՄակուրան . և անգ ընկե-
 ցեալ գնա 'ի վիրապ մի , և ընկալցի
 զմահ թշուառութեան : Եւ զայլա-
 դենան փութանակի կարճեա 'ի կե-
 նաց աշխարհիս , զի մի գղրգեացեն
 զօրէնս մերոյ աշխարհիս : Զի եթէ
 զճարտար մոգպետն այնպէս արագ
 աշակերտեցին , տգէա մարդիկ զի-
 անոգ կարասցեն կալ առաջի նոցա
 սրաիր խաբէութեանն :

Արդ եւ նստաւ Գեհչապուհ ար-
 տաբոյ բանակին յատենի , որպէս

ասացաք, հեռի երկոտասան հրասա-
խաւ : Հարցանէր ցմոգսէտն և ա-
սէր . Իշխանութիւն առի վասն քո,
ոչ միայն բանիւ հարցանել, այլ և
ամենայն հարուածովք տանջանայ :
Մինչ չեւ ձեռն արկեալ է իմ 'ի
քեզ, ընկալ զմեծարանս և արհա-
մարհեա զանարդանս, և խնայեա 'ի
պատուական աշխոյ : Թող անդր 'ի
բոց զքրիստոնէութիւնդ՝ զոր ոչ
ունէիր 'ի բնէ, և դարձիր անդրէն
'ի մոգութիւնն, որպէս զի վարդա-
պետ էիր բազմաց :

Ետ պատասխանի երանելին և
ասէ . Ազաչեմ զքեզ, տէր, որ յա-
ռաջ իբրեւ զհարազատ եղբայր հա-
մարեալ էիր յաչս իմ, և այսօր
Թշնամի կատարեալ, մի ըստ առա-
ջին սիրոյն գթար դու յիս, այլ կա-
տարեա 'ի վերայ իմ զկամս չարու-
թեան Թագաւորին ձերոյ, և որ-
պէս առեր իշխանութիւն 'ի վերայ
իմ, դատեա զիս :

Յայնժամ իբրեւ ետես Դենչու-
պուհ, եթէ առ ոչինչ զսպառնա-
լիսն արքունի համարեցաւ, և ոչ

ողորջանայն երեսս ինչ արար, և քան
'ի ծածուկ՝ յայանի եւս կամէր զի
խօսեսցի, կատարեաց 'ի վերայ նո-
րա ըստ խրատուն արքունի: Եւ
գաղտագողի ընկեցաւ 'ի հեռաւոր
օտարութիւն, որպէս զհարգ և ու-
սաւ 'ի վարդապետէն, և արար:

Եւ հրամայեաց եւս Գենշապհոյ
երկուս եւս ընկերակիցս օգնականս
յաւագ գործակալացն, զՋնիկանն՝
որ էր մարդպետ արքունի, և զՄո-
վան հանգերձապետ 'ի ձեռանէ մով-
պետան մովպետի:

Արդ երեքեան սոքա իւրաքիւն-
չիւր սպասաւորօք առին զսուրբան
յայնմ՝ անապատէ, և փոխեցան
նոյնչափ եւս հեռագոյն 'ի մեւս եւս
գժնդակ տեղի 'ի նմին գիշերի: Եւ
զոք 'ի կարաւանէ անտի ոչ թողին
տեսանել, ոչ 'ի Հայոց և ոչ յամե-
նայն քրիստոնէից, և ոչ բնաւ յար-
տաքին հեթանոսաց: Եւ սպասա-
ւորքն՝ որ էին 'ի վերայ կապեւոցն
անդէն 'ի քաղաքին, հրամայեցին
պահել զգուշութեամբ, զի զհետս
նոցա մի ոք գիտասցէ՝ ընդ որ տա-

նիցենն 'ի մահու տեղի, մի նոքա և մի ամենեւին ոք 'ի մարդկանէ :

Բայց այր մի խուժիկ անունն 'ի զօրացն արքունի, որ 'ի ծածուկ ունէր զբրիատոնէութիւնն . և միճակեալ էր 'ի դասս դահճացն, և կայր 'ի սպասու օրապահացն հանդերձ գործխական տանջանարանօքն, եկն եմուտ 'ի մէջ գիշերին և խառնեցաւ 'ի դասս նախարարացն : Առաջին դասն 'ի միջնոյն կարծէր զնա, և միջինն երրորդին, և երէքեանն միմեանց համարէին զնա . և ոչ ոք 'ի նոցանէ եհարց' եթէ դու ո՞վ ես ընդ մեզ . ոչ 'ի տերանցն և ոչ 'ի սպասաւորացն :

Իբրեւ հասին 'ի տեղի անասաւափն, որ ամենեւին անբոյս էր 'ի դաւարւոյ, և այնպէս էր ասպառաժ գժնեայ, զի և ոչ նստելոյ անգամ տեղի գտաւ անգ նոցա, իջին հեռագոյն նախարարքն երէքեան, և հրամայեցին դահճացն իւրեանց կապել զոտս և զձեռս նոցա : Եւ արկին պարանոս երկայնս յոտս նոցա, և երկու երկու լծեցան և առին 'ի

քարչ : Եւ այնպէս ձգեցին և ճող-
քեցին ընդ ապառաժ տեղիսն քար-
չելով, զի ամենեւին խայծ ոչ մնաց
'ի մարմինս երանելեացն : Եւ ապա
լուծին և ածին 'ի մի տեղի :

Եւ թուէր իմն նոցա այսպէս, ե-
թէ կակղեցաք զստուծիւն նոցա,
և հնազանդեցուցաք զբիրտ ապրս-
տամբուծիւն նոցա . և արդ զինչ
և խօսիցիսք, անսայցեն բանից մե-
րոց, և առնիցեն զկամս թագաւո-
րին, և ասրեալ լիցին յանհնարին
տանջանացն : Եւ զայն ոչ կարացին
քաջ իմանալ . եթէ իբրեւ զքաջ
զինուորս վառեցին զնոսա, և 'ի
հրահանգս կրթութեան վարժեցին
զնոսա . և իբրեւ զգազանս վայրե-
նիս, արիւնախանձս ուսուցին զնո-
սա : Եւ եթէ ունէին սակաւ ինչ
կասկած յառաջագոյն, հայեցեալ
նոցա 'ի չարաչար վէրս մարմնոյն իւ-
րեանց, զառաջին երկեւղն 'ի բաց
մերժեցին : Սկսան իբրեւ արբեալք
անզգայք զմիմեամբք ելանել 'ի բա-
նից պատասխանիս . և փութային
իբր ծարաւիք յաղբելը, եթէ ո՛

նախ վաղ զիւր արիւնն հեղցէ յերկիր :

Եւ մինչ դեռ յայսմ պատրաստութեան էին սուրբքն, խօսել սկըսաւ ընդ նոսա Դենչապուհն և ասէ, Արքայ յղեաց զիս առ ձեզ, ամենայն աւեր աշխարհին հայոց, ասէ, և կոտորածք զօրացն՝ որ հասին 'ի վերայ, 'ի ձէնջ եղեն փնասքն ամենայն. և բազում նախարարք՝ որ այժմ կան կապանօք չարչարեալ, վասն ձերոյ յամառութեանդ եղեւ այդ ամենայն : Այլ և արդ եթէ կամիք ինձ լսել, ասեմ ձեզ, որպէս եղերուք պատճառք ամենայն չարչարանաց մահուն, այսօր լերուք պատճառք կենաց ձերոց : Եւ նախարարքն՝ որ կան 'ի կապանս, 'ի ձեռն ձեր է իշխանութիւն արձակել զնոսա, և աւեր աշխարհին ձերոյ ձեւք շինի, և բազումք որ վարեալ են 'ի գերութիւն, անդրէն գառնան :

Ահա դուք ձերոյին աչօքդ սեսէք այսօր, եթէ զորպիսի այր տոհմիկ, զոր թագաւորն ինքնին յակա-

նէ յանուանէ ճանաչէր վասն մեծի գիտութեան օրինացս մերոց, և կատարեալ էր յամենայն ՚ի դէնիս և ամենայն մեծամեծաց սիրելի, և գրէ թէ բոլոր աշխարհս կախեալ էր զնմանէ. և վասն զի անարգեաց զդէնխմազդէզն, և պատրեցաւ ՚ի ձեր տխմար գիտութիւնդ, ոչ ինչ խնայեաց թագաւորն ՚ի մեծ պատիւ նորա, այլ իբրեւ զդերի մի զանաշխարհիկ շիօթակ արարի զնա յայնչափ օտարութիւն հեռաւոր, զի ընդ երթալն իսկ ոչ ժամանէ ՚ի տեղի պատուհասին իւրոյ:

Արդ եթէ ՚ի բուն դայեկութիւնն վասն պատուական օրինացն ոչ խնայեաց ՚ինա. որչափ ևս առաւել ՚ի ձեզ յօտարաշխարհիկսդ, որ մահապարտ իսկ էք յիրս արքունի: Եւ չիք ինչ ձեզ այլ հնար կենաց, բայց եթէ երկիր պագանիցէք արեգական, և կատարիցէք զկամս թագաւորին, որպէս և ուսոյց զմեզ մեծն Զրադեշտն: Եւ եթէ զայդ առնէք, ոչ միայն արձակիք ՚ի կապանացդ և ասլրիք ՚ի մահուանէ,

այլ և մեծամեծ պարգեւօք յու-
ղարկիք յաշխարհն ձեր:

Յառաջ մատուցեալ Ղեւոնդ ե-
րէց և Թարգման կացոյց զՍահակ
եպիսկոպոս. Չիարդ լուիցուք, ա-
սէ, երկդիմի հրամանացդ քոց. ա-
հա զերկրպագութիւնդ նախ ետուր
արեգական, և զկատարումն երկր-
պագութեան ՚ի կամս Թագաւորին
ձգեցեր. մեծարեցեր զարեգակն՝
յառաջ ձայնելով զանուն նորա,
և մեծացուցեր զԹագաւորն աւե-
լի քան զարեգակն. և յայտ արա-
րեր՝ եթէ առանց կամաց իւրոց սպա-
սաւորէ արեգակնն արարածոց, իսկ
Թագաւորն ՚ի կամս ազատութեանն
իւրոյ՝ զոր կամի աստուածացուցա-
նէ, և զոր կամի ծառայեցուցանէ.
և ինքն ՚ի ճշմարտութեանն վերայ
չեւ է հասեալ: Մի խօսիր ընդ մեզ
իբրեւ ընդ տղայս, զի հասակաւ կա-
տարեալ եմք, և գիտութեան ոչ
եմք անտեղեակ. ուստի սկսար դու,
այտի տաց քեզ պատասխանի:

Սպաքէն զմեզ եղիր պատճառս
աւերածոյ աշխարհին մերոյ և հա-

րուածոց զօրացն արքունի . մեր օրէնքն զմեզ այդպէս ոչ ուսուցանեն , այլ յոյժ պատուել հրամայեն զերկրաւոր թագաւորս . և սիրել զնոսա յամենայն զօրութենէ մերմէ , ոչ իբրեւ զմարդ որ դուզնաքեայ 'ի մարդկանէ , այլ իբրեւ Աստուծոյ՝ ճշմարիտ կալ 'ի ծառայութեան . և եթէ զրկիմք 'ի նոցանէ , փոխանակ ընդ երկրաւորիս զերկնիցն խոստացաւ մեզ զարքայութիւն : Եւ ոչ միայն զարքանեկութիւն հալատակութեան պարտիմք հարկանել նոցա , այլ և մահու չափ զանձինս 'ի վերայ դնել սիրոյ թագաւորին : Եւ որպէս յերկրի ոչ ունիմք իշխանութիւն փոխանակել զնա ընդ այլում տեառն , նոյնպէս և յերկինս չունիմք իշխանութիւն փոխանակել զճշմարիտ Աստուածն մեր ընդ այլում , որ չիք Աստուած բայց 'ի նմանէ :

Բայց ասեմ քեզ՝ որում սակաւիկ մի տեղեկագոյն ես : Ո՞վ 'ի քաջ զօրականէն զկնի մտանիցէ 'ի պատերազմ . և եթէ զայս արասցէ , ոչ

քաջ անուանի նա, այլ յոյժ վատ :
Եւ կամ ո՞ յիմաստուն վաճառակա-
նաց զպատուական մարդարիան փո-
խանակիցէ ընդ անարդ թրուշայի,
բայց եթէ յիմարեալ իցէ ազխաու-
թեամբ, որսէս և ձեր մոլորու-
թեան առաջնորդքդ :

Միայն գտեր զմեզ 'ի բազում
յառաքինեացն մերոց, և կամիս գո-
ղութեամբ աւերել զամուրս խոր-
հրդոց մերոց, չեմք մէք միայն՝ որ-
սէս և դուդ կարծես, չիք տեղի
ունայի, ուր չիցէ Քրիստոս թա-
գաւորն մեր, բայց միայն այնոքիկ
են թափուր 'ի նմանէ, որ իբրեւ
զքեզ և զչարագեւ իշխանն քո,
որք ուրացեալ էք 'ի նմանէ : Չի
թէ զինուորք աշխարհին մերոյ, որ
աշակերտեալքն էին մեւք 'ի Քրիս-
տոս, առ ոսն հարին զահագին հրա-
մանս թագաւորին ձերոյ, և զմե-
ծամեծ պարգեւս առ ոչինչ համա-
րեցան, և զհայրենի տէրութիւնն 'ի
բաց կողոսպտեցան, չնայեցին 'ի
կին և յորդիս և 'ի գանձս մարմնա-
ւորս կենաց աշխարհիս : նա և ոչ

զարիւնն իւրեանց ամէին զմտաւ
ինչ վասն սիրոյն Քրիստոսի, այլ
զերկրայագուս արեգականն՝ որ ձեր
վարդապետք էին, չարաչար հա-
րուածովք սասակեցին զնոսա, և
մեծամեծ չարիս հասուցին ՚ի վե-
րայ զօրացն ձերոց, և բազումք ՚ի
նոցանէ անկանէին ՚ի նմին պատե-
րազմի, և այլք մասնեցան ՚ի սէս
սէս փորձութիւնս, և կէսքն ընկե-
ցան ՚ի հեռաւոր օտարութիւն, և
եւս բազմագոյնք վարեցան ՚ի գե-
րութիւն: Եւ ամենեքին նոքա յառա-
ջեցին քան զմեզ յարքայութիւնն
Աստուծոյ, և խառնեալ են ՚ի դուն-
դըս վերին հրեշտակացն, և ցնծան
՚ի պատրաստեալ յուրախութիւնս,
յոր հասեալ խառնեցաւ երանելի
այրն զոր դու ասես շիօթակ արա-
րի: Երանի տամ նմա, և երանի
երկրին՝ ընդ որ նայն անցանիցէ, և
տեղւոյն՝ ուր նայն վախճանեցի-
ոջ միայն զարքունեօք ձերովք ան-
ցանէ պատուականութեամբ, այլ
և զերկնից լուսաւորօք՝ որում
դուքդ երկիր սագանէք:

Ետ սրատասխանի Մովսէսն հան-
 դերձասպետ և ասէ ցնոսա . Աս-
 տուածքն բարերար են , և երկայ-
 նամտութեամբ ջանան ընդ ազգի
 մարդկան , զի գիտասցեն և ծանի-
 ցեն զիւրեանց փոքրկութիւնն և
 զնոցա մեծութիւնն , և վայելեացեն
 'ի սարգեւս աշխարհիս , զոր տը-
 ւեալ է իշխանութիւն 'ի ձեռս
 Թագաւորի , և 'ի բերանոյ նոցա
 ելանեն հրաման մահու և կենաց :
 Եւ ձեզ ոչ է իշխանութիւն այդ-
 պէս ընդգիմանալ կամաց նոցա և
 ոչ առնուլ յանձն զերկրագո-
 թիւն արեգական , որ ճառագայ-
 թիւք իւրովք լուսաւորէ զամենայն
 տիեզերս , և ջերմութեամբ իւրով
 հասուցանէ զկերակուր մարդկան
 և անասնոց . և վասն հասարակա-
 բաշխ առատութեանն և անաչառ
 մատակարարութեանն անուանե-
 ցաւ Միհր աստուած , զի չիք 'ի նմա
 նենգութիւն և անիմաստութիւն :
 Վասն որոյ և մէք երկայնամիտ լի-
 նիմք 'ի վերայ տգիտութեան ձերոյ .
 քանզի չեմք մարդասեպք իբրեւ

զգազանս շողղակերս և արիւնար-
բուս : Խնայեցէք յանձինս ձեր , և
մի խառնէք զմեզ ակամայ յարիւնդ
ձեր : Թողէք անդր զառաջին յան-
ցանս ձեր , և զառաջիկայ իրս ուղ-
ղեցէք զի և այլոցն վասն ձեր լիցի
ողորմութիւն 'ի մեծ թագաւորէն :

Առ այս եւս սլատասխանի Սա-
հակ եպիսկոպոս և ասէ . Իբրեւ
ուսեալ և յոյժ իրատեալ՝ զգեղե-
ցիկ հոգ յանձին ունիս շինութեան
աշխարհի և փառաց թագաւորին .
բայց զայս կարի տգիտաբար ուսու-
ցանես , զի աստուածս բազումս խոս-
տովանիս և զմի կամս ոչ ասես ա-
մենեցուն : Եթէ վէհքն առ մի-
մեանս մարտուցեալ են , մեք խո-
նարհագոյնք քան զնոսա զիանդ
կարասցուք հաւանել քանից քոց :
Միաբանեա զջուր և զկրակ , զի ուս-
ցուք 'ի նոցանէ զխաղաղութիւն .
կոչեա զարեգակն 'ի առն որպէս
կրակ , և եթէ նմա ոչ մարթի գալ՝
զի մի աշխարհ 'ի խաւարի մնասցէ ,
յղեա զգա առ նա , զի ուսցի 'ի նմա-
նէ զանկարօտութիւնն :

Եւ եթէ մի է բնութիւնս առ-
տուածոցն քոց, հաւասարեացենս առ
միմեանս զուգութեամբ. լիցի ան-
կերակուր կրակ իբրեւ զարեգօկն,
և մի խափանեացին ծառայքն ար-
քունի 'ի ծախս ոռճկաց տորա :
Արդ մինդ անյագ ուտէ, և հանա-
պազ մեռանի. և մինն որ չուտէ,
առանց օգոյն նուազի լոյս ճառա-
գայթից իւրոց. ցրտանայ ձմերայ-
նի, և սառուցանէ զամենայն բոյս
դալար խոտոյ. աթանայ յամարայ-
նի, և հրակէզ առնէ զամենայն կեն-
դանիս : Եւ որ ինքն յար 'ի փոփոխ-
ման կայ, ոչ կարէ հաստատուն
կեանս ումէք շնորհել : Եւ քեզ ոչ
կարեմ մեղադիր լինել. որոյ ոչ տե-
սեալ է զմեծ թագաւորն, սլաաուա-
ւորացն մատուցանէ զերկրագո-
թիւն. իսկ եթէ ոք զայս 'ի հմուտ
գիտնոցն արասցէ, վաղվաղակի մահ
'ի վերայ հրամայեն :

Այլ վասն արեգական, եթէ կա-
միցիս ուսանել, զճշմարիտն ասացից
քեզ : Մասն է նա աշխարհիս արա-
րածոց, 'ի բազում մասանց մի մասն

որոշեալ է . կէսքն 'ի վերոյ են քան
 զնա , և կէսքն 'ի ներքոյ նորա : Ոչ
 է նա առանձին սուրբ յստակ լու-
 սով , այլ 'ի ձեռն օգոյն հրամանաւն
 Աստուծոյ տարածանէ զճառագայ
 թըս իւր , և հրային մասամբ ջեռու-
 ցանէ զամենայն գոյացեալս 'ի ներ-
 քոյ իւրոյ կայանին : Իսկ վերինքն
 ոչ ինչ մասն ունին 'ի նորա ճառա-
 գայթիցն . քանզի իբրեւ յաման ինչ
 արկեալ է զլոյսն 'ի գունդ նորա ,
 և 'ի վայր կոյս հեղու բերանացեալ
 առ 'ի սէտս ներքնոցս վայելչու-
 թեան : Եւ զոր օրինակ նաւ մի
 թռուցեալ 'ի վերայ ծովային ջուր-
 ցն բազմութեան , անգիտութեամբ
 գնայ զուղեւորութիւնն 'ի ձեռն
 հմուտ և ճարտար նաւապետին ,
 այսպէս և արեգակն 'ի ձեռն կա-
 ռաւարին իւրոյ ունի զփոփոխմունս
 շրջանին իւրոյ տարեւոր ժամանա-
 կին :

Եւ որպէս այլ մասունք աշխար-
 հիս հաստատեալ են վասն մեր կե-
 նացն , և զնա իբրեւ զմի յայլոց մա-
 սանց տուեալ է մեզ յառաջնոր-

գուծիւն լուսոյ, որպէս զլուսին
 և զաստեղս և զօդս յարածուս և
 զամբս անձրեւաբերս, նոյնպէս և
 յերկրիս մասանց զծով և զգետս և
 զաղբէւրս և զամենայն սխտանացու
 ջուրս, նոյնպէս և զցամաքայինս ա-
 մենայն սխտոյիւք իւրովք: Աս-
 տուած՝ և զմի ոք ՚ի սոցանէ չէ ար-
 ժան անուանել, և եթէ ժպրհիցի
 ոք ասել՝ զանձն ագխտաբար կորու-
 սանէ, և աստուած անունն մեծա-
 ընելով զնոսա՝ նոքա ոչ ինչ օգտե-
 ցան: Միոյ իշխանութեան երկու
 թագաւորք ոչ լինին, և եթէ մարդ
 զայդ քեզ յանձն ոչ առնու, քա-
 նի եւս հեռի է այս յԱստուծոյ
 բնութենէն՝ այդսիսի կարգ շփո-
 թեալ:

Արդ եթէ կամիս ուսանել զճշ
 մարիան, քաղցրացո զդառնութիւն
 սրտիդ, և բաց զաչս մտացդ, և մի
 յարթնութեան կուրութեամբ ընդ
 խաւար գնայցես, որ անկեալ ես ՚ի
 խորխորատ, և զամենեսեան կամիս
 առ քեզ ձգել: Եւ եթէ քոյքն գան
 զկնի մուլար վարդապետութեանդ՝

Ը

որ ոչ տեսանեն և ոչ խմանան, մի
և զմեզ կարծեր դոյն օրինակ. քան
զի բաց են աչք մտաց մերոց և սրա
տեսիլ եմք: Մարմնոյս աչօք զա
րարածս տեսանեմք, և խմանամք
զսա յայլմէ արարեալ. և ամենե
քեան են ընդ ապականութեամբ:
Իսկ արարիչն ամենեցուն աներեւ
ոյթ է ՚ի մարմնաւոր աչաց, այլ
մտաց խմանի զօրութիւն նորա:

Եւ վասն զի ետես զմեզ ՚ի մեծի
տգիտութեան, և ողորմեցաւ մե
րում անուսումնութեանն, յորում
և մեք իբրեւ զձեզդ երբեմն զերեւե
լիսս կարծեաք արարիչ և գործեաք
զամենայն անառակութիւնս, վասն
այնորիկ առ սէր իւր եկն մարմնա
ցաւ ՚ի մարդկանէ, և ուսոյց մեզ զան
երեւոյթ աստուածութիւնն իւր:
Այն զի բարձրացոյց զինքն ՚ի խաչն
կախաղանի, և զի մարդիկ զհետ լու
սաւորացդ մոլորեցան, մերկեաց յա
րեգակնէ զոյս ճառագայթիցն իւ
րոց, զի եղիցի խաւար սպասաւոր
մարդկութեան նորա, զի որ իբրեւ
զձեզ անարժանիք իցեն, մի տեսցեն

զկեանս իւրեանց 'ի մեծի անարդու-
թեան : Որպէս և այսօր , որ ոչ խոս-
տովանի զխաչելեալն Աստուած ,
նոյն խաւար մածեալ է զողւով և
մարմնով նորա . որպէս և դու իսկ
այսօր 'ի նմին խաւարի կաս , և զմեզ
դեռ եւս չարչարես : Պատրաստ եմք
ըստ օրինակի Տեառն մերոյ մեռա-
նել . որպէս զիարգ և կամիս կատա-
րեա զկամս դառնութեան քո :

Յայնժամ իբրեւ հայեցաւ 'ի նո-
սա անօրէնն Դեհշապուհ , և ետես
'ի մեծի ուրախութեան զուարթա-
գին զամենեսեան , դիտաց եթէ ոչ
դնան առ նոսա բանք սպառնալեաց
և ողորանաց : Հրամայեաց զմի ոմն
'ի կրտսրագունիոյն յառաջ մատու-
ցանել , երէց մի Արշէն անուն ,
վասն որոյ յառաջ կասկածն իսկ ե-
զեւ սրբոցն : Ասպեցին զստան և
զձեռան , և մեծաւ ուժով սրկե-
ցին , մինչեւ ճարճաախն հատաւ
ամենայն ջղացն . և այնպէս կայր
մեծ ժամս յանհնարին օրկոցսն :

Եբաց սուրբն զբերան իւր և ա-
սէ , Ահա շղեցան զինեւ շունք բա-

զուճք, և ժողովք չարաց սլաշարե-
ցին զիս. ծակեցին զոտս իմ և զձեռս
իմ, և փոխանակ բերանոյ իմոյ ա-
ղաղակեցին ամենայն ոսկերք իմ :
Լուր ինձ, Տէր, և լուր ձայնի ի-
մում, և ընկաւ զոգի իմ 'ի ժողովս
սուրբ զօրականին քո, որ երեւե-
ցաւ նորակերտ գասասկերտին քոյ :
Ես որ կրտսրս եմ յամենեւեան, ո-
ղորմութիւն քո գթացեալ յառա-
ջեցոյց զիս :

Եւ զայս իբրեւ ասաց, ոչ եւս
կարէր բանալ զբերանն յանհնարին
պրկոցաց գեւարանին : Եւ անդէն
վաղվաղակի գահիճքն հրաման ա-
ռեալ յելից նախարարացն՝ սրով
հատանել զսարանոց երանելոյն, և
ընկեցին զմարմինն 'ի խորխորատ մի-
ցամաք :

Եւ անդէն 'ի տեղւոջն սկսաւ խօ-
սել Գենչապուհ ընդ եպիսկոպո-
սին և ասէ. Յորժամ եկի ես յաշ-
խարհն հայոց՝ զտարի մի և զվեց ա-
միս եհասա շրջել ինձ անդ. ոչ յի-
շեմ ես ամենեւին՝ եթէ բան մի
տրտունջ յուճեքէ լուայ վասն քո,

նոյնպէս և առաւել վասն Յովսէփայ . զի դա իսկ էր իշխան ամենայն քրիստոնէից , և հաւատարիմ յամենայն իրս արքունի : Նա և որ մարզպան աշխարհին լեալ էր յառաջ քան զիմ երթալն , մեծապէս դոհ էր զառնէս զայսմանէ . և ես ինձէն աչօք իմովք տեսի , զի որպէս հայր հաստատուն համարեալ էր ամենայն աշխարհին , և անաչառութեամբ սիրէր զմեծամեծսն և զփոքունս :

Արդ փոխանակ ընդ ձեր՝ ես ազաչեմ զձեզ . ինայեցէք ՚ի սրատուական անձինս ձեր , և մի մասնիք ՚ի մահ չարչարանաց ըստ առաջնոյն կարգի , զոր տեսէք աչօք ձերովք : Քանզի թէ ՚ի դոյն միտս յամառութեան կայք , և իմ եղեալ է ՚ի մտի իմում բազում չարչարանօք կարճել զձեզ ՚ի կենաց ձերոց : Ես գիտեմ , զի ՚ի հրապոյրս առնդ այդորիկ ելեալ էք դուք . քանզի ինքն ախտացեալ է մարմնով , և ձեռնարկութեամբ բժշկաց չիք գտեալ առողջութիւն . և հիւանդոս կենօք

ձանձրացեալ է, և վիսփառէ՛ի մահ
քան ՚ի կեանս:

Առ այս ետ պատասխանի սուրբն
Յովսէփ և ասէ. Գովութիւնդ՝ զոր
ետուր դու նախ եպիսկոպոսիդ և
ապա ինձ, յիրաւի արարեր և ըստ
կարգի պատուեցեր վասն ալեացդ,
այդպէս իսկ արժան է: Այլ ճշմար-
իտ ծառայից Աստուծոյ ոչ է օրէն
դիմագարձ լինել երկրաւոր իշխա-
նաց, և ոչ զոք ՚ի ժողովրդոց սրբ-
տունջ առնել վասն մարմնաւոր զօ-
շաքաղութեան. այլ ցածութեամբ
և հեզութեամբ ուսուցանել զսա-
տուիրանս Աստուծոյ, և առանց
խարդախ իմաստութեան խաղաղա-
սէր լինել առ ամենեւեան, և ան-
աչառ վարդապետութեամբ առ մի
Տէրն արարածոց աւաջնորդել բո-
լորեցունց:

Այլ վասն առնս այսորիկ հրա-
պուրանաց՝ զոր ասացեր, և զայդ
ոչ ստեցեր, այլ կարի զճշմարիտն
ասացեր: Զի ոչ իբրեւ զօտար ոք
հրապուրէ զմեզ, և ոչ իբրեւ ըզ-
պատրող ոք խաբեբայ մոլորեցու-

ցանկ զմեզ, այլ յոյժ սիրէ զմեզ: Քանզի մի է մայր մեր եկեղեցի՝ որ երկնեացն զմեզ, և մի է հայր մեր սուրբ Հոգին՝ որ ծնաւ զմեզ, զիսորդ համահարք և միոյ մօր որդիք երկպառակք լինիցին, և ոչ միաբանք: Որ քեզ թուին՝ թէ հրապոյրք իցեն, մեր ՚ի տուէ և ՚ի գիշերի դոյն խորհուրդ էր՝ զի անբակ ունիցիմք զկենաց միաբանութիւնս: Իսկ եթէ սա ձանձրացեալ իցէ ելանել յախաալից մարմնոյս, առաւել եւս մէք ամենեքեան, զի չիք ոք ամենեւին ՚ի ծնունդս կանանց, որ ունիցի զմարմինս առանց ցաւոյ չարչարանաց:

Եւս պատասխանի Դենշապուհ և ասէ. Չայդ ոչ գիտէք, որչափ երկայնամիտ լինիմ ես ՚ի վերայ ձերայս ոչ հրամանաւ արքունի է այսչափ երկայնաբան լինել ընդ ձեզ պայքարաւ, այլ յիմէ քաղցրութենէ թողացուցի ձեզ, զի չեմ իբրեւ զձեզ անագորոյն, զի անձանց ատելի էք և այլոց թշնամիք: Իմ զի աղ և հաց կերեալ է յաշխարհին

ձերում, դուժ և սէր ունիմ ընդ աշխարհն ձեր:

Ետ պատասխանի Ղեւոնդ երէց և ստէ. Որ առ արտաքինսն դուժ և սէր ունի, զպատուիրանսն Աստուծոյ կատարէ, այլ պարտի և յիւր ոգին խնայել. զի չեմք անձանց տեարք, այլ է որ համարս խնդրէ 'ի մէնջ և վասն արտաքնոց և վասն ներքնոց: Այլ որ ասացեր՝ յինէն անտամ ձեզ և ոչ հրամանաւ թագաւորին, եթէ դուք սովոր էք անցանել ըստ հրամանաւ թագաւորին ձերոյ, զայդ բարիոք սուսէք, զի աւերիչ աշխարհի է և սատակիչ անմեղ մարդկան, բարեկամ ստամնայի և թշնամի Աստուծոյ: Այլ մէք ոչ կարեմք անցանել զհրամանաւ մերոյ թագաւորին, և ոչ զանանց կեանսն մեր կարեմք փոխանակել ընդ ստրականացու պատրանս աշխարհիս:

Այլ վասն իմ զի ասացեր, չեգտեալ զառողջութիւն 'ի բժշկաց, սիրէ զմահ քան զկեանս, այդ բանք ոչ այնոցիկ են՝ որ տեսանեն զամէ-

նայն չարչարանս աշխարհիս : Աղէ
 ցածո զքեզ սակաւիկ մի 'ի զայրա-
 գին սրամտութենէդ , և եկ զհետ
 ճշմարիտ բանից իմոց , և հայեաց
 կարգաւ ընդ իրս աշխարհիս : Ո՞
 ոք 'ի մահկանացուացս ունի կեանս
 անարտունջս . ո՞չ ահա ամենայն լի
 են ախաիւք , է որ 'ի ներքոյ , և է
 որ արտաքոյ . ցուրտ և սոթ , քաղց
 և ծարաւ և ամենայն աղքատու-
 թիւն կարօտութեան : Արտաքոյ՝ ա-
 նիրաւութիւն , յափշտակութիւն ,
 գէճ սղծութիւն անառակ յար-
 ձակմամբ . 'ի ներքոյ՝ ամբարշտու-
 թիւն , ուրացութիւն , տգիտու-
 թիւն , անդարձ մոլորութիւն 'ի կա-
 մաւոր ազատութենէն :

Բայց դու որ զբժիշկս խոտեալ
 անարգեցեր , թէ չիք իմ 'ի նոցա-
 նէ գտեալ զառողջութիւն , չեն ինչ
 զարմանք , վասն զի մարդիկ են նո-
 քա . է ցաւ՝ որում գտանեն հնարս
 առողջութեան , և է՝ որ ապստամ-
 բէ 'ի հնարից նոցա . վասն զի ամե-
 նեքեան եմք մահկանացուք , այն որ
 բժշկէն և որ բժշկին : Այլ երանի՛

Թէ և դուք ըստ բժշկական արուեստին բերէիք զնմանութիւնն . զի ոչ փոքր է ճշմարտութիւնն նոցա բժշկութեանն : Քանզի յորժամ տեսանեն նոքա զոք հիւանդացեալ , ոչ յապաղեն երթալ առ նոսա , այլ փութացեալ հնարին մատուցանել զառողջութիւնն : Մանաւանդ եթէ յարքունիս մի ոք 'ի սիրելեաց Թագաւորին ախտանայցէ , և հասեալ 'ի մեծ հրապարակն՝ տեսանիցէ զբազմութիւնն սլատուաւորացն և զառողջութիւնն գեղեցիկ երիտասարդացն , և եւս 'ի ներքս մատուցեալ 'ի սրահսն արքունի , և անդ տեսանիցէ զամենայն սպասաւորացն զչքնաղ և զսքանչելի տեսիլն , ոչ ինչ զարմանայ ընդ հրաշակերտ տեսիլն : Նա և եթէ գահոյք ահանակապք իցեն և համակ ոսկեղէնք՝ յորոց վերայ հիւանդն անկեալ գնիցի , չէ ինչ նմա փոյթ զայնմ ամենայնէ : Այլ 'ի բաց հրամայէ առնուլ զոսկէհուռ վերարկուսն , և ձեռն 'ի ներքս տարեալ՝ զննէ զամենայն մարմինն , եթէ ջելմ իցէ

բնութիւնն , և եթէ սիրտն 'ի տեղ-
 ղուջն հանդարտ կայցէ , և կամ թէ
 լեարդն կակուղ իցէ , և կամ թէ
 շարժք երակացն յարմար իցեն . և
 ըստ նմին զդարման բժշկութեանն
 առնիցէ՝ շնորհելով նմա զառողջու-
 թիւն :

Իսկ արդ եթէ մարդկային բժշ-
 կութիւնն այսպիսի դիտէ քամա-
 հել զամենայնիւ , և միայն զիւր ա-
 ըուեսան յառաջ մատուցեալ ըզ-
 գործն կատարէ , սրչափ եւս առա-
 ւել ձեզ արժան էր , որ զբոլոր աշ-
 խարհս ունիք յիշտանութեան մե-
 ծի , հոգ յանձին տանել նախ զհո-
 գիսդ բժշկել յամենայն ախտալից
 մուրութեանց աշխարհիս , և մար-
 մնովք իսկ կային ամենեքեան ձեզ
 'ի ծառայութեան : Արդ այժմ զի
 դուք ագիտացարուք , և զանմահ
 հոգիսդ մահկանացու արարէք յան-
 ջէջ հուր գեհենին , մարմնովդ՝ եթէ
 կամիք և եթէ ոչ կամիք՝ ախտա-
 ցեալ էք յախտաւորութիւն անա-
 ռողջութեան . և զմեզ նախատէք
 մարմնոյ զաւովք , որ ոչ 'ի կամս մե-

րոյ ազատութեան է, այլ որպէս
գիպեցաւ 'ի բնութեանս մարմնոյ
իւրաքանչիւր մարդոյ :

Եւ Քրիստոս ճշմարիտ Աստուած
կենդանի և կենդանարար՝ 'ի կամս
իւրոյ բարերարութեան եղեւ բժիշկ
հոգւոյ և մարմնոյ . և նախ ինքն 'ի
ցաւս չարչարանաց իւրոց բժշկեաց
զամենայն ազգս մարդկան : Եւ եւս
խանդազատագոյն գթացեալ, վեր-
սաին ծննդեամբն ծնեալ զմեզ
յառողջութիւն՝ անցաւս և ան-
վերս, և 'ի ծածուկ հարուածոց
զհին ծակոտուածսն վիշապին ող-
ջացոյց . և արար զմեզ անապիս և
անարատս հոգւով և մարմնով, զի
իցեմք բանակակից հրեշտակաց և
զօրք երկնաւոր թագաւորին մերոյ :
Եւ քո զայս ոչ գիտացեալ, և ոչ
վայելեալ յերկնաւոր պարգեւսն
Աստուծոյ, և ոչ եւս այլ կամիս ու-
սանել 'ի մէնջ . այլ և զմեզ եւս
վրիպեցուցանել կամիս, որում չիք
հնար, և մի այլ լիցի, և ոչ կարեո
խսկ առնել :

Այլ վասն իմոյ ակտաւից մար-

Ճնոյս ասացից քեզ կարճաբոսս :
 Խնդամ և ուրախ եմ յորժամ տե-
 սանեմ զմարմինս իմ չարչարեալ .
 գիտեմ, զի զօրանայ յիս առողջու-
 թիւն հոգւոյս իմոյ : Մանաւանդ
 զի ունիմ ինձ գրաւական զմեծ վար-
 դասպետն հեթանոսաց, որ 'ի ցաւս
 մարմնոյ անձին մխիթարէր, և 'ի
 կռփումն սատանայական մարմնոյ
 պարծէր, և ասէր . Չի եթէ տնկա-
 կիցք եղաք նմանութեան մահու նո-
 րա . որչափ եւս առաւել լիցուք հա-
 ղորդք յարութեան նորա : Այլ դու-
 որ ունիս իշխանութիւն 'ի վերայ
 մեր, դատեա զմեզ ըստ չարութեան
 կամաց քոց : Չեմք ինչ զանգիտելոց
 յահագին յահաւոր սարառնալեացդ
 քոց, և ոչ երկիւղած 'ի դառն մա-
 հուանէն՝ զոր ածելոց ես 'ի վերայ
 մեր :

Յայնժամ մեկուսացոյց սակա-
 լիկ մի զերանելիսն 'ի միմեանց, և
 միայն ստէ ցտուրք եսլիսկոսսոսն .
 Գովութիւն, զոր ետու քեզ յա-
 ռաջ, ոչ իմացար սպախւ անձին
 քոյ : Յիշեցուցանեմ քեզ զչարիսս,

զոր գործեցեր դու, զի անձամբ
 զանձն քո արասցես մահապարտ :
 Արդարեւ դո՞ւ աւերեցեր զատրու-
 շանն յաշտունիս, և կամ զկրակն
 դո՞ւ սպաներ . նա և որպէս լուսյ
 և ստուգեցի, թէ և զմոգան դու
 չարչարեցեր, և սպաս սրաշտամանն
 դու տարար . արդ եթէ արդարեւ
 դու առեր, պատմեա ինձ :

Ետ պատասխանի սուրբն և ասէ .
 Ա՛րդ կամիս ուսանել զայդ յինէն,
 եթէ յառաջագոյն գիտէիր : Դեն-
 շապուհ ասէ . Այլ է համբաւ, և
 այլ է ճշմարտութիւն : Եպիսկո-
 պոսն ասէ . Որպէս կարծեսդ ասա
 ինձ : Դենշապուհ ասէ . Իմ լուեալ
 էր, եթէ զամենայն մնասն յաը-
 տունիս դու արարեր : Եպիսկոպոսն
 ասէ . Եւ զի այդպէս հաւաստեաւ
 ՚ի վերայ հասեր, կրկին զի՞ հարցա-
 նեա : Դենշապուհ ասէ . Չճշմա-
 րիտն ՚ի քէն կամիմ ուսանել : Ե-
 պիսկոպոսն ասէ . Ոչ զօգուտ կե-
 նաց քոց կամիս ուսանել յինէն,
 այլ արեան իմոյ ցանկան միտք քոյ :
 Դենշապուհ ասէ . Չեմ գաղան ա-

րիւնասխանձ , այլ վրէժխնդիր եմ
աստուածոցն անարդութեան :

Եսլիսկոստումն ասէ . Չտարերս
համերս աստուածս անուանես , և
զպատկերակիցս քո մարդիկ խողխո-
ղել կամիս . տալոց հատուցանելոց
ես վրէժ թագաւորաւն քով յան-
կաշառ ատենին Աստուծոյ : Եւ զոր
քո չար կամօքդ կամիս լսել յինէն ,
զայդ ես ասեմ քեզ : Չտունն ար-
դարեւ ես աւերեցի , և զմոգան չար
չարեցի դանիւ , և զկահ սղծու-
թեան՝ որ ՚ի տանն էր՝ ՚ի ծովն ես
ընկեցի : Այլ զկրակ ո՞վ կարէ սպա-
նանել . քանզի ամէնխմաստ արա-
րիչն արարածոց հոգ խնամոյ տա-
րեալ յառաջագոյն՝ անսահս հաս-
տատեաց զբնութիւն չորից նիւ-
թոցս : Աղէ սպան դու զոգ՝ եթէ
կարես , և կամ ասլականեա զհող՝
զի մի բուսուսցէ զդալարի , փողո-
տեա զգետ՝ զի մեռցի : Եթէ զայդ
երեսին կարես առնել , ասլա և ըզ-
կրակ կարես սպանանել :

Ասլա եթէ ճարտարապետն մեր
միաբանեաց զչորից տարերացդ զան-

քաղուծիւն , ահա և գտանի բնու-
 թիւն հրոյ 'ի քարինս և յերկաթս
 և յամենայն տարերս զննելիս , ընդ-
 էր ստուծեամբ զըսարտես զիս ,
 թէ գու զկրակ սպաներ : Աղէ գու
 սպան զՋերմուծիւն արեգական ,
 զի ունի նա մասն հրոյ , և կամ տուր
 հրաման , զի մի թափեացի հուր յեր-
 կաթոյ : Մեռանի այն՝ որ շնչէն և
 շարժի և գնայ և ուտէ և ըմպէ .
 երբ տեսեր գու զկրակ գնայունկամ
 խօսուն կամ գիտուն : Արդ զոր
 կենդանի քո չէ տեսեալ , մեռեալ
 խոստովանիս : Քանի անթողի է
 ամբարշտուծիւնդ ձեր քան զամե-
 նայն հեթանոսաց , որ գիանագոյնք
 են քան զձեզ . որ թէպէտ և 'ի ճըշ-
 մարիան Աստուծոյ մոլորեալ են ,
 զանխօս տարերս աստուած ոչ խոս-
 տովանին : Արդ եթէ գու անգիտու-
 թեամբ կորնչելի ասես զբնուծիւն
 հրոյ , ոչ առնուն քեզ յանձն արա-
 րածքս . քանզի խառն է դա յամե-
 նեցունց :

Իենչապուհ ասէ . Ոչ ինչ մտա-
 նեմ ես ընդ քեզ 'ի պայքար քննու-

Թեան վասն բնութեան արարածոցս . այլ խոստովանեա ինձ , եթէ գո՛ւ անցուցեր զկրակն՝ եթէ ոչ :

Պատասխանի ետ երանելին և ասէ . Որովհետեւ ոչ կամեցար լինել աշակերտ ճշմարտութեանն , ասացից զկամս հօրն քոյ սատանայի : Ես ինձէն մտի ՚ի կրակատունն ձեր , և տեսի՛ զի կային պաշտօնեայք ամբարշտութեանն սնտաի կարծեացն ձերոց , և կրակարանն լի հրով առաջի նոցա բորբոքեալ այրէր : Հարցիցնոսա բանիւք և ոչ գանիւ , թէ զինչ համարիք ՚ի միտս ձեր զկրակ պաշտամանս այսորիկ : Ետունն պատասխանի և ասէն . Մէք ինչ ոչ գիտեմք . բայց այսչափ ինչ խմանայք , զի սովորութիւն է նախնեացն և հրաման բուռն թագաւորին :

Ասեմ դարձեալ ցնոսա . Եւ ըզբնութիւն կրակիդ զինչ խմանայք , արարի՞չ կարծէք , թէ արարած : Ասէն միաբան ամենեքեան . Արարիչ մէք զդա ոչ գիտեմք , նա և ոչ հանգուցիչ աշխատելոց : Ձեռք մէք փասարեալ են ՚ի կացնի , և ողունք

մեր աեռեալ են 'ի փայտակրի , աչք
 մեր գիջացեալ են արտասուօք 'ի
 կծուութենէ ծխոյ դորա , և երեսք
 մեր մրտեալ են 'ի խոնաւութեանց
 թանձրութենէ նորին ծխոյ : Եթէ
 շատ մատուցանեմք նմա զկերա-
 կուրն , յոյժ քաղցնու . և եթէ բնաւ
 չտամք , ամենեւին անցանէ . և եթէ
 մօտ երթամք և երկիր սլազանեմք ,
 կիզու զմեզ . և եթէ ոչ երթամք
 մօտ ամենեւին , մոխիր լինի : Մեր
 այգսէս հասեալ է 'ի վերայ բնու-
 թեան դորա :

Ասեմ գարձեալ ցնոսա . Իսկ
 լուեալ է ձեր , եթէ ոյր ուսու-
 ցեալ է ձեզ զայգսիսի մոլորութիւն :
 Ետուն սլատասխանի և ասեն . Ձե՛
 'ի լսելոյ հարցանես զմեզ , այլ հայ-
 եաց ընդ առաջիկայ իրօգ . զի օ-
 րէնագիրքն մեր հոգւովք մտաց մի-
 այն կուրացեալ են , այլ թագա-
 ւորն մեր մարմնով միով ակամբն
 կոյր է , այլ ոգւոյն բնաւ չիք իսկ
 աչք :

Վասն այնորիկ և ես իբրեւ լուայ
 զայս 'ի մոգուցն , յոյժ ողորմեցայ .

զի տգիտութեամբ զարդարն խօսեցան : Սակաւիկ մի չարչարեցի զնոսա գանիւ, և նոցուն իսկ ետու զկրակն 'ի ջուրն ընկէնուլ, և ասացի այսպէս . Աստուածք, որ զերկինս և զերկիր ոչ արարին, կորիցեն 'ի ներքոյ երկնից . և ապա ըզմոգան 'ի բաց արձակեցի :

Զայս ամենայն իբրեւ լուաւ Դենչապուհ 'ի բերանոյ սուրբ եպիսկոպոսին, անհնարին զահի հարաւ 'ի թշնամանաց թագաւորին և յանարգանաց դենին : Ասան որոյ և երկեալ իսկ մատուցանել զնա 'ի տանջանս հարուածոց, թէ գուցէ այլ եւս մեծ անարգանս ըթագաւորէն տացէ ասել յատենին, և 'ի նա ձգիցին կարծիք թշնամանացն . զի երկայնատութեամբ պայքարեցաւ ընդ նոսա :

Եւ քանզի սուսեր ընդ մէջ ածեալ նստէր յատենի աս արկանելով սրբոցն, գոչեաց իբրեւ առեւծ զայրագին, և հանեալ զսուսերն գազանաբար յարձակեցաւ 'ի վերայ երանելեացն . և եհար եպիսկոպոսին

զաջ ուսն , թիկամբն հետ և զձեռն
 'ի վայր ընկէց : Եւ նորա յահեակ
 կողմն յերկիր անկեալ , և դարձեալ
 անգրէն պատասպարէր , առնոյր զաջ
 ձեռն 'ի վեր . աղաղակեաց մեծա-
 ձայն և ասէ . Ընկալ , Տէր , զկամա-
 ւոր պատարագս՝ որ ինձէն զիս քեզ
 մատուցի բոլորովիմ , և խառնեա
 զիս 'ի գուռագս սուրբ զինուորացն
 քոց :

Դարձեալ քաջալերէր զընկերա-
 կիցսն իւր և ասէր . Հասլա առա-
 քինիք , և հաս ժամ կատարման մե-
 րոյ . խցէք զաչս մարմնոյ վայր մի , և
 այժմ տեսանէք զյոյսն մեր Քրիս-
 տոս : Եւ թաւալելով ընդ արիւնն
 անձինն իւրոյ ասէր . Օրհնեցից զՏէր
 յամենայն ժամ , հանապազ օրհ-
 նութիւն նորա 'ի բերան իմ : Ի Տէր
 պարծեսցի անձն իմ , լուիցեն հեզք
 և ուրախ եղիցին : Եւ ասելով ըզ-
 սաղմոսս զայս կատարէր մինչեւ ցայս
 տեղի . Բազում նեղութիւնք են ար-
 դարոց . յամենայնէ փրկէ զնոսա Տէր
 և պահէ զամենայն օսկերս նոցա :

Եւ մինչ գեռ կայր յուժի մար-

մնոյն տակաւիկ մի , իւրովք աջօք իսկ
 հայեցեալ տեսանէր յերկնից եկեալ
 գունդս բազում հրեշտակաց և վեց
 պսակ 'ի ձեռին հրեշտակապետին :
 Դարձեալ և լսէր եւս բարբառ 'ի
 վերուստ , որ ասէր . Քաջալերե-
 ցարուք , սիրելիք իմ . զի ահա մո-
 ռացայք զվշտալի կեանսդ , և հա-
 սէք երանելի պսակացդ , որ ձերով
 ճարտարութեամբդ կազմեցէք . ա-
 ուէք դիք յիւրաքանչիւր գլուխ : Զի
 նիւթ պատրաստական 'ի ձէնջ հիւ-
 թեցաւ , իսկ ճշմարտութիւն գոր-
 ծոյդ յամենասուրբ ձեռացն Քրիս-
 տոսի կազմեցաւ . զոր 'ի սպասաւո-
 րաց այսի իսկ ընկալեալ , ընդ Ստե-
 փանոսի լինիք պսակակից : Նա և
 զայն եւս քաջապէս տեսանէր , զի
 դեռ եւս շողայր սուրն 'ի վերայ պա-
 րանոցի երանելեացն :

Զոր իբրեւ ետես սուրբն Ղե-
 լոնդ , եթէ ոչ եւս զմի մի կամին հար-
 ցանել և գատել , այլ միանգամայն
 հրաման եղեւ մահու , ասէ ցերա-
 նելին Յովսէփ . Մատիր , յառաջեա
 ընդդէմ սրոյն , զի դու աստիճանաւ

ի վեր ես քան զամենեւեան : Եւ զայս իբրեւ ասաց, կարգեցան կացին մի ըստ միոջէ. և առ ճեպ տագնապի ստիպելոյ դահճացն՝ միանգամայն հափին ընկեցին զսարանոցս երանելեացն առաջի սուրբ եպիսկոպոսին. և նորա ընդ հանելոդւոցն աղաղակեաց և ասէ. Տէր Յիսուս, ընկալ զոգիս մեր ամենեցուն, և խառնեա զմեզ ՚ի գունդս սիրելեացն քոց : Եւ միանգամայն կատարեցան ամենեքեան ՚ի նմին տեղւոջ :

Եւ եթէ զմոգսեան եւս, որ հաւատաց ՚ի Քրիստոս, կամիցիս ընդ նոսա ՚ի համար արկանել, թուով են եւթն. թող ղերկուան եւս որ ՚ի Վարդէան կատարեցան, և մեւս եպիսկոպոսն Թաթիկ անուն յասորեւտանի : Բայց անդէն ՚ի տեղւոջն վեցեքին, որոց անուանքն են այսոքիկ. Սահակ եպիսկոպոս յորչտունեաց, սուրբն Յովսէփ ՚ի Վայոյ ձորոյ՝ ՚ի գեղջէ Հողոցմանց, Ղեւոնդ երէց ՚ի Վանանդայ՝ ՚ի գեղջէ Իջւանից, Մուշէ երէց յԱղբակոյ,

Արշէն երէց 'ի Բագրեւանդայ' 'ի գեղջէյեղեգեկայ, Քաջաջ սարկաւազ՝ ուստի եսլիսկոպսան էր յորչ տունեաց • իսկ երանելի մոգպետն 'ի Նիւշասուհ Քաղաքէ, Սամուէլ երէց յԱյրարատոյ՝ 'ի գեղջէյ Արածոյ, Աբրահամ սարկաւազ 'ի Նմին գեղջէ :

Արդ զվեց զայս սուրբս յանապատին՝ ուր կատարեցին, Գենշասուհ, մոգպետն և Զնիկանն և մայրեան անդէն 'ի տեղւոջն սահասանս ընտրեցին յիւրաքանչիւր սպասաւորացն, և սահել հրամայեցին զմարմինս երանելեացն ցաւուրս տասն կամ եւս աւելի, մինչեւ կարաւանն արքունի անցեալ գնասցէ • զի մի այլադէնքն եկեալ բառնայցեն զոսկերս դոցա, և բաշխեալ սփռեացեն ընդ աշխարհս ամենայն, յոր և մարդիկ եւս առաւել յորդորեալ մոլորիցին զկնի նաժարացւոց աղանդին :

Իսկ խուժիկն, զոր յառաջագոյն ասացաք, զինուհ հանդերձ մնայր անդէն ընդ սահասանսն որպէս զմի

'ի նոցանէ . այր լի իմաստութեամբ
և կատարեալ աստուածային դի-
տութեամբ , սպասէր և դէտ ակն
ունէր՝ եթէ որովօրինակաւ հնարս
գտցէ զոսկերս սրբոցն գողանալ 'ի
նոցանէ :

Եւ իբրեւ աւուրք երէք անցին 'ի
վերայ , արհաւիրք մեծ անկանէին
'ի վերայ ամենեցուն , և իբրեւ թըմբ
րեալ և կիսամեռք անյարիրք ան-
կեալ դնէին զերիս աւուրսն : Իսկ
'ի չորրորդումն աւուրն՝ երկուք 'ի
սահասպանացն չարաչար լկեցան 'ի
դիւէ : Գարձեալ հասարակ գիշե-
րաւ չափ՝ ձայնք ասեղք հնչէին ,
և թնդիւնք և որոտաձայնք 'ի ներ-
քուստ՝ որպէս գղրդումն գետնա-
չարժի . երկիրն գողայր 'ի ներքոյ
նոցա , և շողիւնք սուսերաց փայ-
լատակունս արձակէին շուրջ զնո-
քօք : Եւ զամենեւեան զգիակունսն
կանգնեալ տեսանէին , և զնոյն բանս
ատենին ասագինս բարբառէին 'ի
լսելիս նոցա . մինչեւ խուճապել
նոցա ընդ միմեանս , դեռ եւս զի-
րեարս սատակէին : Եւ այսպէս սագ-

Նաստեալք և ցնորեալք , մինչեւ այր զընկեր ՚ի փախուստ չգիտէր ընդ որ երթայր : Եւ եկեալ պատմէին մեծաւ զարմացմամբ զամենայն անցս չարչարանացն , զոր կրեցին :

Ի խորհուրդ մօին նախարարքն երեքեան , և սկսան զարմանալով տսել ցմիմեանս . Զմինչ գործեսցուք , զմինչ արասցուք վասն անքնին աղանդոյն քրիստոնէիցն . քան զի մինչ գեռ կենդանի էին , զարմանայի էր կեանք նոցա . ընչապէսցք էին իբրեւ զանկարօտս , սրբասէրք էին իբրեւ զանմարմինս , անաչառք էին իբրեւ զարգարագատս , աներկեւղք էին իբրեւ զանմահս : Եթէ զայս ամենայն ասեմք իբրեւ զազիտաց և իբրեւ զյանդգնեւոց , իսկ զայն զի առնիցեմք , զի ցաւոտք ամենայն ՚ի կարաւանի աստ նոքօք առուջանան : Եւ կամ որ մեծս է քան զայդ ամենայն , զոր ուրուք գիկանդնեալ երեւեցաւ ՚ի կենդանեաց կամ բարբառ բանից ոք լուաւ ՚ի նմանէ :

Զի սուտ չեն մեր սպասաւորքն .

մեր մեզէն իսկ հասեալ է 'ի վերայ ստուգութեան սոցա: Եւ եթէ կամեցեալ էր սոցա մարմնաւոր ինչ ագահութիւն 'ի ներքս խառնել, սակաւ մի ահնարկէին քրիստոնէից 'ի կարաւանիս, զկշիռ իւրաքանչիւր մարմնոցնոցա ոսկի առնուին: Գարձեալ և արքդ, որ 'ի դիւէ չարչարեցան, զի յայնժամ ցաւոտք չէին և մէք գիտեմք. յայտ է եթէ այսօր նշանն մեծ երեւեցաւ: Եթէ լուռ լինիմք, այսպէս մեզ և անձանց մերոց կասկած իսկ է. և եթէ տանիմք զգոսա առաջի թագաւորին, լսելով նորա 'ի դոցանէ զայդ տամենայն մեծամեծ սքանչելիս, դուցէ և օրինացս մերոց քակտումն ինչ հասանիցէ:

Եւս սլատասխանի մոգական և ասէ ցնոսա. Ոչ զիս ոստիկան արարին 'ի վերայ ձեր երկոցունցդ. զի այդչափ նեղեալ տագնապիք յանձինս ձեր. դուք զգործ ձեր կատարեցէք, և զհրամանն արքունի 'ի գլուխ տարայք: Արդ եթէ համբաւդ այդ յայտնեցին, և հարցափորձ ինչ

լինիցին առաջի արքային, այդ խըն-
դիր մեր մոգաց է. դուք անհոգ լե-
րուք, և մի ինչ ածէք զմտաւ: Եւ
եթէ զարհուրեցայք ինչ յոգիս
ձեր, վաղագոյն առաւօտուցն՝ ի դա-
րիթիր եկայք. զի վաղիւ անդ
մովպետան մովպետ ռատ յաղէ, և
նոյն հաճեալ հաւանեցուցէ զմի-
տըս ձեր:

Իսկ խուժիկն իբրեւ լուաւ զայս
ամենայն, և գիտաց՝ եթէ փոյթ ինչ
ոչ է նոցա յայնմ հետէ սուրբ սպա-
նելոցն, փութացաւ վաղվաղակի է-
առ տասն այր, որոց զչափ գիտէր
զքրիստոնէութեանն. և հասեալ
՛ի տեղին՝ շէն եգիտ զամենեսեան:
Եւ քանզի կասկած ունէր տակա-
ւին ՛ի նոցուն ՛ի դահճացն. դար-
ձեալ փոխեցին անափ զսուրբսն յայլ
տեղի բացագոյն իբրեւ երկու հրա-
սախօք: Եւ իբրեւ յանհոգս եղէն,
սրբեցին կազմեցին զոսկերս երանե-
լեացն. բերին ՛ի բանակն և ունէին
՛ի ծածուկ. և առ սակաւ սակաւ
յայտնեցին նախ զօրականին հայոց,
և ասլա բազում քրիստոնէիցն՝ որ

էին 'ի կարաւանին: Եւ զառաջի սրտուղ ընծային մատուցանէին կապեալ նախարարացն. և անդէն վաղ վաղակի արձակեցան նոքա 'ի կապանաց իւրեանց, և սպառնալիք մահուանն անցին զնոքօք. և հրովարտակք թողուլթեան առաքեցան յաշխարհն հայոց:

Արդ այս երանելի խուժիկս, որ արժանի եղեւ 'ի ծածուկ սպասաւոր լինել սրբոցն, որ ինչ 'ի մահուանէն և այսր ասացաւ գատակնիք վճռիս այսորիկ, սա երկրորդեաց մեզ զամենայն կարգաւ. զչարաչար քարչումն, և զհարց և ըզփորձ գատաւորացն, և զիւրաքանչիւր անձանց սրբոցն զսրատասխանիսն, և զկատարումն մահուան նոցա, և զահապին արհաւիրան՝ որ 'ի վերայ սահապանացն անկաւ, և զհեծեծումն քննուլթեան՝ նախարարացն երեցունց, և զամփոփումն սուրբ օսկերաց նոցա, ոչ խառն 'ի խուռն 'ի մի վայր ժողովելով, այլ զմի մի 'ի նոցանէ ուրոյն ուրոյն 'ի վեց տասլանս ժողովէր, և զանուա-

Նրս իւրաքանչիւր ուսեալ և 'ի վերայ տապանացն նշանակեալ էր: Եւ զկատանան երկաթիս ընդ իւրաքանչիւր ոսկերան եղեալ էր, քանզի դահճացն 'ի բաց ընկեցեալ էր: որպէս և զհանդերձս զիւրաքանչիւր տապանակի նշանակեալ էր:

Եւ կատարեցան սոքա վեցեքեան սուրբ և ցանկալի մահուամբն իւրեանց որ օր քսան և հինգ էր հրօտից ամսոյ՝ 'ի մեծ անապատին յԱւար աշխարհի 'ի սահմանս Նիւշապուհ քաղաքի:

Դարձևայ Վասն Խոստովանող
աշակերտաց Երցուցից :

ԽՈՎ աշակերտք երանելեացն 'ի
կապանս կային 'ի ներքս 'ի քաղա-
քին . եկն դաճապեա մի արքունի
և եհան զնոսա 'ի քաղաքէ անախ
արտաքս :

Եհան 'ի նմին քաղաքէ ասորես-
տանեայս քրիստոնեայս արս հինգ ,
քանզի և նոքա 'ի կապանս էին վասն
անուանն Քրիստոսի . եհարց զնո-
սա բանիւք , և ոչ հաւանեցան եր-
կիր սլագանել արեգական : Չարչա-
րեաց զնոսա գանիւ , և նոքա եւս
առաւել 'ի նոյն միտս պնդեցան .
կարեաց զնոցա ունչս և զական-
ջըս , և ետ տանել յասորեստան ,
զի կայցեն 'ի մշակութեան արքու-
նի : Երթային մեծաւ յօժարու-
թեամբ , իբրեւ այն՝ թէ մեծ պար-
գեւս գտեալ 'ի թագաւորէն :

Արդ եկն դարձեալ նոյն դաճա-
պեան առ աշակերտս սուրբ սպա-
նելոցն , ընարեաց երկուս 'ի նոցա-

նէ որ համեստագոյնք էին, առեալ մեկուսի յայլոցն և ասէ ցնոսա . Չինչ անուանք են ձեր : Ետ պատասխանի մինն և ասէ . Առ ՚ի ծնողաց ինձ խորէն , և դմա Աբրահամ . իսկ ըստ շնորհատուր կարգիս՝ ծառայք Քրիստոսի եմք , և աշակերտք երանելեացն՝ զոր սպանէք :

Ետ պատասխանի դահճապետն և ասէ ցնոսա . իսկ արդ զինչ գործ է ձեր , և կամ բնաւ ոյր իսկ ամեալ է զձեզ այսր : Առ այս ետ պատասխանի Աբրահամ և ասէ ցնոսա . Չայդ ձեզ ՚ի վարդապետաց մերոց արժան էր ուսանել . զի ոչ դուզնաքեայք ոք էին նոքա , այլ ունէին ստացուածս հայրենիս ըստ արժան բաւականին , ըստ նմին և սպասաւորս , էր որ իբրեւ զմեզ , և էր որ լաւագոյն քան զմեզ . որոց սնուցեալ և ուսուցեալն էր , ընդ նոսա եմք եկեալ : Քանզի և պատուէր իսկ ունիմք յաստուածատուր օրինացն մերոց՝ սիրել զնոսա իբրեւ ըզսուրբ ծնողս , և սպաս տանել նոցա իբրեւ հոգեւոր տերանց :

Յասեաւ դահճապեան և ասէ .
 Իբրեւ զանխրատ և զաներկիւզ ըս-
 տամբակս խօսիս : Մինչգեռ 'ի խա-
 ղաղուծեան և յաշխարհի էլիք , բա-
 րիոք էր . յորժամ գրուահ էղեն
 նոքա յիրա արքունի և մահապարտ
 գտան ըստ գործոյ իւրեանց , ձեզ
 չէր արժան ամենեւին մօտ երթալ
 առ նոսա : Ո՛չ տեսանէք 'ի մեծ կա-
 րաւանիս , յորժամ ոք 'ի սլատուա-
 ւորացն 'ի դիպահւոջն արքունի լի-
 նիցի , սգոյ հանդերձ ագանի , և
 զատեալ և որոշեալ 'ի բացէ նստի
 միայնիկ , և ամենեւին հուսոյ ոչ ոք
 իշխէ երթալ առ նոսա : Եւ դու
 այդպէս իբրեւ զանյանցի աշակերտ
 պարծելով խօսիս :

Առ այս ետ պատասխանի Խորէն
 և ասէ . Ոչ ձեր կարգդ անիրաւ է
 և ոչ մերս ստուծեամբ . նախարարն
 յանցաւոր՝ ուստի զպարգեւն գը-
 տեալ էր , այնպէս պարտ էր նմա
 հպատակ լինել , զի 'ի սլատուոյն վե-
 րայ և այլ եւս պարգեւս մեծամե-
 ծըս գտանէր 'ի նմանէ : Արդ փո-
 խանակ զի զայն չարար , ձախողակի

յետս ընդդէմքն սլատաճեաց նմա :
 Եւ մեր վարդապետքն եթէ առ Աս-
 տուած յանցուցեալ էին , և կամ
 առ թագաւորն մեղուցեալ ինչ էին ,
 նոյն օրինակ և մէք առ նոսա առ-
 նէաք . ոչ յաշխարհի մօտ երթայաք ,
 և ոչ ՚ի տար աշխարհ այսր զճեա
 նոցա գնայաք : Արդ քանզի առ եր-
 կոսին կողմանսն արդարութեամբ
 կեցեալ են , և դուք զուր տարա-
 սլարտուց սպանէք զնոսա , մէք արդ
 եւս առաւել սպասաւորեմք սուրբ
 ոսկերաց նոցա :

Ասէ ցնոսա դահճապետն . Ես
 յառաջագոյն իսկ ասացի , եթէ կա-
 ըրի ստամբակ ոմն ես դու . ահա յայտ
 եղեւ աւագիկ , եթէ յամենայն լինաս
 նոցա խառն էք դուք : Աբրահամ
 ասէ . Յո՞ր լինաս : Դահճապետն ա-
 սէ . Առաջին ՚ի մահ մոգուցն , ա-
 պա և յայլսն ամենայն : Աբրահամ
 ասէ . Այդ ոչ միայն ՚ի մէնջ է ,
 այլ ըստ կարգի և ձերոց օրինացդ .
 թագաւորք ձեզ տան հրաման , և
 դուք ՚ի ձեռն ձերոց սպասաւորացդ
 գործէք :

Դասճապեանն ասէ . Ի Միհր աստուած երդուեալ է իմ, խստագոյն եւս խօսիս քան զվարդապետանն քո . յայտ է եթէ միասակարագոյնք եւս էք դուք : Արդ ոչ է հնար ձեզ ասրել ՚ի մահուանէ , բայց եթէ երկիր սլագանիցէք արեգական , և կատարեցէք զչամս օրինաց մերոց :

Խորէնն ասէ . Յայժմ իբրեւ ըզմարդ չարախօսէիր , և արդ իբրեւ զշուն անպիտան ընդ վայր հաջես : Եթէ գոյր արեգական տկանջք , դու տայիր նմա թշնամանս դնել . արդ նա բնութեամբ անզգայ է , և դու չարութեամբ անզգայագոյն քան զնա : Յիմ տեսեր զմեզ սակասագոյն քան զհարսն մեր . մի բանիւք զփորձ առնուլ կամիս զմեր , այլ հանդէս արա քում չարութեանդ և մերում բարութեանս , և ամաչեցեալ գտանի հայրն քո սատանայ , ոչ միայն ՚ի մէնջ՝ որ կատարելագոյնքս եմք , այլ և որ կարի փոքրիկն թուի քեզ , նա դիցէ վերս սաստիկս յոգիս և մարմինս քո :

Զայս իբրեւ լուաւ դասճապեանն ,

սրամտեալ բարկացաւ 'ի վերայ նոցա : Եւ քարշէլ չարագոյն քան զառաջինսն . և այնչափ սաստիկ քարշէցին , մինչեւ բազմաց կարծիք եղէն՝ թէ մեռան : Իսկ իբրեւ ժամք երեք 'ի վերայ անցին , դարձեալ խօսել սկսան երկոքեանն և ասէն . Փոքր համարիմք զանարգանս զայս և առ ոչինչ զցաւս մարմնոյս առ մեծ սէրն Աստուծոյ , որով կատարեցան հարբն մեր հոգեւորք : Հապա մի դէպք և մի դադարեր , այլ զոր ինչ առ նոսայն արարեր , զնոյն և առ մեզ կատարեա : Եւ թէ չարագոյն թուին քեզ գործքն նոցա , կրկին և զմերս համարեսցիր . զի նոքա բանիւք հրամայէին , և մեք գործովք զարգիւնսն կատարէաք :

Յայնժամ եւս առաւել զայրագնեցաւ 'ի վերայ նոցա , և հրամայեաց զմահու գան հարկանել : Եւ առ մի մի 'ի նոցանէ փոխեցաւ վեց վեց այր 'ի դահճացն : Եւ մինչ գեռ կիսամեռք յերկիր անկեալ դնէին , հրամայեաց զերկոցունց ականջս մօտ կտրել : Եւ այնպէս բրեցին ,

որպէս թէ չիցէ լեալ 'ի տեղւոջն :

Զարթեան որպէս 'ի քնոյ 'ի սաստիկ հարուածոցն, սկսան աղաչելով պաղատանս մատուցանել, և ասեն . Աղաչեմք զքեզ, քաջ զինուոր թագաւորին, կամ կատարեա ըզմեզ իբրեւ զհարսն մեր մահուամբ, և կամ արա զպատուհասդ ըստ օրինակի վերջնոցս : Զի ահա լսելիք մեր առողջացան զանախտաւորութիւն երկնաւոր, իսկ հոտոտելիքս գեռ եւս աստէն 'ի տեղւոջ կանյանցս չարչարանաց . մի կիսաապարգեւ առներ զմեզ յերկնից բարութենէն : Սրբեցեր զմարմինս մեր քարշելով և զլսելիս մեր կարելով, սրբեա և զոնգունս մեր հատանելով . քանզի որչափ տգեղս առնես զմեզ երկրաւորաւս, գեղեցկագոյնս առնես զմեզ երկնաւորաւն :

Ետ պատասխանի գեղութեամբ գահճապետն և ասէ . Եթէ և այլ յամեմես առ ձեզ մօտ կալով, կարծեմ՝ եթէ և աշակերտէք զիս 'ի ձեր յամառութիւնդ : Զի ահա արդ և զխորհուրդս արքունի 'ի վեր հա-

նեմ ձեզ : Տայդ վայր եղեւ հրաման պատուհասիդ ձերոյ, և 'ի վերայ դորին պատուհասի՝ երթալ ձեզ յասորեստան, և լինել ձեզ մշակ յարքունիս . զի որ ընդ ձեզ հայեսցի, մի 'ի դմին յամառութեան պնդեսցի ընդդէմ հրամանաց թագաւորին :

Ասէն ցնա երանելիքն . Դու զմեր երկիրս կիսագործ թողեր . մէք յարքունի երկիրն կէս մարմնովք մերովք ոչ վաստակեմք : Իբրեւ զայս լուաւ դահճապեան, աղաչեաց զղինուորսն՝ որ ասնէին զնոսա, և ասէ . Միայն ասաի դուք առէք գնացէք, և հասեալ յասորեստան՝ ուր կամ իւրեանց է և շրջեսցին :

Այս են հայոց խոստովանողք, որ զխեղութիւնն և զչարչարանսն խնդութեամբ ընկալան յանձինս իւրեանց : Եւ վասն զի վրիպեցին 'ի սուրբ մահուանէն, սգով և արամութեամբ երթային զերկայնութիւն ճանապարհին : Ոչ ծանր թուէին նոցա կապանք ոտիցն և ձեռացն, իբրեւ զայն՝ թէ ընդէր ոչ եղաք ար-

ժանի հաւասարեւ ընդ քաջ նահա-
տական :

Եւ իբրեւ տարան հասուցին զնո-
սա յերկիրն բաբելոնացոց , ՚ի գաւառ
մի զոր Շահուղն անուանեն , թէ-
պէտ և էին յարքունի պատուհա-
սին , սակայն և յայտ և գաղտ մե-
ծապէս ընկալեալ եղեն ՚ի բնակչաց
աշխարհին : Սակայն երանելիքն և
յայնմ յոյժ տրամագին էին , իբր
այն՝ եթէ սակաւ վաստակեցաք և
մեծապէս հանգչիմք . և հանապազ
՚ի նմին զղջման կային :

Եւ անդէն թեւակոխէին տեսա-
նել զսուրբ կապանսն նախարարա-
ցն , լինել սպասաւոր մարմնաւոր
պիտոյից նոցա : Իմացուցին զայս մե-
ծամեծաց աշխարհին , որք էին ՚ի
նմին սուրբ ուխտի քրիստոնէու-
թեանն : Եւ հաւանեալ ամենեցուն
մեծամեծաց և փոքունց՝ ազդ առ-
նել ամենայն երկրին , զի հաճոյ
թուեսցի ամենեցուն՝ ՚ի ձեռն մար-
մնաւոր պիտոյիցն կցորդ լինել սուրբ
կապելոցն ՚ի հեռաւոր օտարու-
թեանն :

Եւ այսպէս ամ յամէ ժողովէին՝ ըստ իւրաքանչիւր կարի մարդկանն, ոմն սակաւ և ոմն շատ, ոյր զինչ և 'ի ձեռս պատրաստութիւն լինէր, եթէ դրամոց և եթէ գահեկանաց, ժողովէին կազմէին տային յերանելիսն՝ տանել նոցա: Եւ այսպէս յարքանեկութեան կային, մինչեւ տասն ամս լցաւ սպասաւորութեանն:

Եւ վասն զի յոյժ խստագոյնս պահէին 'ի ջերմոջ աշխարհին, և անդադար էին 'ի ճանապարհորդութեանն ընդ նոյն Շահուղ, ընդ Սեշուփն և ընդ Քաշկար և ընդ ամենայն ասորեստան և խուժաստան, սաստիկ տապով հարեալ 'ի խորշակէ մեռանէր սուրբն Խորէն, և աւանդեալ լինէր 'ի բնակչաց աշխարհին ընդ սուրբ վկայսն:

Իսկ երանելին Աբրահամ կայր 'ի նմին սուրբինութեան անդադար և զամենայն տուրս հաւատացելոցն շրջէր ժողովէր և տանէր 'ի մեծ հեռաստանն, և ինքն մատակարարէր ըստ իւրաքանչիւր կարօտութեան:

Եւ այնպէս յերկարեցաւ մինչեւ
յերկոտասաներորդ ամն պատժա-
ւորացն, մինչեւ աղաչել զնա միա-
բան ամենեցուն, զի հաւանեացի եր-
թալ յաշխարհն հայոց. զի ընդ
մտանել նորա առ նոսա, 'ի նմա
տեսցեն և զքաջ նահատակսն՝ որք
կատարեցան սրով, 'ի նմա տեսցեն
և զսուրբ կասպանս չարչարանացն :

Եւ յորժամ մարտիրոսք և խոս-
տովանողք և կասպեալք նովաւ տե-
սանին, նովաւ օրհնի աշխարհն ա-
մենայն, նովաւ օրհնին և աղայք
նոցա յաճումն, նովաւ զգաստա-
նան երխասարդք նոցա 'ի սրբու-
թիւն, նովաւ համեստանան ծերք
նոցա յիմաստութիւն : Նովաւ ու-
սանին իշխանք նոցա զմարդասիրու-
թիւն, նովաւ անկանի գութ յԱս-
տուծոյ 'ի սիրտս թագաւորին՝ շի-
նել և խաղաղութիւն առնել բոլոր
աշխարհին : Նովաւ եկեղեցիքն պար-
ծին իբրեւ քաջ և կատարեալ զի-
նուոր, նովաւ վկայարանքն զարդա-
րին, նովաւ և վկայքն ցնծացեալ
բերկրին : Նովաւ և դաշտն Աւա-

րայրի սպայծառացեալ ծաղկալից լինի, ոչ յանձրեւաբեր ամսոց, այլ ՚ի սուրբ և յարիւնաբուխ վկայից ցանեալ և ցրուեալք սպիտակութիւնք սուրբ ոսկերացն: Յորժամ կոխեսցեն ամենավաստակ ոտք խոտտովանողին զլայնատարած տելխս պատերազմին, յորժամ կենդանի մարտիրոս ընդ նա շրջեսցի, կենդանի առ կենդանիս երթեալ՝ ամենայն աշխարհին կրկին լինի կենդանութիւնն:

Գիտեմք, ասեն, յորժամ տեսցեն զսա ամենայն միայնակեացք աշխարհին հայոց, սովաւ յիշեսցեն զհոգեւոր գունդս պատերազմողացն, որ փոխանակ մեր, ասեն, ետուն զանձինս ՚ի մահ, և հեզին զարիւնս իւրեանց ՚ի հաշտութիւնս պատարագ Աստուծոյ: Սովաւ յիշին սուրբ քահանայքն, որք խողխողեցան յօտարութեանս և ցածուցին զսրամտութիւն բարկութեան թագաւորին: Սովաւ թերևս զի զմեր կապանս յիշեսցեն, և աղօթս առնելով խնդրեսցեն յԱստուծոյ,

զի գերեզարձ լիցի մեզ անդրէն 'ի հայրենի երկիրն մեր :

Քանզի յոյժ անձկացեալ եմք՝ ոչ միայն ըստ մարմնոյ կարօտութեան, այլ առաւել տեսանել ըզսուրբ եկեղեցիսն մեր և զսրբասէր պաշտօնեայսն մեր, զոր 'ի նմա կարգեալ հաստատեցաք : Եւ եթէ միւսովս յաջողեսցէ մեզ Մատուած երթալ և ընուլ զկարօտութիւն մնացելոցն, գիտեմք զի և մեզ բանայ Աստուած զգուռն ողորմութեան իւրոյ՝ ընդ նոյն ճանապարհ երթալ, ընդ որ օտք սրբոյս կարապետն :

Զայս խորհուրդ խորհելով աստուածաշնորհ նախարարացն, մեծաւ թախանձանօք ամէին զխոստովանոյն 'ի հաւանութիւն : Եւ վասն զի ոչ էր սուրբութիւն երբէք բարւոյն ընդդէմ դառնալ, ըստ առաջին սուրբութեան և յայտմ վայրի փութացաւ վաղվաղակի կատարել զհրամանն զմիաբան հաւանեցելոցն յաստուածային առաքինութիւնն : Եկն եմուտ յաշխարհն Հայոց :

Փութացան և ելին ընդ առաջ
 նորա վաղվաղակի արք և կանայք,
 մեծամեծք և փոքունք, և ամենայն
 բազմութիւն ազատաց և շինակա-
 նաց : Անկանէին և փարէին զտալւք
 և զձեռօք առաջի սրբոյն և ասէին .
 Օրհնեալ Տէր Աստուած 'ի բար-
 ձունս, որ առաքեաց մեզ հրեշտակ
 յերկնից՝ բերել մեզ աւետիս յա-
 րութեան, զի լինիցիմք ժառանգք
 արքայութեան : Զի ահա 'ի քեզ
 կերպարանեալ անասնեմք զամենե-
 սեան զհրաժարեալն յուսով յա-
 րութեամբ, և զկասեալն ակնկա-
 լութեամբ արձակելով : Ի քեզ ան-
 սանեմք և զաշխարհին շինութիւն
 խաղաղութեան. քեւեկեղեցիքն մեր
 ցնծացեալ բերկրին, և քեւ սուրբ
 վկայքն մեր անդադար լիցին մեզ
 'ի բարեխօսութիւն առ Աստուած :
 Օրհնեա զմեզ, սուրբ հայր մեր. դու
 ես բերան հանգուցելոցն, խօսեաց
 ընդ մեզ յայանի օրհնութեամբ, զի
 յոգիս մեր լուիցուք 'ի ծածուկ
 զօրհնութիւնս սրբոցն :

Հորդեցեր ճանապարհ այնոցիկ՝

որ անձկացեալ էին դալ յերկիր իւրեանց, խնդրեալ յԱստուծոյ՝ զի ստէպ եկեացեն զհետ սուրբ կարապետիդ: Աւ որպէս հորդեցեր զարգելեալ ճանապարհ երկրի, բաց և յերկինս զդուռն աղօթից մերոց, զի և մեր մեղաւորաց մտցեն պաղատանք առաջի Աստուծոյ՝ ի բարեխօսութիւն նոցին կապելոց, և մինչդեռ եմք յելանելի մարմինս, որպէս տեսաք զքո երանելի սրբութիւնդ, տեսցուք և զսիրելի անձկալիսն մեր, որ ի բազում ժամանակաց հարեալ և սլաշարեալ եմք յոգիս և մարմինս մեր: Արդ հաւատամք յանսուտ յոյսն, զի որպէս լցեալ կատարեցաւ ի քեզ տեսիլս ի սուրբ սէր քո, այսպէս և ընդ մօտոյ ունիմք տեսանել զճշմարիտ վկայսն Քրիստոսի, որ հանապազ խանդակած եմք ի տեսիլս երկնաւոր դեղոյ նոցա:

Բայց երանելի խոստովանողն, թէպէտ և այսպէս սիրով ընկալեալ եղեւ յամենայն աշխարհէն, ոչ ինչ կամեցաւ ամենեւին մերձենալ առ զք ըստ մարմնոյ կարօտութեան.

այլ ընարեաց իւր տեղի մի զատ յամենայն բազմամբոյս ժողովրդոց, և առաքինի եղբարբք երիւք կատարեաց զկեանս իւր մեծաւ ճգնութեամբ:

Չոր եթէ կամիցի ոք ՚ի կարգարկանել, դժուարաւ կարասցէ ասել զվարս առաքինութեան նորս: Չի եթէ զաքնութիւն ասիցես, իբրեւ զկանթեղ անշէջ կայր զամենայն գիշերս. և եթէ զսակաւապիտութիւնս կերակրոցն, համարեաց՝ եթէ զանկերակուր հրեշտակացն բերէր զնմանութիւնն: Եթէ զհեղութիւն ցածութեանն կամիցիս ասել, ոչ զոք ՚ի կենդանեաց կարիցես գտանել նման նմա. և եթէ զանընչասիրութիւնն կամիցիս ասել, դարձեալ զոր օրինակ չստարի մեռեալ ՚ի կարասի, զնոյն օրինակ ճշմարտութեամբ և առ երանելին իմասջիր:

Անյադական ձայնիւ հանապազորդեալ էր ՚ի սաշտաման, և անհատ աղօթիւք միշտ ընդ Աստուծոյ ՚ի բարձունս խօսէր: Այլ եղեւ նա

անհամեղոց, և խթան ընդոստու-
ցիչ ամենայն հեղգացելոց: Դարո-
վեցաւ նովաւ ագահութիւն, և
կարի յոյժ ամաչեաց նովաւ շուայ-
տութիւն որկորամոլութեան: Ա-
ռողջութիւն եղեւ նա աշխարհիս
հայոց, և բազում վիրաւորք 'ի ծա-
ծուկ նովաւ գաին զառողջութիւն:
Եղեւ նա վարդապետ կատարեալ
վարդապետաց իւրոց, և սուրբ հայր
խրատտու հարանց իւրոց: Ի լուր
համբաւոյ նորա իմաստնացան տը-
գէաք, և 'ի տեսիլ մերձաւորու-
թեան նորա զգաստացան լկաիք:
Բնակեալ էր ըսա մարմնոյ 'ի նեղ
խցկանն, և ահ սրբութեան նորա
արկեալ էր զհեռաւորօք և զմեր-
ձաւորօք: Զարհուրեցան գեւք և
փախեան 'ի նմանէ, իջին հրեշտակք
և բանակեալ էին զնովաւ:

Յոյնք երանի ետուն վասն նորա
աշխարհին հայոց, և բազում բար-
բարոսք փութացան տեսանել զնա
մարմնով: Սիրելի եղեւ նա սիրե-
լեացն Աստուծոյ, և զբազումս 'ի
թշնամեաց ճշմարտութեանն ած 'ի

հաւանութիւն սուրբ սիրոյ : Սկիզբն
 արար առաքինութեանն անդստին
 'ի տղայ տիոց իւրոց, և նովին առա-
 քինութեամբ կատարեցաւ 'ի վախ-
 ճան կենաց իւրոց : Որպէս ոչ խառ-
 նեցաւ 'ի կարգս սուրբ ամուսնու-
 թեան աշխարհիս, այսպէս չեմուտ
 ընդ մարմնաւոր սխառյիւք ամենայն
 աստեանացու իրաց աշխարհիս : Եւ
 եթէ սարս է սարգաբար ասել,
 որպէս փոխանակեաց զպէսս մար-
 մնոյ ընդ սխառնացու հոգեւոր ի-
 րաց, այսպէս փոխադրեալ եզեւ
 յերկրէ 'ի յերկինս :

Մեռնաւիք ևսխարարացն, որք կա-
մօք յօժարոշքեամբ փառն սիրոյն
Քրիստոսի ևոռնն զանձիւն 'ի կա-
պանս արքունի :

ՅԵԶԳԻՆ Սիւնեաց երկու եղ-
բարք Բարգէն և Բակուր, յազ-
գէն արծրունեաց Ներշապուհ և
Շաւասպ և Շնգին և Մեհրուժան
և Պարգեւ և Տաճատ, յազգէն
մամիկոնեից Համազասպեան և Հա-
մազասպ և Արտաւազդ և Մուշեղ,
յազգէն կամսարականաց Արշաւիր
և Թաթուլ, Վարձ, Ներսէհ և
Աշոտ, յազգէն ամատունեաց Վա-
հան և Առանձար և Առնակ, յազ-
գէն գնունեաց Ատոմ, յազգէն դի-
մաքսեանից Թաթուլ և Սատոյ, և
երկու եւս այլովք ընկերօք, յազ-
գէն անձեւացեաց Շմաւոն և Զուա-
րէն և Առաւան, յազգէն առաւե-
ղինից Փապակ և Վարազդէն և
Դազ, յարծրունեաց առճմէն Ա-
սլըրսամ, 'ի առճմէն մանգակու-
նեաց Սահակ և Փարաման, յազ-

գէն տաշրացեաց Վրէն, յուսմանեան տանէն Բաբելի և Յուսնան :

Այս երեսուն և հինգ արք, են որ յաւագ նախարարացն, և են որ ՚ի կրտերագունիցն, սակայն ամենեքեան ըստ մարմնոյ են նախարարազունք, իսկ ըստ հոգեւոր առաքինութեանն ամենեքեան երկնային քաղաքացիք : Եւ բազում եւս այլ ազատ մարդիկ . են որ յարքունի տանէ, և են որ ՚ի տանէ նախարարացն իսկ նոցուն, նիզակակիցք և մարտակիցք քաջ նահատակացն : Եւ ամենեքին սոքա կամօք մասնեցան ՚ի սուրբ կասանս չարչարանացն :

Այլ մէք առ այժմ ոչ ընդ այս եմք զարմացեալ միայն, զի կամօք չոգան մտին ՚ի փորձութիւնն, այլ առաւել ընդ այն եմք սքանչացեալ, զի մարդիկ փափուկ իբրեւ զնոսա՝ ընդարձակասուն բնակիչք ձիւնեղէն լերանց՝ եղեն բնակիչք խորշակաբեր դաշտաց : Ար զօրէն ազատ էրէոյ շրջէին ՚ի մէջ ծաղկաբեր լերանց, ընկեցան ՚ի բոցակէզ աշ-

խարհն արեւելից կապեալ ոտիւք
 և կապեալ ձեռքք : Հաց նեղու-
 թեան և ջուր կարօտանաց, խաւար-
 արգել 'ի տուէ և անլոյս 'ի գիշե-
 րի, անվերարկութիւնք և անանկողինք,
 դաղանաբար դեանախշտիք լինէին
 զինն ամ և զվեց ամիս : Եւ այնպէս
 մեծաւ խնդուութեամբ տանէին զնե-
 ղութիւնն, զի ամենեւին ոչ որ տր-
 տունջ հայհոյութեան 'ի բերանոյ
 'նոցա լուաւ, այլ յորդառատ գո-
 հացողութիւն ըստ նմանութեան
 բարեկեցիկ մարդկան, որ են յա-
 տուած սպաշտութեան :

Եւ մինչ դեռ էին յայնպիսի նե-
 ղութեան, կարծիք եղեն 'ի միտս
 թագաւորին՝ թէ առ յոյժ վշտին
 ձանձրացեալ են դառնութեան կե-
 նօքն իւրեանց : Յղեաց առ նոսա
 զմեծ հաղարապետն և ասէ . Գո-
 նեայ յայսմ հեաէ զգաստացայք
 յանձինս ձեր, և մի կայք 'ի նոյն
 յամառութեան, երկիր սրագէք ա-
 րեգահան, և արձակիք 'ի չարաչար
 կապանացդ, և ունիք անգրէն զիւ-
 րաքանչիւր հայրենի կեանս ձեր :

Ետուն պատասխանի երանելիքն
և ասէն . Առ փոքրձ ինչ եկեալ հար-
ցանեա ցմեզ , եթէ արդարեւ թա-
գաւորն իսկ յղեաց զքեզ : Եր-
գուաւ հազարասպետն և ասէ . Չիք
այդր բան աւելի կամ սրահաս՝ որ
ոչ ՚ի բերանոյ նորա ելեալ է : Ասէն
ցնա անդրէն . Որք միանգամ աշա-
կերտեալ են ճշմարտութեանն , ոչ
երբէք փոխին ՚ի նմանէ . այլ որ ենն՝
նոյն կան : Միթէ յայնժամ առ ճի-
մանալ ինչ սնդեցաք , և այսօր նե-
ղութիւնս իմասանացոյց ինչ զմեզ ,
այլ ոչ այնպէս : Այլ զղջումն մտաց
մերոց այս է , եթէ ընդէր ընդ առա-
ջինսն չկատարեցաք զկեանս մեր :
Բայց արդ աղաչեմք զքեզ և քեւ-
զթագաւորն ձեր , մի այլ վասն այդ-
պիսի իրաց հարցանէք ցմեզ . այլ
զինչ եզեալ է ՚ի մտի ձերում վասն
մեր՝ կատարեցէք :

Իբրեւ լուաւ զայս մեծ հազարա-
սպետն , յոյժ գովեաց ՚ի միաս իւր
զպնդութիւն հաստատութեան նո-
ցա . և յայնմ հեռէ սկսաւ արկա-
նել սէր ընդ նոսա՝ իբրեւ ընդ սի-

րեւիս Աստուծոյ : Եւ բազում բա-
նիւք ողորջանօք ամէր զթագաւորն
'ի հաւանութիւն , զի թողութիւն
արասցէ նոցա 'ի կապանացն իւ-
րեանց : Զի թէպէտ և փոխեցաւ
նա'ի գործոյ հազարասկտութեանն
արքունի , և 'ի բազում իրս դտաւ
փնասակար , ինքն իսկ յանձն իւր
կրթէր զաւեր աշխարհին հայոց'
վասն որոյ և մեծաւ անարգանօք
յուզարկեցաւ 'ի տունն իւր , սակայն
զկասկելոցն ոչ երբէք չարախօս կա-
մէր լինել մինչեւ ցօր վախճանի կե-
նաց իւրոյ :

Իսկ յերանելեացն բազումք 'ի նո-
ցանէ՝ որ մանկագոյնքն էին , ուսան
զգարութիւն հայրենի աշխարհին
իւրեանց , և եղեւ նոցա այն կերա-
կուր հոգեւոր , որով զանձինս քա-
ջալերէին և զընկերսն մխիթարէին :
Եւ այնպէս զմայլեցան 'ի միտս և
յողիս իւրեանց , զի և որ ծերա-
գոյնքն էին 'ի նոցանէ , փափկացան
մատաղացան մանկացան : Զի թէ-
պէտ և գարութեան ժամանակքն
անցեալ էին , սակայն բազում սաղ-

մոսս 'ի բերան առեալ՝ հողեւոր երգակից լինէին մատաղերամ բազմութեան մանկաւոյն :

Եւ այնպէս բարձրացուցանէին զպաշտօնն սրբութեան , մինչեւ ումանք 'ի դառն դահճացն՝ մեծապէս քաղցրութիւն անկանէր ընդ լսելիս նոցա , և որչափ 'ի ձեռս իւրեանց էր՝ արտաքոյ արքունի հրամանին գիւրութիւն առնէին նոցա , և սէր ինամոյ ունէին առ ամենեւեան , և բազում անգամ զմարմնաւոր պէտս նոցա շնուին նոքա : Մանաւանդ զի նշանք եւս բժշկութեան յԱստուծոյ յաջողեալ լինէր 'ի ձեռս նոցա . որպէս զի բազումք 'ի գիւահարաց սրբեցան 'ի նմին քաղաքի՝ ուր կապեալքն կային : Իբրեւ ոչ ոք գոյր առ նոսա քահանայ , դիմէին առ նոսա հիւանդք և ախտաժեսք քաղաքին , և ընդունէին 'ի նոցանէ զիւրաքանչիւր ցաւոց զառողջութիւն :

Նա և որ մեծ իշխանն էր աշխարհին , զոր և հարեւըում Շապուհ ա նուանէին , և նմա իսկ յանձն էին ամենայն պատժաւորքն , մեծապէս

գուժ սիրոյ էարկ առ ամենեւեան :
 Զծերս 'ի նոցանէ առ հարս ունէր ,
 և զմանկագոյնս 'ի նոցանէ իբրեւ
 զսիրելի որդիս գգուէր : Բազում
 անգամ գրեաց և եցոյց յարքունիս
 զվիշտս նեղութեան կապելոցն , և
 զառն առն իւրաքանչիւր զբարս ազ-
 նուականութեանն ցուցանէր նո-
 ցա . առաջի մեծամեծացն տառա-
 սէր ջանայր ազգի ազգի հնարիւք ,
 մինչեւ բազում բարեխօսիւք ածին
 'ի հաւան զԹագաւորն : Հրամայ-
 եաց լուծանել զկապանս նոցա , և
 բառնալ 'ի նոցանէ զսուգ սատու-
 հասին , և ագանել նոցա հանդերձ
 զօրէն նախարարութեանն . կար-
 գեաց նոցա ռոճիկ , և զպատրաս-
 տութիւնս պառագինութեանն հրա-
 մայեաց յարքունուստ : Գրեաց և
 յանձն արար մեծ սպարապետին ,
 զի ընդ զօրս արքունի երթիցեն 'ի
 գործ պատերազմի :

Եւ իբրեւ այս այսպէս կարգե-
 ցաւ , և կազմեցաւ նոր հրաման թա-
 գաւորին , 'ի բազում տեղիս՝ ուր և
 հասին՝ առաւելեալ գտան 'ի գործ

արութեան, մինչեւ գուլութեան հրովարտակ վասն նոցա 'ի դուռն տային : Արագէս զի քաղցրացաւ խակ մտաց թագաւորին, հրամայեաց զամենեսեան ածել զառաջեալ : Եկին և յանդիման եղէն Յազկերտի արքայից արքային : Ետես զնոսա զըւարթութեամբ, խօսեցաւ ընդ նոսա բանիւք խաղաղութեամբ, և խոստացաւ տալ նոցա զիւրաքան ջիւր իշխանութիւն ըստ կարգի հայրենի պատուոյն, և արձակել զնոսա յաշխարհն օրինօք քրիստոնէութեանն, յորոյ վերայ և մեծապէս էին չարչարեալ :

Եւ մինչ գեռ անդէն մեծաւ խընդութեամբ շրջէին 'ի կարաւանին առաջի թագաւորին, 'ի նմին ժամանակի հասանէր վախճան կենաց թագաւորին՝ յինն և 'ի տասներորդ ամի թագաւորութեանն իւրոյ : Եւ ընդ հակառակս ելեալ երկու օրդիք նորա 'ի վերայ տէրութեանն կըռուէին, սաստկանայր գործ գառնութեան պատերազմին զերկուս ամս :

Եւ մինչ դեռ նորա յայնմ խառ-
վութեան էին, աստուածբեաց և
Աղուանից արքայն. վասն զի քեռ-
որդի էր նոցա, և ըստ կարգի հայ-
րենի հաւատոցն՝ քրիստոնեայ էր
յառաջ, և Յազկերտ արքայից ար-
քայ բռնի մոգ արար: Եւ նորա գը-
տեալ ժամանակ անձինն պարասոյ,
հարկեցաւ զանձն ՚ի մահ դնել. լաւ
համարեցաւ մեռանել ՚ի պատերազ-
մի, քան ուրացութեամբ ունել ըզ-
թագաւորութիւնն: Ասն այսր ա-
մենայնի յաստուածն եղև չարձա-
կելոյն նոցա յաշխարհն:

Իսկ կրասեր որդւոյն Յազկերտի
գայեակն, Ռահամ անուն ՚ի Մեհ-
րան առհմէն, թէպէտ և ետես ըզ-
գունդն Արեաց ընդ երկուս բաժա-
նեալ, սակայն կիսովն գազանաբար
յարձակեցաւ ՚ի վերայ երէց որդւոյ
թագաւորին. հար, սատակեաց ըզ-
գունդն, և ձերբակալ արարեալ
զորդի թագաւորին, անդէն ՚ի տե-
ղոջն հրամայէր սպանանել: Եւ
զմնացեալ զորսն տժէր հաւանեցու-
ցանէր, և առնէր միաբանութիւն

ամենայն Արեաց գնդին . և թագա-
ւորեցուցանէր զիւր սանն , որում
անուն էր Պերոզ :

Զի թէպէտ և Արեաց աշխար-
հին առնէր մեծապէս խաղաղու-
թիւն , սակայն Աղուանից արքայն
ոչ կամէր նուաճել անգրէն 'ի ծա-
ռայութիւն . այլ խրամատեաց ըզ-
պահակն ճորայ , և անցոյց յայս
կոյս զզօրսն Մաքթաց . միաբա-
նեաց զմետասան թագաւորս ըզ-
լեառնորդեայն , և ընդդէմ եկաց
պատերազմաւ Արեաց գնդին , և
բազում մնասս արար զօրացն ար-
քունի : Թէպէտ և երկիցս և երիցս
եաուն հրովարտակ աղաչանաց , ոչ
ինչ կարացին ածել զայրն 'ի հաւա-
նութիւն . այլ դրով և սպառգամաւ
յանգիմանէր զնոսս , վասն զուր ա-
ւերածին աշխարհին հայոց : Յիշե-
ցուցանէր նոցա զմահ նախարա-
րացն և զչարչարանս կապելոցն : Ի
վերայ անչափ սիրոյ և վաստակոյ ,
փոխանակ կեանս առնելոյ՝ զարեւ-
հատէք , ասէր : Լաւ լիցի ինձ , ա-
սէ , զնոցա չարչարանսն յանձն իմ

առնուլ, քան թողուլ զքրիստո-
նէութիւնն :

Եւ իբրեւ տեսին, թէ ոչ բռ-
նութեամբ և ոչ սիրով կարացաք ա-
ծել 'ի հաւանութիւն, գանձս սաս-
տիկս ետուն տանել յաշխարհն խայ-
լանդրաց, բացին զդրունս Ալանաց
և հանին գունդ բազում 'ի հոնաց,
և կռուեցան տարի մի ընդ Աղուա-
նից արքայի: Թէպէտ և թօթափե-
ցան և ցրուեցան զօրքն իւր 'ի նմա-
նէ, սակայն զնա ոչ կարացին հնա-
զանդել: այլ և հարուածք եւս մե-
ծամեծք հասին 'ի վերայ նոցա, էր
որ կռուով և էր որ ախտիւ չարչա-
րանօք: Եւ յայնչափ ժամանակաց
ընդերկարել պաշարմանն, մեծ կէս
աշխարհին աւերեցաւ, այլ ոչ ոք
'ի նմանէ երկմտեալ բաժանեցաւ:

Յդեաց առ նա դարձեալ թագա-
ւորն Պարսից. Զքոյրդ իմ, ասէ,
և զքեռորդիդ 'ի բաց տուր ածել,
զի 'ի բնէ մոգք էին և դու քրիստո-
նեայ արարեր, և աշխարհդ քեզ
լիցի: Իսկ սքանչելի այրն ոչ 'ի տե-
րութեանն վերայ կռուէր, այլ յաս-

տոււած պաշտուածեանն : Չմայրն և զկինն ետ տանել, և զաշխարհն բովանդակ 'ի բաց եթող. և ինքն զաւետարանն առ և յաշխարհէն 'ի բաց կամէր գնալ :

Չայս իբրեւ լուաւ թագաւորն, կարի զեղջ և ասպաշաւ անկանէր 'ի միտս նորա, և զամենայն լնասս իւրացն զհարբն իւրով արկանէր : Անսուտ երգումն կնքէր և տայր տանել առ նա, եթէ յաշխարհէ գ միայն մի գնար, և զինչ ասես առ նեմ : Խնդրեաց զմանկուածեան սեպհահանն, զոր հօր իւրոյ շնորհեալ էր նմա 'ի տղայուածեանն հազար երգ. առ զայն 'ի թագաւորէն, և նստաւ 'ի նմա միայնակեցօք հանդերձ : Եւ այնպէս հանապազորդեաց զինքն յաստուածային սրաշտամանն, զի և չյիշէր ամենեւին 'ի թէ և թագաւոր լեալ իցէ յառաջ :

Եւ այս ամենայն յերկար խոովութիւնք, որ եղեն մինչեւ 'ի հինգերորդ ամն Պերողի արքայից արքայի, սրտածառք եղեն չարձակելոյն նախարարացն հայոց. այլ առձ

կաւ և 'ի տաճար մտանել յարքու-
նիս մեծապէս առատացոյց քան
զամաց սովորութիւնն : Եւ 'ի նմին
հինգերորդ ամին զբազմաց նոցա
անդրէն զկեանսն շնորհեաց , և այ-
լոցն առ յոյսն խոստացաւ՝ յամն
վեցերորդ միանգամայն արձակել
զամենեւեան կենօք և պատուով :

Բայց 'ի տեղի այսր ինձ դարձեալ
գալ պիտի :

ԻՍԳ կանայք երանելի առաքի-
նեացն և կապելոցն և անկելոցն 'ի
պատերազմին՝ ընդ ամենայն աշ-
խարհն Հայոց համօրէն համարել
ես ոչ կարեմ. զի բազում այն են՝
զոր ոչ գիտեմ, քան թէ գիտիցեմ :
Զի հինգ հարիւրով չափ յականէ
յանուանէ ճանաչեմ. ոչ որ միայն
աւագագոյնքն էին , այլ զբազումս
'ի կրսերագունաց անտի :

Ամենեքեան միահամուռ զերկնա-
ւոր նախանձ բերելով , ոչ ինչ ընդ-
հատ երեւեցան յայնցանէ՝ որ ոչ
ճաշակեցին զաշխարհ : Քանզի ե-
թէ աւագագոյնք էին , և եթէ ման-

կագոյնք, զմի առաքինու թիւն հաւատոյ զգեցան: Ոչ ինչ յիշեցին ամենեւին զանուն փափկութեան մայրենի ազատութեանն, այլ իբրեւ մարդք՝ որ վշտամբերք լեալ իցեն անդատին՝ ի շինական սովորութեանցն տանջելով վարեալ զկեանս աշխարհիս, անդրագոյնք եւս քան զնոսա յանձն առին զհամբերութիւն վշտաց:

Ոչ միայն յողիսն միսի թարեալ կացին առ աներեւոյթ զօրութիւնն յուսոյն յաւիտենից, այլ և մարմնոյ նեղութեամբք առաւել եւս բարձին զբեռն ծանրութեան: Զի թէպէտ և ունէին զիւրաքանչիւր ձեռնասուն սպասաւորս, ոչ ոք երեւէր ՚ի նոցանէ՝ թէ ո՞ր տիկինն իցէ և կամ որ նա թիշան. մի հանդերձ էր հասարակաց, և միապէս գեանախշտիք երկոքեան: Ոչ ոք ումէք անկողնարկ լինէր. քանզի և չճանաչէին իսկ զնոտեղէնան ընտրել ՚ի միմեանց. մի գոյն թխութեան փրարայիցն, և մի գոյն սեւութեան սընարից բարձիցն:

Այս գոյր նոցա համեմ խախա-
 մոքք անուշարար առանձինն , և ոչ
 հացարարք որոշեալ 'ի սէտս սպա-
 սու ըստ ազատաց կարգի , այլ հա-
 սարակաց էր : Արթաթամուան ըստ
 կարգի միայնակեցաց , որ յանապատ
 բնակեալ են : Այս ոք ումէք ջուր 'ի
 ձեռս արկանէր , և ոչ կրասերք ա-
 լագաց դաստառակս մատուցանէ-
 ին . չանկաւ օշնան 'ի ձեռս փափ-
 կասուն կանանց , և ոչ մատուցաւ
 եւղ 'ի զուարթութիւն խրախու-
 թեան : Չեղան առաջի սուրբ սկը-
 տեղք , և ոչ անկան բաժակակալք
 յուրախութիւն . չեկաց ուրուք նո-
 ցա նուիրակ առ դուրս , և ոչ կոչե-
 ցան սխտուականք յարանց 'ի տա-
 ճարս նոցա . չիշեցան նոցա՝ թէ
 Գուցէ ոք ամենեւին 'ի բնակա-
 սնունդ դայեկաց և կամ բնաւ 'ի
 սիրելի հարազատաց :

Փոշոտեցան և ծխոտեցան սրա-
 հակք և սրսկասպանք նորեկ հար-
 սանց , և սարգի ոստայնք ձգեցան
 'ի սենեակս առսագաստաց նոցա .
 կործանեցան բարձրագահք տաճա-

րաց նոցա, և խանդարեցան սպասք
 երախանաց նոցա. անկան կործա-
 նեցան ապարանք նոցա, և տապա-
 լեալ աւերեցան ամուրք ապաստա-
 նի նոցա: Չորացան ազաղեցան բու-
 րաստանք ծաղկոցաց նոցա, և դաշ-
 տախիլ եղեն որթք գինեբեր այ-
 գեաց նոցա: Աչօք իւրեանց տե-
 սին զյափշտակութիւն արարոց իւ-
 րեանց, և ականջօք իւրեանց լուան
 զչարչարանս յշտից սիրելեաց իւ-
 րեանց. առան գանձք իւրեանց յար-
 քունիս, և ոչ մնացին ամենեւին
 զարդք երեսաց իւրեանց:

Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշ-
 խարհին, որ գրգեալք և գգուեալք
 էին յիւրաքանչիւր բաստեռունս և
 ՚ի գահաւորակս, հանապազ բոկ և
 հեախ երթային ՚ի տունս աղօթից,
 անձանձրոյթ խնդրեալ ուխտիւք
 զի համբերել կարասցեն մեծի նե-
 ղութեանն: Ար ՚ի մանկութենէ իւ-
 րեանց սեեալ էին ուղղովք զուա-
 րակաց և ամճովք էրէոց, խոտա-
 քուտ կենօք իբրեւ զվայրենիս ընդ-
 ունէին զկերակուրն մեծաւ խնդու-

Թեամբ, և ոչ յիշէին ամենեւին զսովորական փափկութիւնն: Սեւա-
ցեալ ներկան մորթք մարմնոյ նո-
ցա. վասն զի ցերեկ արեւակէզք
էին և զամենայն դիշերսն գեանա-
բեկք: Սողմոսք էին մշանջենաւորք՝
մրմունջք ՚ի բերանս նոցա, և միս-
թարութիւնք կատարեալք ընթեր-
ցուածք մարգարէիցն: Միաբանե-
ցին երկու երկու իբրեւ ամուլք հա-
ւանք և հաւասարք՝ ուղիղ տանե-
լով զակօսն արքայութեանն, զի ս-
ռանց վրիպելոյ հասցեն ՚ի նաւա-
հանգիստն խաղաղութեան:

Մուացան զկանանցի տկարու-
թիւն, և եղեն արուք առաքինիք ՚ի
հոգեւոր սլատերազմին. մարտ ե-
դեալ կռուեցան ընդ մեզսն կա-
րեւորս, հատին կտրեցին և ընկեցին
զմահաբեր արմատս նորա: Միա-
մտութեամբ յաղթեցին խորաման-
կութեանն, և սուրբ սիրով լուա-
ցին զկապուտակ ներկուածս նա-
խանձուն. հատին զարմատս ագա-
հութեան, և չորացան մահաբեր
սլտուղք ոստոց նոցա: Խոնարհու-

Թեամբ կուփեցին զամբարոտաւանու-
 Թիւն, և նովին խոնարհուԹեամբ
 հասին երկնաւոր բարձրուԹեանն :
 Աղօթիւք բացին զփակեալ դրունս
 երկնից, և սուրբ խնդրուած ովք ի-
 ջուցին զհրեշտակս 'ի փրկուԹիւն-
 լուան աւետիս 'ի հեռաստանէ, և
 փառաւորեցին զԱստուած 'ի բար-
 ձունս :

Այրիք որ 'ի նոսա էին՝ եղէն վե-
 րըստին հարսունք առաքինուԹեան,
 և բարձին յանձանց զնախասինս
 այրուԹեանն : Իսկ կանայք կապե-
 լոցն կամօք կապեցին զմարմնաւոր
 ցանկուԹիւնս, և եղէն կցորդ չար-
 չարանաց սուրբ կապելոցն 'ի կեանս
 իւրեանց նմանեցին քաջ նահատա-
 կացն մահուամբ, և 'ի հեռաստանէ
 եղէն վարդապետք մխիթարիչքբան-
 դարգեւեացն : Մատամբք իւրեանց
 վաստակեցին և կերակրեցան, և
 զկարգեալ ոռձիկ նոցա յարբու-
 նուստ՝ ամ յամէ Թոշակ առնէին և
 տային տանել նոցա 'ի մխիթարու-
 Թիւն : Անարիւն ճիպուանց նմանե-
 ցին, որ երգոյն քաղցրուԹեամբ ա-

ուանց կերակրանաց կեան, և կեն-
դանի են միայն զօգն ծծելով, զան-
մարմնոցն բերեն զնմանու թիւն :

Բազում ձմերաց հալեցան սառ-
նառնանիք, և հաս գարուն և եկին
նորեկ ծիծեռուկք, տեսին և խոն-
դացին կենցաղասէր մարդիկ, և նո-
քա ոչ երբէք կարացին տեսանել
զանձկալիան իւրեանց : Ծաղիկք
գարնանայինք յիշատակեցին զսոս-
կասէր ամուսինս նոցա, և աչք իւ-
րեանց կարօտացան տեսանել զցան-
կալի գեղ երեսաց նոցա : Սպառե-
ցան բարակք որսականք, և խցեալ
կուրացան արշաւանք որսորդաց :
Բնագրօք յիշատակեցան նոքա, և
ոչ մի տօնք սարեկանաց ոչ ամին
զնոսա 'ի հեռաստանէ, 'ի ճաշակա-
տեղս նոցա հայեցան և արտասուե-
ցին, և յամենայն յատեանս յիշե-
ցին զանուանս նոցա : Բազում ար-
ձանք կանգնեալ էին յանուն նո-
ցա, և անուանք իւրաքանչիւր նշա-
նակեալ 'ի նոսա :

Եւ իբրեւ այնպէս յամենայն կող-
մանց ալէկոծ լինէին միտք նոցա,

ոչ ինչ կատեալ թուլացան յերկնա-
 ւոր առաքինութենէն: Արտաքնոցն
 երեւելին իբրեւ այրիք սգաւորք և
 չարչարեալք, և յողիս իւրեանց
 զարդարեալք և մխիթարեալք երկ-
 նաւոր սիրով: Ոչ եւս սովորեցին
 հարցանել զեկեալ ոք 'ի հեռա-
 անէ, եթէ էրք լինիցի մեզ տեսա-
 նել զսիրելիսն մեր. այլ այն էին
 իղձք աղօթից նոցա առ Աստուած,
 եթէ որսէս սկսանն՝ քաջութեամբ
 'ի նմին կատարեսցին լի երկնաւոր
 սիրովն:

Եւ մէք և նոքա հասարակ ժա-
 ոանգեսցուք զքաղաքամայրն բա-
 րեաց, և հասցուք խոստացելոց սի-
 րելեացն Աստուծոյ 'ի Քրիստոս Յի-
 սուս 'ի տէր մեր:

ՆՈՐԻՆ

ԵՂԻՇԱՅԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ԲԱՆ ԽՐԱՏՈՒ ՅԱՂԱԳՍ ՄԻԱՆՁԱՆՑ

ՄԱՐԴԻՎ, որ են 'ի մարմնի և կամօք ետուն զանձինս իւրեանց յաստուածս պաշտութիւն, անգրասին 'ի տղայութենէ խոկան՝ կրթին 'ի վշտամբերութիւն, հեռանան 'ի հայրենի բնակութենէն, և վարին յանասրատ յանշէն երկիր. ոչ իբրեւ չարակնէլով նախանձոք փախուցեալք 'ի բազմամարդոյ աղքատաց, այլ զի տեսանեն զաշխարհս լի ամենայն չարեօք, խոյս տան 'ի խորշս և 'ի ստորոտս անասրատ վայրաց:

Ձոր տեսանեմք իսկ յաճախ 'ի կողմանս հարաւոյ բազմութիւն աւրանց՝ առանց կանանց միաբանութեան, յաղպաց և 'ի լեզուաց ըզմիով վայրօք հասեալք, ժողովեալք

Իբրեւ 'ի հայրենի գաւառս՝ առնեն
 զքնակուծիւնս երկու ընդ երկուս,
 և կամ երեք ընդ երիս, և կամ
 եւս բազումս քան զսոյնս: Եւ շի-
 նեն իւրօքանչիւր խցիունս զատու-
 ցեալս 'ի միմեանց. որմք գուզնա-
 քեայ առ ցրտոյն պահպանուծիւն,
 և զոյգ նմին ձեղուն՝ առ արեգա-
 կանս պահպանիլ. յատակք անպա-
 ճոյճք՝ շատացեալք խոտեղէն ան-
 կողնօք: Եւ քանչի բնուծիւնս մեր
 զուղակ է՝ սիրէ ծածկել զմերկու-
 ծիւն, առնեն և նոքա հանգերձս
 անպաճոյճս և յոյժ գձուձս, կո-
 զոքս ամարանի և թեզանաւորս ձմե-
 րանի. արկանեն և աղաբողոնս մեկ-
 նաւորս:

Մանաւանդ 'ի սարս շրջադայ
 անգագար պաշտամանն՝ երգս հո-
 գեւորս հօրն բոլորեցուն մատուցա-
 նեն զուարթ հոգւով: Վան ընդգէմ
 միմեանց զաչս 'ի վայր արկեալ՝ ըզ-
 ծայրս ռախց մատանցն նկատելով,
 իբր թէ մի կէտ տեսակի ամենեքեան
 հայեացին. զաջ ձեռն 'ի վերայ ծնօ-
 տին եգեալ և զահեակն 'ի վերայ

կրծիցն, որպէս կարծեմ ուսեալ
 'ի բնական հարցն : Երկու են տա-
 տուականագոյնք 'ի մարմնի, կեն-
 դանական և խոհական, երկոքումք
 երկոցունց ստասաւորեալ, կենդա-
 նականին՝ սրամտականն է հակա-
 ուակ, իսկ խոհականին՝ արտաբերա-
 կան բանս : Արդ ձախուն զերասա-
 նակ 'ի ձեռն առեալ՝ զսրամտականն
 սանձակոծիցէ, և զաջ ձեռն 'ի վե-
 րայ աջոյ ծնօտին եդեալ՝ խոհակա-
 նին սպաս ունի առ դրան բերման
 բանին, զի մի այլակութիւն յու-
 ղիզ փառատրութիւնն խառնեացի :
 Եւ ընդ այսու երկու մատափքս նա-
 հանջին ամենայն զգայութիւնքս .
 աչք յուղիզ տեսութիւն և ականջք
 'ի զգաստ լսողութիւն, միտք 'ի սուրբ
 իմաստութիւն և այլն ըստ իւրա-
 քանչիւր մասին :

Եւ իբրեւ այսպէս կարգեալք և
 յօրինեալք, ամենեքեան 'ի նմանու-
 թիւն վեցթեւեան սերովքէից շուրջ
 սլարիակեալք, ձայնս անհատս 'ի
 վեր հնչեցուցանեն, և օրհնութիւն
 եռաչափս 'ի խորհուրդս միաբանու-

Թեան արարչին իւրեանց բոլորեն :
 Զտիւն ամենայն պարասէն երգոցն
 քաղցրութեան , յագեալք և զմայ-
 լեալք 'ի կերակուրան երկնայինս՝
 առլցեալք հասանեն 'ի ժամ երե-
 կոյին : Եւ քանզի մարմին ունին
 ըստ բնութեանս մերում զգայու-
 թեանս , ուտեն՝ զի մի քաղցիցեն ,
 և ըմպեն՝ զի մի ծարաւեսցին :

Արդ գու իբրեւ լիցես զուտելն ,
 մի առ մերս ընթանայցես . զի հաց է
 նոցա անսրածոյճ և բանջար վայրե-
 նի՝ զոր համով աղին համեմեն , և
 ջուր յստակ՝ զոր յամպոց բերմանէ
 'ի գուրս ժողովեն : Սակայն և զայս
 ոչ երբէք 'ի տունջեան մատուցա-
 նեն 'ի դարմանս պիտոյից մարմնոց .
 այլ միաբան պահելով զերկայնու-
 թիւն աւուրն , տեղի տան արեգա-
 կան մտանելոյ . ձգեն երկայնեն զե-
 րեկունն , մինչեւ աստեղք յիւրա-
 քանչիւր կայանս պայծառանան .
 գոհանան իբրեւ ընդ մի բերան ա-
 սելով . Ի խաւարային ժամուղեսա-
 ւարային կերակուրս խաւարային
 մարմնոյս տացուք :

Եւ զայս ասելով, 'ի ձայն բարձրր փառատրենն զսուրբ Երրորդութիւնն, խնդալից ուրախութեամբ ակրմբին յիւրաքանչիւր տեղիս: Եւ որպէս ասացաքն՝ ուսեն հաց և զոսպա, և ըմպեն ջուր ցուրա: Քանզի գոն 'ի նոսա ծերք փափկալարք, մատուցանեն ջուր ջերմ, զոր և բարեխառն անուանեն. այլ դինի և կամ այլ ինչ զանազանեալ, և գաանի ոչ 'ի սուրբ միայնանոցս նոցա:

Եւ յարուցեալ յանպաճոյճ ընթերեացն, միաբանութեամբ ասեն. Փառք քեզ Տէր, փառք քեզ թագաւոր մեր, զի ետուր մեզ կերակուր ուրախութեան. լցո զմեզ հոգւով սրբով, զի գացուք անաջիքո հաճոյք, և մի ամաչեացուք. զի գու հատուցանես իւրաքանչիւր ըստ գործոց իւրեանց: Եւ այսպէս տեսառնադրելով զինքեանս՝ տան զանձինս սակաւ մի անօսր քնոյ. զի մի տհալ կերակրովք դեղեցիկ շնուած մարմնոյն շփութեալ ի անգարիցի: Նա և եթէ յամեն եւս 'ի քունն, երազ հոգեկան տեսանեն,

և անդէն զանուրջն մեկնեն իբր
զբանս սուրբ մարգարէիցն :

Եւ զարթուցեալք առ հասա-
րակ անդէն 'ի շրջանս պարուց բողո-
րին . ոչ հակառակք և ոչ ընդդիմա-
ցեալք , քաղցր հաւանութեամբ և
հեղ հանդարտութեամբ : Առաջ-
նորդք դասուցն հնչումն ձայնի ար-
ձակեն , երգս հոգեւորականս քաղ-
ցրանուագս փոփոխելով . իսկ այլ
կրտերադոյնքն ձայնիցն միտ դնելով ,
խառնեն զիւրաքանչիւր բարբառսն
յարմարելով և կազմելով զմիաբա-
նութիւն հնչմանն , զի իբրեւ 'ի միո-
ջէ բերանոյ ամենայն բազմութիւն
ձայնիցն հնչիցէ : Եւ այսպէս յերկա-
րելով զձայնաւոր սաշտօնն , ծուր
դնեն ամենեքեան , յաղօթս կան
լուութեամբ . և 'ի ձեռն առաջնոր-
դի աղօթիցն կանգնեալք ամենե-
քեան զփառատրութիւնն կատա-
րեն :

Եւ կատարեալ զառնջեան սաշ-
տօնն , լաւ համարեցան զգիշերսն
վաղայարոյց լինելով մինչեւ յառա-
ւօտ աղօթիցն սարասպեալք , և ըն-

Թեոսուսն զգիրս սուրբս . իսկ որք
 ունին շնորհս վարդապետութեան,
 առնեն մեկնութիւնս ՚ի մխիթարու-
 թիւն լսողացն : Պատմեն վասն լե-
 նելութեան աշխարհի յօջընչէ ե-
 ղեալ, և կարգեալ մի ըստ միոջէ
 զհորատս բարեաց կարգէն ՚ի լսելիս
 Ժողովրդոցն վկայութեամբ սուրբ
 գրոց : Եւ այսպէս ուսուցանելով
 մինչեւ մոռանալ լսողացն զամենայն
 իրս աշխարհականս, և չիշել ամե-
 նեւիմբ զհարկաւոր կերակուր և ըմ-
 պելիս :

Եւ այնպէս ուրախացեալք ՚ի
 սէրն Աստուծոյ, մինչեւ չհամարեալ
 զինքեանս ՚ի մարմնի, այլ յերկինս .
 և հեշտութեամբ անցուցանեն
 զերկայնութիւն գիշերոյն մինչեւ
 յառաւօտ : Քանզի սոսկացեալք են
 յեկրէս և զգեցեալք զերկինս :
 Ամաչէ մահ առ դրունս նոցա, և
 դառնացան դժոխք յիջանել նոցա :
 Կենդանութիւն նոցա դրունք են
 աղօթից աշխարհի, և ոսկերք նոցա
 դանձ են ամենայն ասպաւինելոց :
 Լուր նոցա յորդորիչ է ամենայն

հեղգացելոց, և գործք նոցա վար-
դասպետութիւն ամենայն կամեցո-
ղաց. դասակիցք են հրեշտակաց, և
օթեւանք սուրբ Երրորդութեանն:

Արդ զայս ամենայն գիտելով,
եղբարք, պարտխմք թեւակոխել. և
զնոյն նախանձ սրբութեան յան-
ձինս բերելով, նմանողք լիցուք այն-
պիսւոյ բազմագունդ միայնացելոց
յաշխարհէ և գիմելոց՝ ի քաղաքա-
մայրն վերին, որ ազատ է յախտից
երկրաւորաց. քանզի ընկերակիցք
են մերոյ բնութեանս, որ զօրացու-
ցանէ զտկարութիւնս: Միայն կա-
մեաց, բուռն հար հաւատովք,
յուսա, սիրեա, և կարես տեսանել
զայնպիսի նահատակութիւն: Չի
ոչ ինչ համեմատ են չարչարանք ժա-
մանակեանք առ կեանսն՝ որ սլատ-
րաստեալ է այնպիսի ճգնողաց:

Քանզի յոյժ իսկ երկուցեալ եմ
ես ընդ հեղգութիւնս մեր. գրեթէ
զամենեւեան տեսանեմ թաւալեալ
յերկրաւոր ստացուածս: Իսկ արդ
բնութիւնս իմ ո՞չ կշտամբեալ յան-
գիմանէ՝ զիս, եթէ ստեղծա) մերկ,

և եթէ եղայ 'ի գրախտին մերկ, և
 եթէ ելի անախ մերկ, և եթէ ծնայ
 մերկ, և եթէ անդրէն յերկիր մերկ-
 անդամ երթամ: Արդ եթէ տա-
 նել աստի ոչ կարեմք, զի՞ եւս աս-
 տէն 'ի սմին թարթախիմք յաշ-
 խարհիս: Մերկացիր սոսկացիր, ո՛վ
 միայնակեացդ, մի թաւ ամուր ըն-
 դունակ լինիր նենգաւոր թշնա-
 մւոյն. գուցէ 'ի դարան մտեալ մօ-
 տալուա՝ զքեզ անդէն 'ի քեզ արշա-
 ւեսցէ կողոստել, զերծանել 'ի քէն
 զգանձան երկնաւորս: Բաւական
 համարեաց քեզ զտերունեան կա-
 նոն, ոչ ոք յերկրաւորացս կարէ եր-
 կուց տերանց ծառայել. որ յայտ-
 նագոյն իսկ ցուցանէ առանց միջ-
 նորդի և մեկնութեան. Ոչ կարէք
 դուք, ասէ, Աստուծոյ հաճոյ լի-
 նել և Մամոնայի:

Եւ արդ ես տեսանեմ 'ի մերում
 աշխարհիս և ոչ զոք ազատեալ յայտ-
 ալիսի աղետից: Յետս ընդդէմ ըն-
 թերցաք զգեղեցիկ դրեալան, 'ի
 սլառճառս ուխտաւորութեան հե-
 ռացաք 'ի սուրբ ծնողացն, և արա-

րաք բազում հարս օտարոտիս • զորս
 պատուելոյ արժանի էր՝ անարդե-
 ցաք, և յորս ոչն ունէաք իշխանու-
 թիւն գնել մեծարանս՝ զախտ աղե-
 ակց մերոց յոյժ ծախեցաք : Ազա-
 տացաք ՚ի հարկաց արքունի՝ զորս
 առանց մեղաց էր հարկիլն, և մտաք
 ընդ հարկաւ ստացուածոց, որ լի
 են անսուակ ադահութեամբ : Չե-
 լաք յանկողինս սուրբ հարսանեաց,
 և արարաք մեզ բարձրագահոյս ա-
 ռաւել քան զաշխարհի : Փափկա-
 նամք յանկողինս յարմարեալս, և
 յածեալ կոծին միտք մեր ՚ի խոր-
 հուրդս ազտեղիս զգիշերն ամենայն :
 Կօշիկք ոսկց մերոց յանդիմա-
 նեն զմեզ, եթէ ոչ են սուրբ ճանա-
 պարհք մեր : Հանդերձք մեր ազա-
 զակեն զգործոց մերոց, եթէ մերի
 եմք յերկնաւոր զգեստուցն : Երի-
 ւարք մեր ցուցանեն զմեզ, եթէ
 ոչ եմք յափշտակելոց ընդ առաջ
 Տեառն ՚ի վերայ օդոց : Շինուածք
 ասարանից մերոց յայտ առնեն, ե-
 թէ ոչ ունիմք մեք տաճար առանց
 ձեռագործի յերկինս, յոր մտանե-

լոց են ամենայն դասք սոսկացելոցն
յերկրաւոր ախալից : Կալուածք ան-
դաստանաց մերոց կշտամբեն զմեզ,
եթէ չիք մեր բաժին 'ի վիճական
երկնաւորս :

Մրգուղք անյագք եղաք 'ի կե-
րակուրս, և աւանց չափոյ արբաք
գինի սղտորիչ խորհրդոց և մտաց :
Խոր 'ի քուն ննջեմք ամենեքեան, և
երազ թուի մեզ ճշմարտութիւնն :
Կափուցեալ են աչք մտաց մերոց
'ի տեսական խորհրդոց, և անյագ
սակշոտեալ հայել 'ի կեանս աշ-
խարհիս : Արգելեալք զլսելիս 'ի
սուրբ ընթերցուածոց, և ունկնդիր
եմք բառաչման խաշանց մերոց : Ոչ
եկն մեզ հոտ անոյշ 'ի հոգւոյն սրբ-
ոյ, վասն զի սիրեցաք մեք զեւզ
ախտալից աշխարհիս : Ոչ ճաշա-
կեցին քիմք ոգւոց մերոց զկերա-
կուր երկնային, վասն զի սարարե-
ցաք զանձինս մեր 'ի զանազան խոր-
ախիս : Մութ է գոյն դիմաց մերոց,
վասն զի ոչ զուարթացան երեւք
մեր 'ի խորհուրդս սրբութեան : Յա-
ւալից են անդամք մարմնոց մերոց,

վասն զի յառաջ քան զմարմինս՝ զո-
գիս օխտացուցաք : Գերեզմանաց
բռեւոց նմանեցաք յանձինս մեր ,
վասն զի ունայն եմք ՚ի շնորհաց
սուրբ Հոգւոյն :

Վասն այսորիկ և ամենայն չարիք
եկին հասին յաւուրս մեր . կենդա-
նեաւ մերով տեսաք զգիակունս ան-
ձանց մերոց : Քաջ նահատակք մեր
անկան ՚ի սրտերազմի , և սուրբ
քահանայք մեր խողխողեցան ՚ի ձե-
ռաց անորինաց . գեղեցիկ երիտա-
սարգքն զենան ՚ի սոյանուամս , և բա-
զում կուտանք վարեցան ՚ի գերու-
թիւն . գիրգ կանայք անկան ՚ի տա-
ռապանս այրութեան , և բազում
որքք կականին դառնասէս : Ազատ
եկեղեցի անկաւ ՚ի ծառայութիւն
հեթանոսաց , և սուրբ քահանայք
նորա կռփին չարչարին յանորէն
հարկահանաց : Բարձեալ է ողոր-
մութիւն յաշխարհէ , և հեռացեալ
է դուժ յերաքանջիւր մտաց : Եր-
կինք ՚ի վերուստ բարկացեալ են ,
և երկիր ՚ի ներքուստ կոյ յերերի
տատանման :

Շինուածք մեր եղեն գերեզմանք
 դիականց մերոց, և վաստակք ձե-
 ուաց մերոց տապալեցան 'ի վերայ
 մեր: Պայթեաց և սրատառեցաւ
 թանձրութիւն երկրիս, և բազում
 մարդիկ 'ի վայր հոսեցին: Ոչ սսւա-
 սեաց որդի հօր, և ոչ քոյր զաչս
 եղբօր կալաւ, և ոչ ել ձայն լալոյ
 կանանց 'ի վերայ ծննդոց իւրեանց,
 վասն զի լքոյց սով զբերանս նոցա:
 Հզօրք խորտակեցան յանկարծակի
 իբրեւ զմայրս բարձունս Վիբանա-
 նու. հնծանք եղեն բարկութեան,
 և ճմլեցան ամենեքեան իբրեւ զող-
 կոյզս ընդ ոտամբ, փոխանակ գի-
 նւոյ՝ արիւն անմեղաց ցայտեցաւ 'ի
 հանդերձս մեր: Դառնացու քան
 զլեզի կերակուր 'ի քիմս մեր, և 'ի
 քացախ դարձաւ սուրբ ըմպելիք
 մեր: Ընդ հարեալսն հարաք ամե-
 նեքեան յոգի և 'ի մարմինս մեր, և
 ընդ մեռեալսն զմահ ճաշակեցաք:
 Արդ ոչ տապքէն վասն մերոյ հեղ-
 գութեան անցին այս անցք չարչա-
 րանաց ընդ աշխարհ:

Օ՛ն անդր 'ի բաց կաց յաշխար-

հէ, որ վաղգ ելեր մեկնեցար յա-
 դեաից սորա. թօթափեալ ընկեա
 'ի բաց զկեղեւանս ախտալից աշխար-
 հիս: Մերկեաց իբր զըմբշամարտիկ,
 օժ իւղովն Քրիստոսի, զի մի կռուես
 ցին 'ի քեզ ձեռք ախոյանին: Իսկ
 արդ եթէ հեթանոսք, որ ըմբռնե-
 ցան 'ի տեսական իմաստութիւն,
 ոչ միայն 'ի ստացուածոց 'ի բաց կա-
 ցին, այլ և յօրինաւոր կերակրոց
 հրաժարեցին, համառօտ և անպա-
 ճոյճ ըմպելեօք շատացան յանձինս
 իւրեանց, և առաքինի մահուամբ
 վախճանեցան 'ի կատարած կենաց
 իւրեանց, որչափ եւս առաւել մեք
 պարտիմք նմանողք լինել սիրելեացն
 Քրիստոսի, որք հրեշտակակրօնք
 զանձինս կարգեցին, խառնելով
 զինքեանս 'ի գունդս վերնոցն:

Եկայք և մեք, ո՛վ միայնացեալք,
 զօրէն թշնամեացն մտցուք 'ի մերն
 ստացուած իբր յօտար երկիր, ար-
 մատախիլ զծառատունկս թշնամ-
 ւոյն կոտորեացուք. իբրեւ զգերի ա-
 ռեալ ծախիցեմք 'ի նեղեալս զինչս
 մեր, ոչ զի ասիցեմք զազգականս,

այլ զի սիրեցեմք զաղքատսն , որ են զօրականք Քրիստոսի և ճշմարիտ բարեխօսք : Աստ թէ աստէն կապիս ընչիւք , և քեզէն վարես զքեզ յանդարձ գերութիւն , ուր չիք անգգինք փրկանաց : Փութա փութա ճեպեա , եղբայր , ապրիլ յայնպիսի անողորմ գեհէնէ . զի կարիցես հասանել յամուր քաղաքն , ուր ոչ գոյ քեզ կասկած կամ երկեւղ խախտիլ և վարիլ 'ի գերութիւն :

Եւ եթէ եկեսցես զհետ գեղեցիկ վարդապետութեան հարցն , զորս վերագոյնն գծագրեցի քեզ զվարս սուրբ միայնակեցացն , յայնժամ կարասցես համբառնալ զաչս մշտացդ առանց ախտից չարչարանաց , հայել և տեսանել զքեզ գեր 'ի վերոյ քան զամենայն երկինս : Երանի տայցես անձինդ քաջապէս ճողոպրեալ 'ի վշտալից կենաց աշխարհիս , և խառնեսցիս յերամ միայնակեցացն , 'ի գունդս սրբոց արդարոցն , 'ի վիճակ առաքելոցն , 'ի գուժարս մարգարէիցն , 'ի կաճառս մարտիրոսացն , 'ի բանակս հրեշտակացն և

'ի ժողովս անդրանկացն , 'ի մեծ քա-
 ղաքն երկնից , 'ի բաղմականն ար-
 րաճածն , և 'ի կերակուրս երկ-
 նայինս և յրմալելիս անկարօտս :
 Դու ես այնուհետեւ մարգարէն ,
 որ ոչ պատուեցար 'ի մարմնական
 աշխարհիս . այլ թեւածեալ թռու-
 ցար յանմարմին աշխարհի , և հան-
 գուցեալ դարձար յանապական
 ուրախութիւնն : Յորս լիցի և մեզ՝
 վերջին գրչութեամբ աշխատողացս՝
 միաբանութեամբ սուրբ ուխտիւս
 վայելել , շնորհօքն Տեառն մերոյ
 Յիսուսի Քրիստոսի , որում փառք
 յաւիտեանս . ամէն :

ՅԱՆԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

- Աբրահամ խոստովանող 326-342.
Աբրահամ նահապետ 81. 187.
Աբրահամ սարկաւազ 229. 253. 318.
Ագէն 263.
Ալանաց դրուհիք 353.
Ակէ 160.
Ակէացիք 174.
Ալբակ 317.
Աղճիկ 18. 87. 162. 234.
Աղուանիք 18. 33. 87. 107. 120. 127-129.
133. 134. 137. 162. 163. 228. 234.
237. 351. 352.
Ամատունի 47. 71. 160. 173. 184. 343.
Այրարատ 46. 138. 318.
Այրուկ 174.
Անանիա 46.
Անատոլ 13. 125.
Անգղ 98.

Անի 117.

Անձաւացի, անձեւացի 47. 71. 173.
343.

Անտիոքացիք 183.

Անտիոքոս 234.

Աշնակ 135.

Աշոտ 343.

Ազատհոնի 47. 71. 127. 160.

Ազար 18. 249. 253. 324.

Ազարհայիկ 203.

Ազրոսամ 174. 343.

Առանձար 184. 343.

Առաւան 343.

Առաւելէն 343.

Առնակ 343.

Ասիացիք 122.

Ասորեստան 225. 332. 334.

Ասորեստանեայ 325.

Ասորի 125.

Ատոմ 121. 173. 235. 343.

Ատրորմիզզ 227. 228. 230. 233. 234.

Ատրպատական 118. 128. 136.

Արագած 135.

Արած 318.

Արդեանք 135.

Արզնարզիւն 18.

- Արիք 17. 47. 48. 143. 164. 205. 207.
 215. 250. 351. 352.
- Արծրունի 47. 71. 173. 174. 204. 229.
 343.
- Արհմն 42. 43. 53.
- Արհնի, որ և Արխնի 117.
- Արձախ, Արցախ 163. 221. 225.
- Արմաւիր 135.
- Արշակ Բ. Հայոց II.
- Արշակունի II.
- Արշարունի 131. 173.
- Արշաւիր 131. 173. 205. 343.
- Արշէն 222. 229. 271-275. 298. 299. 318.
- Արուճ 135.
- Արսէն 174. 204. 211.
- Արտադերս 117.
- Արտազ 174.
- Արտակ մսկացի 71.
- Արտակ պալունի 173. 210. 266.
- Արտակ ռըշտունի 71. 160.
- Արտաշատ 47. 117. 135. 173. 229.
- Արտաշէս Գ. Հայոց II.
- Արտաշիր 208.
- Արտաւազգ 343.
- Արաէն 160.
- Արցախ, տես Արձախ.

Արփանեալ 117.

Աւարայր 335.

Ա.քաբ, որ և Ա.քաար 189.

Բաբգէն 343.

Բաբիլացի 333.

Բաբիլոն 24.

Բաբիկ 344.

Բագրատունի 127. 160.

Բագրեւանդ 46. 318.

Բակ 216.

Բակուր 343.

Բաղասական 131. 237.

Բասեան 46.

Բասիլ 47.

Բարձրաբուղ 117.

Բզնունիք 46.

Բէլ 250. 251.

Գաբեղեան 127. 160. 173.

Գագ 47.

Գագերոյն 123.

Գագէշոյ, Գագիշոյ 71. 160.

Գաղիկ 131. 173.

Գառնի 117. 135.

Գարեգին 24.

Գարեգին Սրուանձտայ 211.

Գաւ 164.

- Գեղէնօժի 191.
 Գեղք 203.
 Գիտ, որ և Գիւտ 71. 160.
 Գլուար 164.
 Գնթուռնի 173. 204. 210.
 Գնուռնի 121. 173. 210. 343.
 Գուղք կամ Գուլթք 18.
 Գուեալ 117.
 Դաղ 343.
 Դասն 87.
 Դաւիթ երէց 5.
 Դաւիթ մարգարէ 190.
 Դենիմաղղէզն 41. 282. 287.
 Դենշապուհ 38. 253. 278. 279. 281-
 283. 286. 298. 299. 302. 308. 309. 311.
 314. 318.
 Դիմաքսեան 131. 173. 210. 343.
 Դրուք Ալանաց 353.
 Դրսհանակերտ 135.
 Եգիպտացի 187. 188.
 Եզնակ, որ և Եզնիկ 46.
 Եղբայր 47.
 Եղեգեակ 318.
 Եղիաս 189.
 Եղիշայ, որ և Եղիշէ 47.
 Երամօնք 135.

- Երան և տաներան, Արեաց և ան-
 արեաց 41. 47.
 Երեմիա 46.
 Երեմիաս 47.
 Երեքով 191.
 Երկայնորդք 117.
 Եւղաղ 46.
 Եւրովսէ 122.
 Եփթայեա, որ է Եփթայէ 191.
 Եփղարիոս 125.
 Զանգակ 161.
 Զանգիկ 104.
 Զարաւանդ 128. 184.
 Զարեհաւան 235.
 Զուարէն 343.
 Զրադաշտական 33.
 Զրադեշտ, որ և Զրադեշ, Զրա-
 դաշտ 287.
 Զրադեշտական, որ և զրադեշա-
 կան 253.
 Զրուան 41. 42.
 Ընծային, ընծայացի 174. 204. 211.
 Ընջուղ 160.
 Թաթիկ 46.
 Թաթիկ այլ 317.
 Թաթուլ դիմաքսեան 173. 343.

- Թաթուլ կամսարական 343.
 Թաթուլ վանանդեցի 204.
 Թաւասպարք 164. 228.
 Թէոդոս փոքր 13. 122. 124.
 Իջաւանք 317.
 Իսրայէլ 190. 191.
 Իտաղական երկիր 32.
 Լոփնաս 131.
 Լփինք 18. 87. 131. 164. 228.
 Խաղխաղ 129.
 Խաղաիք 163. 221.
 Խայլանդուրք, Խայլընդուրք 21.
 250. 353.
 Խարաման, տես Հարաման.
 Խիբիովան 228.
 Խոսրով 173.
 Խորանիստ 117.
 Խորէն խոստովանող 326-334.
 Խորէն խորխոռունի 173. 204. 210.
 266.
 Խորխոռունի 71. 127. 160. 173. 204.
 210.
 Խուժաստան 80. 354.
 Խուժիկ 284. 318. 322. 323.
 Խուրս 174.
 Խրսան 164.

Ծախանխատ 117.

Ծաւդէք 18. 87.

Կամսարական 343.

Կասկոհ, որ և Կասկոխ 133.

Կասլոյտ 117. 222.

Կատիշք 203.

Կարէն 173.

Կորդէք 163.

Կորդուք 18. 87.

Կուաշ 135.

Կուր 129.

Կուրան 281.

Համազասպ 343.

Համազասպեան 205. 343.

Հայք ազգ 5. 6. 11. 12. 18. 22. 29. 83.
73. 123. 129. 148. 164.

Հայք աշխարհ 100. 107.

Հայք ստորին 162.

Հարաման, որ և խարաման 41. 44. 77.

Հարեւշղով 348.

Հեճմատակ 164. 228.

Հեռան 237.

Հէր 128. 184.

Հմայեակ գիմաքսեան 173. 210.

Հմայեակ մամիկոնեան 225.

Հնդիկք 101.

- Հողոցիմք 317.
 Հոն 21. 71. 120. 133. 134. 137. 164.
 203. 225. 228. 237. 250. 353.
 Հոռում, Հոռովմ 13. 18. 21. 44. 162.
 237.
 Հռում. տես Հոռում.
 Հռովմ, որ և Հռում 123.
 Հրեայ 66. 104.
 Չողկերտ, որ և Չողակերտ 135.
 Ղեւոնդ երէց 174. 185. 199. 217.
 218. 229. 238. 262. 288. 303. 316. 317.
 Ժիղբք 164. 228.
 Ժորայ պահակ 21. 164. 352. մարդ-
 պան 127. կողմանք 129.
 Մազդէզն 143.
 Մասքուլթք 352.
 Մակաբայեցիք 183.
 Մակուրան 281.
 Մամիկոնեայ, Մամիկոնեան 71. 162.
 210. 343.
 Մանազկերտ 46.
 Մանդակունի 174. 343.
 Մանէճ 71. 160.
 Մանէն 160.
 Մատաթի 183.
 Մատեան դունդ 203. 207.

Մարդ աղի 46.

Մարդաստան 46.

Մարիամ մայր Տեառն 44. 64.

Մարկիանոս 125. 148.

Մեհրան 351.

Մեհրուժան 343.

Մեղեա 46.

Մեշոփն 334.

Միհր 53. 58. 292. 329.

Միհրներսէհ 41. 47. 152. 153. 157.

165. 168. 227. 230. 238. 240. 252.

345-347.

Մծբին 13.

Մոկք 47. 71. 204.

Մովան 283. 292.

Մովսէս 58. 187.

Մուշ դիմաքսեան 131.

Մուշեայ, Մուշէ եպիսկոպոս 47.

Մուշեղ 343.

Մուշէ երէց 229. 317.

Մուշկան Նիւսաշաւուրս 168. 184.

201-204. 207. 211. 215. 216. 218. 226.

228. 235.

Յաղկերս Ա. 75.

Յաղկերս Բ. 12-351.

Յեսու 191.

- Յոյնք 13. 16. 19. 123. 139. 162. 163.
234. 235. 237. 341.
- Յովհաննէս 66.
- Յովսէփ Էպիսկոպոս 46. 47. 72. 122.
174. 185. 217. 218. 229. 238. 258.
272. 300. 301. 316. 317.
- Յովսէփ հայր Տեառն 44.
- Յորդանան 66.
- Յուսնան 344.
- Նածարացիք , Նածրացիք 44. 280.
318.
- Ներշասուհ 71. 122. 126. 173. 204.
343.
- Ներսէհ կամսարական 343.
- Ներսէհ ուրծացի 160.
- Ներսէհ քաջբերունի 173. 204. 210.
- Նիւշասուհ 249. 318. 324.
- Նիսալաւորտ , Նիւսալաւորտ .
տես Մուշկան .
- Նոյ 186.
- Շահ 174.
- Շահուղ 333. 334.
- Շասուհ Բ. որմիդեան 12. 75. 101.
- Շասուհ հարեւըղով 348.
- Շաւասպ 343.
- Շմաւոն անձեւացի 71. 173. 343.

- Շնգին 343.
 Ողական 117.
 Ոստանիկ 18. 160.
 Ոտն Արագածու 135.
 Որմիզդ 41-43. 53.
 Որմիզդ արքայ 48.
 Որոտն 117.
 Ուրծ 127. 160.
 Պալունի 173.
 Պալունիք 127. 210.
 Պալունիք մեւս եւս 160.
 Պարգեւ 343.
 Պարսիկ 11. 13. 40. 278.
 Պարսիկք 11. 22. 117. 132. 133. 140.
 223. 224. 235.
 Պարսք 87. 91. 101. 102. 104. 120.
 125. 128. 149. 153. 162. 164. 165.
 184. 201. 206. 207. 216. 221. 222.
 224. 226. 237. 353.
 Պաւղոս Առաքեալ 19.
 Պեարոս երէց 161.
 Պերոզ 352. 354.
 Պիլատոս սոնդացի 66.
 Զնիկան 283. 318.
 Ռահամ 351.
 Ռափսոնեան 344.

- Ռըմբոսեան 122. 126.
- Ռըշտունիք 47. 71. 160. 174. 228.
238. 309. 317. 318.
- Սազաստան 80.
- Սահակ եպիսկոպոս ռըշտունեաց
47. 228. 238. 262. 271. 288. 293. 299.
308-317.
- Սահակ եպիսկոպոս Տարօնոյ 46.
- Սահակ մանդակունի 348.
- Սահակ նահապետ 81.
- Սահակ սարկաւազ 161.
- Սահառունի 173.
- Սամուէլ՝ երէց 229. 253. 318.
- Սասան 11.
- Սատոյ 343.
- Սեբուխտ 128.
- Սեբք 123.
- Սինէ, որ և Սինեայ, Սինայ 58.
- Սիւնիք 47. 71. 107. 109. 127. 138.
155. 173. 239. 242. 343.
- Սլ'կունի 174.
- Սուրմակ 46.
- Ստահրաշապուհ, որ և Վռամշա-
պուհ 11.
- Ստեփանոս 316.
- Սրուանձտայ ազգ. 211.

- Սրուան ձտեայք 174.
 Վահան Աղուանից 134.
 Վահան ամատունի 71. 173. 343.
 Վահան գնունի 210.
 Վահեւունիք 71. 127. 160. 173.
 Վաղինակ 242.
 Վայոյ ձոր 317.
 Վան 117.
 Վանանդ 47. 317.
 Վանանդեցի 204.
 Վասակ մամիկոնեան 162.
 Վասակ սիւնի մարզպան 71. 106-113.
 122. 127-129. 135. 137. 140. 141. 155.
 157-169. 184. 201. 212. 215. 216. 218.
 221-223. 226. 228-230. 234-248.
 Վասակաշատ 117.
 Վատ 164.
 Վարադդէն 343.
 Վարադշասպուհ 160.
 Վարդան մամիկոնեան սպարապետ
 71. 109. 110. 122. 127-129. 137. 138.
 167. 172-174. 182. 204-208. 210. 225.
 266.
 Վարդանաշատ 135.
 Վարդէս 317.
 Վարձ 343.

- Վիրք 18. 33. 82. 87. 127. 129. 162-164.
 234. 237. 239.
 Վուրկ 131.
 Վուամ Բ. 12.
 Վուամական 120.
 Վրէն 174. 344.
 Վրկան 249.
 Տաճատ արծրունի 343.
 Տաճատ դնթունի 173. 204. 210.
 Տաճատ եպիսկոպոս 46.
 Տաճկաստան 18. 104.
 Տայք 46. 224.
 Տաշրացի 174. 344.
 Տարուբերան 46.
 Տարօն 46.
 Տիգրոն 13.
 Տիրան Բ. II.
 Տիրոց 160.
 Տղմուտ 205.
 Տմորիք 163. 221. 223.
 Տրդատիոս 123.
 Տրսլատունիք 174.
 Փայտակարան 152. 165.
 Փանդուրակ 63.
 Փապակ 343.
 Փառախոտ 135.

394

Փասիս 164.

Փարսման 174. 343.

Փենեհէղ 189.

Փիւքաւնան 164.

Փոսիս 164.

Քաղղէացի 24.

Քաշկար 334.

Քաջաջ 219. 318.

Քաջբերունի 173. 204. 210.

Քասու 46.

Քողեանք 174.

Քուշանք 16. 18. 21. 32. 82. 101

249-251.

0016053

2013

« Ազգային գրադարան

NL0016053

